

סדר עולם רבה

עם הערות ותקונים ומראה מקומות והגהות לברך וללבן
הנוסחאות והנירסאות ובהרבה מקומות השלמתי החסרונות
עפ"י שני התלמודים תוספתא ספרא ספרי ומדרשים ויתר ספרי
הראשונים ועפ"י כתיבי יד מאוצר הספרים מאקספארד משנת
ע"ה לאלף הששי. מאוצר הספרים ממינבען משנת ק"ג לאלף
הנ"ל. משנת רס"ט לאלף הנוכחי. ועוד בת"י אחרים. ועפ"י
דפוסים שונים וישנים.

מסני

בער ראמנער

נין ונכד להגאון בעל פנים מאירות ז"ל.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרנ"ז לפ"א

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

СЕДЕРЬ ОЛАМЪ.

Еврейская хроника.

По рукописямъ Оксфордской и Мюнхенской библиотекъ издана
съ историко-критическими замѣтками

В. Ратнеромъ.

ВИЛЬНА. Тип. Вдовы и бр. Рохмъ. Жгуд. пер. собстр. домъ № 328.
1897.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

SEDER OLAM RABBA

DIE GROSSE WELTCHRONIK.

Nach Handschriften und Druckwerken herausgegeben

mit

kritischen Noten und Erklärungen

versehen

von

B. RATNER.

Subventionirt von der „Zunz-Stiftung“ in Berlin

הוצאת הספרים לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

WILNA.

Buchdruckerei v. W-we & Gebr. Romm.

1897.

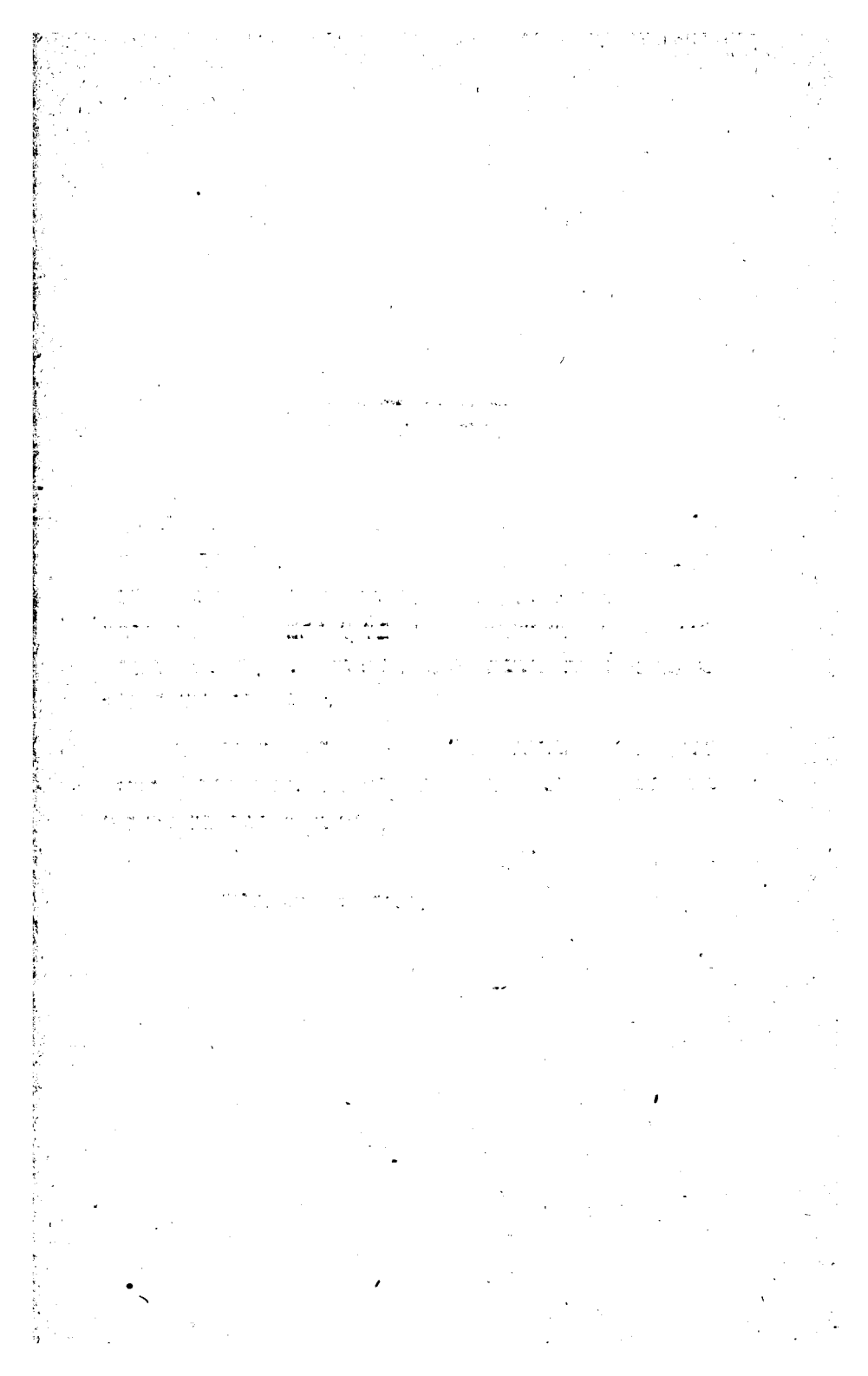
פתח דבר

בשנת תרנ"ה הוצאתי לאור החלק הראשון מספרי :
מבוא להסדר עולם רבה, וביה מלאכתי מצאת חן בעיני
חכמים רבים במדינתנו ובח"ל. והנה עתה אני מוציא לאור
החלק השני גוף הסדר עולם מוגה ומתוקן על פי כ"י. יראו
הכמים את פעולתי וישפטו. ואם תמצא חן בעיניהם אז
אשמח והיה זה שכרי.

ואני תפלה יאיר ה' אלי ממאור תורתו, יהיני ויזכני
ללמוד וללמד ולהוציא לאור את הדושי אשר אתי בכתובים.
ואל יצל מפי דבר אמת אמן.

בער ראטנער.

ווילנא בחדש כסלו תרנ"ו.

סדר עולם רבה

פרק א

(א) מאדם עד המבול (ב) אלף ותרנ"ו שנים (ג) וזה פרטן אדם ק"ל שנת ק"ה, אנוש צ', קינן ע', מהללאל ס"ה, יוד קס"ב, הנוך ס"ה, מתושלח קפ"ו, למך קפ"ב, ונח בן שש מאות שנה, וגו' [בראשית ז] (ד) הנוך קבר (ה) את אדם (ו) וזוהי אחריו נ"ו שנה,

ה ערות ותקונים

(א) מאדם עד המבול. ז"ל הירוק בהקדמתו כל אדם צריך לרשום שמו במספרו כמו תנא דבי איליהו כו' וכן סדר עולם מתחיל מאדם ועד נח מאדם כמו יומי עכ"ל ועי' מ"ש במבוא להס"ע פ"א. ובמנהיג ה' רה"ש דף נ"ב ד"ב כתוב וז"ל בכ"ה כאלול נברא העולם כדאיתא בבראשית רבה ובסדר עולם רבה ובפרקי דר"א עכ"ל ומ"ש בפרקי דר"א כן הוא לפנינו שם בפ"ח, אבל בסדר עולם שלפנינו ליתא, וכן ליתא בבראשית רבה. ומקומו בוירקא רבה פ' כ"ט תני בשם ר' אליעזר כב"ה כאלול נברא העולם. וכ"ה בפסיקתא דר"ב פ' דרה"ש. ואולי הכוונה במ"ש בשם ר' אליעזר להפריק דר"א הנ"ל. ומ"ש לקמן בפרק ד' שהוא שני להשרי שבו נברא העולם הכוונה ליצירת האדם כמו שנצרך להבין גם ברה"ש ד' י' ע"ב ר"א אומר בתשרי נברא העולם כמ"ש התוס' שם דף ח' ע"א ד"ה לתקופות ובר"ן שם פ"א על המשנה בר' פרקים ועי' בפרסם לרש"י סי' קע"ב ובפירושו רש"י לבראשית רבה פ"ג דהניא בס"ע עשר עשרות נטל כו' ובניסן נברא העולם וביום ראשון עכ"ל וגם מזה לא נזכר בס"ע שלפנינו. וכחשבון הס"ע היוצא מהמספרים שבספר התורה כתב גם כן פילון האלכסנדרוי בספר העתים מוכא מהמאור עינים פרק ל"ב אבל לפי נוסח תורת השמרונים ידח מאדם עד המבול רק אלף שלש מאות וי"א שנה ולחשבון השבעים ויוסף הבן [א' ג] שני אלפים ותרנ"ו שנים. ב"ד פ' ל"ח ותחומא פ' נח אות כ"ד [הוצאת הרב ר' שלמה באבער] ילקוט בראשית ר' מ"ב ולקח טוב פ' לך י"ד א' בשם הסדר עולם. ומ"ש שלמה באבער שם אלף ונ"ו כו' זה הוסף ר' טוביה לפרש דברי הס"ע. ובפירוש המיוחס לרש"י בב"ד פ' ל"ח כתוב לאלף ותרנ"ו שנה שמיזם שנברא העולם ועד דור המבול יש אלף ותרנ"ו שנה וכן בפורש בספר יצירה עכ"ל וגראה שקרא להס"ע ספר יצירה ועי'. במבוא שלי צד כ"ח (ג) וזה פרטן אדם ק"ל. בילקוט ובלקח טוב שם ובכת"י אקספארד וכ"י מינכען ובת"י רס"ג ליתא עד הנוך קבר. (ד) הנוך קבר. עי' ציוני פ' חיו ר' קסמא אומר שנת קבר אדם ר' רחומאי אומר הקב"ה קבר אותו ובספר הישר כתוב ויכבדו אותו שנת בניו והנוך ועי' ביוחסין ד' ווארשי תרל"ו צד 5. — וחידושו שבד' לוגרון ביוחסין השלם חסר. בראשית כחמשה עשרים עד המאמר מהיצירה ועד המבול כו' כמו שאמרנו לעיל בפרטות ובפירושו עכ"ל ולמעלה אין כל זכר. (ה) קבר את אדם. ברשב"ם כ"ב קב"א ע"ב ד"ה קבל הניא מס"ע קבר את אדם ואת שם וזה סעות הדפוס, ובכ"ל מינכען קבר את אדם וזוהי וכן הוא ברשב"ם שם כ"א ובהגהת הב"ח שם. (ו) וזוהי אחריו

סדר עולם רבה פרק א

(ז) מתושלת מצה ימיו (ח) עד המבול (ט). מן המבול עד הפלגה ש"מ שנה (י) נמצא נח היה אחר הפלגה עשר שנים. (יא) אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה. (יב) א"ר יוסי נביא גדול היה עבר

הערות ותקונים

ג"ז שנה כצ"ל ובילקוט שם גם בדפוס סאלוניקי וביחסין בסעות נ"ח. (ז) מתושלת מצה ימיו. בילקוט ובלקח טוב וברשב"ם שם ובכ"ה הוציא שנותיו. (ח) מצה ימיו עד המבול. בפ"י המיוחס לרש"י כבראשית רבה פ"ג ר' נחמיה אומר כאור שבעת הימים אלו שבעת ימי אכלו של מתושלת הימים וגו' ומפורש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אכלו של מתושלת שעכבו את הפורעניות ובשכר שנתאכלו עליו כראוי השפיע עליהם הקב"ה אורה לכך כתב בו' ע"כ ובבאור מהר"ם שם אלו שבעת ימי אבלות בו' ע"י מתנות כהונה עד אמרו צדיק בו' כ"ז מפורש בספ"י בהקדמת דברים ע"כ ונמשך בזה אחרי פירש"י ולפינו בספ"י אין כל רמז מזה הדרש על הכתוב ויהי לשבעת הימים והוא בתוספתא סוטה פרק י"א וירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה ובסנהדרין ק"ח ואדר"נ פל"א ובשוה"ט מזמור כ"ו. ועכשיו ראיתי במדרש אגדה שהוציא לאור הרב הגדול רש"ב נ"ח כבראשית ו' ד' ט"ו הגי' אמר ר' יוסף ק"ב שנה קודם שגלה הקב"ה שיביא מבול בו' ותלה להם הקב"ה כל הימים שהיה מתושלת חי בו' ובהקדמה ג' העיר הרב הגדול: וראיתי בכ"ה המיוחס לו' משה הדרשן ר' יוסי אומר שתנן הקב"ה ארכה לידו המבול ק"ב שנה בו' לכן צ"ל גם בבאן ר' יוסי אומר עכ"ל וכווננו במ"ש ר' יוסי אומר לה"ע כאן, שגם לפני בעל המדרש הג"ל היה זה בהספ"י. (ט) מן המבול עד הפלגה ש"מ שנה. בילקוט ובלקח טוב שם. וע"כ ב"ר פ' כ"ו. וכן כתב פ"לון האלכסנדרני בס' העתים. וגם כאן יזיפו השומרונים והשבו מן המבול עד הפלגה בסוף ימי פלג שש מאות וס"א שנה. ולחשבון יוסף [א' ו'] שהיה הפלגה בזמן שנולד פלג היו ארבע מאות ו' א שנה. (י) נמצא נח חי אחר הפלגה עשר שנים. נמצא שהיה אברהם בן ג"ח כשמת נח [הראב"ע בפ' ע"ה' ובמגן אבות להרשב"ץ ד' ע"ה' ד"ב] (יא) אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה. פי' שהרי אברהם נולד לקצ"א דרפג ופלג חי רל"ט ובסוף ימי פלג נתפלגו הרי שהיה אברהם אז בן מ"ח שנה וע"י ע"ז י"ט ע"א ובמדרש שוחר טוב מזמור א' אשרי האיש זה אברהם אשר לא הלך בעצת רשעים זה דור הפלגה וברש"י שם אברהם אבינו בימי דור הפלגה היה בו' כדהניא בסדר עולם א"ר יוסי נביא גדול בו' ופלג ראה את אברהם כמה שנים דהא לקצ"א דפלג נולד אברהם ויהי פלג אח"כ כמה שנים עכ"ל. וחידוש שלא הביא מאמר הס"ע שאברהם אבינו היה בהפלגה בן מ"ח שנה. ובב"ר פ' ס"ד ר' יוחנן ור"ה דאמרי תרנוייהו בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו וע"י בפירש"י שם וכן צ"ל ברמב"ם ה' ע"ז פ"ג בן מ"ח הכיר אברהם את בוראו וע"י יוחסין ד' לונדון עד ה' שהעיר שהרמב"ם כתב במדע כי בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו בו' ולקח גרסא משובשת עכ"ל וכן נמשך בסעות אחרי גי' הרמב"ם בפ"י המיוחס להד"ק כבראשית ד' ל"ג ע"כ. ובלקח טוב שם מן הארץ והיא יצא אשור מתיגרמנין מן עצה בו' זה אברהם ונראה שהיה זה לפניו בהספ"י. ובפ"י הראב"ע שם מן הארץ והיא יצא אשור גי' והלך אשר מלך על ככל בתחילה היה נמרוד ובעל סדר עולם פ' כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים ע"כ, וכעין זה בפ"י הקצר להראב"ע [אוצר נחמד חלק שני עד רכ"ב] ולפינו חסר כ"ז וע"י בב"ר פ' כ"ג ובפרקי דר"א פרק ה' ופ' כ"ד וכעין זה מספר יוסף הכהן בקדמוניות היהודים כי נמרוד היה ראש אנשי דור הפלגה בבנין המגדל בכבל, ומלך בכבל כאשר הפיח ה' את כל העמים וע"י בס' בירוש' הפשדי עד 71 הערה ג' ובספר הישר. ונעניקבראר בתרגומו בלשון רומית [כאזיליא ש"מ] תרגם כאן שא"ה היה בהפלגה בן מ"ח שנה. וג"י משובשת ונרמטה לו. (יב) א"ר יוסי נביא גדול היה עבר. ע"י ב"ר פ' ל"ז ובילקוט שם ר' מ"ב ורש"י בפ"י ע"ה' נח ובשבת י' ע"ב וע"ז י"ט ע"א בשם הס"ע. ועפ"י רוב בעלי המדרשים כהביאם מאמרים מהסדר עולם קראו בראשם שם ר' יוסי עליהם עפ"י כאמר ר' יוחנן מאן הנא דסדר עולם

סדר עולם רבה פרק א

ב

(יג) שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וגו' [בראשית י] (יד) אם בתחילת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן כמנו (טו) והוליד י"ג משפחות ונתפלגו (טז) ואם באמצע ימיו והלא (זו) לא

הערות ותקונים

עולם ר' יוסי [יבמות פ"ב ע"ב] ואח"ז הבנינו מעתיקי הס"ע גם בנוף הס"ע שם ר' יוסי. וכן כאן הוא כב"ד שם בשם ר' יוסי. וכן בילקוט וברש"י שם. ומה שאמר נביא גדול פי' צופה מרחוק שהרי נבואתו לא נתקיימה עד רל"ט שנים כמנין שנות פלג. ולכאורה זה שכתב כאן בשם ר' יוסי סותר למ"ש שם בבראשית רבה ובילקוט שם שם האחד פלג ר' יוסי ואמר הראשונים ע"י שזוהו מכירין את יחוסיהו היו מוציאין שם לשם המאורע ר' שמעון בן גמליאל ואמר הראשונים ע"י שהיו משתמשין ברוח הקודש היו מוציאין לשם המאורע כו' וא"כ מ"ש בס"ע כאן שעבר קרא את שם בנו ברוח הקודש הוא כדעת רשב"ג? ונראה שט"ס בכדרש וצ"ל: תחת ר' יוסי: רשב"ג. וראיתי בתוספת על ברכות לר' יהודה התמיד נדפס כס' ברכה משולשת [ווארשוי תרכ"ג דף מ"ב ע"ב] כתב ונראה שר' ישמעאל בן בנו של הראשון היה ועל שם זקניהם נקראו הוא ואביו שכך היו מנהגם כמו שעושים גם עתה כדתניא בסדר עולם גבי נביא גדול היה עבר שדורות האחרונים ששנותיהן מועטין על שם זקניהם וכן הורקנוס בנו של רבי אליעזר בן הורקנוס כו' עכ"ל ולפינו בס"ע כאן לא מצינו כלל מה שזכר מהס"ע ואדרבא מניסחתנו מוכח להפך שנקראו בנביאות. ובהכרח שהיה לפניו גי' אהרת בהס"ע כאן. — ואנב אעיר על מה שכתוב שם בתוספת הג"ל להלן בה"ל: והר' יעקב בר' שמעון פירש בסדר עולם שלו כי ר' ישמעאל שנהרג היה מהולכי אוש"י כי טרם גלותם ליבנה גלו לאושא ומתוך שנהרגו רבן שמעון ור' ישמעאל נטרפה השעה ולא שהו שם והלכו וחזרו ליבנה ולהכי לא חשיב ליה להראו גלות בהדי עשר גלויות שנלתה סנהדרין עכ"ל ועי' תוס' יבמות ק"ד ע"א ד"ה ר' ישמעאל. והנה מר' יעקב בר' שמעון זה ידענו שהיה תלמידו של רש"י והבו של רבינו תם כמו שכתב ר' משה תקן בכתב תמים [אוצר נחמד הלק ג' צד ס] והוא חיבר פי' על אבות שהדמים קצתו הדרש"ל ז"ל בכוכבי יצחק. ומדברי התוס' כאן למדנו שר' יעקב בר"ש הג"ל חבר גם בן ספר בקורות ישראל וקרא שמו סדר עולם. ובדוא"א היה כעין קבלת היראב"ד ופירש בו כמה מאמרי חז"ל הנוגעים בקורות האומה. ובמחזור ויטרי צד 481 נדפס מר' יעקב ב"ר שמעון המאמר סדר מקבלי התורה ולומדיה. ואפשר שלוח המאמר כווננו בעלי התוס' הג"ל, אם כי לא נמצא שם מה שהביאו בשכחו אך יכול להיות כי שם בצד 482 נשתבשו הדברים והיה כתוב שם יע"ש. (יג) שקרא שם בנו פלג ברוח"ק. בילקוט דה"א ר' אלף ע"ד וברש"י שם מובא מהסדר עולם גדול היה עבר שהוציא שם בנו לשם המאורע. וזה לראיה על מ"ש לעיל שמן המכול עד הפלגה ש"ס שנה וגם שאברהם היה בשעת הפלגה בן מ"ח שנה. אולם במדרש רבה שם חולק על הס"ע וסובר שעבר קרא לבנו פלג על שם איזה רעש שהיתה בארץ בעת שנולד עי' יו"פ שם. ובקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פרק ששי כפורש שם האחד פלג כי נולד בעת אשר נפלגה הארץ. וכן הוא בס' היובלים פ' ח'; אבל בספר הישר כתוב ובאחרית ימי פלג נפלגה הארץ. (יד) אם בתחילת ימיו. צ"ל אם תאמר בתחילת ימיו כמ"ש בילקוט וברש"י וכת"י. ונראה בעיני שכו"י מן א"ת בתחילת ימיו כו' עד אלא בסוף ימיו הוא נוסף בהסדר עולם מאיזה מעתיק קדמון לפרש הס"ע שלמד מהכתוב כי בימיו נפלגה הארץ שהיה זה בסוף ימי פלג. וכן ליתא כ"ז בבראשית רבה שם. וכבר היה זה בהס"ע לפני רש"י וילקוט. (טז) והוליד י"ג משפחות ונתפלגו. בכ"י"ם וכו' רס"ס ליתא מלת י"ג וכן ברש"י שבת ובפי' עה"ת: והוליד כמה משפחות ונתפלגו, ובכת"א: ז"א משפחות. ובקרא שם ובד"א א' ב"ב מנין י"ג משפחות מיקטן. ובילקוט ד' שאולוניק והוליד הרבה משפחות. (טז) ואם באמצע ימיו. ברש"י וילקוט וכו"י"ם ורס"ס: אם תאמר באמצע. וככ"י אקספ': א"ת ימיו באמצע ימיו. (ז) לא בא לסתום אלא לפרש. תו"כ מצורע ס"ה וירושלמי

סדר עולם רבה פרק א

בא לסתום (יח) אלא לפרש (יט) הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא (כ) כמוף ימיו. אברהם אבינו היה (כא) בשעה שנדבר עמו בין הבתרים (כב) בן ע' שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' [שמות

הערות ותקונים

ירושלמי יומא פ"ב ה"ד בשם ר' נחמיה. (יח) אלא לפרש. ברש"י ובילקוט ובכל הכ"י: בא הכתוב לסתום. וברש"י שבת י' ע"ב מביא מס"ע נתן לך סימן ולא תדע באיזו משנותיו. (יט) הא אינו אומר כי בימיו. בכ"א אלא לפרש כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו. ובילקוט ורש"י הא למדת שבשנת מות פלג נחלגו ובהקמת הארון לרס"ג כתוב בימיו נפלגה הארץ שנה אחת לפני מותו של פלג. והמקור מכאן. (כ) בסוף ימיו. בילקוט שם ר' ס"ב הביא מהסדר עולם ושם אחיו יקפן שהיה מקפין את עצמו ואת עסקיו וכן הוא בילקוט סאלוניקי ולפינו בס"ע כאן ליתא. וכן הוא בבראשית רבה פ"ו. וכנראה שכן היה בהס"ע גם לפני פ' המיוחס לרש"י בדה"א א' כ"ג שכ' כל אלה בני יקפן שהיה מקפין עסקיו גביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא נתנו לירש כי לא על פי נביא נתן להם שמות עב"ל ועי' בס' הישר. (כא) בשעה שנדבר עמו. בכת"י אקספארד וכ"מ בשעה שדבר עמו הקב"ה. ועי' במדרש במדבר רבה נשא מ' י"ד בעת שכרת הקב"ה ברית עם אברהם אבינו בן ע' וזה לפי של שנה קודם שנולד יצחק בן דברי ר' יוסי לקיים מה שנאמר ויהי מקץ וגו' ובל"ב מדות דה"א ב"י יוסי הגלילי מרה מוקדם ומאוחר ויהי מקץ ח"ל שנה ואמר ר' יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזרה על ענין בין הבתרים כו' וכוונו בעלי המדרשים במ"ש בשם ר' יוסי להס"ע כאן כדרך כל בעלי המדרשים כמ"ש לעיל. ובמדרש תדשא [בית המדרש ח"ג צד קענ] ואברהם בן ע' שנה בברית בה"ב באמור בסדר עולם רבא עכ"ל. וגם כן כוון למ"ש כאן: אולם בהוצאת הרב ר' אברהם עזשטיין נ"י צד כ"ה חסר המראה מקום מהס"ע. אמנם בעל המדרש תדשא אב בכמה מקומות מהס"ע. (כב) בן ע' שנה שנאמר ויהי מקץ ל' שנה וגו'. פ' שהת"ל שנים נמנים מברית בין הבתרים ומ"ש ויגברום וענו אותם ארבע מאות שנה היה משנולד יצחק וכמ"ש לקמן פרק ג' וכן קבל יוסף הכהן בקדמוניות היהודים ספר שני פרק מ"ו בצאת ישראל מצרים בל"ו לחוד ניסן עברו ארבע מאות ושלושים שנה מיזם בוא אברהם אבינו לארץ כנען. ועי' מכילתא בא פ"ד ובשמות רבה והתחומא שם פ' י"ח; ובילקוט ר' ס"ה ורש"י סנהדרין צ"ב ע"ב ובפ' הראב"ע בא ותוס' שבת י' ד"ה של ועי' פ' ובתוס' עה"ת פ' לך ולקח טוב בראשית מ"ו ס"ו וברא"ש יבמות פ"ד ס' י"ב שלכם העתיקו הס"ע כאן באיזה שינוים. אבל מ"ש בלקח טוב שם ובפנינה רוא סוף פ' בא ובפ' היריד"א פ' לך על שם הס"ע שאברהם היה בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך בן שבעים שנה וכשיצא מתוך בן שבעים שנה, וכן הוא בשם הס"ע בפרש המיוחס לרש"י בבראשית רבה פ' ל"ט, זה לא נמצא בנוסתחני באיזה זמן יצא אברהם מתוך בפעם הראשונה, וכן כתב ר"ס גאון שיציאתו מתוך אינה מפורשת [אמנות ודעות צד ככ"א הוצאת סלוצקי]. ובעי' ד' פ' ועי' ד' פ' ומיירי דאברהם אבינו בתיהא שעתא בן חמשי' ותרתי הוה. וכוונו במ"ש בל"ו לחוד ניסן כאן כמ"ש בתוס' שם ד"ה וגמירי וד"ל: ואע"ג דכתיב ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מתוך? שהי יציאתו הווי שהי בברית בין הבתרים היה בן שבעים ואז היה בא"י ושוב תור לרין וגישה שם חמש שנים כדאימא בסדר עולם ע"כ. מזה נראה שעוד לפני בעלי התוס' היה בהס"ע שיציאת אברהם בפעם הראשונה היתה כעת שהיה בן ג"ב שנה. וכן מפורש בקבלת הראב"ד [הוצאת הרב ראבי"ן נ"י צד מ"ו] וד"ל משנולד אברהם עי' שיצא מתוך פעם ראשונה נ"ב שנה משיצא מתוך עי' מעמד ברית בין הבתרים י"ה טיב. ובכרחה שכן היה גם לפני בהס"ע ועי' בספר הישר פ' נח. ובסדר הדורות [ערך כ"א ג'] אברהם בן חמשים וחמשה שנים בצאתו מתוך וככ"י מקדמון אחר [כמאנאזין לתכמת הדורות חני"ב צד 84] כתוב שזרת לו ברית בין הבתרים לאברהם בן ג"ב שנים עב"ל. ועי' בבראשית רבה פ' ס"ד ד"א מגורי בגמטריא מאתן וחמשי' ותשע מיזם

סדר עולם רבה פרק א

י"ב] (כג) לאחר שנדבר עמו (כד) יורד לחרן ועשה שם חמש שנים. שנאמר ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן [בראשית י"ב] (כה) נמצא מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ז שנים (כו) הן הן שנים עשרה שנה עברו את כדלעמר וי"ז שנה מרדו (כז) וכארבע עשרה שנה בא כדלעמר אותה השנה שיצא בה אבינו אברהם מחרן היא היתה שנת הרעב ויורד למצרים ועשה שם שלושה חדשים (כח) ועלה ובא וישב באלוני ממרא אשר בחברון (כט) והיא השנה שכבש בה את המלכים ועשה שם עשר שנים

הערות ותקונים

מיום שאמר הקב"ה לאברהם ידוע הדע עד שעה שנתישב אבינו יעקב בארץ מגורי אביו. ונראה שחולק על הס"ע כאן שסובר שבבית בה"ב דיתה קודם ועי' במתנות כהונה שם. והנה הרב בעל מאור עינים פרק ל"ה מביא שרוב מהמפרשים הקדמונים חולקים על הס"ע כאן ויש להוסיף שגם רס"ג נוטה בזה מהס"ע ועי' אסנות ודעות מאמר ח' ס"א. (כג) לאחר שנדבר עמו. בילקוט ורש"י שם ובכ"א וכו"ם ליחא. (כד) יורד לחרן ועשה שם חמש שנים. ברש"י וילקוט ובתוס' שבת שם ובקבלת הראב"ד ובלקח טוב ובחוקניו פ' לך צד כ"ב מביאים מהס"ע חזר לחרן ועשה שם ה' שנים וכן הוא באמת בכ"א וכו"ם. ופי' שחזר שנית לחרן ושהה שם ה' שנים היתה לפי"ז שתי פעמים בארץ ישראל וכן הוא בב"ר פ' לך פ' ל"ט ובילקוט שם. ובשותר טוב ומומר צ"ה, עשר נסיונות נתגסה אברהם אבינו ואלו הן: לך לך מארץ וציאתו מחרן, וזה ג"כ כשיטת הס"ע. ובפי' ורש"י לבראשית רבה פ' ל"ט והניחן בס"ע א"א בן ע' שנה כשנדבר עמו. בבבית בה"ב וחזר לחרן ועשה שם עוד ה' שנים ע"כ הלפ"ו. הרש"י והתורה נאמרו שלא כסדרן, ופרשת בריית בה"ב קדמה למלחמת המלכים. וכמ"ש בל"ב מרות דר"א בר"י דגלילי, וכ"ה בספר הישר פ' לך. אולם מצינו לחולל שחולקים על הס"ע כמו עי' גדרים ל"ב ע"א אמר ר' אבהו אמר ר"א מפני מה נענש א"א ונשתעברו בניו למצרים מפני שעשה אנגריא בתלמידיו חכמים שנאמר וירק את חניכיו. ובבראשית רבה פ' מ"ג אמר ר' לוי אף זה לא מצינו מידו שמשם קרא עליו ועבדם [ע' שמד אחר מלחמת המלכים נאמר לו ועבדום וענו אותם] ובתנחומא פ' לך פ' י"ג אמר לוי כמדותה לי שקבלתי שכרי בעוה"ז שעורתי הקב"ה במלכים כו'. מכל זה נראה שדעת בעלי המדרשים שמלחמת המלכים קדמה לבריית בין הבתרים. ובתנחומא [הוצאת הרב ר' שלמה באבער] פ' חיי ו' ו' וחי' ברך את אברהם בכל מה בכל עד שהוא בין הבתרים בישרו שהוא נותן לו בן אדני המשיש ושנים שנה, כיצד ר' יוחנן ור' חנינא אומרים בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו באותה שעה בשרו כו' וכן נעתק התנחומא בילקוט. ולפלא בעיני שבעל המאמר הנזכר הבין שבין מ"ח היה אברהם בזמן בריית בין הבתרים וזה לא נזכר במדרשים הקדמונים ואין שייכות לזה מהמאמר בן מ"ח הזכיר אברהם את בוראו. ועי' בילקוט קהלת פסוק לכל זמן: (כה) נמצא מן הפלגה ועד שיצא א"א מחרן כ"ז שנים. בילקוט שם ובחוקניו פ' לך ובכ"א אקספארד כ"ז שנים וכצ"ל. (כו) הן הן י"ב שנה עברו את כדלעמר. ברייתא כו' ויסי בבראשית רבה פ' י"ב שחולק על רש"י שסובר שחזר בידו י"ג שנה, וכדעת הס"ע כן דעת רב בשבת ע' ע"ב וכן תרגם אונקלוס. — הסלה כדלעומר בר' באזיליא נחלקת לשתי חתיכות. ועי' בחולין פ"ח ע"א אלא מעתה את כדר לעמר דפסק לה ספרא בתרי. ועי' מ"ש הרב דר' ברלינער בסבוב לתרגום אונקלוס צד 144 (כו) וב"ד בא כדלעומר כצ"ל וכן בילקוט ובחוקניו ובכ"א. (כח) ועלה ובא וישב באלוני ממרא. צ"ל ובא וישב ומלת ועלה לא גרסינן כלשון הכתוב ויבא וישב באלוני ממרא [בראשית י"ג י"ח] וכבר עלה למצרים מקודם. ועי' ברבך וישלח פ' פ"ד וישלחך ממעק חברון והלא אין חברון נתנה אלא בהר וברש"י שם. ובתוס' שבת שם ליחא מלת ועלה. (כט) והיא השנה שכבש בה את המלכים. והתוספת בברכות ד' ו' ע"ב ד"ה לא מי' בדעת הסדר עולם שאברהם

סדר עולם רבה פרק א

(ל) עד שלא נשא את הנר שנאמר ותקח שרי אשת אברם את הנר המצוית וגו' מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען וגו' [בראשית ט"ז] וכתוב ואברם בן שמונים שנה ושש שנים כלדת הנר את ישמעאל לאברם [בראשית ט"ז] (לא) נמצא ישמעאל גדול מיצחק י"ד שנה נמצא מן הפלגה ועד שנולד אבינו יצחק ג"ב שנה (לב) ישיבתה (לג) של סדום ג"א שנה (לד) מהן שלוחה והשקט היה לה ולבנותיה כ"ו שנה (לה) ומן המבול עד שנולד יצחק שצ"ב שנה (לו) וזה פרטן, אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול [בראשית יא] ארפכשד ל"ח, שלח ל' עבר ל"ד פלג ל' רעו ל"ב שרוג ל' נחור כ"ט תרה ע' ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו [בראשית כא] (לז) אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח (לה) בן ל"ז שנה ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים [בראשית

הערות והקונים

שאברהם היה בן ע"ג שנים במלחמת המלכים ופרשת בה"ב נאמרה קודם שלש שנים. ובפענה רואו פ' לך בבירה בין הבתרים היה אברם אז בן ע' שנה וסמוך מה תתן לי היה לאחר שכבש את המלכים אשר כבר היה בן ע"ג שנים כאשר כבר הוכיחו בסדר עולם ע"כ וכן בחוספת הרא"ש לברכות ד' ו': ואז היה אברהם בן ע"ג שנה כמו שמוכח בס"ע כו' עכ"ל. וזה שלא עפ"י נוסחתנו כאן שהיה אברהם בן ע"ה שנים במלחמת המלכים. ועי' בחוס' עה"ת פ' לך מ"ש בשם הס"ע ובחוס' שבת ד' י' ע"ב ד"ה ושל שהביאו הס"ע כנוסחתנו. (ל) עד שלא נשא את זגרו. בכי"א וכי"ם ליתא ובכי"א הנוסח היא השנה שכבש בה המלכים מקץ עשר שנים וגו' ואברהם בן פ"ו שנים כלדת וגו' ועי' יבמות ס"ד ע"א ובירושמי שם פ"ו ה"ג ובחירושי הרשב"א וברא"ש שם שהזכירו הס"ע כאן. (לא) נמצא ישמעאל גדול מיצחק. בכי"א וכי"ם נמצא מן הפלגה ועד שנולד יצחק ג"ב שנה שהיה ישמעאל גדול ממנו י"ד שנה. ה"ל הידי משה בשמות רבה פ"א איתא בפרקי דר"א ובסדר עולם שיצא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה ב"ו שנים עכ"ל ומ"ש בפרקי דר"א כן הוא שם בפרק ל' אבל בסדר עולם שלפנינו ליתא וראה בבראשית רבה פנ"ג ואת הילד בן כ"ו שנים ובילקום שם בן י"ז שנים וכן הוא בספר הישר. (לב) ישיבתה של סדום ג"א שנה. צ"ל ג"ב שנה כמ"ש בשבת י' ע"ב בשם ר' אבין ובכ"י מינעין מהגם' שבת שם הגי' תניא ישיבתה של סדום ג"ב שנה עי' דקדוקי סופרים שם. ובמ"ש תניא כווננו להס"ע כאן. וכן הגוס' בכי"א ג"ב שנה. וכן הוא בס"ע עם תרגום של מאיר בלשון רומית. וסדברי התוס' בשבת שם ד"ה ושל נראה ג"ב שהיה לפניו הגוס' בס"ע כאן ג"ב שנה וז"ל שם ובסדר עולם שמועט שהיה בן ע"ה שנים כשהבה את המלכים דקאמר התם א"א כשנדבר עמו כו' וצריך לומר שהיתה בשלוחה ב' שנים בתחילה עכ"ל ואם היה לפניו הגוס' בהס"ע ג"א שנה לא תחסר אך שנה אחת וחדוש שרש"י ובעל הילקום ותוס' עה"ת ולקח טוב לא זכרו מהס"ע כאן. (לג) של סדום. בבתי"ל כל ישיבתה של סדום. (לד) שלוחה והשקט היה לה ולבנותיה. וכן הוא בכי"א וכי"ם וזה לשון המקרא שלוחה והשקט היה לה [בראשית ט"ז] (לה) מן המבול ועד שנולד יצחק שצ"ב שנה ובגמ' שבת הגי' ושלוחה ועי"ש ברש"י. (לו) אבינו יצחק היה כשנעקד. בכי"א וכי"ם ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים הללו מרובים כו' אבינו יצחק היה כשנעקד כו' בו בפרק מתה שרה כו' וכי"ל וכן הוא בשם הס"ע בילקום בראשית ר' ק"י. (לז) בן ל"ז שנה. בו בפרק מתה שרה אותו הפרק נולדה רבקה נמצאת רבקה נשאת ליצחק בת ג' שנה כצ"ל. וכה"ל בפרקי דר"א פ' ל"א ובילקום שם ובתנא דבי אליהו רבה פכ"ז ואליהו זוטא פכ"ב וברש"י עה"ת שם ובראב"ן סי' קי"ח בשם הס"ע וכ"ה בבתי"א וכת"י רס"ם. ועי'

סדר עולם רבה פרק א

כ"א) הימים הללו (ל"ט) מרובים על של חברון (מ) שהיו עשרים וחמש שנה (*מ) והללו עשרים ושש שנה (מא) בו בפרק נולדה רבקה נמצא אבינו יצחק נשא את רבקה (*מא) בת י"ד שנה אבינו אברהם קבר את תרה אביו (מב) לפני מיתתה של שרה (בג) שתי שנים יעקב שמש את (מד) אבינו אברהם ט"ו שנה (מה) ואת שם חמשים שנה נמצאת אומר אבינו יעקב שמש את שם נ' שנה שם שמש את מתושלח צ"ח שנה ומתושלח שמש אדם הראשון רמ"ג שנה נמצאת אומר ארבעה (מו) מתוך כ"ב דורות ושבעה בני אדם

הערות ותקונים

וגי' תוס' ביממות ס"א ע"א ד"ה וכן ובסדר עולם הניא כהדאי שחיתה בת ג' שנים כשנעקד על גבי המזבח היה בן ל"ז שנה וכו' בפרק נולדה רבקה בו' ובתוס' היא"ש ביבמות שם ובסדר עולם הניא דלא היתה אלא בת ג' והגיה הרב ר' שמואל מאוספיניא בת י"ד כו' ומזו לא יתכן להגיה כלל דהכי מיתניא התם בס"ע יצחק אבינו כשנעקד על גבי המזבח היה בן ל"ז וכאותו הפרק נולדה רבקה וכתיב ויהי יצחק וגו' עכ"ל וכן הניא סה"ע המאור עינים פרק י"ט. והגר"א בפ"י להסדר עולם כאן כתב שנוסחא משובשת נודמנה לבעלי התוס' ביבמות שם והגיה הגר"א תחת ל"ז שנה: כ"ז שנה. והנה אף כי כתגרת הגר"א מצינו בכראשית רבה פ' ג' וכו' בב"א ובסדר עולם מאמר ד' פ"ק י"ח דף ל"ג ד' בל"ן מובא מהרמ"א ביוחסין עז קע"ו ד' ווארשוי; אולם לדעתי הגי' הישנה ל"ז עקרת שכן גרסו רוב מהקדמונים כה"ע. וראיה גדולה לזה עוד מפרקי דר"א פרק ל"ד והובא בילקוט בראשית ר' ק"ש ר' יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק מתאבל על אמו שרה לאחר ג' שנים לקח את רבקה ושכח אבל אמו. ומ"ש אמר ר' יוסי כוון להס"ע כאן. אמנם בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פ"ג כתב ויצחק היה אז בן עשרים וחמש שנים. (ל"ט) מרובים על של חברון. עי' ילקוט ר' צ"ה שמביא הס"ע וחסר שם הציון לס"ע. וח"ל רש"י בפ"י עה"ת [בראשית כ"ב א'] שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן כו' וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הדתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שנים שנה כו' הרי כ"ז שנה מדי יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קרמה כו' כך שנויה בסדר עולם עכ"ל ומ"ש רש"י בשם הס"ע יצא משם וחזר לחברון ליתא בנוסחתנו כאן. (מ) שהיו כ"ה שנה. בכ"א: וכמה הן של חברון כ"ה שנה. (*מ) והללו עשרים ושש שנה. וכן הוא בספ"י הישר וירבו הימים והיו כ"ז שנים. ובילקוט שם הגי' שבחברון עשה כ"ה שנה ובגרר עשה כ"ז שנה. (מא) בו בפרק נולדה רבקה ופי' שנתבשר שנולדה כבר כשעברו י"א שנה עכ"ל ולפי' נוסחתנו בו בפרק נולדה רבקה אי אפשר לפרש כן כמ"ש לעיל. (*מא) בת י"ד שנה. צ"ל בת ג' שנה כמ"ש לעיל. ובכ"א בת י"ד שנה וזה מעות המעתיק כי למעלה שם כתוב יצחק היה בשעה שנעקד בן ל"ז שנה. ובילקוט דפוס סאלוניקי הגי' בת ר' שנה וכן הוא בכ"א אחר. ובכ"א אחר הגי' בת שלש שנים. (מב) לפני מיתתה של שרה. בכ"א אמנו שרה. (בג) שתי שנים. עי' ב"ר פ' ג' נ"ח וילקוט ר' ק"ב ופרקי דר"א פ' ל"ב בשם ר' זסי. (מד) אבינו אברהם ט"ו שנה. כי אברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק ויצחק בן ששים בלדת אותם וכל ימי אברהם היו יעקב וע"ה שנים. חסר מהם ק"ם שנארו ט"ו. ובספר הזוהרים פ' י"ט ויאבד אברהם את יעקב וע"ה הברכה שברך אברהם את יעקב. (מה) ואת שם חמשים שנה. כצ"ל וכן בכ"א וכ"מ. אולם בילקוט בראשית ר' מ"ב ור' ק"י מביא מהסדר עולם נמצאת אומר ששש יעקב את שם נ"ח שנה וכן הוא בדפוס סאלוניקי וזה מעות הדפוס, ועי' ברשב"ם ב"ב קכ"א ע"ב שהביא ג"כ הס"ע במעוט, וברש"י מובא י"ט ע"א ד"ה יתומה ומ"ש דשמש לאו דוקא דהא ביזם שנולדו לא שמשו. (מו) מתוך כ"ב דורות. בכ"מ נמצאת אתה אומר ד' אנשים מתוך כ"ב דורות שהן שבעה

סדר עולם רבה פרק א

(מו) שקפלו את (מח) העולם כלו ואלו הן (מט) אדם הראשון ומתושלח ושם (נ) ויעקב ועמרם (נא) ואחיה השילוני (נב) ואליהו (נג) ועדיין הוא קיים:

הערות ותקונים

שבעה כו' ועי' באבות דר"ג נוסחא ב' פרק ל"ח. ובילקוט בדפוס וויניציאה ובר' שאלוניקי הגי' ח"ב דורות. וגי' כ"ב דורות הנכונה כי מאדם עד אברהם עשרים דורות ויחזק ויעקב הרי כ"ב דורות. (מו) שקפלו את העולם. כ"ב קכ"א ע"ב מובא הברייתא בשם תנו רבנן וז"ל הרשב"ם שם תנו רבנן שבעה קפלו כו' ברייתא הוא כסדר עולם וסוּסוּם דמיירי בכלב ויהושע לקמיה נקט לה עכ"ל ובאדר"ג שם מביא המאמר באיזה שינויים. ובפרקא דרבינו הקדוש סי' ב"ג מעתיק הס"ע שבעה שקפלו את העולם כו' ע"ש. וכ"ה בתשובות הגי' סי' רס"ה [ברלין תרמ"ה] אבל בכ"י מאבות דר"ג הנדפס זהו נות שלום הגי' שקפלו. (מח) העולם כלו. ככ"א קפלו את כל העולם כלו וראו בו את זה ולמרו תורה זה מזה. ונראה שכן היה בהס"ע לפני הרשב"ם שם שכ' ובא לתודיענו שאלו שבעה מתוך שצדיקים היו ועסקו בתורה חיו כל כך ע"ב. (מט) אדם הראשון. כגמ' ב"ב שם אדם ראה מתושלח מתושלח ראה כו' וכן בילקוט במדבר ר' השמ"ד ובלקח טוב וארא ו' ט"ו בשם הס"ע; והרשב"ם שם כתב והאי תנא דס"ע לא ס"ל הנוק זה ממטרון דהוה ליה למימר שנים קפלו את כל העולם דהאי תנא דס"ע הוא וס"ל דהאי ואינו כו' לקח אותו היינו שמת בחצי ימיו כו' ע"ב וזה כדעת ר' יוסי בן הלפתא שהשיב להמטריניא אלו נאמר ויתהדך את האלמים ושחק חייתי אומר כדברך כו' עי' בראשית רבה פ' כ"ה. (ג) ויעקב ועמרם. עי' ברשב"ם ב"ב שם ועמרם ראה את יעקב יום אחד לכל הפחות. אולם לנוס' כתי"א שלמדו תורה זה מזה כודא ראה אותו זמן יותר. ובתשובות הגאונים שם גורם בשלמא עמרם ראה את יעקב דהא אתיליד במצרים וחיה יעקב י"ז שנה תתם אלא אחיה השילוני ראה את עמרם היכי משכחת לה ועמרם וכו'. הבין היא שמעמא מן סאבי דילנא והכין מפרשין לה רבנן כו' עכ"ל מזה נראה שגורסת הגאונים כגמ' ב"ב שם משונה משלפנינו. ובאבות דר"ג שם מביא הגי' יעקב ראה את סרה, סרה ראתה את אחיה, וגירסאנו נכונה ביותר, ועי' בתוס' ב"ב שם ד"ה שבעה וסבר נמי האי תנא דסרה בת אשר איננה היה לעולם עכ"ל ועי' לקמן בפרק ט' הערה כ' שמפורש שדעת הס"ע כמ"ש בתוס'. (נא) אחיה השילוני ואליהו. אחיה ראה את עמרם ואליהו ראה את אחיה גמרא [רשב"ם שם] והרמב"ם בהקדמה ליד התוקה כתב אחיה השילוני מיוצאי מצרים היה וקמן בימי משה ותנא קבל מדוד וב"ד ואליהו קבל מאחיה ועי' בהשגות הראב"ד שם והראב"ע בפ' ויגש כתב וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחוד, וכאהל יוסף סי' מת שאינא כס"ע הוא דברי אגדה או דברי יחוד וסתם ס"ע ר' יוסי זא"ת הלא ר' יוסי נמוקו עמו? יש להשיב כו' ע"ב. (נב) ואליהו. וברשב"ם שם והאי תנא לא ס"ל זה פתח זה אליהו דאי ס"ל ליסא משה ראה את עמרם ופתח משה ראה את משה ולא איצטריך לאחיה כלל ע"ב. ובכ"י אחר בשם ר' משה הדרשן פתח אינו אליהו שכן מצינו בס"ע שבעה קפלו את העולם כו' ואליהו ראה את אחיה השילוני היה לו לומר אליהו ראה את אדון, אך כשהוא דוחק לומר אליהו ראה את אחיה השילוני כו' [מאמר ר' משה הדרשן צד 34 לדידרי ריב הגרול ר' אברהם עפשטיין נ"ל], ולקמן בס"ע פרק כ' מונה הס"ע בין הס"ח נביאים פתח ואליהו לשנים. ור' יוסי סתם הס"ע לשיטתו בירושלמי מגילה פרק א' ה"ר ר' יוסי כד היה בניי למקנתר לרי' אלעזר בר' יוסי בריה הוה אמר ליה ופתח בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו בימי זמרי מיחה וכימי פלגש בנבעה לא מיחה ויע"ש בקרבן עדה. (נג) ועדיין הוא קיים עי' לקמן פרק י"ז ובהערה י"ד. ובאבות דר"ג שם הגי' ואליהו חי וקים עד שיבוא משיח. ובילקוט שם ועדיין אליהו קיים. ובאבדר"ג בנות שלום הגי' יעקב ראה את שרה, שרה ראתה אחיה השילוני, אחיה השילוני ראה אליהו ז"ל אליהו חי עד שיבוא משיח. ועי' לעיל בהערה ג'.

ובמסקיאת

פרק ב

אבינו יעקב היה כשעה שנתברך (א) בן ס"ג שנה בו כפרק מת ישמעאל שנאמר וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וישמע יעקב אל אביו וגו' וירא עשו כי רעות וגו' וילך עשו אל ישמעאל וגו' [בראשית כח] (ב) שאין תלמוד לומר אהות נביות ומה תלמוד לומר אהות נביות (ג) מלמד שקדשה ישמעאל ומת והשיאה לעשו נביות אחיה. עשה אבינו יעקב בארץ ישראל (ד) י"ד שנה (ה) מוטמן ומשמש את עבר (ו) ועבר מת אחר וידידתו של יעקב אבינו לארם נהרים שתי שנים יצא משם ובא לו לארם נהרים, נמצא עומד על הברך בן ע"ז שנה, וכ' שנה עשה בבית לבן ז' (ז) עד שלא נשא את האמהות (ח) זו משנשא את האמהות ושש שנים (ט) אחר שנולדו י"א שבטים ודינה נמצאו כל השבטים (י) נולדו בו' שנים (יא) חוץ כבנימין כל אחר ואחד (יב) לו'

הערות ותקונים

ובפסיקתא שור או כשב דף ע"ז ר' יהודה אומר אם יאמר נך כו' כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקיים לעולם :

(א) בן ס"ג שנה. מגילה י"ז ע"א תניא היה יעקב אבינו כשעה שנתברך בו' וכוננו לכ"ש תניא להס"ע. ולא התעורר רש"י שם שהמקור בס"ע ועי' לקום בראשית ר' ק"ה שהניא הגמ' דמגילה כקצור לשון והס"ע לא זכר. ובפרקי דר"א פרק ל"ה בן ע"ז שנה היה יעקב בצאחו מבית אביו. וכן כתב היהודי דימטריוס בספרו. ובספר היוכלים פ' כ"ה. נהוב אחרי כן דבר יעקב את רבקה אמו ויאמר אליה דאי נא אמי בן תשעה ושבעים. אנכי היום ולא ארע אשה וע"ש. (ב) שאין ת"ל אהות נביות. בכ"א ליתא ובגמ' מגילה שם ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אהות נביות. (ג) מלמד שקדשה ישמעאל ומת. בכ"א וכ"ל מלמד שקדשה עשו בימי ישמעאל ולקחה בימי נביות אחיה. (ד) י"ד שנה. במגילה שז' התניא היה יעקב בבית עבר י"ד שנים והמקור טכאן. ובכ"א וכ"ל מ' אבינו יעקב עשה בארץ כנען לאחר שברכו אביו י"ד שנה. ועי' בבראשית רבה פס"ח שמובא כ"ז בשם חזקיה אמר. ונמצא כמה פעמים בכורשים מאמרו הס"ע על שם חזקיה רבו של ר' יוחנן. (ה) מוטמן ומשמש את עבר. במגילה שם מוטמן בבית עבר ובכ"א משמש בבית עבר ובכ"ל מ' פארמא שלמד לפני עבר (ו) ועבר מת אחר וידידתו. בכ"ל נמצא שמת עבר וקי' בפרש"י במגילה שם. וכן הוא בספר הישר ב' ויצא. (ז) עד שלא נשא את האמהות. בכ"ל מוס"ף נמצא כשעת הופתו בן מ"ד שנה. (ח) זו' משנשא את האמהות. בכ"א וכ"ל ושבע מאד שנולדו אחר עשר שבטים ודינה. ובספר סדר הרכבים כביא גי' כ"י י"ד על האמהות זו' שנים על הצאן. (ט) ארר שנולדו. בכ"ל מאתר שנולדו. (י) נולדו בו' שנים. בכ"א נמצאו כל השבטים דינה נולדים לשבע שבטים. ופי' בתוך חי' שנים כשנשא את האמהות ואח"כ שהיה עוד שש שנים בשכר צאנו וזה מוכח ממ"ש ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ועברו אר"כ שש שנים בצאנו והתחילה לאה להוליד אחר ז' שני עבודת הראשונות ובשבע שנים השניים נולדו כלם. ורב חסם אחר כתב בהשטר תר"ץ ח"ד שיש כאן בדברי הס"ע טעות גמור. ולא הבין מ"ש כאן בפשטיות. ועי' בילקום בראשית ר' ע"ח שהביא מונא דבי אליהו צא ולכד מרתל שהיתה עקרה י"ד שנים ועי' בית רענן שם, וכן שנה בזה השלשלת הקבלה ד' ה' דפוס זאלקאווע שכ' ואחר תדש ימים שנכנס בבית לבן לקח לאשה רחל ולאח. ובקדמוניות היהודים ליוסף הבין פרק י"ט נותב אתן לך גם אותה אחרי אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות ע"כ. (יא) חוץ כבנימין כתי"ל ליתא וכן הארון. (יב) לו' חרשים. ובכ"ל מובא בס' חרף ההכמים הר"ן לשבעה שבעה. ומ"ל שכלם נולדו זה אחר זה. וביע' לתת בלדה חלפה עמדו

סדר עולם רבה פרק ב

חדשים (יג) יצא מארם נהרים ובה לסכות ועשה שם שמונה עשר
חדשים שנאמר (יד) ויעקב נסע סכתה וגו' [שם ל"ג] (טז) יצא
בסכות ובה לו (טז) לבית אל ועשה שם (יז) ששה חדשים (יח) מקריב
למקום יצא משם ונולד לו בנימין (יט) ומתה רחל (כ) ובו בפרק מתה

הערות ותקונים

עמדו מלדת וכן בחזקוני פ' ויצא תנן התם בסדר עולם "א שכתים ודינה כלם נולדו
ב' שנים כל אחד ואחד לו' חדשים פ' לכל אחד ואחד ששה חדשים לעיבור כו'
והראב"ע בפ' ויצא כתב והנה נולדו ליעקב "ב בנים בשבע שנים וכאשר פסרו הקדמונים
מצאו בני ששה חדשים וימים במספר והעיר ע"ז באהל יוסף פ' בסדר עולם כתוב שכל
אחד ואחד לששה חדשים נולד, ולפנינו בס"ע ליחא זה, ובפרקי דר"א פרק ל"ז ר"א
אומר מו' חדשים ילדה לאה את בניה ושבע שנים נולדו ליעקב ונראה שדעתו דבני
בלחה וזלפה נולדו לו' ותולק על הס"ע ועי' בפ' הגדל"ל שם וכן דעת הל"ק טוב
בראשית ל' י"ג שלא נולדו ואח"כ, ובמדרש חרשא [בית המדרש חלק ג] הובא בילקוט
שמות ר' קס"ב ובבבאי שם מפרש כל אחד מהשבתים באיזו חודש נולד ובאיזו יום ומשמע
שנולד כל אחד מהן בשנה אחרת לגמרי וזה שלא כהס"ע ופרקי דר"א ועי' מה שהעיר
הרב ר"א עפשטיין במקדמוניות היתודים, וראיתי בספר פ"י תבואה דף י"ג להר"י שוארץ
ל"ל שכ' מצאתי בילקוט ריש פרשת שמות בפסוק וימת יוסף וכל אחיו סדר תולדות
השבתים בשם סדר עולם ובאמת אין בספרי סדר עולם שלנו עכ"ל הר"י, וברפוסים
הישיבים בילקוט נרשם ע"ז המאמר סדר עולם. (יג) יצא מארם נהרים ובה לסכות.
מגילה שם ורמזא יצא מארם נהרים והמקור מאן. ובילקוט בראשית ר' קל"ה בבית
הס"ע וחסר שם היינו להס"ע. ובבב"ד פ' ע"ח ויעקב נסע סכתה כמה שנים עשה אבינו
יעקב בסכות ר' אבא אומר י"ח חודש. וזה מהס"ע כאן. ובמחזור ויטרי צד 550
ובסדר עולם הלך לסכות ועשה שם שנה ומחצה עכ"ל. (יד) ויעקב נסע סכתה וגו'
פ' מרכתיב סכתה היינו קיץ ולמקוהו עשה סכת היינו קיץ ויבן לו בית היינו חורף
דרי י"ח חדשים [רש"י ל"ג בפ' עה"ת שם] ודו"ק הוא דהא סכתה הרישא דקרא הוא שם
העיר, וכן נראה ממאמרם בא לו לסכות, אולם רש"י במגילה שם פ' ויבן לו בית
בימי החורף ועשה סכות ב' פעמים שני ימות קיץ הרי י"ח חדשים ע"כ. (טז) יצא
סכות ובה לו. בכ"א ליחא. ובכ"א מסכות בא לבית אל. וגו' כ"א הנכונה
כי בקרא [בראשית ל"ג י"ח] כתוב ויבא יעקב שלם עיר שבסם וגו' וע"ש במפרשים.
ואח"כ אמר לו ה' קום עלה בית אל. [שם ל"ד ל"ה]. (טז) לבית אל. בכ"א בית אל
מלה אחת וכן להלן עשה שם ו' חדשים בית אל ג"כ מלה אחת וכן בכל הס"ע שתרגם
ממנו געגבראר כתוב ביתאל במלה אחת ועי' מס' סופרים פרק ה' אלו שמות
הגחלקין כו' ר' יוסי אמר אין נחלקין, ועי' מ"ש הרב הגדול ר' אברהם דר' ברלינער
ג"כ בתשובה לס' תרגום אונקלוס צד 144. (יז) ששה חדשים. בבראשית רבה שם
ר' ברכיה בשם ר' לוי אומר כל אותן חדשים שעשה בבית אל היה מכבד כו' וזה לא
כונה מקרא אלא כך היה להם בקבלה מאבותיהם וכן פ' רש"י עה"ת שם ועי' בפ'
המיוחס לרש"י אבות פ"ה ובתו"ס שם שנעלמו מהם הס"ע כאן. (יח) מקריב למקום.
בגמ' מגילה שם והקריב ובתים ובילקוט שם מקריב עולות ובהים, ובכ"א מקריב
עולות, ובכ"א שם והקריב ובהים שם עישר את בניו. וזה כמ"ש בכ"א פ' ע' בשם ר'
מאיר ובפרקי דר"א פ' ל"ז בשם ר' ישמעאל ובתרגום המיוחס ליונתן ב"ע בראשית ל"ב
כ"ה אולם שם איחא שוה היה מיד אחרי עברו את מעבר יבוק אכן בספר הובלים
פ"ל"ב מפורש ברע"ת הס"ע שהיה זה בבית אל ועי' בפ' הראב"ע בראשית כ"ח י"ח.
(יט) ומתה רחל. בכ"י וילקוט ר' מאלוניקי מתה רחל בדרך. (כ) בו בפרק מתה רבקה
ודבורה. וכן הוא בילקוט ר' קל"ה ובכ"א וכ"א זה מסכים לסאמר ר' שמואל ב"ר
גתמני בשם ר' יונתן בבראשית רבה פ' פ"א ועוד בכ"א ע"פ אלון ככות שתי בכיות
ככו, אמנם בהכרח שהוספה היא בס"ע כאן טכ"ר הג"ל כי כל הראשונים שהבאנו לעיל
בפרק א' העירו ל"ת הביאו זה הדרש מבראשית רבה ואם היה לגמרי כאן בס"ע אז

רבקה ודבורה נמצאת רחל מתה (כא) בת ל'ו שנה ולאח לא עברה על (כב) מ"ד שנה נמצאו רחל ולאח נישאו (כג) בנות כ"ב כ"ב (כד) שהיו תאומות בא לו אצל יצחק (כה) ושמשו כ"ב שנה (כו) ויוסף שמשו מ' שנים (כז) אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' [שם ל"ז] (כח) ובו בפרק מתה לאה ירד יוסף למצרים ועשה בבית פוטיפר (כט) י"ב חדשים שנאמר והיו מאז הפקיד אתו וגו' [שם למ] (ל) בבית מפני החמה ובשדה מפני הצינה ועשה בבית האמורים (לא) י"ב שנה (לב) ענו בכבל רגלו וגו' עד עת כוא דברו וגו' [תהלים ק"ה] בשנת ל' שנה (לג) יצא מבית האמורים שנאמר ויוסף בן שלשים שנה בעמדו וגו' [שם מ"א] [לד] בו בפרק מת יצחק ושבע שני השבע (לה) ושתיים שני הרעב נמצא יוסף כשירדו

הערות ותקונים

לא היה שום מקום לכל דבריהם שם, וה"ל הראב"ן סי' ק"ח תנא דספרי פליג אתנא דס"ע ואית ליה כ"ו אי נמי סבירא ליה דנולדה בעקדה ולית ליה ותמת דבורה ורבקה וחתה אחרי זאת י' שנים וקבלה היה כן בירו עכ"ל הרי מפורש שלא היה כל זה בהס"ע לפני הראב"ן ג"כ, ולדעתי נראה שצ"ל כאן בו בפרק מתה דבורה ויזין בספר הישר והיו חי רבקה מאת שנה ושלוש שנים ועי' מ"ש במכנא שלי צד 41, (כא) בת ל'ו שנה, ילקוט שם ומדרש חדשא צד י"ז אבל בספר הישר והיו ימי רחל חמש שנים וארבעים שנה וחסת, (כב) מ"ד שנה, עי' ילקוט ומדרש חדשא שם, ונענעברא העתיק מ"ו שנה, ומהמקרא לא ידענו זה רק שהיה להם בקבלה, (כג) כ"ב כ"ב צ"ל בנות כ"א שהיו י"ד שנה היה מוטטן ח' שעבר הרי כ"א ובכ"י בס' סדר החכמים לא נשאו עד כ"ב, (כד) שהיו תאומות, בילקוט דפוס סאלוניקי וכ"א ליתא ועי' ב"ב קכ"ג ע"א אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי, ובחוקוני פ' ויצא וי"א לאה ורחל משתי נשים היו, (כה) ושמשו כ"ב, צ"ל כ"א שנה כי קב"ש שנה היה יצחק כשבא יעקב וק"ש שנה היה כשמת הרי כ"א, ובכ"י רס"ט הגי' כ"ג, ובילקוט סאלוניקי במענות ג"ב שנה, (כו) ויוסף שמשו מ' שנים, בילקוט ליתא ועי' בול"ד שם וכן בכ"י אחד ליתא, ובתנחומא סקך אות י"ג צרת יצחק אביו שמת עשר שנים אחר מכירתו של יוסף, (כז) אלה תולדות יעקב, בכי"א שנאמר אלה תולדות וגו', (כח) בו בפרק מתה לאה, בילקוט שם כתיב עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו וגו' ונחמתני בברכת אבלי, ונראה שהיה זה לפניו בהס"ע כאן ולפינו חסר ואולי צ"ל שם הציזון לב"ר פ' ל"ז ובשוח"ט שם, שזה מאמר ר' אחא בשם ר' יונתן שם, ובילקוט עם ברית אברהם הגי' בו בפרק מתה רחל כתיב עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה עזרתני ויסיני ויהי חתת אלהים ונחמתני בברכת אבלי, וכן הוא בילקוט דפוס סאלוניקי, (כט) י"ב חדשים, כצ"ל ובילקוט ר' קמ"ו מביא הס"ע במענות וכן ברבה פ' פ"ו הגי' ג"כ משובשת, ובס' היובלים פ' ל"ט כתוב ותבקשהו שנה תמימה וימאן כו' מזה נראה שגם דעתו שעשה שם י"ב חדשים, (ל) בבית מפני החמה, בכי"א וכל"מ מרה בבית ובשדה מפני החמה ובשדה מפני הצינה וכן ברבה וילקוט שם ועי' בפירש"י שם, והגרא"ה הגיה בבית מפני הצינה ובשדה מפני החמה וכן הוא בשם הס"ע בתוס' עה"ת שם ובס' היר"מ סוף פ' וישב, (לא) י"ב שנה, שמות רבה פ' ז' ילקוט שם ועי' פרקי דר"א פ' ל"ט ובתנחומא פ' מקץ ויוסף הכהן [2. 5. 4], יאמר שישב בבית האמורים שחי שנים, ודימסריוס יאמר ג"ב שנה, (לב) ענו בכבל רגלו וגו', בכי"א וכי"מ שאמר ענו בכבל רגלו וגו', (לג) יצא מבית האמורים שנאמר ויוסף וגו', בכי"א וכי"מ בשנת שלשים יצא מבית האמורים נמצא יוסף על בימה בן שלשים שנה שנאמר ויוסף וגו', (לד) בו בפרק מת יצחק, שנה קודם לכן, (לה) ושתיים שני הרעב, בכי"א וכי"מ ובילקוט ושתיים שני הרעב נמצא יוסף פירש מאביו כו' כשירדו למצרים היה יוסף בן ארבעים שנה

סדר עולם רבה פרק ב

אבותינו למצרים בן ל"ט שנה ולוי בן מ"ד שנה נמצא שפירש יוסף מעקב אביו (לו) שלא שמשו כ"ב שנה (לו) בתוך אלו השנים נשא יהודה את בת שוע שנאמר ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגו' וירא שם יהודה וגו' [שם ל"ח] שנה אחת לעיבורו של ער (לח) הגדיל ער ז' שנים ונשא אשה הרי שמנה (לט) שנה אחת לער (מ) שנה אחת לאונן (מא) שייבם שנה אחת (מב) לשני אלמנה בית אביך (מג) שנה אחת לוירכו הימים ותמת בת שוע שנה אחת לעבורו של פריץ הגדיל פריץ ז' שנים ונשא אשה (מד) הרי י"ח (מה) שנה אחת להצרון שנה אחת להמול (*מה) והצרון והמול ירדו עמו למצרים. כיוצא בו אתה

הערות ותקונים

שנה. וחדוש שלא זכר בהס"ע כאן כמאמר ר' יוסי בתוספתא סוטה פ"ה ר' יוסי אומר כיון שמת יעקב חזר דרעב ליושנו כו'. (לו) שלא שמשו כ"ב שנה. בכ"א וכ"ט נמצא יוסף פירש מאביו שלא ראהו עשרים ושתיים שנה כשם שפירש יעקב מאביו שלא ראהו עשרים ושתיים שנה. וכן צריך להיות כאן. ובמגילה י"ז ע"א דתניא נמצא יוסף שפירש מאביו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב אביו וכיוצא במ"ש דתניא להס"ע כאן ועי' במבוא שלי. (לו) בתוך אלו השנים נשא יהודה. והראב"ע בפ' חולק על הס"ע וכפרש בעת ההיא קודם המכרו. וכן דעת ר"ש בלקח טוב ובתוס' עה"ת שם. אבל בספר הישר סופר ג"כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה את אשתו ובכ"י אחד חסר המלות "בתוך אלו השנים" ואולי חסר כאן בס"ע מ"ש בסנהדרין ק"ב ע"א הנא משום ר' יוסי עת היא מזומן לפורענות ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו וגו'. (לח) הגדיל ער ז' שנים ונשא אשה. בסנהדרין ס"ט ע"ב והל מורים בנן תשע שביאתו ביאה פתח מכן שמונה שנים שאין ביאתו ביאה לא נחלקו אלא סבין שמונה שב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים וב"ה סברי לא גמרינן ורחקו שם למצוא ראה לזה מהכתובים ולא זכרו מהס"ע כאן. וכן בירושלמי יבמות פ"ה ה"ה וקדושין פ"א ה"ב ר' יהודה בר' פזי בשם ר' יהושע בן לוי מאתו למד ר' יוסי בר' דתני אחו הוליד בן תשע ורדן בן שש וכלב בן עשר ע"ב וג"כ לא זכרו מהס"ע ועי' בפ' על דברי הימים לאחד מתלמידי רס"ג צד י"א; ואם רבותינו אמרוהו הו' למדין מפרץ אבי הצרון כדאיתא בסדר עולם פ"ב כו' ע"ב. (לט) שנה אחת לער. בילקוט ר' קמ"ה פתקת כל המאמר מס"ע ובכ"א וכ"ט ליחא ושנה אחת לער וכן דבכונן. (מ) שנה אחת לאונן. בכ"ט עשה רעה ומת והווי תשע שנה. ובשלשלת הדקבל דף ז' ד"ו הובא כסח"ד ערך ד"א רכ"ו ער ואונן היו בני ג' שנים כשהולידו כנראה מסדר עולם. ואולי מ"ס וצ"ל ז' שנים. ועתה ראיתי בספר חסידים הוצאת הח' מקיצי נרמנים ברלין תרנ"א צד 21 וכן מצינו בעד ואונן שלא היו אלא בני ח' שנים כשנשאו חסר דאמרינן בסדר עולם כו' עכ"ל. (מא) שייבם. בילקוט וכ"א ליחא ועי' במבוא שלי. (מב) לשני אלמנה בית אביך. בילקוט שם ובתי"א שנה אחת לשלה שנה אחת לשני אלמנה בית אביך וכ"ה בחוקני פ' ושב בשם הס"ע ובאזיזי חבבי יד. (מג) שנה אחת לוירכו הימים עי' בראשית רבה פ' פ"ב וירכו הימים י"ב חדש ובכ"י שנה אחת וירכו הימים. (מד) הרי י"ח. הגר"א והג' יעב"ץ בפ' הגידה דדי ב' ובבבאר בראשית ל"ח א' כתב הגאון מוה"ר יעב"ץ ז"ל מגיה בס"ע בפירושו דהי כ' ונכון דהו' לפי החשבון ע"ב ולדעתו נראה שצ"ל הגדיל פרץ ז' שנים דהי ח' והמדמיס מעו ולקחו אות' שנה מותבת הרי ועשו י"ח ועי"ז הטעו את דגאונים הג"ל. ואח"ז ראיתי שכן הוא בילקוט שם ובכת"א ועוד בכ"י אחד וכן העתיק מאיר בתרגומו. וכן הוא בילקוט בר' הישנים וגם בילקוט עם ברית אברהם. ובעל שפת רענן על הילקוט שלח יד. לדיעה בחוקה כהגהת הגר"א. אבל ענינעבראר תרגם י"ח. ובחוקוני שם הביא סה"ע בני' משובשת. (מה) שנה אחת להצרון. עי' בילקוט שם ובז"ר שם. (*מה) והצרון והמול. בילקוט סאלוניקי

סדר עולם רבה פרק ב

אומר (מו) הן הוליד את לוט (מו) כמה גדול אברהם משרה עשר שנים שנאמר ויאמר בלבו הלא בן מאה שנה יולד ואם שרה הכת תשעים שנה תלד [שם י"ז] (מת) כמה אברהם גדול מנחור שנת כמה נחור גדול מרחק ו' שנה. (מט) הגדיל הן ו' שנה ונשא אשה הרי ח' (ג) שנה אחת ללוט שנה אחת (נא) ליסכה שהיא שרה ולמה נקרא שמה יסכה (נב) שהכל סוכין בה שנאמר ויהללו אותה אל פרעה [שם י"ב] ד"א יסכה (נג) שהיתה סוכה (נד) בנבואה שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה וגו' [שם כ"א] אבינו אברהם היה בשעה שנימול בן תשעים ותשע שנה בהמלו וגו' [שם י"ז] ומת בן קע"ה שנים ושרה מתה בת קכ"ז שנים שנאמר ויהיו חי שרה וגו' [שם כ"ג] יצחק מת בן ק"פ שנה ויעקב מת בן קמ"ז שנאמר ויהי ימי יעקב שני היוו וגו' [שם מ"ז] :

פרק ג

נאמר לאברהם אבינו בין הבתרים ידע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' [בראשית ט"ז] (א) ואי זה זרע זה יצחק שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע [שם כ"א] וביצחק הוא אומר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם [שם כ"ה]. ואבינו יעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה וגו' [שם מ"ז] הרי ק"ץ (ב) נשתיירו שם ר"י שנים

הערות ותקונים

סאלוניקי ליתא. (מו) הן הוליד את לוט. צ"ל בתרה ויולד את אברם וגו' [שם י"א]. (מו) אברהם משרה. בכ"א וכ"ה ורס"ט כמה אברהם גדול משרה עשר שנים שנאמר ויאמר בלבו הלא בן מאה שנה וגו' ; וכ"ה בדפוס ראשון מס"ע מנטובה רע"ל וכן בסנהדרין ס"ט ע"ב. (מת) כמה אברהם גדול מנחור שנה. בסנהדרין שם דחו זה דלמא אברהם זוטא דאיתו היה ודרך חכמתן קחשיב ליה ובמדרש הלל [בית המדרש ח"ה צד ק"ג] אמר להם אברהם אחי גדול ממני וזה כהס"ע ; ובמדרש בסדר רבה פ' ב' וכי אברהם היה בכור כו' ובספר הישר פ' גח וחרן היה בימים ההם אשר יולד אברם בן ל"ב שנה. וחולקים על הס"ע. (מט) הן ו' שנה. ועי' ירושלמי יבמות וקדושין שם ובבראשית רבה פ' ל"ט ופ' מ"ה. ובסנהדרין שם אשתכח כי אולידה לשרה בתמי י"ז ש' ברש"א ובכתי"ם נשא אשה הן שבע והוליד בן ח' ; והרב בעל מאור עינים פרק י"ח הביא מהס"ע הגדיל הן ח' שנה ונשא אשה. (ג) שנה אחת ללוט. צ"ל שנה אחת למלכה. וכן הוא בבראשית רבה שם ועי' ילקוט ר' תשס"ו מילמדנו. (נא) ליסכה שהיא שרה. מנהדרין שם ומגילה י"ד ע"א בשם ר' יצחק ועי' שוחר טוב מוזכר ק"ח. (נב) שהכל סוכין בה. בגמ' שם ובכתי"א שהכל סוכין ביסיה. (נג) שהיתה סוכה. עי' לקמן פ' כ"א ופ' סוכה בל"א כמו צופה ודואה בלשון עברי. ועי' ויקרא רבה פ"א בערבא קודין לנביא סכיא ; ובכ"א ספכה ברוח הקודש כנביאים. (נד) בנבואה, שנאמר כי לא יירש בן האמה וגו' ונאמר לו כל אשר תאמר וגו' בן בכתי"א ; (א) ואי זה זרע זה יצחק. ובכ"א ואי זה זה יצחק עי' בפרקי דר"א פ' ס"ח א"ל ר"א בן עזר לא אמר הקב"ה לאברהם אלא משעה שרה לו זרע שנאמר כי גר יהיה זרעך וגו' ומשנולד יצחק ועד שיצאו ישראל ממצרים ח' שנה. ועי' בילקוט ד' ע"י שהביא כל המאמר בשם רס"ט וברש"א ב"ב ק"כ ע"א ד"ה אשר ; ובסדר עולם ליתא מקרא נאמר לאברהם בבית בין הבתרים כי גר וגו' כו' עכ"ל. (ב) נשתיירו שם ר"י שנים

סדר עולם רבה פרק ג

סימן שנותיו של איוב (ג) שבאותו פרק נולד (ד) שנאמר ויהי איוב אחרי זאת ק"מ שנה [איוב מ"ב] (ה) ואומר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה [שם] נמצאת אומר כשירדו ישראל למצרים (ו) נולד איוב וכשעלו מת (ז) או יכול כל ד' מאות שנה היו ישראל במצרים והלא קחה מורדו מצרים היה וכתוב ושני חיי קחת קל"ג שנה [שמות ו] ושני חיי עמרם קל"ז שנה [שם] ופ' שנים של משה הרי ש"נ שנים אלא מה ת"ל ועבדום וענו אותם ת' שנה [בראשית מ"ו] (ח) ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ לא להם ת' שנה ועבדום אלו ימי השעבוד וענו אותם אלו ימי העינוי וכלם ת' שנה. (ט) וימת יוסף וכל אחיו [שמות א'] יוסף מת בן ק"י שנה. אין לך בכל השבטים (י) שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים

הערות ותקונים

שנים. כן דעת ר"א בן עזריה בפרקי דר"א שם אבל ר"א בן עזר חולק ע"ז יע"ש ולפיא בעיני מדוע לא זכר הסדר עולם מדרשת ר' יוסי שסתם ה"ע על הכתוב וחמושים על בני ישראל ר' יוסי אומר וחמושים לחמשה דורות עלו [מכילתא וילקוט שם] ובפרט לדעת ר' עקיבא בתוספתא עדות פ"א אע"פ שהימים והשעות כהוט השערה לפני המקום אינו מונה אלא דורות שנאמר קורא הדורות מראש ואע"פ שנאמר ועבדום וענו אותם נאמר ודור רביעי ישובו הגה ונג' ? ולדעת ר' יוסי במדרש תהלים מזמור צ' י"ז דור עשרים שנה ופ"י לחמשה דורות שפ"ש ודור רביעי ישוב הגה שארבעה דורות יהיו במצרים ודור חמישי כביאת הארץ ויע"י רש"י שם ובפ"י הרמב"ם והראב"ד לעדות פ"ב משנה ט'. (ג) שבאותו פרק נולד. בכ"א וב"מ באותו הפרק נולד. וברשב"ם שם ליתא לכל המאמר על אודות איוב. (ד) שנאמר ויהי איוב. בכ"א וילקוט ליתא למלת שנאמר. (ה) ואומר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. זה לראיה שאף שנותיו הוכפלו כמ"ש רש"י בב"ב שם מדעת עצמו וסרה כזה תמידת התום שם ד"ה אימא. (ו) נולד איוב. בירושלמי סוטה ספ"ה ר' יוסי בן הלפתא אומר בירידתן למצרים היה איוב ובעליתן מת. ובבראשית רבה פנ"ז ר' לוי בשם ר' יוסי ב"ר הלפתא אמר בירידתן למצרים נולד ובעליתן מת. ובמ"ש בשם ר' יוסי בר הלפתא הכוונה לה"ע כאן. ובבבלי בב"ב ס"ו ע"א סוכא הס"ע בלשון מתוכייה ימי שנותיו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו ? אימא כמשעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו ופ"רש"י אימא כמשעה כו' ולעולם מעולה גולה היה עכ"ל. ולפי נוסחתנו אין מקום לתרוץ הנמרא אימא כמשעה שנכנסו שהלא מפורש לפנינו שבאותו פרק נולד וכשעלו מת. ומ"ש בבראשית רבה שם אתה מוצא עיקר שני של איוב כו' וזא שטן לקרעך וגידה אותו באיוב זה אינו מה"ע רק מדברי ר' לוי או מהמסדר המדרש. ועי' בילקוט בריש איוב מ"ד שמפורש שה סאמר ר' לוי. ובאגרת התנאים ח"ב צד 180 הערה ז' כתב דרב הגדול ר' בנימין זאב דר. באכער נ"י מסוף המאמר וזא שטן כו' חסר כאן בהס"ע. ובעיני נראה שהוספה ד"א. (ז) או יכול כל ד' מאות שנה כו'. פ"י שאם גם נספור שנות כלם של קחת ועמרם ופ' שנים של משה לא יהיה יותר מש"ן שנה, וצריך להוציא מהן השנים שנכלעו בשנית אבותיהם ואם תמנה השנים הנותרות יצאו לך ר"ל שנה. (ח) ללמדך שכל זמן שזרעך בארץ. בילקוט שם ורשב"ם ובכ"א ובכ"מ ומה ח"ל וענו אותם ת' שנה כל זמן שזרעך בארץ לא להם. (ט) וימת יוסף וכל אחיו. בכ"א וב"מ וימת יוסף בן מאה ועשר שנים [בראשית ג] אין לך קצר ימים כו' וכע"ל. ועי' תוספתא סוטה פרק י' כל זמן שהיה יוסף קיים היו ישראל בנחת. (י) שקצר ימים פחות מיוסף. עי' ברכות נ"ה ע"א, סוטה י"ג בשם ר' חמא בר חנינא ופרקי דר"א פ"י ל"ם לסיכך נתקצרו מחייו י' שנים. ובילקוט שכות ר' ק"ב מביא הס"ע ובלקח טוב וראו ו' ק"ו הוא שאמרו ר"ל

סדר עולם רבה פרק ג

הדשים (כג) שנאמר כן הנהלתו לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי
 [איוב ו'] מה לילות למנוי שלהן אף ירחים למנוי שלהן. (כד) משפט
 נוג לעתיד לבוא י"ב חדש שנאמר וקץ עליו העיט (כה) וכל בהמת
 הארץ עליו תחרף [ישעיה י"ה] (כו) משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש
 (כז) שנאמר והיה מדי חדש בהדשו וגוי [שם ס"ו] [כ"ז] רבי יוחנן
 בן גוריו אומר (כה) מן הפסח (כט) ועד עצרת שנאמר ומדי (ל) שבת
 בשבתו וגוי [שם] [לא] לאחר י"ב הודש (לב) פושעי ישראל שעברו
 (לג) על התורה ועל המצות נפשן בלה (לד) וגופן בלה והן נעשין

הערות ותקונים

עדות שם. (כג) שנאמר כן הנהלתו. בילקוט וכו"א שכן הוא אומר הנחלתו. (כד) משפט
 נוג. וכן בכתי"א ובכ"מ ובמתינתא דבי מערבא [קאמברודו תרמ"ג] אבל בילקוט שם נוג
 ומגו ועי' בתוי"ט בעדות שם. אולם בילקוט המכריז שם משפט נוג. (כה) וכל בהמת הארץ
 עליו תחרף. בהס"ע שחרגם גענינבראר הגוס' בקרא ח"ת הארץ וכן הוא בשלשה כתבי
 יד. ולפנינו בקרא יעזבו יחדיו לעי"ם היום ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת
 הארץ עליו תחרף. ועי' גניוס שורש חיה. (כו) משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש. עדות
 שם. רה"ש י"ז. שבת ל' ע"א. (כז) והיה מדי חדש בהדשו. שבת שם פירש"י
 שנאמר ואשם לא הכבת והה מדי חדש בהדשו ומדי שבת בשבתו אף העידונו בן
 במשפט ומה שבתות למנוי שלהן אף חדשים למנוי שלהן כו' הכי נתי לה בסדר עולם
 עי"ל וכפי שהביא רש"י מהס"ע מה שבתות למנוי שלהן אף חדשים למנוי שלהן
 כן הוא גם בילקוט שמעוני ישעיה שם בשם הס"ע, ונבסחתנו ליתא וכן בילקוט המכריז
 שם ג"כ אינו אבל כן הוא בכתי"א אקספארד והיה מדי חדש בהדשו וגוי מה שבתות
 למנוי להם אף חדשים למנוי להם. ובהכ"א שדרפס בספר סדר החכמים ח"ב ער 30
 חסר כל המאמר. ובתנחומא בראשית סי' ל"ג והיה מדי חדש בהדשו מאותו חדש לאותו
 חדש הרי יב"ח והה נובע מהס"ע כאן. ועי' בראב"ד ובתוי"ט עדות שם (*כו) רבי
 יוחנן בן גוריו אומר. ר' יוסי תנא דס"ע מביא בכמה מקומות בשם ר' יוחנן בן גוריו
 ועי' תוספתא שביעית פ"ד ועוד בכ"מ. (כח) מן הפסח ועד עצרת. בכתי"א הגי'
 ר' יוחנן בן גוריו אומר יש רשעים בישראל שהן גידונין בגיהנם מן פסח ועד עצרת
 שנאמר ומדי שבת בשבתו ויש רשעים גמורים שאין להם מנוחה כל י"ב חדש ודנין
 אותם בגיהנם כל י"ב חדש. ובסדר החכמים שם נדפס בטעות. והתוי"ט בעדות שם
 בתב וז"ל וגראה לי הריב"ב מודה נמי לת"ק דיש רשעים שנדונין י"ב חדש כו' אלא
 קאמר דלא דאינן גידונין אלא כמפסח ועד עצרת כו' וי"ב חדש כו' וי"ב חדש כו' אלא
 כפי נוסחת כתי"א. (כט) ועד עצרת. ועי' שבל' הלקט הלכות ספרת העומר סי' רל"ה
 וז"ל ואחרי ר' בנימין נר"ץ פ' הטעם מה שנהגו שלא לישא בין פסח לעצרת לפי מה
 שמצינו בס"ע משפט רשעים כו' ריב"ן אומר מן הפסח ועד עצרת כו' ע"כ. (ל) שבת
 בשבתו וגוי. מלת וגוי' לא גרסינן והל"מוד ממדי שבת בשבתו וקאי על י"ב פסח ועצרת.
 (לא) לאחר י"ב חדש. תוספתא סנהדרין פ"ק י"ג ורה"ש שם. ומאמר ר' יוחנן
 בבראשית רבה פכ"ח משפט דור הטבול יב"ח נובע מהס"ע כאן וע"ל שם ולא יהיה להם
 חלק לעולם הבא כמו שהיה במדרש קהלת. (לב) פושעי ישראל. בגמ' רה"ש שם פושעי
 ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן ושם להלן פושעי ישראל בגופן מאן נינהו אמר רב
 קרנא דלא מנח תפילין פושעי עכו"ם בגופן אמר רב בעבירה וכן הוא בילקוט ישעיה
 ר' תקי"ז ובשערי תשובה סי' קנ"ג גורס אמר ר"ש בן לקיש. אולם בנוסחתנו בכל
 הדפוסים ובכתי"א הגי' פושעי ישראל. ובספר חסידים ער ל"ג [ברלין תני"א] מביא
 מהאלפס הגי' פושעי ישראל בגופן וכן פושעי אומות העולם והם עוברי עבירה. וברמיזו
 הפסחת לדרוקה פ' ויחד דרשו רז"ל בב"ד לדיוסי תחתונה שבשאל ירדו העכו"ם אבל
 רשעי ישראל אינן בגיהנם ממש כחבורת עכו"ם. (לג) על התורה ועל המצות. בכ"מ
 שעברו על המצות. (לד) וגופן בלה. בכ"א: גופן גשרף וגשמתן בלה ובתוספתא סנהדרין
 שם

אפר וגיהנם פולטתן (לה) והרוח כפורתן תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר ועסותם רשעים וגו' [מלאכי ג'] (לו) אבל מי שפרשו מדרכי צבור כגון המינין והמסורות המושמדין (לו) והאפיקורסים (לה) ושנתנו התתם בארץ החיים ושכפרו בתחיית המתים (למ) והאומרים אין תורה מן השמים (מ) והמלעיגים על דברי (מא) חכמים גיהנם ננעלת בפניהם ונידונין בתוכה לעולמי עולמים שנאמר (מב) ויצאו וראו וגו' [ישעיה סו] ולא עוד אלא ששאל בלה (מג) והן אינן בלין שנאמר וצורם לבלות שאל מזבל לו [תהלים מ"ט] מזבלו (מד) מבלה צרתם וצורתם (מה) לבלות שאל (מו) מי גרם להם כפני שפשמו (מז) ויהם כזבול שנאמר מזבל לו ואין זבול אלא בית המקדש (מח) שנאמר בנה בניתי בית זבול לך [מלכים א' ח] :

הערות ותקונים

שם נפשו כלה ונפון נשרף ועי' בגמ' רה"ש שם. (לה) והרוח כפורתן: ככ"א רוח צפונית זורה כהן וככ"מ רוח צפונית זורה כהן צ"ל זורה כהן. (לו) מדרכי צבור. בכתי"מ וכ"א ומי שפרשו מדרכי צבור. ובתוספתא סנהדרין וברא"ש שם אבל המינים והמסורת כו' ושפרשו מדרכי צבור ופירש"י שפרשו מדרכי צבור לא גרסינן הדינו כל הני דלעיל ודך מלתינן בסדר עולם והכי גרסינן ליה דתם שפרשו מדרכי הצבור כגון הצדיקים והמסורת כו' ע"ב וכגו' רש"י כן. הוא בכתי"א. והדודו שבגמרא שם לא הגיהו עפ"י גירסת רש"י בס"ע ונשארה הגוס' השנה וגם האלפס לא גרס כגירסא זו יעו"ש בחי' הר"ן. ובמדרכי סוף מועד קטן: טוב בדקנו בכל הספרים פ"ק דר"ה וכתוב בהם ושפרשו מדרכי צבור וכן בסדר עולם ע"כ ונוסחא משויבשת נורמנה לפניו. (לו) והאפיקורסין. בכ"א מוסף והגרמנין והמבזין את המועדות וככ"ג האפיקורסין והברכין והגרמנין והמבזין את המועדות ועי' סנהדרין צ"ט. (לה) ושנתנו התתם בארץ החיים. וכ"ה בתוספתא סנהדרין וברא"ש שם ושם להלן ושנתנו התתם בארץ חיים אמר רב חמאי זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור; והלשון שנתנו התתם בארץ חיים הוא לשון המקרא ידוקאל ל"ב כ"ד, כ"ה. אולם בכתי"א וכ"מ ליתא כ"ז בנוסחתנו. ועי' אבות דר"ג נוסחא כ' פרק מ"ג ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר כי נתתי את התתם בארץ חיים. (לט) האומרים אין תורה מן השמים. וכן בכ"א וכ"מ וברא"ש שם וכן בתוספתא סנהדרין שם בכ"י ערפורט שכפרו בתורה ועי' בפרש"י ובירושלמי פאה פ"א ה"א. (מ) והמלעיגים על דברי חכמים ובתוספתא ובגמרא רה"ש שם ליתא וכן בכ"א וכ"מ ליתא ועי' סנהדרין ק' ע"א ובשאלות ברכה ס' קס"ז. (מא) חכמים. בתוספתא סנהדרין ובגמ' רה"ש מוסף וכל מי שחמא והתמיא את הרבים כגון ריבעם ואחאב ובילקום וזריה ר' חק"ב כגון ריבעם וחכריו, וכ"ז תוספתא מאוחרת. ובכתי"א וכ"מ ליתא. (מב) שני' ויצאו וראו וגו'. בכתי"א וכ"מ נדון בה לעולם ולעולמי עולמים שנאמר וצורם לבלות שאלו וגו'. (מג) אינן בלין. בילקוט אינן בלין. (מד) מבלה צרתם וצורתם. ליתא בכל הדת". ועי' ב"ר פ' כ"ו ובשורר טוב סוף מוסר א' ובפרקא דרבינו הקדוש מובא כל הבייחא בתוספות ושנינו. (מה) לבלות שאל. צ"ל וצורתם לבלות שאל. ולפינו נקרא חכמינו וצירם. (מו) מי גרם להם. בכ"א מי גרם להם כו' אלא אותה הפורעניות. (מז) דיהם כזבול. ועי' בירושלמי ברכות פ"ט ה"א א"ר: אתא כי מי ידבר וגו' אפילו אותן שפשמו דיהם כזבול יש להם כסתין לקרבן אי אפשר שכבר פשמו כו' לרקנן אי אפשר כו' ע"ש ובגמרא רות ריש פ"ב הוא בשם ר' יוחנן. ועי' בפסיקתא דר"ב פ' ב' ביום השמיני עצרת דף קצ"א ע"ב מ"ש בשם ר' אחא. (מח) שנאמר בנה בניתי בית זבול לך. בכ"א וכ"מ ואמר ויצאו וראו כפגרי האנשים וגו' ועי' פסחים נ"ד ע"א שר' יוסי דורש ע"ז אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו ב"ת

סדר עולם רבה פרק ד

פרק ד

המבול היה (א) כל י"ב חדש (ב) שנאמר בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' [בראשית ז] (ג) ודורו אינן היין לעולם הבא (ד) ואינן נידונין שנאמר לא ידון רוהי באדם לעלם [שם ו] (ה) ר' יהושע אומר בחודש השני ב"ז לחדש זה אייר שהוא שני לניסן (ו) שבו נברא העולם (ז) ובו (ח) כימה (ט) שוקעת ולפי ששינו את כעשיהן

הערות ותקונים

כביה עולמת. ובתוספתא ברכות פ"ה ר' יוסי אומר אש גיהנם שנבראת ביום שני אינה כבתה לעולם שנאמר ואשם לא חככה וגו' ובבראשית רבה פ"ד הוא מאמר ר' יוחנן בשם ר' יוסי בן הלפתא. ובמבוא שלי שערתי שמקור המאמר בס"ע כאן וחסרה הבריייתא לפנינו. וכעין ראייה להשערתי מצאתי עתה באבות דר"ג נוסח א' פרק מ"א דף ס"ז [הוצאת הרב הגדול ר"ז שעכמער] ר' יוסי אומר עדיקים גמורים אין מצרפים אותם רשעים גמורים אין מצרפים אותם את מי הן מצרפין בינונים אנא ה' מלכה נפשי מדינה של גיהנם כו' ונראה בעיני שהכוונה להס"ע דילן רק שהיה לפנינו נוסח אחר. ועי' בבית המדרש ח"ג צד ע"ה.

(א) כל י"ב חדש. עריות פ"ב בשם ר' עקיבא. ובבראשית רבה פל"ג ובילקוט בראשית ר' ג"ז נתקם כמעט כל הפרק בלשון תנינן. ובילקוט הסר הציון להס"ע, ומצאתי באות אמת בהגהותיו לילקוט שהתעורר להס"ע. (ב) שנאמר בשנת שש מאות. בכ"א וכ"מ ליתא וכן הנכון. (ג) ודורו אינן היין לעולם. משנה סנהדרין דף ק"ה ע"א עי' תוספתא שם ובכ"א אינן באין לעולם. (ד) ואינן נידונין שנאמר לא ידון וגו'. בבבלי סנהדרין שם במשנה לא דין ולא רוח אבל במשנה בירושלמי אינו, וכן באגדת א"י בויקרא רבה פ"ד ובשורר טוב מזמור א' ליתא וכן בכ"א וכ"מ ליתא וזה דעת ר' יהודה בן בתירה בסנהדרין ק"ה ע"א ובתוספתא שם פ"ג יתולק על שיטת ר' עקיבא. וחדוש שלא נזכר בהס"ע כאן מאמר ר' יוסי בסנהדרין שם ר' יוסי אומר דור המבול לא נגנאו אלא בשביל לגלג העין כו'. (ה) ר' יהושע אומר בחודש השני ב"ז לחדש זה אייר. רה"ש י"א ע"ב דתינא. והמקור מכאן כמ"ש רש"י שם הכי גרסינן בסדר עולם דבי יהושע ברישא והדר ר' אליעזר ע"כ וכן הוא בכתי"א ובשאריו כתי"ל להיפך מכפי שהוא לפנינו. ובפ"י רבינו גרשון מאור הגולה בסוף רה"ש הכי גרסינן הלכה זו וכן בספר רומים וכן הבריייתא בסדר עולם וכן עיקר ר"א ואח"כ ר' יהושע. וכן הוא בכ"מ מינכען בגמ' רה"ש שם ועי' דקדוקי סופרים. ובפירש"י לבראשית רבה פ"ו וכדגרמינן במס' רה"ש ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ר' אליעזר אומר אותה היום שמונה עשרה במרחשון הדי יום שמוזל כו'. (ו) שבו נברא העולם. בגמ' רה"ש שם ובשני כתיב יד ליתא; אולם בשאריו כתי"ל איתא ועי' רש"י שם ד"ה ואודיש ויש פותרין ואודו לסעמייהו מדאמר ר' אליעזר בחדש שני מרחשון אית ליה דבתשרי נברא העולם וזה מרחשון שני לחדש כו' ולא מילתא היא דאי מדקרי ליה שני שמעינן דבתשרי נברא העולם כו' ע"כ ונראה שהפותרין שהביא רש"י היה הנוסח בסדר עולם כמו שהוא לפנינו שבו נברא העולם וכן הביא באמת בשם הס"ע הריד"א בפ"י לתורה פ' נח דף כ"ח ע"ב דפוס וזאישא תרכ"ב. וראה בלקח טוב בראשית ז' י"א בחדש השני והוא מרחשון כי בתשרי נברא העולם. (ז) ובו. בכת"ב בזמן. (ח) כימה. עי' ברכות ג"ח סע"ב שכימה היא עקרב השולט במרחשון בימי הנשמים יעו' ברש"י שם והקליר פ"י שכימה בין מלה לשור, והעירך ערך כמה ורש"י ותוס' רה"ש שם פ"י כימה היא זנב מלה ועי' כרם המד חלק ז' מכתב רשד"ל ז"ל וכבר קרמון להעיר דרש"א בכרכות שם ובתורה יאיר סי' ר"ח. (ט) שוקעת. צ"ל זורחת. כי חמיר עולה כימה מ"ח יום אחר התקופה, ובאייר מתחיל הזנב להאיר ביום ובמרחשון אינו נראה ביום רק כלילה ודעת ר' יהושע שזה היה ב"ז באייר פ"ח יום אחר ניסן שאז מול כימה עשה ביום ור"א אומר יום י"ז למרחשון יום שורדך

סדר עולם רבה פרק ד

(י) לפני המקום שינה עליהן (יא) סדר בראשית רבי אליעזר אומר כהדש השני בי"ז לחודש זה מרחשון שהוא שני לתשרי (יב) שבו נברא העולם (יג) ובו כימה עולה והיא היתה (יד) זמנה של רביעה חכמים (טו) כדברי ר' אליעזר למכול (טז) וכדברי ר' יהושע לתקופות ויהי הנשם וגו' [שם ז] עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה (יז) עד כ"ז בכסלו ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום [שם] עד מתי חמשים ומאת יום (יח) עד אחד בסיון והמים היו עומדין (יט) ודוממין והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד (כ) לפי מעשיו ויחמרו המים כקצת חמשים ומאת יום וגו' והמים היו הלך וחסרו וגו' [שם ח] המים היו נבהים מן הארץ ט"ז אמה וכלו לששים יום אמה לארבעה ימים (כ) טפח ומחצה בכל יום ותנה התבה בחודש השביעי בי"ז

הערות ותקונים

סדרך מול כימה לשקע ביום ולזרח בלילה ואז ימי גשמים. ובשני כת"ה הגי' באמת כימה עולה. (י) לפני המקום. בכת"ה אינו. (יא) סדר בראשית. ברה"ש שם מוסף והעלה מול כימה ביום ונטל שני כוכבים ממימה והביא מכול לעולם ועי' בברכות ג"ח ע"א. וזה הוספה מאוחרת ולפנינו ליתא. ובכת"ה הגי' סדרו של עולם. (יב) שבו נברא העולם. בכ"א וגם בשלשה כתבי יד אחרים ליתא אבל בשאריו כת"ה איתא. וראה בסדר החכמים ח"ב עד 31. (יג) ובו כימה עולה. צ"ל שוקעת בכ"א וכ"מ אמתי בזמן שכימה עולה. (יד) זמנה של רביעה. עי' תענית ו' ע"א ובכ"א היא היתה זמנה של רביעה ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. ועי' בירושלמי תענית פ"א ה"ג הכל מודים בי"ז שהיא זמן כימה לשקע שבו ירד מכול לעולם. וזה לשון הסדר עולם לפי דגהתנו. ובגמ' רה"ש שם הגי' גם כדברי ר' אליעזר ומתוך ששינו מעשרה שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית כו' ולהלן שם בשלמא לר' יהושע היינו דשינה אלא לר"א מאי שינה כררס הסרא דאמר ר"ה ברווחין קלקלו כו' ובנוסחתנו בדפוס ובכל הכת"ה ליתא כדברי ר' אליעזר מתוך ששינו כו'. (טו) כדברי ר' אליעזר למכול. רה"ש י"ב ע"א ת"ד חכמי ישראל מונין למכול כ"א כו' וכווננו להס"ע כאן ובכ"א חכמים אומרים. ובכ"ה וב"ר רס"ט חסר זה. (טז) כדברי ר' יהושע לתקופות. בגמ' רה"ש חכמי אומות העולם מונין אף למכול כ"ה. ולפנינו בדפוס ובכת"ה ליתא. (יז) עד כ"ז בכסלו. נקט ליה ל' אליעזר משום דחכמי ישראל מונין למכול כ"ה אליעזר ומהירושלמי תענית פ"א ה"ג שזכרנו לעיל בהערה י"ד מכאור שגם דעת ר' יוסי תנא דס"ע כ"ה אליעזר. וכן דעת יוסף הבן בהקדמוניות היהודים [1. 3. 3] שהמכול התחיל במרחשון ונפלא שם לשון יוסף שיאמר שמשנה כתב בתורה שהמכול התחיל בחדש מרחשון. ובעל ספר הדובלים מונה למכול כ"ה יהושע. (יח) עד אחד בסיון. עי' בפ' הרא"ש עה"ת פ' ג' פירוש' שיום ראשון לא היו מן המנין ולא נראה כו'. וכן מצאתי בס"ע ח"ל ביום הזה נבקעו וגו' עד ז' בכסלו ויגברו המים עד מתי עד אחד בסיון וא"כ ע"כ הוא סובר שיום ראשון התחיל המנין עכ"ל. (יח) ודוממין. מלשון יחזקאל כ"ה ל"ב כצור כרמה בתוך הים משורש רסם שפירושו כרת. וגענעבראר תרגם מלשון השקפה ששקבו המים. ובלקום דפוס סאלונקי הגי' היו עומדין ותמין ובכ"א ודוממין. (יט) לפי מעשיו. בכ"א הגי' מעשרים ושבעה בכסלו עד אחד בסיון ויחמרו המים מקצה חמשים ומאת יום מן אחד בסיון התחיל המים לחסור שנאמר והמים היו הלך וחסרו עד החדש העשירי כאשר לחדש העשירי למים חסרו חמשים זה אב שמקצת החדש ככלו. וכן הוא בלקום ר' נ"ז סס"ע. (כ) טפח ומחצה בכל יום. שלפי שאמה בינונית היא בת ששה טפחים וזו היא אמת משה ועי' כנודת דף צ"ה. ועוד העיראט חלק ראשון סי' 50 מספר שמלך לוד הביא נחמה שמדתה בת ששה טפחים. ובבראשית רבה פ' ל"א שכתבנו היתה באמת הביקין ולג' הערך. תבקיין ונראה שכווננו לאמת עיר. מהעבדן במצרים עי' זק"ש

סדר עולם רבה פרק ד

יום [שם] כשאתה מתחיל למנות (כא) משפסקו הגשמים מלירד נמצאת נחה לששה עשר יום הא כמה היתה גבוה מן הארץ ארבע אמות וכמה היתה משוקעת בתוך המים (כב) ו"א אמה. ויהי מקץ ארבעים יום (כג) לקץ שהתחילו המים לחסור בעשרה בתמוז ויפתח נח את הלון התבה וגו' (כד) וישלח את העורב וגו' שהה שבעה יום וישלח את היונה וגו' (כה) ותבא אליו היונה וגו' שהה (*כה) עוד שבעה ימים ויספ שלח את היונה וגו' ותבא אליו היונה וגו' שהה עוד שבעה ימים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד הלכה וישבה לה (כו) על ראשי (כו) ההרים (כח) ובעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים זה אב כשאתה מתחיל למנות משהתחילו הגשמים לירד. מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (כט) ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון וגו' [שם] מקצת החדש ככולו למדנו שכיון שנכנס

הערות ותקונים

זק"ש בייטראגע ח"א סי' קל"ה. (כא) משפסקו הגשמים מלירד. בכ"א משפסקו הגבורת הגשמים וכן אמר יוסף הכהן [1. 3. 5] וכן הגי' ברבה וילקוט שם. ואי אפשר לומר שביעי לירדה שהרי לא כלו ארבעים יום של יירדת גשמים וק"ן של תגבורת המים אחד בסיון, ואם אתה אומר שביעי לירדה אין זה סיון [רש"י עה"ת שם] ומדוע לא נאמר שביעי לירדה ויהיה מ"ז במרחשון עד י"ז סיון שבעה חדשים שלמים? ונבאמת כן היה הנוסח לפני הערוך ערך קל ח' וז"ל בב"ד ותנח התבה בחדש השביעי ב"ז לחודש זה סיון שהוא שביעי לירדת גשמים פ"י מ"ז במרחשון עד י"ז בסיון שבעה חדשים שלמים ע"כ וכ"ה בערוך השלם. וכן הגי' בילקוט ר' נ"ט ועי' בספרנו שם. (כב) ו"א אמה. ובב"ד פ' ל"ב אמר ר' פנחס בשם ר' לוי כך היתה תיבתו של נח שטת על פני המים כעל ב' קורות כמין מבריא לסוסתא. ונראה שדעת ר' לוי שלא היתה התיבה משוקעת במים כלל רק שטה על פני המים. ועי' בשושר טוב מזמור א' אמר ר' יהושע בן לוי ארבעה חדשים היתה התבה עומדת במים כספינה כו' וגם הרמב"ן והיריד"א נוטים בפירושם מהס"ע כאן. (כג) לקץ שהתחילו המים לחסור. בערוך שם וברש"י עה"ת ולקח טוב מ' משנראו ראשי ההרים וכבר העירו על רש"י החוקוני ובתום עה"ת ובס' הדר זקנים [ליוזארנא ת"ר] ובפנינת רוא מהס"ע כאן ובתום עה"ת כתוב שם בזה"ל וכן מצאתי בסדר עולם אלמנע אין זה לשונו ע"כ ולא אבין כוונתם בזה. (כד) וישלח את העורב וגו'. עי' רש"י בפ' על התורה שב' מכלל ולא אתה למד שאף בראשונה הוחלל שבעת ימים ובכ"א וכ"מ ויפתח נח את הלון התבה וישלח את היונה שהה ז' ימים ויוסף שלח את היונה וגו' וכן הוא בילקוט ד. סאלוניקי וכנראה שהוא מ"ס. (כה) ותבא אליו היונה וגו' צ"ל ולא מצאה היונה מנוח וגו'. (*כה) עוד שבעה ימים. במדרש רבה שם ר' יוסי אומר ג' שבועות ימים. ובמ"ש ר' יוסי אומר כונו להס"ע כאן. ומ"ש במדרש להלן שם הדא מסייעא ליה דאמר ר' יוסי ב"ר חנינא ג' שבועות צ"ל שיהיו ועי' בן חלפתא. וכדעת הס"ע מפורש גם בקדמונות היהודים ליוסף הכהן [1. 3. 5] ואולי הכוונה במדרש במ"ש בשם ר' יוסי למה שאמר יוסף הכהן. (כו) על ראשי ההרים. בילקוט מס"ע על אחד הדעים. (כו) ההרים. ובפרקי דר"א פ' ב"ג שלח נח את העורב לידע מה בעולם הלך לו ומצא נבלה בראשי ההרים וישב לו כו' ולא השיב שיהיו ועי' בפ' הגר"ל שם ובפ' הרמב"ן פ' נח. (כח) ובעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים זה אב. הגר"א מחק זה עד משהתחילו הגשמים לירד. ובכ"א הנוסח מתוקן בעשירי באחד לחודש וגו' הא כשאתה מתחיל למנות מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים שכן הוא אוטר ורד באחת וגו' ובכ"מ כשאתה מתחיל למנות משהתחילו הגשמים לירד מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים שנאמר יהי וגו' וילקוט הגי' בשעות ויש לתקן כמו שהוא בכ"א. (כט) ויהי באחת ושש מאות

יום אחד בחדוש (ל) מונין אותו חדש שלם וחדש אחד שנכנס בשנה (לא) כוונין אותה שנה שלימה שמקצת החדש ככולו ומקצת השנה ככולה. הרבו המים מעל הארץ המים היוודין מלמעלה (לב) נגבה אותן הרוח והעולם בלמטה נבלעו במקומן ועדין הארץ לחה (לג) ועשויה (לד) במקפה' ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש [שם] זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד (לה) המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים (לו) שמימי המבול סימן קללה היו ואין בכלל קללה ברכה הרי שני עשר חדש שלימין (*לז) ואחד עשר יום היתירין מה טיבן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלכנה אחד עשר יום (לז) א"ר אלעזר והלא מתחילת ברייתו של עולם ימי החמה יתירים על ימות הלכנה אחד עשר יום שנבראו מלאין המשה עשר צא מהן ארבעה לפנים מיכן הרי אחד עשר אמרו לו וכיון שעברו (לה) עבור ראשון (לט) הגיעה לבנה לחמה אמר להן (מ) חוזרת היא ומשיבה (מא) רבן שמעון בן גמליאל אומר הרוצה לידע סימן ימי החמה שהן

הערות והקונים

מאות שנה. עי' רש"י רה"ש י' ע"ב ד"ה מכלל ובסדר עולם תניא בהרי"א דל"א אליעזר האי בראשון תשרי הוא ועי' בתוס' שם ד"ה מכלל. (ל) כוונין אותו חדש שלם. רה"ש י' ע"ב וירושלמי שם מ"א ה"א. ובכ"א ובילקוט הגי' מושרת ויהי אחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש וגו' מקצת ככל החדש למדנו שיום אחד נכנס בחדש ככל החדש, חדש אחד בשנה ככל השנה יום אחד נכנס בחדש מונין אותו חדש שלם חדש אחד נכנס בשנה מונין אותה שנה שלמה. (לא) מונין אותה שנה שלמה. ברייתא דילן בר' יוסי דסובר בר' אליעזר דלקבלת שנה צריך ל' יום ועי' ברה"ש שם. (לב) נגבה אותן הרוח. עי' ברמב"ן עה"ת שם וי"ש הכתוב ויעבר אלהים רוח על הארץ שורה רוח גדולה וחוקה יוצאה מבטן הארץ על פני התרום כו' כי לא אמר הכתוב ויעבור אלהים רוח על המים כו' ללמוד שנבלעו מי התרום במקומן כמו שאמרו בסדר עולם עכ"ל. ובילקוט הרבו המים נבלעו במקומן ועדיין כו' ובכ"א העולין מלמעלה גבה אותן הרוח והורידן למטה נבלעו במקומן. (לג) ועשויה ובחדש השני בכ"ז יום זה מרחשון יבשה הארץ ונעשית גריד המתינו כו' בן הגי' הגר"א וכ"ה ברבה שם ובילקוט ר' ג"ס. (לד) במקפה. אבל בכ"ג נעשה כעין גריד. וברבה שם נעשית כמין טפה ועי' בתנות כהונה ישם. ופי' במקפה מלשון קפאו החומות. ונגנעבראר לא תרגם יפה. (לה) המתינו ולא זרעו. ברבה וילקוט שם זרעו אותה ולא צמחה לה שיהיה סימן קללה כו' והמתינו עד שירדו גשמים. ובכ"א יש כאן דוספה מה ראה לוא [לומר] חרבו המים אלא לא יבשו כל צרכה והיה הטיט קרש עליה כן אחד בתשרי עד כ"ז במרחשון ויבשה הארץ ונעשית גריד שכן הוא אומר בחדש השני בכ"ז יום לחדש יבשה הארץ. (לו) שמימי המבול סימן קללה. בכ"א וכ"ט מפני שמימי המבול היו לקללה ואין הקללה בכלל הברכה ועי' בספר הישר מ' נח. (*לז) ואחד עשר יום היתירין מה טיבן. זה להוציא מרעת השבעים ויוסף הכהן [1. 3. 3.] שקרא בתורה למעלה [ז' א"א] בכ"ז ימים לחדש השני. אולם בתרגום השמירונים הנוסחא נכונה כנוסחתנו. (לז) א"ר אלעזר. בכ"ז ר"ס ליתא עד סוף הפרק וכן ברבה וילקוט שם ליתא עד אמר רשב"ג ועי' ירושלמי רה"ש מ"ב ה"ה. ור' אלעזר הוא ר' אלעזר הסמא או ר' אלעזר בן שמעון. והיה לו בקבלה כל זה שנבראו מלאין חמשה עשר. (לח) עבור ראשון. בכ"א כיון שעברו עיבורן הראשון ובכ"א כיון שיעברו עיבור הראשון. (לט) הגיעה לבנה לחמה. בכ"ג הגיע לבנה שמה. (מ) חוזרת היא ומשיבה. בכ"ה חוזרת היא משיוצאה. (מא) רשב"ג אומר. כדרש רבת וילקוט

סדר עולם רבה פרק ד

יתירין על ימות הלכנה אחד עשר יום (מב) ישרוט שריטה בתקופות תמוז ולשנה הבאה אין מגעת לשם עד אחד עשר יום וכן אתה יודע שימות החמה יתירין על ימות הלכנה י"א יום:

פרק ה

כל (א) שבעת הימים היה הקב"ה מדבר (ב) עם משה בסנה שנאמר ויאמר משה אל ה' בני אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך [שמות ד] (ג) תמול שלשום מאז ג' ימים וג' גם גם ויום שהיה מדבר הרי ז' ימים ופרק הפסח היה (ד) ומכוונין אותו למ"ו בניסן ובאותו הזמן לשנה הבאה יצאו בני ישראל מצרים. וכן בחמשה עשר בניסן נדבר עם אברהם אבינו (ה) בין הבתרים במ"ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו (ו) לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק (ז) שנאמר למועד אשוב [בראשית י"ה] ובמ"ו בניסן (ח) יצאו ישראל שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' [שם י"ב] (ט) קץ אחד לכולן בי"ד יום בו שחמו ישראל את פסחיהן במצרים (י) ויום המישי היה ובו בלילה

הערות ותקונים

ולקום בראשית שם. ובתום עה"ת הביאו זה בשם הירושלמי ולפינו ליתא בירושלמי ודרמב"ם במירושו לרה"ש דף כ"ד הביא המאמר בשם בראשית רבה. (מב) ישרוט שריטה. בכ"א ישרוט שריטה בכותל:

(א) שבעת הימים. שמות רבה פרק ג' אמרו חכמים כל שבעת הימים כו' וכווננו במ"ש אמרו חכמים לה"ע כאן ועי' שוחר טוב מזמור י"ח ובכ"ט במדרש בשם ר' שמואל בר נחמני ובתנחומא ויקרא סי' ג' בשם ר' לוי. ובילקוט שמות ר' קע"ב התחיק זה מה"ע וחסר שם הציון לס"ע. (ב) עם משה בסנה. בילקוט וכו"א מתוך הסנה. (ג) תמול שלשום מאז ג' ימים. ברבה ושוח"ט שם הגי' משונה ובכ"א תמול גם תמול שלשום ג' שלשום מאז גם מאז כדברך. ובר' באייליא ש"מ שתיגס ממנו גענעבעראר הנוסחא שלשום ג' ימים וג' גם גם ויום שהיה מדבר הרי ז'. ובילקוט שם דפוס סאלונקי ליתא מן תמול שלשום עד ז' ימים. (ד) ומכוונין אותו. בילקוט ליתא. (ה) בין הבתרים. מכילתא בא' פי"ד ופסיקתא רבתי סי' ה'. (ו) לבשרו. בכ"א וילקוט אצל אבינו אברהם לכשר את אמנו שרה. ודעת המ"ע שהיה זה במ"ו בניסן וכו"ה במכילתא שם ובשמות רבה פי"ח ובבראשית רבה פ' מ"ח לוישי ועשי עונות הדא. אמרת פרס הפסח היה וכן באיזה כ"י בס"ע כאן. אולם ברה"ש י"א בתום ד"ה אלא גורסים במדרש הדא אמרת פסח היה. וכן בפסיקתא רבתי פי"ו דף כ"ד הוצאת הרב הגדול ר' מאיר איש שלום דה"ו. וכל אלה חולקים על מ"ש ברה"ש י"א ע"א דקאי בתג וקאמר למועד ראשון שיהא בתג פסח. וז"ל התום ברה"ש שם ד"ה אלא ובתום עה"ת פ' וירא אמרינן בס"ע דכ"ו בניסן נולד יצחק כו' ע"ש. (ז) שנאמר למועד אשוב. בכ"א וילקוט אינו וכן נכון ועי' רה"ש ע"ש ובתום שם ד"ה אלא וכצ"ל לשנה הבאה נולד אבינו יצחק שנאמר ויהי מקץ וגו' ועי' תנחומא וירא סי' י"ז. (ח) יצאו ישראל. בתנחומא פ' בא מסים במ"ו בניסן עתידך להגאל משעבוד מלכות ועי' רה"ש שם. (ט) קץ אחד לכולן. פי' כלם היו קצם במ"ו בניסן. (י) ויום המישי היה. כצ"ל שהסדר עולם סובר שר"ח אייר באחד בשבת היה כמ"ש לקמן בפרק זה הא למדנו שר"ח אייר באחד בשבת היה וכו"ה היה ר"ח ניסן בשש בשבת וי"ד בו כה' בשבת. וברייחא דילן הובאה כבבלי שבת פ"ח ע"א: תניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל מצרים כו' וע"ש; אולם המכילתא בשלח מט'

סדר עולם רבה פרק ה

(יא) לקו הבכורות ממחרת הפסח (יב) ערב שבת היה נסעו מרעמסס (יג) שנאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה [שם] (יד) וכתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון [במדבר לג] וכתוב ומצרים מקברים וגו' [שם] ומרעמסס נסעו לסכת ומסכת לאתם ומאתם לפני פי החירות (טו) הרי ג' ימים ברביעי ויגד למלך מצרים כי ברח העם [שמות יד] בחמישי ובששי וירדפו מצרים וגו' [שם] אור שביעי ירדו לים שנאמר ויהי הענן והחשך ויאיר את הלילה [שם] לשחרית עלו ישראל מן הים ונשקעו מצרים ובאותה שעה

הערות ותקונים

מס' ד' פ"א תולקת וסוכרת ניסן שיצאו ישראל מצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע איר לליות בשבת. ולשיפת הכנולתא י"ד בניסן ביום הרביעי היה וכן הוא בפרקי דר"א פרק ט' ופסיקתא דר"כ ורבתי פ' החדש. והגאון רבינו סעדיה מובא בראב"ע בשלח ט"ז ס"ז אמר כי יום חמישי בשכבו יצאו ישראל מצרים. וכן' בראב"ע בשם רס"ג בס' פקודי, והעיד ע"ז באהל יוסף ט' בסדר עולם פרק ו' אמרו כי היה יום ה' והוא יום ראשון של פסח וכדברי רס"ג כן הוא בשם רס"ג וליקום שמות ד' קצ"ב וכפי' רש"י בבב"ד פ"ה וז"ל ומשום דקם לן בכרייתא דשמואל ירחינאה ניסן שבו יצאו ישראל מצרים יום ה' היה כו' וגם בס"ע מפורש שאותו חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שהטו פסחיהם עכ"ל. ועי' במתנות כהונה שם וכן הוא בפרס דרש"י ס"ק ט' י"ז וביוחסין דפוס לונדון צד ה' ור"ח ביום ה' כראיתא בס"ע. ויותר נפלא מ"ש במנהוג ד' י"ט דפוס ברלין ניסן שבו יצאו ישראל מצרים ה' בשבת היה כראיתא בס"ע רבא. ושם דף ע"ג לפי מה דקיי"ל בסע"ד ניסן שבו יצאו ישראל מצרים ה' בשבת היה. וכן הוא בתניא ד' פ"ה ה' פסח דפוס לייפציג זהו להיפך הכוונתא האמתית שלפנינו. ועכשיו ראיית במחזור ויטרי ט' רנ"ט צד רכ"ב שכתב ג"כ בשם דסע"ד שניסן שבו יצאו ישראל מצרים חמישי בשבת היה עכ"ל. ונראה כי התאר רבה נוסף בהמחזור ויטרי מוסן מאוחר. ובכת"א וכו' רס"ט ג"כ הני' משובש ב"ד בו שהטו ישראל את פסחיהן ויום רביעי היה. ובדקדוקי סופרים בשבת שם העיר שבכת"א אחד מהמג' חסר המאמר ת"ש דתניא בס"ע; אולם בכת"א אחד מהמג' במינען נמצא המאמר. וכן ראייתו שבעין יעקב בשבת שם חסר ג"כ כל המאמר שם מס"ע. וזה לדעתי מחמת שמעתיקי הש"ס היתה לפניהם הני' בהס"ע במעות ויום רביעי היה וזה הדיפך מקשיחה הגמרא לזה השמיטו כל המאמר אך בספר הגדות התלמוד בשבת שם נמצא לנכון כניוסתגו. ועי' בלקח טוב בשלח ט"ז א' ובאמנות הכמים פ' כ"ג.

(יא) לקו הבכורות. בלקח טוב בשלח י"ד ג' תניא בס"ע ניסן שבו יצאו ישראל מצרים כו' ומבערב לקו בכורות ואהו יום ערב שבת היה. ועי' שבת פ"ז ע"ב לערב ס"ד כו' ושם בלקח טוב ס"ז א' תניא בסדר עולם ד"א בששי בשבת יצאו בני ישראל מצרים. ומ"ש ד"א לא אבין כוונת המלות, ואולי צ"ל ר"א רבותינו אמרו. (יב) ערב שבת היה. כבר העירתי במבוא להס"ע שלי שאין להביא מזה ראייה שחז"ל בס"ע ימנו לחשבון ברה"ד ראה מאור עינים פרק ל"ה והגבון שלא הלכו עפ"י הסדר הנהוג בקביעותה ולא עברו בשנה זו כ"א ד' חדשים במ"ש בשבת שם. ויחכן ש"ש בספיקתא דבתי פ' החדש אמר ר' חייא שנה שיצאו בני ישראל מצרים היתה תקופה בליל ה' בתחילת הלילה ומולד הלבנה היה ביום ד' בחצות היום כו' שהיה כ"ז לפניהם בהס"ע כאן. (יג) שנאמר ויסעו בני' מרעמסס. בבב"א אינו. (יד) וכתוב ויסעו מרעמסס וגו' מקביעותה וגו'. וכן תרגם אונקלוס בטר יומא דפסחא וינתן מכתב דאכלו נכסת פסחא ועי' בירושלמי דה"ש פ"ב ה"ח ובירושלמי חלה פ"ב והגאון רס"ג מובא בחזקוני ובלקח טוב פ' סע"ע צד רס"ב מפרש ממחרת הפסח על ט"ז בניסן. ובליקום סאלוניקי לא גרס מן שנאמר ויסעו וגו' עד ברביעי. (טו) הרי ג' ימים. עי' רש"י בס' ער"ת בשלח ה' ובסוטה י"ב ע"ב ד"ה שירה של ים כדתניא בס"ע מרעמסס לסכת ומסכת לאתם כו' עד

סדר עולם רבה פרק ה

(טז) אמרו ישראל שירה שנאמר אז ישיר וגו' [שם מ"ו] (יז) ויום חמישי בשבת היה והוא היה יו"ט אחרון של פסח. (יח) מים סוף נטעו למרת שנאמר ויבואו מרתה וגו' [שם] ואומר (יח) שם שם לו חק ומשפט [שם] (יט) שם נתנו לישראל עשר מצות (כ) ז' מהן שנצטוו לבני

הערות ותקונים

יו"ט אחרון של פסח היה ע"כ. והדרודי ההיליני ארטיפוס כהב גם כן שבאו ישראל לים בני ימים. מובא בהרצפסעלד [חלק שני 486] וגם המזורר יחזקאל שחי בזמן בית שני כתב בשירתו כי בני ישראל יצאו מגבול מצרים ביום השביעי לנסיעתו, וכונתו לקבלת הכ"ע שביום השביעי ירדו לים ואמרו שירה. ראה הרצפסעלד חלק עני [צד 318]. (כז) אמרו ישראל שירה שנאמר אז ישיר. בילקוט סאלוניקי. לשחית אמרו שירה עי' סוטה י"ב ע"א. אולם בפסחים ק"ט הלל זה כי אמרו ר' יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים וחלוקין עליו חביריו ונראין דבריו מדבריהם. ולפנינו בסדר עולם אין זכר מזה. ועי' בתשובות הגאונים ס' קצ"א תוצאת החברה מק"ג ברלין תרכ"ה. (יז) ויום ה' היה. לכך אנו קורין השירה ביום השביעי [רש"י מגילה ל"א] על מה שאמרו שם יו"ט האחרון של פסח קורין והיו בשלח. אבל בדפדף דר"א פרק כ"ב הגיא ר"א אומר ביום שנקו המים בו ביום נקפאו ונעשו י"ד שבילין וכפ"ט שם בחמישי יצאו אבותינו מצרים. וכן הוא בדפדף דר"א מכת"י שיעי לאור ע"י הרב ר"ח הורוויץ. וא"כ לדעת הפרקי דר"א היה קריאת ים סוף ביום ג' ששי ליכנו הפסח וחולק על הס"ע. ועי' בפסקתא דרתא בבית המדרש ה"ז צד ל"ז ולא היו יכולים לברוח שלא יחללו השבת כו' וגם זה שלא כהס"ע. (יח) מים סוף נטעו למרה. בקרא תניב [שמות מ"ו כ"ב] ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשה ימים וגו' יוסי מרתה. (***) ואמר שם שם לו חק ומשפט. עי' כבולתא בשלח מס' ד' פ"א ושם נכתו שם נשא לו גדולה דברי ר' יוסי, כן הגיה הגר"א בהגותיו איפת צדק, ולפנינו לא נזכר מזה. (יט) שם נתנו לישראל עשר מצות. ברייתא לאור ר' יוסי היא דהא ר' יוסי סובר שגם על כל האכור בפ' כושף בן נח כוהרן עליו כמ"ש בתוספתא ע"ז פ"ט וסנהדרין ג"ז ע"ב. ויש לעיין בבב' גרים שהוציא לאור הרב ר"ק ז"ל ספ"ב א"ל ר' יוסי מפני מה מעונים מפני שבע מצות שנצטוו עליהן בני נח. וכן מ"ש בתו"כ ויקרא פ' י"ב ר' יוסי אומר אם נפער לידע מהן שברן של צדיקים לעתיד לבא צא ולכד כהאם הקדמוני שלא נצטוו אלא מצוה אחת בל"ת ועבר עליה. בהכרח שפי' ששאריו מצות בני נח נכללו אז במצוה זו. ובילקוט שמות ר' רנ"ז הביא בשם הסדר עולם שם שם לו חק ומשפט שם נתן לישראל אחת עשרה מצות שבע שנצטוו בני נח ואברדם על המילה ויעקב על גד הגשה חסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם. וכן הוא בילקוט סאלוניקי ולפנינו בכל הדפוסים ליתא זה אכנס מצאתי אח"ז בכ"א באיזה שינויים קטנים. ויכול להיות שמה המקור למ"ש הרמב"ם בה' מלכים פ"ט ה"א ויעקב חסידה גיד הנשה. ודלתם משנת כתב ע"ז קשה מנא ליה לרבינו הא וצ"ע עכ"ל. ובכתב יד פארמא מהס"ע הנוסח שם נתנו לישראל עשר מצות שבע מהן שנצטוו בני נח והסיפו עליהן ישראל במרה שבת ודינן וכיבוד אב ואם. וזה גירסת הגמ' סנהדרין ג"ז ע"ב בלשון וההניא. ובעיני נראה שבאמר מאותר הוא בס"ע מאיזה סופר. (כ) ז' מהן שנצטוו לבני נח. בבראשית רבה פ' ט"ז ועוד בכ"ש במדרש ובסוחר טוב פ"א א"ר לוי שם מצות שנתן הקב"ה לאדם הראשון שנאמר ויצו וגו' וזה שלא חשבו לאבר מן החי. ומ"ש במתנות כהונה בבראשית רבה שם וז"ל כדאתא בירושלמי דע"ז פרק השוכר יוסי בר כון בשם רב אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה כו' ושם הלחן ועי' בירושלמי דע"ז פרק השוכר דנפקא ליה דוקא כהא קרא מכל עץ הגן וגו' ושם ד"ה פירש"י בירושלמי גרם הכרייה כו' ושם פ' י"ח ד"ה אלא על ישראל מפרשים בירושלמי בכס' ע"ז פרק השוכר גירושיו ישראל כו' ומכל אלה המאמרים אין זכר בירושלמי שלפנינו. ומ"ש כאן בני נח לאור דוקא דהא כפרש כאן מקרא ויצו וגו' על האדם. ובילקוט שמות ר' רנ"ז הגי' בני הת. ובילקוט סאלוניקי הגי' כנוסחתנו.

סדר עולם רבה פרק ה

נח דתיב (כא) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עין הגן אכל תאכל [בראשית ב] ויצו (כב) אלו הדינין וכן הוא אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וכתוב לעשות צדקה ומשפט [שם ו"ה] ה' זו [בג] ברכת השם [כד] שנאמר ונוקב שם ה' [ויקרא כ"ד] (כה) אלהים זו ע"ו שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני [שמות ב] על האדם זו שפיכת דמים (כו) שנאמר שפך דם האדם באדם דמו ישפך [בראשית ט] (כז) לאמר זה גלוי עריות שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב. אליה עוד הלא הגף תתנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלו נאום ה' [ירמיה ג] מכל עין הגן זה הגזל (כח) שנאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אותו בראשו וחמישיתו יסף עליו (כט) ותאני ר' היא הנשמר בנגה אחר משום גזל ושאינו נשמר בנגה כותר משום גזל אכל תאכל זה אבר מן החי [ל] שנאמר אך בשר בנפשיו דמו לא תאכלו [בראשית ט'] הוסיפו עליהם ישראל באורה שעה (לא) שבת ודינין (לב) וכבוד אב ואם כמרה נסעו לאילם שנאמר ויסעו כמרה ויבואו אילמה וגו' [במדבר ל"ג] הא למדנו שלא היו ישראל חוננים

הערות ותקונים

(כא) ויצו. נראה שאצל העם קבלה שבע המצות האלה וסומכין אותה בפסוק הזה בסיון שמיקל עליהם זכרם [כוזרי מאמר ג']. (כב) אלו הדינין. בכנהרדון שם כל זה מאמר ר' יוחנן שגמריה דברייא. ובסדר עולם זוטא ובילקום שם ליתא כל זה. ובכ"א דג' אלו הדינין וכן הוא בתוספתא ע"ו פ"ט על הדינין ושם להלן ע"ל הדינין כיצד נכש שישראל מצווין להושיב ב"ד בעירות כו' וע"י סנהדרין שם. ובפירקא דרבינו הקדוש בנא דשבעה סי' כ' באיזה שנינים. (כג) ברכת השם. בכ"א זו כיבוד השם, וכן בכ"א פ' ויחי פ' ק' ובחזקוני פ' בראשית ובפירקא דר"ק יתני ה'. וע"י סנהדרין נ"ו ע"א ובתוספתא ע"ו פ"ח קללת השם וכן הוא במדרש אגדה פ' נח הוצאת רש"י ד' כ"א. (כד) שנאמר ונוקב שם ה' וגו'. בכ"א וכן הוא אומר ונקב. (כה) אלהים זו ע"ו. בכנהרדון שם כי אתא ר' יצחק תני איפכא ויצו זו ע"ו אלהים זו דינים. וכדעת ר' יצחק כ"ה נוסחת המדרש בבראשית רבה פט"ו ובפ' משפטים ובפ' עשרת הדינים ומהתנין פסוק ישקני וע"י במבוא שלי צ"ל. (כו) שנאמר שפך דם האדם וגו'. במדרשים ליתא. (כז) זה גלוי עריות. ע"י סנהדרין שם. ויתכן שהפעל אבר מצונו תוראתו גם על הוראת האידוסיין כמו אמורה הייתי להנשא (בראשית רבה פ' י"ו) אמרה מאמר עשה בה מאמר וכדומה. (כח) שנאמר או מכל אשר ישבע וגו'. בילקום ובכ"א וכ"י רס"ט אינו. (כט) ותאני ר' היא הנשמר בנגה כו'. בכל הכת"י שלפני ליתא. ובמבוא שלי העירותי שבתוספתא ליתא לזה. והמאמר שנוי בפסיקתא רבתי פ' עשרת הדברות קמיתא דף ק"ח וקרוב לודאי שנוסף כאן משם. והיה זה כה"ע לפני המהגות כהנהגה בבראשית רבה פ' ט"ו. והעירתי החכם הגדול מר דניאל חזקוניא ה"ו שבדפוס כוששטנטא רע"ו כס"ע ג"כ ליתא לזה המאמר. (ל) שנאמר אך בשר בנפשיו וגו'. בכ"א וכ"י רס"ט ליתא. וע"י סנהדרין נ"ו ע"א. (לא) שבת ודינין. בסדר עולם זוטא ורש"י בשלח שם הוסיפו שבת ופירא אדומה דינין וזה ליתא בנוסחתנו וע"י במכילתא שם ובחזקוני צד ע"ו התעורר על רש"י ע"ו. ונתת מצאתי בסע"ל הוצאת הרב רש"י בעשכטער שהג"י ובחדש השני נתן לרם את השבת ע"כ ולא נזכר מפרה אדומה ודינין. (לב) וכבוד אב ואם. מדברי הס"ע כאן שאומר שם נתנו לישראל עשר מצות ראה שמצות כיבוד אב ואם מצוה אחת ולא כדעת הסמ"ג ורמב"ן דשתו

סדר עולם רבה פרק ה

(לג) אלא על המים (לד) ובאילם נסעו לאלוש שנאמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין כו' (לה) הוא אלוש בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים וא' בשבת היה הא למדנו שראש חדש אייר (לו) באחד בשבת היה. ועוד למדנו (לז) שהיו ישראל אוכלין מעונה שהוציאו בדם ממצרים (לז) כל שלשים יום וכו' ביום בלתי ולערב אכלו את השליו ולמשכים (לח) לקטו את המן (לט) ובאלוש נתנה להם השבת (מ) ושם עשו שבת ראשונה (מא) שנאמר וישבתו העם ביום השביעי [שמות מ"ו] אחד בשבת (מב) בכ"ג באייר נסעו מאלוש ובאו להם לרפידים ושם

הערות ותקונים

דשתי מצות היא דא"כ יהיו י"א מצות. (לג) אלא על המים. מכלתא בשלה פ"א דברי ר' יהושע. ופי' בכל המסעות כתוב ויסעו ויחנו וכאן כתוב שמות מ"ו כ"ו ויבאו אילמא ושם שתיים עשרה עינות מים וגו' ויחנו שם. ובמדבר ל"ג ט' ויסעו ממרה ויבאו אילמא ובאילם שתיים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם הרי נראה שלא חנו בכל מקום כי אם עד שמצאו מים. (לד) מאילם נסעו לאלוש. לאו דוקא לאלוש כי מאילם נסעו וחנו על ים סוף במדבר סין כי המדבר הזה מגיע מאילם ועד סיני ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר ההוא לדפקה ומדפקה לאלוש כמ"ש הרמב"ן בפירושו שם. (לה) מדבר סין הוא אלוש. הגר"א ל"ג ועי' ב"ר פ' מ"ח מדבר אלוש הוא מדבר סין, כי מדבר איתם מדבר שור מדבר סין ואלוש קרובים זה לזה עי' ברמב"ן שם. (לו) באחד בשבת היה. כצ"ל כמו בנדרס. ועי' שבת פ"ו ע"ב ובכ"א במעות הגי' בשבת היה ובכ"י רס"ט נ"א על תגליון בשבת היה. וזה עפ"י שיטת המכילהא שזכרנו לעיל ולא לשיטת הסדר עולם. ומ"ש בחוקניו בשלח נקטינן ר"ה ניסן שבו יצאו כו' א"כ מ"ו באייר שבו באו למדבר סין יום שבת היה ע"כ זה שלא כהס"ע. ובספר סדר החכמים ח"ב צד 36 מביא מכת"א הא למדנו שר"ח אייר בשבת היה. ובהעתק שח"י מפורש באחד בשבת. (לז) שהיו ישראל אוכלין מעונה. קדושין ל"ח תניא איך וכן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף [3. 1. 3] (לז) כל שלשים יום. עי' מדרש חיות פסוק צאי לך הגי' אכלו ממנה ל"א יום ועי' במ"כ שם. ובשלשלת הקבלה דף נ"ו דפוס זאלקאווע מביא בשם הס"ע שהיו ס"א סעודות. (לח) לקטו את המן. בכ"י רס"ט ולמחרת לקטו את המן ובכ"א לקטו ואכלו את המן. ועי' בשמות רבה פ' כ"ה והיכן ירד המן באלוש ולמא באלוש בזכות שאמר אברהם לוישי וגו' ואולי צ"ל לא למ"ב במעות פ' שבוודאי לא למ"ב במעות ירד המן לישראל כי לא ירד להם מיד בנסעם ממצרים ועי' שואל באיזה מקום התחיל לירד ומשיבו שהתחיל לירד באלוש. (לט) ובאלוש נתנה להם השבת. וז"ש הדבורי מאמר שני שהתחלת השבת אינה כ"א מסיני ומאלוש קודם לכן. ודבריו נובעים מהס"ע כאן. ונפלא הוא לעיל אמרו שבמרה נצטוו על השבת? ובירושלמי ביצה פ"א אר' ליעזר אתיא כמ"ד במרה נתנה השבת ברם באלוש נתנה השבת עומדין באלוש ומזוירין באלוש. הרי מפורש שמחלוקת בזה. אולם בבבלי לא ניזכר כלל שבאלוש נתנה להם השבת. (מ) עשו שבת ראשונה. וא"כ עשו שתי שבתות קודם מתן תורה כמ"ש לקמן וכן בפרקי דר"א פ' י"ח ושתי שבתות שבתו לישראל עד שלא נתן להם את התורה וכו' בשו"ת טוב מומר צ"ב. ובשבת ק"ח אמר ר"י אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלמה כו' ועי' ירושלמי העניתי פ"א סה"א. (מא) שנאמר וישבתו העם וגו'. ובכ"א שכן הוא אומר ששת ימים תלמדו וגו' ועי' שבת פ"ו ע"ב ובתוס' שם ד"ה וכת"ב. (מב) בכ"ג באייר. צ"ל בכ"ב באייר. ובכ"א ג"כ במעות כ"ג ובילקוט שלח ר' תש"ן מספרי וזמא מפני שהיה מקושש בשנה ראשונה בכ"א לחדש וזה לשיטת הס"ע כאן ובדפוס ווארשא תרל"ז הגיהו בילקוט כ"ב זה ללא צורך. ולחמא

נתנה להם הבאר (מג) ונלחמו עם עמלק ושם עשו (מד) שבת שניה .
 (מה) נסעו מרפידים ובאו להם למדבר סיני ומצאו עליו ענני כבוד כל
 (מו) המשת הימים היה (מז) משה עולה לראש ההר. ויורד (מח) מגיד
 לעם את דברי המקום ומשיב דבריהם לפני המקום. (מט) בשלישי
 (נ) בששה לחדש נתנו להם עשרת הדברות (נא) ויום השבת היה :

פרק ו

ביום השביעי (א) אחר עשרת הדברות (ב) עלה משה להר שנאמר
 ישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסחו הענן ששת ימים [שמות

הערות ותקונים

(מג) ונלחמו עם עמלק. בכ"א ליחא ועי' מכלתא מס' דעמלק פ"א בשם ר' יוסי בן
 הלפתא ומשמע מדבריו שסובר שמלחמת עמלק היהיה לאחר מכן תורה. ובפ"י הראב"ד
 לס' יצירה פ"א ס"ג כתוב ובעשרי באב נשא דיו עמלק. ואולי נובע זה מהס"ע .
 (מד) שבת שניה. ועי' בפרקי דר"א שם. (מה) נסעו מרפידים. בכ"א וב"י רס"ט
 ובמוטוס פ' עקב מביא מהס"ע בשני בשבת באחד בסיון נסעו מרפידים ובאו להן
 למדבר סיני ועי' מכלתא יתרו פ"א ביום הזה באו מדבר סיני ר"ח היה ועי' שבת פ"ו ע"ב
 אמר רבא דכ"ע בה"ח אתו למדבר סיני. (מו) חמשת הימים. ברייתא לאו ר' יוסי
 דהא ר' יוסי סובר דבר' יוד ושוב לא עלה כמ"ש בשבת פ"ח ע"א. (מז) היה משה
 עולה לראש תהר ויורד. בשלשלת הקבלה דף ג"ו ע"א דגוס זאלקאווע מביא בשם
 הס"ע ומושה נגלה יום ב' בהשכמה ובו ביום בא לעם ובהשכמת יום ג' לחדש עלה
 להר כו' וכן כתב הירושב"א בב"ב קכ"א בשם הס"ע שבהשכמה עלה משה ע"ש ולפניו
 ליחא ובמבוא שלי צד כ"ד העירותי שמאן הסקרד למ"ש בזבחים ק"א ע"ב דאמר מר
 משה בהשכמה עלה כו'. (מח) מגיד לעם. בכ"א ורס"ט להגיד לעם את דברי ה'.
 (מט) בשלישי בששה לחדש. פי' בחדש השלישי בששי לחדש וכן תרגמו מאיר
 וזענעבראר, והכפרש עין יוסף שגה כאן בסירושו. ובמוטוס שם ליחא מלת בשלישי
 (נ) בששה לחדש. שבת פ"ו ע"ב וברייתא לאו ר' יוסי ע"ש וברעת ר' יוסי גמ דעת
 ר' יהודה בתוספתא ערכין פ"א ר' יהודה אומר חל עצרת בשבעה בסיון סימן יפה
 לעולם וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני כו' ע"ש. (נא) ויום השבת היה .
 ועי' שבת שם. והמכלתא בשלח מס' ר' פ"א הולקת ע"ו וסוברת שבששי בחדש
 ובששי בשבת. וכן בפרקי דר"א פרק כ"א ערב שבת היו ערוכין כו'. ועי' באור זרוע
 ה' מוצאי שבת דף כ"ד והא דתניא בסדר עולם בששה בסיון נתנו להם עשרת הדברות
 לישראל ויום ששי היה כו' זה הקשה הר' פטר ב"ר יוסף ז"ל והשיב לו הר' יצחק בן
 מלכי צדק ז"ל דהברייתא דסדר עולם משונבת היא דמאן תנא דס"ע ר' יוסי ובני
 התלמוד כך היו שונני אותה בז' בחדש נתנו עשרת הדברות ויום שביעי היה עכ"ל
 ולתנם שבשו הברייתא כי גוס' משונבת נדמנה לפנייה. והג"י הניקיות כגוסתתנו
 וברייתא לאו ר' יוסי אלא רבנן. ועי' מכלתא יתרו מס' דבתרש פ"ג מ"ש בשם ר'
 יוסי. ועכשו ראיתי כס' סדר החכמים ח"ב צד 36 שבכת"י פארמא הג"י כס"ע ויום
 הששי היה. וג"י זו המוטעת הטעתה את רבוהינו הג"ל :

(א) אחר עשרת הדברות. והא יום הראשון אחר עשרת הדברות כמ"ש ביומא ד' ע"ב
 ובתענית כ"ח ע"ב מאן דאמר בששה נתנו בששה נתנו ובשבעה עלה. ועי' בירושלמי
 תענית פ"ד ה"ה שרובא ג"כ הס"ע ויקרא אל משה ביום השביעי ויעל משה, שביעי
 שהוא אחר הדברות ותחלה לארבעים. (ב) עלה משה להר. עי' בתוס' ב"ק פ"ב ד"ה
 כדי דתניא כס"ע כמצא עלה בו' בסיון יורד כו' וברשב"ם ב"ב קכ"א ד"ה יום שנתנו
 דתניא כס"ע משה עלה בששה בסיון לקבלת לוחות הראשונות כו' וז"ל בתוס' וברשב"ם
 עלה

כ"ד] (ג) לבהרו למשה ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ויבא משה בתוך הענן (ד) ויעל אל ההר (ה) ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (ו) ב"ז בתמוז וירד ושבר את הלוחות (*ו) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם הטאתם וגו' (שם ל"ב) (ז) עלה (ח) בשמונה

הערות ותקונים

עלה בשבעה בסיון וברשב"ש שם ס"א בשבעה וכן הנכון. וכן היה הגוים' כשבוש גם לפני הריטב"א בב"ב שם. (ג) לבהרו למשה. בכי"א ויכסו הענן על משה לטהרו. וכן מעתיק הס"ע במוטוט פ' עקב ובאבות דר"ג ריש פ"א וישכון כבוד ה' על הר סיני למשה לטהרו זה היה אחר עשרת הדברות דברי ר' יוסי הגלילי וכו"ה באדר"ג נוסחא א' ובכ"ו הגדפס ע"י הרב הגדול ר"ז שעכטער נ"י. ולפי"ז ברייתא לאו ר' יוסי דהא ר' יוסי אליביה דר' עקיבא סובר דלא היה למשה פרושה כלל וברייתא שלנו כריה"ג ר' נתן ור' מתאי בן חרש כמ"ש יומא דף ד' ע"ב ואדר"ג שם. ובכ"מ ורס"ט חסרים המלות לבהרו למשה וזה לפי שקשה היה להספורים שזה תנא דס"ע דלא כר' יוסי לזה השמיטו מהספר. והריטב"א בב"ב שם כתב מעלה משם להר ביום ז' בהשכמה דכל ירדותו ועליותו של משה רבינו בהשכמה היו וזה ליתא לפנינו וראה במכוא עד 25. (ד) ויעל אל ההר. בשלשלת הקבלה דף נ"ה דפוס זאלקאווע מעתיק בשם הס"ע שאחרי עשרת הדברות נקבצו זקני העם ואמרו למשה דבר אתה עמנו כו' ומשה נגש כו' ונאמר להם אז אתם ראתם כו' ופ' משפטים ופ' הגה אנכי שולח מלאך כו' ויע"ש ומכל זה אין זכר בהס"ע ועי' במכילתא יתרו פ"ג מה עשה משה בחמישי כו' ר' יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים ופי' שבו ביום שנתנו הדברות נעשו כל המעשים מבנין המזבח וקריאת הספר וזריקת הדם ויהיה א"כ כל מה שהביא הש"ק בשם הס"ע כדעת ר' יוסי ברבי יהודה ועי' ברש"י ורמב"ן סוף פ' משפטים. (ה) ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה. בכי"א וששה ימים הראשונים לא עלו מן המנין. ובמוטוט פ' עקב מבניא מהס"ע יום השביעי אחר שנתנו עשרת הדברות וישכון וגו' וג' ימים הראשונים לא עלו מן המנין פירוש ג' ימים שישב בהר כדכתיב ומשה עלה וגו' היו נכונים וגו' לא עלו מן המנין עכ"ל. וכפי נוסחתנו לעיל כפ"ה כל חמשת הימים היה משה עולה להר נוס' כתי"א יותר נכונה ועי' בא"ע וברמב"ן שמות י"ט כ'. (ו) ב"ז בתמוז. בכי"א נמצא עלה בשבעה בסיון וירד ב"ז בתמוז וכו"ה דף כ"ו בתוס' ב"ק וברשב"ש בב"ב שם וגם במוטוט שם מס"ע. ועי' משנה תענית דף כ"ו ע"ב ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות. וביומא דף ד' ע"ב בשלמא לר' עקיבא היינו דמשכחת לה ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות כו' אלא לר' יוסי הגלילי כו' מזה מבואר שהמשנה והגמ' נסמכו על הס"ע כאן שקבל שבי"ח בתמוז נשתברו הלוחות. ועי' בריטב"א בב"ב שם ואומר בסדר עולם למחרת יום י"ח עלה משם להר. ועי' בתנחומא תשא סימן ל"א. (*ו) ויהי ממחרת וגו'. בכי"א וכ"מ ושבר את הלוחות שנאמר ויאמר משה אל העם וגו' וזה תמוז כי בקרא מפורש ויהי מכחית וגו' וגם נוס' הדפוס צריך תקון שלא היה זה ב"ז בתמוז. (ז) עלה. בכי"א עלה שניה ובמוטוט שם עלה פעם שניה. ובפ' תשא י"ג י"א פירש"י שב"ח שרף את העגל ודן את התוטאים וכו"ה עלה. ובפ' יתרו י"ח י"ג ובפ' עקב ט' י"ח פירש"י שב"ח עלה כמ"ש לפנינו ועי' בחזקוני תשא שלא להתעורר מהס"ע כאן. והריטב"א בב"ב שם כתב שמש"ש כ"ב כאן ב"ח בתמוז עלה סעודת סופר ועי' בחתי' שם. (ח) ב"ח בתמוז. הגר"א בבאורו להס"ע השיג על הנוס' כב"ק שם שכתבו שבמ' יום אמצעיים היה ג"כ משה בהר דא"כ לא ירד ביוה"כ כו' והוא היה ביום ה' נמצא היה ט' תשרי ביום כ' ובאותו יום נתצתה הקב"ה כו' עכ"ל. ובמכ"כ החק את עצמו לישב הס"ע כשיטת הפרקי דר"א פרק מ"ו ולהסכים להתנחומא שהביאו דתוס' כב"ק שם פ"ב ד"ה כרי שמש"ש עלה בה' לקבל לוחות אחרונות וירד בשני: אולם אי אפשר ליישב באופן זה דברי הס"ע דכיון דסובר הס"ע דמ' אמצעיים כן י"ח עד ר"ח אלול היה משה עולה להר עכ"ל להתפלל בהכרח שמפורש כן ואתנפל מ' יום דקרא. וכן מפורש בס"ע עלה ככ"מ באב ונשנה לו תורה כו' וא"ב ואתנפל

סדר עולם רבה פרק ו

טו

עשר בתמוז ובקש רחמים על ישראל דכתיב (ט) ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' וגו' [דברים ט] (י) באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה (יא) לפסול לוחות שניות ולעלות שנאמר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועלה אלי החרה ועשית לך ארון עץ [שם י'] (יא) ירד בעשרים ושמונה באב ופסל שני לוחות שניא ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה בבקר וגו' [שמות לד] ועלה בעשרים ותשעה באב ונשנית לו תורה (יב) פעם שניה (יג) שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וגו' לא אבה ה' השחיתך [דברים י'] כימים הראשונים מה הראשונים מרוצים (יד) אף שניים מרוצים אמר מעתה (טו) אמצעים בכעס (טז) ירד ב' בתשרי (יז) והוא היה יום הכפורים ובשרם שנתרצו לפני המקום (יח) שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונהלתנו [שמות לד]

הערות ותקונים

ואתנפל מ' יום ע"כ באמצעים הוא דכתיב, ולשיטת הס"ע שר"ח סיון בשני כשבת א"כ יום ל' באב היה ביום ו' ולא כדתנחומא. (ט) ואתנפל וגו' כי אמר ה' וגו' וכן הוא ברשב"ם ב"ב ק"ב מס"ע ובני"א; אבל בכי"ג ובתוס' ב"ק שם מס"ע ובמוטו שם ואתנפל לפני ה' כבראשונה מ' יום ומ' לילה לחם וגו' והוא שם פסוק י"ח. (י) באותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל, בכי"א ליתא כל זה עד עתה בכ"ג באב ובני"ג וברשב"ם שם הנוסח כמו שהוא לפנינו בדפוס. ובתוס' ב"ק שם ובמוטו שם מס"ע כמו שהוא בכי"א. (יא) לפסול לוחות שניות. בכי"ג נתרצה המקום למשה בעת ההיא אמר ה' למשה פסל לך שני לוחות אבנים. (יא) ירד בעשרים ושמונה באב. וכן בכי"ג ורשב"ם שם. אבל בכי"א ובתוס' ב"ק שם ובמוטו שם בעשרים ותשעה באב נתרצה המקום לישראל שכן הוא אומר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל וגו'. (יב) פעם שניה. וכן בכי"ג ובמוטו שם. אבל בכתי"א ובתוס' וברשב"ם שם עלה בכ"ג באב ועשה עוד מ' יום מל' באב ועד י' בתשרי וכן נראה שהיה הגי' לפני המסדר פרקי דר"א פרק מ"ז שאמר שם ב"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג כו' ובר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי החרה והעבירו שופר בכל המחנה כו' וע"כ התקינו חכמים שהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה ובמחזור ויטרי ס"י שכ"ג צד שס"א הביא הפרקי דר"א בנוסח אחר משלשינו. ועי' בפרש"י שמות ל"ג ובפי' המיוחס לרש"י בתענית דף ל' ע"ב ד"ה שנתנו. (יג) שנאמר ואנכי עמדתי וגו'. בכי"א בעשרה בתשרי נתרצה המקום בשמחה לישראל שכן הוא אומר ואנכי עמדתי בהר וגו'. (יד) אף שניים מרוצים. בכי"א ויהי אף האחרונים ברצון. (טו) אמצעים בכעס. וכן ברש"י שמות ל"ג י"א ופ' עקב שם ובתוס' ב"ק שם ובבבאי שם בשם הס"ע ובכי"א ובדפוסים הישנים מהס"ע; אולם בליקוט ר' תקע"ש ור' תתנ"ה מעתיק מס"ע וליתא לכ"ו וכן בכי"ג וכו' רס"ט ליתא. והאגיר שהרכב מאמרים מפרק זה מוכאים מהראשונים בלא זכרון הס"ע כמו רש"י בפ' עה"א שמות ל"ג י"א עקב לא זכר שם הס"ע בהעתיקו רוב הפרק, בפי' המיוחס לרש"י תענית ל' ע"ב ד"ה שנתנו מביא כל החשבון ומסיים כך שמעתי, החוקינו ובעלי התוס' על התורה ובמנחת יהודה ג"כ לא זכרו הס"ע. גם בליקוט נעתיק דק מעט מדוע מזה הפרק. (טז) ירד ב' בתשרי. בכי"א ובמוטו שם מס"ע ירד משם בעשרה בתשרי והלוחות בידו ובפי' עקב לא זכרו הס"ע, וכן הוא בתוס' ב"ק שם. (יז) והוא היה יום הכפורים. וכן בכי"ג אבל בכי"א והוא יום הכפורים. ועי' ב"ב קכ"א ע"א בשלמא יום הכפורים יום סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות אחרונות ועי' ברשב"ם שם שנינו בס"ע כו' ובתענית ל' ע"ב בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות האחרונות וע"כ בהמיוחס לרש"י. (יח) וסלחת לעוננו ולחטאתנו

סדר עולם רבה פרק ו

לפיכך נתקיים (יט) יום זה חוק וזכרון לדורות (כ) שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם וגו' [ויקרא ט"ז] (כ) ויהי ברדת משה וגו' וישבו אליו וגו' [שמות לד] ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום וגו' [שם] מה צום (כא) צום לעשות את המשכן התחילו לעסוק (כב) במלאכת המשכן ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וגו' [שם ל"ה] וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה [שם] (כג) מה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון (כד) שתשרה שכינה במעשה ידיכם (כה) אמרו (כו) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' [תהלים צ] (כז) רבי מאיר אומר לא כן (כח) אמר להם אלא ה' אלהי אבותיכם יספ עליכם וגו'. [דברים א] אמר להם (כט) אשריכם

הערות ותקונים

ולחטאתנו ונחלתנו. וכן בכ"ט; ובשמות רבה פ' נ"א ועוד בכ"ט במדרש באותו יום נתצוה המקום לישראל שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך, וכן הובא ברש"י דברים שם ובתוס' יבמות דף ע"ב ד"ה נזופין ובב"ק פ"ב ד"ה כדי בשם הס"ע ובנוכחנתנו ליתא זה גם בדפוסים הישנים מס"ע אינו, אבל כן הוא בכ"א; ובמטוט שם שנאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו שכן הוא אומר ויאמר ה' סלחתי כדברך וזה תימא שהלא המקרא ויאמר ה' סלחתי נאמר על מעשה המרגלים ולא על מעשה העגל? ומצאתי בתוס' עה"ת פ' שלח ובשיטה מקובצת ב"ק שם בתוס' שאנן שהעירו ע"ז וז"ל ואת מ"ש בסדר עולם שא"ל הקב"ה למשה סלחתי כדברך על מעשה העגל והלא על מעשה המרגלים כתיב האי קרא? ואומר ר"י שכן ר"ל בסדר עולם שבשנה האחרת על מעשה המרגלים אמר לו הקב"ה סלחתי כדברך כו' והר"י יהודה ן' הד"ר יו"ט מפרש לקרא כו' ע"ש ובעין תרוץ הר"י יהודה מפורש בתחומא סוף סדר פקודי. ולפי חילוקי ר' תנ"ה והלקח טוב שמות הר"י לא היה כ"ז בהסדר עולם שכן הביאו מס"ע בזה"ל ירד ב"י בתשרי לפיכך הוא יום סליחה כו'. (יט) יום זה חוק וזכרון לדורות. בכ"א לפיכך הוא יום סליחה וכפדה עשו אותו זכרון לדורות שנאמר והיתה וגו' ובכ"ט לפיכך הוא זכרון לדורות. ובמטוט שם לפיכך עשו אותו זכרון לדורות. ובתוס' ב"ק שם לפיכך סליחה וכפדה הוא לדורות. ועי' פיקי דר"א פיק מ"ו. (כ) שנאמר והיתה זאת לכם וגו' פ' מוכתיב כפיא דקרא לכפר על בני ישראל, כשם שכפר במעשה העגל. אולם הלשון בס"ע בדפוס ל פ' כך נתקיים יום זה חוק זהו שלא בדיוק כי במקרא לא מצוינו מזה זכר. (כ) ויהי ברדת משה וגו' בכ"א וכ"ט על אותה שעה הוא אומר ויבא אהרן וכל בני וגו'. (כא) צום לעשות את המשכן. בכ"א וכ"ט אינו. וכנראה שחסר כאן מ"ש בתוספתא מנחות בשם ר' יוסי כל ז' ימי מלאים היה שלחן כו' ע"ש. (כב) במלאכת המשכן. בכ"א התחילו להיות עוסקין במלאכת המשכן שנאמר ויבאו וגו' והגשמים הביאו וגו' ובבלאל וגו'. ובכ"ט להיות עוסקים. (כג) מה ברכה ברכם. הוספתא מנחות פ"ז ספרי גנחם פ' קמ"ח ת"כ פ' שמיני וע"ש. (כד) שתשרה שכינה במעשה ידיכם. בכ"א וכ"ט אמר להן תשרה שכינה במעשה ידיכם. (כה) אמרו. בדפוסים הישנים מהס"ע והם אמרו ועי' בתוספתא שם. (כו) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' וכ"ט ובילקוט ר' תנ"ה ליתא. ועי' שביעות דף ס"ו ע"א שיר של מגינים יושב בסתר עליון ופרש"י לפי שאמרו משה בהקמת המשכן דכתוב ויברך משה וגו' ויהי נועם וגו' ע"כ ועי' פסיקתא דר"ב פ' ויהי ביום כלת משה ובשחר טוב מזכור צ"א. (כז) רבי מאיר אומר. בילקוט שמות ר' תנ"ה ובכ"א ר' יוסי אומר. ובתוספתא ותו"ב ר' רבי מאיר כמ"ש לפנינו. וכן הוא בר' מגטובה ובשאר דפוסים הישנים מהס"ע. ובספרי שם הוא בלא שם האומר. ועי' תולין ל"ה ע"א ר' יוסי אומר היה ר' מאיר אומר, וראה בספר הקר אגרת התנאים ח"ב לרדי הרב הגדול ר' בנימין זאב פראפקסאר באכער צד 153. (כח) אמר להם. וכן בכ"ט; אולם בילקוט שם ובכ"א כך אמר להם ה' אלהי אבותיכם יספ וגו' ויברך אתכם וגו' ועי' תחומא פקודי סי' י"א. (כט) אשריכם

ישראל (ל) שזכותם לעבודת המשכן וכשם שזכותם לכך כך תזכו שיתן לכם בית הבחירה (לא) ושתשרה שכינה בתוככם (לב) שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם [שמות כ"ה]:

פרק ז

וידבר ה' אל משה לאמר ביום החדש הראשון כאחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושמת שם וגו' [שמות מ'] והבאת את השלחן וגו' [שם] (א) התחילו ז' ימי המלואים (ב) בכל באדר ובאחד בניסן שלמו. כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן (ג) בכל בקר ובקר (ד) ומקריב עליו (ה) קרבנות (ו) ומפיקו ובשמיני

הערות ותקונים

ישראל. בילקוט ובכ"א ליתא. (ל) שזכותם לעבודת המשכן. בכ"א כדרך שזכותם במעשה המשכן פשו ליתן לכם את בית הבחירה. ובילקוט תזכו לבנות לכם את בית עולמים. ועי' אבות דר"ג פרק כ"א נוסחא ב' ר' יוסי אומר גדולה היא מלאכה שלא שררה שכינה על ישראל עד שעשו מלאכה שנאמר ועשו לי מקדש וגו'. ואפשר שהכוונה על הס"ע כאן. (לא) ושתשרה שכינה בתוכם. בילקוט ובכ"א שבתוכו עתידה שכינה לשרות ועי' בספר חסידים סי' אלף כ'. (לב) ועשו לי מקדש. ועי' בזית רענן בילקוט שם ובערובין דף ב' ע"א וכתום' תולין כ"ב ד"ה יכול:

(א) התחילו. בכ"א איתני התחילו המלואים. (ב) בכל באדר. ת"כ צו מביהא המלואים פ"א מכאן אמרו בכל באדר קרבו מלואים כו'. ובירושלמי יומא פ"א ה"א בלשון תני, ספרי נשא פ' כ"ד ופסיקתא ויהי ביום כלת משה. וכו"ש מכאן אמרו, תני בוונו להס"ע כאן. ובמדרש במדבר רבה פ' י"ג מעתיק כל הפרק באיזה שינוים קטנים ומתחיל בדיבור היה ר' יוסי אוקר. (ג) בכל בקר ובקר. וכן הוא בת"כ ובספרי ובמדרש רבה שם. אולם בירושלמי יומא שם הגי' כל שבעת ימי המלואים היה משה משה את המשכן ומעמידו ומפיקו. ופליגי שם ר' יוחנן ור"ח כמה עמידות וכמה פירוקים הוא ע"ש. ולפי נוסחתנו ברייתא לאו ר' יוסי דבירושלמי יומא שם אמרו ר' יוסי אומר אף אלו נטמלין ואלו כניתיין אף זו היתה תמיד אמר ר' יוחנן משיבת ארון ובניו לבר ר' יוסי כמה דתימר בשיבת ארון ובניו צריך שימסור יום ליליה ליליה ליום ע"ש ומביייתא דילן מבואר שרק בבוקר העמידו ופרקו ולא בערב כשימט ר' יוסי. וגזיסת הירושלמי יותר מתוקנת. ועי' במדרש במדבר רבה פ"ב ר' חייא בר יוסף אמר שני פעמים בכל יום היה משה מעמידו ומפיקו אחת בבוקר ואחת בערב ר' תינאי הגדול אומר ג' פעמים בכל יום, ונראה שהולקים בנוסחת הס"ע. ובכ"ש לפנינו כן גרס בהס"ע גם רש"י וכתים ק"א ע"ב ד"ה דשעיר וז"ל התייא בס"ע בכל באדר כו' כל שבעת הימים היה משה מעמיד את המשכן ומקריב את קרבנותיו בכל בקר ובקר ופרקו כו' ע"כ. אולם רש"י לפירוש בראשית רבה פ"ג גרס בהס"ע כני הירושלמי וז"ל אבל בס"ע מוכיח כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן להקריב על גבי המזבח ומפיקו לאחד הקרבה ובשמיני ומפיקו בשלשלת העמידו ושוב לא פסקו עכ"ל. ועי' ירושלמי סוכה פ"ב ה"ז. (ד) ומקריב עליו. בספרי ירושלמי שם ובמדרש במדבר רבה פ' י"ב הגי' ומשחו ומפיקו, ובנוסחתנו לא ניכר ממשיתת המשכן בכל יום. ובירושלמי שם התעוררו בזה אית תני תני נמשח ואית תני תני לא נמשח ופליגי בנוסחת הס"ע. (ה) קרבנות. בכ"א וכי"ם קרבנותיו. (ו) ומפיקו. בשלשלת הקבלה דף נ"ד דפוס זאקאווא כתיב מכדר עולם ובערב מפיקו. וזה שלא בנוסחתנו ועי' בירושלמי שם וברשב"ם ויקרא ד' ל'. זמ"ש שפרקו למדו כמ"ש ויהי ביום כלת משה להקים את המשכן ואם לא הודיד אותו מה פעם ביום כלת כי ביום אחד החל וכלה והראיו שיאמר ביום הקים כשה את המשכן [עי' רש"י וזמ"ש ורשב"י]

סדר עולם רבה פרק ז

(ז) העמידו ולא פרקו (ח) רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף (ט) בשמיני העמידו ופרקו ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל [שם כ"ט] (י) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים וגו' ויעש אהרן ובניו וגו' [ויקרא ח] ויהי כיום השמיני וגו' [שם ט] אחר ז' ימי המלואים (יא) ואחד בשבת היה (יב) וראש חדש ניסן היה ובו כיום עמדו אהרן ובניו (יג) ורחצו את ידיהם ואת רגליהם כן הכיור (יד) ועבדו את כל העבודות (*יד) והסדרים על הסדר וכו

הערות ותקונים

דרמב"ן [שם] וכבר מפורש זה בירושלמי יומא שם מנין למרוקין א"ר זעורא כיום כלת כשה לתקם את המשכן ביום שכלו הקמתו. (ז) העמידו ולא פרקו. עי' בירושלמי שם. (ח) ר' יוסי ברבי יהודה. תנ"כ בירושלמי וספרי שם ג"כ ר"ל ברבי יהודה. ובפסיקתא דר"ב ר' שמואל בר נחמני. ובילקוט נשא ר' תש"ב ר' יוסי אומר. ובכ"א ובכ"ב כגו' הדפוס. ובילקוט סוף פרק צ"ו הגי' ר' יוסי בר"י. ונראה שהמאמר מר"י ברבי יהודה נוסף בהס"ע כאן מהתנ"כ ושאריו מקומות הנ"ל. ועוד לפני בעל מדרש בכדבר רבה פ' י"ג שהעתיק בקצור לשון כל פרק זה לא היה זה בהס"ע. וכן לא היה זה בהס"ע לפני רש"י זכחים ק"א ע"ב ד"ה שנתנו וע"ש. (ט) אף בשמיני העמידו ופרקו. ככ"א ובכ"ב אף בשמיני ופי' ירושלמי ומדרש שם. (י) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה וגו'. הגר"א פ' בבאורו כאן בקלעים שהקלעים לא פרקו כל שבעה. ולפי דעת הירושלמי יומא שם שר' יוסי סובר שרק צריך למסור יום ללילה לא צריכין לזה. ובתוס' ישנים דף ו' ע"א ד"ה מכיורו וא"ת ומאי קאמר מכיורו למה פ' והלא יש לו לדחות תמיד בכחנה ליה כומו אהרן ובניו שהיו יושבין תמיד פתח אהל מועד מהא דתניא בבב"א דמלכת המשכן שכל ז' ימי המלואים היה משה עומד המשכן ומפרקו היה מפרקו ומעמידו מיד אבל אם נפרש מעמידו בערב ומפרקו בבוקר ויומם ולילה דכתיבי בקרא לא דוקא כו' ע"כ ולא ראו כ"ש בס"ע כאן. ובברייתא דמלאכת המשכן שלפנינו [בית המדרש הלך ג' עד קמ"ד] ליתא לכל המאמר שהביאו התוס' (יא) ואחד בשבת היה. בכ"א אחר זמן ימי המלואים אותו היום אחד בשבת היה. (יב) ור"ח ניסן היה. עי' סוטה ל"ח ע"א קשיא ליה לר' יוחנן אי מה להלן כהן גדול וראש חדש ועבודת צבור אף כאן כו' ופירש"י מה למלואים שכן קרבו צבור כו' ור"ח היה דכתיבי ביום תחיש וגו' והוא היה יום שמיני למלואים כרתניא בס"ע אותו היום נטל עשר עשרות. ובזבחים ק"א ע"ב שעיר זו שעיר של נחשון חטאת זו חטאת שמיני דרש שיער של ראש תרש וע"ש ברש"י ד"ה דשעיר שאותו היום היה ראשון להקרבת נשיאים רתניא בס"ע בכ"ג באדר כו' והוא ר"ח ניסן ואותו היום נטל עשר עשרות וכו' עכ"ל ע"ש. ובפירש"י ויקרא פסוק א'. ובדברי הס"ע כאן כן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן. 3. 8. 4. (יג) ורחצו את ידיהם ואת רגליהם כן הכיור. עי' זכחים י"ט ע"א אמר ר' יוסי בר חנינא כל כוור שאין מחזיק שיכול לקדש ממנו ארבעה כהנים פסול שנאמר ורחצו בניו משה ואהרן ובניו ופירש"י משה ואהרן תרין ובניו תרין שאף משה כהן היה בז' ימי המלואים ועי' בצאן קדשים שם. ודרמב"ם הלכות ביאת המכרש פ"ה ה"ג ובפירוש המשניות לזכחים שם כתב להא מילתא ומביא ראיה אהרן ובניו [שכות ל' פסוק י"ג] והיו אלעזר ואיתמר ופנחס עמו הרי ארבעה ועי' בכסף משנה שם מה שהעיר דילן דרמב"ם ועי' בתשובות חתם סופר או"ח תשובה קע"ג שניצלם ממנו הס"ע דילן. (יד) ועבדו את כל העבודות. בירושלמי יומא פ"א ה"א ר' יוסי אומר תחת הדם ותחת שכן הבהטה פ' שסובר ר' יוסי שנמשחו ג"כ בכל יום מז' ימי המלואים ומזה לא נזכר בנוסחתנו כאן. וגם בבבלי לא נזכר זה בשם ר' יוסי. ואולי הכוונה במ"ש בירושלמי בשם ר' יוסי למ"ש יוסף הכהן בקדמוניות היהודים. 3. 8. 6. וכן מ"ש ר' יוסי בירושלמי תנינא פ"א ה"א ש"ש לבני אהרן העשה כתנות כתנת אחת לכל אחד ואחד כששמו של מקרא וגם מזה לא נזכר כאן. (*יד) והסדרים על הסדר. במדרש במדבר רבה

סדר עולם רבה פרק ז

ביום התחילו הנשיאים להקריב שנאמר (טו) ויהי המקריב ביום הראשון
 [במדבר ד'] (טז) ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון
 לשבח שכינה בישראל שנאמר (יז) ושכנתי בתוך בני ישראל [מ"א]
 (יח) ראשון לאסור במח ראשון לכהונה ראשון לברכה (יט) ראשון
 לעבודה ראשון לחדשים (כ) ראשון לשחיטת צפון (כא) ראשון לאכילת
 קדשים (כב) ראשון לירידת האש (כג) שנאמר ותצא אש וגו' [ויקרא

ה ערנות ותקונים

שם ובכ"מ עבדו את העבודות והסדרים. ובכ"א בו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו ידיהם
 ורגליהם מן הכיור ולבשו בגדי השדר והקריבו עולות ושלמים עבדו את העבודות וסדרים
 על הסדר. ונסתת כת"א נכונה כי לא נוכל לאמר כמ"ש בנוסחת הדפוס; שעבדו כל
 העבודות דהא אהרן לא הקריב אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום אבל שמש גם משה
 עדין והקריב קרבנות עבור דאם לא כן למת צוהו ה' לרחוק דיו ורגליו מן הכיור כמ"ש
 ורחצו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם וכי היכן מצונו דו רחוק מן הכיור ועי'
 ברש"י ובמבאר שם. (טו) ויהי המקריב ביום הראשון. בכ"א ובכ"מ הדומס מתוקן
 באותו היום התחילו הנשיאים להקריב ויהי המקריב ביום הראשון אהרן היום ראשון
 למעשה בו. (טז) ראשון למעשה בראשית. ה"ל שמיני ש"א שבת ש"ב ע"ב פסקתא
 דבתו ס"ה זבכ"א שבת רבה פ"ג ועוד כמה פעמים במדרש. ובגמרא שבת ש"א הביאו
 הברייתא ברבון הצעה תנא. וקשה קצת מרוע קראו הברייתא סתם תנא ולא ברייתא
 דס"ע. אמנם לפני מדרש במדבר רבה י"ג שהעתיק כל הפרק מס"ע לא היה הברייתא
 דעשר עשרות בחס"ע. ואפשר שקצר הברייתא. וכבר היה כ"ו בחס"ע לפני המסדר
 התנחומים הישן סוף פ' פקודי שהביא הברייתא דעשר עשרות. ומסיים ברייתא בסדר
 עולם. וכן דבמה במקומות בגמ' ונפ' ע"ה מביא דה בשם חס"ע. כמ"ש לעיל
 הערה ד"א וכן כתב רש"י בפ' לבראשית רבה פ"ג דתניא בס"ע עשר עשרות נטל אותו
 היום יום שמיני המלאים ראשון למעשה בראשית שיום ראשון בשבת היה ור"ה ג'סן
 דבניסן נגרא העולם וביום ראשון ס"א ביום ראשון של שבוע ע"ל. (יז) ושכנתי בתוך
 בני. בכ"א ובכ"מ אינו וכן ליתא בשבת ועי' ברש"י שם. (יח) ראשון לאסור במח. וכן
 בגמ' שבת ובת"כ שם. ובכ"א ליתא ותחת זה איתא שם ראשון לשחיטת צפון ועי'
 בתוס' שם ד"ה עשר. שלא דאי חס"ע הזכיר יצחק ערך עשרה ובכ"מ מינכען השיב
 ראשון לנרבה ראשון לשחיטת צפון ראשון לקדשים ראשון לסדר בהמת. ולא השיב
 ראשון להדשים ולברכה ראשון במה ועי' במדרש. לבראשית רבה שם. ג'ה ראשון
 למלכים וכתב ע"ז דבר זה שבשם הוא ואיננה כתובה לא בס"ע ולא במס' שבת דחתם
 צמי תניא להאי דעשר עשרות וכן לשחיטת צפון נמי לא גרסינן התם ושבוש הוא כו'
 ע"ל. (יט) ראשון לעבודה. רש"י פ' בשבת שם לסדר עבודת תמידין וזה נובע מהס"ע
 לקמן בפרק זה. וזהו כמ"ד דבסיני עולת דאיה תואי ועי' לקמן. (כ) ראשון לשחיטת צפון.
 לא גרסינן כמ"ד שהעדרו לעיל. (כא) ראשון לאכילת קדשים. קדשים קלים דאזו קדשי
 קדשים אכלו כל ימי המלוים ועי' במדרש. בשבת שם. ובכ"מ חשב ראשון לקדשים
 וראשון לאכילת קדשים. (כב) ראשון לירידת האש. ובכלל חושב עשרה דברים שנחתרו
 בו ביום. וה"ל קראו להברייתא בשם עשר עשרות. אולם בעל מדרש הרש"א חושב
 רק ששה דברים שנחתרו בו ביום. וזו' משושבת היתה לפניו. הם היד"א ככל המספר
 הוא כספ"א צמ"א פ' ג' ע"ה פ' ג' נשא ד' ה' ע"ב זמדרש. אברו ביום הראשון מה
 הראשון מלמד שאחד בשבת היה נמצאת אומר י"ב עשרות נטל אותו היום כו' ע"ש.
 (ג) שנאמר ותצא אש וגו'. נראה שיש להסיק כאן בו ביום הקריבו בני אהרן אש דה שנאמר
 ויקחו שני בני אהרן דבן זאביו וגו' ויטו לפני ה'. ובכ"מ לקמן ואכלת בשני בניו וכ'
 הוא כספ"א צמ"א פ' ג' ע"ה ובמגילת תענית פ"ז. וז"ל הלך טוב חקת ר' ק"ל'ס הנאי.
 במדר עולם באחד לחדש הראשון בשנה השנית דקם יחשבן וכו' ביום מתו דבן זאביו ואביו.
 ולפניו לא נזכר מפורש זה. ואפשר שהיה לפני הלך טוב בס"ע. כאן כמר שהתחיל.
 ובמבוא

סדר עולם רבה פרק ז

ט] (כד) בו ביום הקריבו ישראל (כה) תמידין (כו) נדרים ונדבות
 הטאות ואשמות בכורות ומעשרות (כז) ועל אותו יום הוא אומר
 עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יולו בשמי [שה"ש ד] עורי צפון
 (כח) זה עולה הנשחטת בצפון ובואי תימן (כט) אלו שלמים הנשחטין
 בדרום הפיחי גני זה אהל מועד. יולו בשמיו (ל) זה קטורת הסמים
 יבא דודי לגנו (לא) זו השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות באתי
 לגני אחותי כלה זה יום שמיני אריתי מורי עם בשמי (לב) זו קטורת
 ולבונה והמנחות אכלתי יערי עם דבשי אלו איברי העולה ואימורי
 (לג) קדשים קלים שתיתי ייני עם חלבי אלו הנמכים ואימורי קדשים
 קלים אכלו רעים (לד) זה משה ואהרן שתו ושכרו דודים (לה) זו כנסת
 ישראל (לו) בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב (לז) יתירה על
 ישראל ארבע שמחות ואבל אחד (לז) יבמה מלך ובעלה כהן גדול

הערות ותקונים

ובמבוא להסדר עולם שערתי שם"ש בספרי נשא שם וימורו לפני ה' וגו' היה ר' יוסי אומר
 המלאך מדרן מתיים עד שיצאו ונמלו בעודה כו' שהכוונה במ"ש היה ר' יוסי אומר להסדר
 עולם כאן ושחטו זה ע"כ בנוסחתנו. (כד) בו ביום הקריבו ישראל. בכורות ר' ר' ע"ב
 איתביה אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם בישראל נדרים ונדבות כו' ושם להלן
 איתביה ריש לקיש לר' יוחנן אותו היום שהוקם המשכן קרבו להם כו' והמקור מס"ע
 כאן אולם שם דייקו אותו היום הוא דקרב מיכן ואילך לא ולפיני הגוסס בו ביום.
 (כה) תמידין. וכן הוא במדרש רבה במדבר שם ובכ"א וכ"מ אבל בכורות שם ליתא
 מלת תמידין. ועי' תגינה ד' ו' ע"ב מעשיה נאמרו בסניי היא עצמה לא קרבה.
 וביבמות ה' ע"ב מה לחמירי שכן ישנו לפני הדבור. ובפירש"י לבי"ד שם והכי תניא
 בס"ע בו ביום הקריבו ישראל תמידין כו' עכ"ל. (כו) נדרים ונדבות. עי' ירושלמי
 ה"ש פ"א ה"א ויהי וגו' ותני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה התרומה ונראה
 שכוונו להס"ע כאן. (כז) ועל אותו יום הוא אומר עורי צפון. במדרש במדבר רבה שם
 הביא כ"ז בשם ר' יוסי אבל במדרש חזית פסוק ישקני ופסוק יונתי בחגיו הסלע
 ר' מאיר אומר באורל מועד נאמרה ומייתה לה מן היא קרייה עורי צפון וגו' עורי צפון
 כו' ובמדרש במדבר רבה פ"ג שם להלן ור' יוסף בר חמא דריש ליה להא קריה כולי
 עורי צפון במשכן כו' ולא זכרו המקור בהס"ע כאן. ונעתק הס"ע בזבחים קמ"ז ע"ב
 ובירושלמי מגילה פ"א ה"א. ובפירש"י לבראשית רבה פ' כ"ב עורי צפון זו עולה
 שנשחטת בצפון בהקמת המשכן נאמר פסוק זה במדבר עולם ע"כ. (כח) זה עולה
 הנשחטת בצפון. בכ"א וכ"מ זו עולה שנשחטה בצפון. (כט) אלו שלמים הנשחטין
 בדרום. בכ"א וכ"מ שנשחטת בדרום. ובירושלמי ובבי"ד שם אלו השלמים שהיו נשחטין
 בדרום. (ל) זה קטרת הסמים. עי' במדרש שם. (לא) זו השכינה. בכ"מ זה שכינה.
 עי' תענית כ"א ע"ב ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם הוא מכבד כו' שכן מצינו בדר
 שכל זמן שהשכינה בדר כו' ופירש המפרש לא נסתלקה שכינה עה לוחות האחרונות
 כו' עד אהרן בניסן שהוקם המשכן כו' ע"ש ובפירש"י ביצה ח' ע"ב ד"ה כהן חתיב.
 (לב) זו קטורת ולבונה והמנחות. בכל הכת"י ובפרוס ראשון קטרת הלבנה ולבונה המנחה
 ועי' ברבה ותגומא שם. (לג) קדשים קלים. כן הוא בכת"י. וראה לעיל הערה כ"א.
 (לד) זה משה ואהרן. בכת"א וכ"מ משה ואהרן ומרים. (לה) זו כנסת ישראל.
 במדבר חזית פ' ישקני וזכרה במדבר שם היה לפנינו כאן נוסח אחר שתו ושכרו
 דודים זה נדב ואביה שנשחטו בצרתן. (לה) גו ביום נמצאת אלישבע. ובמס"ע ק"ב ע"א
 מיתותי חס שמחות היתה אלישבע יתירה כו' ופירש"י ביום שהוקם המשכן קאי במד
 עולם עכ"ל ועי' חזית פסוק מי זאת ועוד בכ"מ במדרש. (לו) יתירה על ישראל. בכל
 הכת"י יתירה על בנות ישראל. (לז) יבמה מלך. בכ"מ שמחות יבמה כו'. בגמ' זבחים
 שם

אחיה נשיא (לה) ובניה (לט) סגני כהונה (מ) ואבלה בשני בניה נדב ואביהו ויש אומרים אף בן בנה משוח מלחמה (מא) זה פנחס (*מא) בשני בנין שרף אלעזר הכהן (מב) פרת המאת (מג) והווי כל ישראל (מד) ושינוי (מה) בארבע עשר בו שחמו ישראל את

הערות ותקונים

שם הגיזו אימא אף מלך. ובמבוא שלי העירותי שלפי נוסחתנו אי אפשר לפרש כן בדעת הס"ע. ושם להלן בגמרא מתיב רבה ר' ישמעאל אומר יבמה מלך אמר רבא לו ולזרעו כו' ומש"ר' ישמעאל אומר כוונו לברייתא שלנו ואולי היה ר"ת ר"י וצ"ל ר' יוסי אומר. (לה) ובניה. בכ"א וכ"ס ושני בניה, סגני כהונה. ובגמ' בנה סגן. (לפ) סגני כהונה. ע"ש בגמ'. (מ) ואבלה בשני בניה נדב ואביו. בספרי בהעלותך פ' ס"ח ומובא בגמ' סוכה ד' ב"ה ע"ב ויחי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' ר' עקיבא אומר משאל ואלצפן היו שנשמאו לנדב ואביו ולפי"ז של נדב ואביו זה הערב הפסח וא"כ יום מיתו היה בשמיני לניסן והולק רע"ק על הס"ע כאן שמוכר שמתו כר"ה ניסן ועי' כראב"ע. עה"ת ובלקח טוב פ' צו ד' כ"ד דמוס ויילנא. וכדעת ר' עקיבא כן הוא שיטת סתמא דגמרא בפסחים ד' ו' ע"ב ע"ש בתוס' ד"ה שנאמר וכעין ראיה לדעת רע"ק ממ"ש במגילה תענית, טובא סכת"י מדרב ר"י הכהן מילעזר בהערוחו לוס' סופרים פט"ו הערה ד', מן ריש ירחא ניסן ועד חמניא ביה אוקים תמידא וע"ש בהערות. (מא) זה פנחס. בכ"א זה היה פנחס, ובכ"א אחד אף בן בנה ראתה משוח מלחמה. ובגמרא זכתי שם בלא יש אומרים והושב חמש שמחות. וזה תמוה דהא פנחס היה למשוח מלחמה אחר זמן רב כמלחמת מדין וכנראה שהיה אומרים נוסף בהסדר עולם וכן ליתא במדרש במדבר רבה פ"ג ובתנחומא פ' שמיני אות ג' ובמדרש קהלת פסוק לשחוק אמרתי מהולל ובילוקט סוף משלי. ובמדרש זוטא על קהלת צד 89. ובכ"א אחד כה"ע הגי' זה פנחס בשימים. (*מא) בשני בנין. בכ"א למחרת בשני בנין. (מב) פרת המאת. בכת"י את הפרה עי' ספרי נשא פ' מ"ד ובגיטין ד' ס' ע"ב א"ר לוי שמונה עשרות נאמרו ביום שהוקם המשכן אלו הן כו' פרשת פרה אדומה ופרש"י לפי שבינו ובגו' הפרה לזרות נמדדו לפסחיתו וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן והיה גו' והכי אמרינן במס' מגילה ירושלמי פ"ג. ה"ה בשם ר' לוי בשם ר' חמא בר הנינא וברש"י מגילה כ"ט ע"א ד"ה ברביעית בשם ר' חייה וחדושי שלא זכר רש"י כ"ז מהספיקו כאן. ולפלא על הרא"ש בתשובותיו כלל י"ג ס' כ"א שלא זכר למאמר של ר' לוי בגיטין שם. ויוסף הבקן 6. 4. 4. יאמר ששריפת הפרה היתה אורזי מיתת סרים למחר כל ישראל מקבורתה. (מג) והווי כל ישראל ועינו. בכ"א וטוד כל ישראל כמעשה העגל ובכ"א רס"ט וטוד כל ישראל ובכ"ס את ישראל ועי' רש"י סוכה כ"ה ע"ב ד"ה ויום. וכאבות דר"ג פרק א' נוסחא ב' אלעזר שרף את הפרה והזה סגניא על כל ישראל כל שנה ושנה א"ר. חסי היא המדרה הגוהרת לדורות. והבינו טעמיה מהס"ע כאן וע"ש בהערות הרב המ"ל. (מד) ושינוי. בלקח טוב פ' חקת צד רל"ח תניא בסדר עולם באחד בנין הוקם המשכן כו' ביום השני נשרפה פרה אדמה וכו' נשחרו הלויים שנאמר והקרבת את הלויים וגו' וכתיב הווי עליהם מי וגו' ושם פ' בהעלותך צד קצ"ב כה תעשה להם מכאן אמרו שפרה אדומה נשרפת בשני בנין והלויים הווי שנאמר באחד בחדש והעבירו תעה על כל בשדם עכ"ל וכן הוא בספרי נשא שם וברבה פ"ב בשלישי הווי סגנו על הלויים ותחת הויה שניה שהווי צריכים הלויים לחזור ספני שהווי כלם טמאי מתיים כו' צוה המקום לגלתם במקום הויה של יום שביעי וכן הוא בילקוט וברש"י שם ועי' במדבר; וזה טעמיה למאמר ר' לוי בגיטין שם שפורשת הווי שנאמר בו ביום ולפניו בסדר עולם כאן לא נזכר. מאומת ממדרת הלויים והברייתא קשיעה לפנינו. (מה) ב"ד בו שחמו ישראל. בכ"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר ויעשו בני ישראל אתם הפסח במועדו [במדבר ט'] ב"ד בו שחמו ישראל כו'. ובכ"ס בשנה השנית כ"ד בו כו'. ובכ"י

סדר עולם רבה פרק ז

והוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת
 והוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת
 והוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת
פרק ח

וידבר ה' אל משה במדבר סיני כאהל מועד באחד החדש השני
 בשנה השנית וגו' (במדבר א') שאו את ראש וגו' מכן עשרים
 שנה וגו' (א) ואתכם יהיו וגו' ואחר כך פקד כל בכור זכר לבני
 ישראל וגו' [שם ג'] ואחר כן נשא את ראש בני קרת וגו' [שם ד']
 ואחר כן נשא את ראש בני גרשום גם הם וגו' (א) ואחריו כן נשא את
 ראש בני מררי וגו' ואחר כן על פי ה' פקד אתם ביד משה
 ביד באייר שחטו טמאי נפש פסח שני שנאמר ויהי אנשים אשר
 היו טמאים לנפש וגו' [שם ט] (ב) ויאמרו האנשים החמה אליו ה' ה'
 ודבר ה' אל משה לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש וגו' ויהי
 בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענין [שם י] נמצאו
 עושי (ג) במדבר סיני י"ב חדש (ד) חסר עשרה ימים ואומר ויתכב
 משה את מוצאיהם למסעיהם וגו' [שם י"ג] נסעו ממדבר סיני באו
 להם לקברות התאוו ועשו שם שלשים יום שנאמר לא יום אחד
 תאכלו וגו' עד החדש ימים וגו' [שם י"א] נסעו מקברות התאוו
 (ה) ובאו להצרות ועשו שם שבעת ימים שנאמר (ו) וחמגרי מרים
 מחוץ למחנה שבעת ימים [שם י"ב] נסעו מהצרות ובאו לתן
 (ז) למדבר פארן (ח) בכ"ח בסיון (ט) ובכ"ט בסיון שלח משה כרנלים

הוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת
 והוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת
 והוא היום שבו נשפטו כל הנשמות (מן) ויום השבת היה יום השבת

ובכ"ט בסיון י"ב ימים כו' ויכול להיות שאיזה טעות לא הבין מונת
 המלה ושינוי וכתב ושנו רבותינו (מן) ויום השבת היה בכמובא שלי התעוררת על מה
 שאמר בבבלי ירושלמי פסחים ס"ו בענין שנתעלמו הלכה מבני בתירה אם פסח דוחה
 השבת או לא ולא הביאו מס"ע כאן ששפורש שפסח דוחה שבת
 (א) בכ"א ואתכם יהיו וגו' ופקד אותם משה גו' ואחר כך פקד את בני לוי וגו'
 (א*) ואחר כן נשא וגו' נראה שצ"ל ואחר כך אלה פקדו משפחת בני מררי וגו'
 [שם ד] (ב) ויאמרו האנשים החמה אליו וגו' בכ"א ויאמר אליהם משה וכל
 הפרשה עלה ובכ"ב טמאי נפש לפסח ויהי וגו' (ג) במדבר סיני בכ"א ויהי בשנת
 השנית בחדש השני וגו' ויעשו בני ישראל וגו' [שם פסוק י"ב] ויתכב משה את מוצאיהם
 וגו' במדבר סיני עשו שנים עשר חדש חסר עשרה ימים נסעו ממדבר סיני בעשרים
 לחדש השני ובאו לך כו' וכצ"ל (ד) חסר עשרה ימים ע"י מניחת יתח מס' בחדש
 ס"א (ה) ובאו להצרות וע"י מניחת בשלח ס"ד וכי בחצרות נסעו ובחצרות חנו אלא
 מלמד שהם נסעו לאחריהם ג' מסעות בשביל מרים וע"י בפי הרשב"ם שם י"א ל"ח
 ולפינו לא נזכר מזה (ו) וחמגרי וגו' שבעת ימים כצ"ל וחמגרי מרים מחוץ למחנה שבעת
 ימים (ז) למדבר פארן כו' כצ"ל במקום אחר במדבר פארן כי מדבר פארן אינו שם
 פירוש של מקום המקומות הנסעות הנזכרות במדבר ל"ג אבל הוא שם כללי לכל
 המדבר גדול עד מדבר צין וכל המקומות שהזכירו שם עד שבאו מדבר צין כלם במדבר
 פארן היו וע"י בפי הרמב"ם וס"א גראמץ חלק א' נאמר ד' (ח) בכ"ח בסיון כצ"ל
 ובשלשלת הקבלה דף ג"ז מובא במדבר הדורות העתיק מהס"ג בסעות ל"ה בסיון וכן
 תרגמו צנעבריא ומארי זכס בר' מנאבות וכו' ויניצא ש"ה משובש . וכן נדפס בשבש
 בספר סדר התכמים ח"ב ע"י 39 ובכ"ב ל"ה האלות בכ"ח בסיון (ט) ובכ"ט בסיון
 שלח

סדר עולם רבה פרק ח

(א) שנאמר והימים ימי בכורי ענבים [שם יג] וישבו- מתוך הארץ מקץ ארבעים יום- [שם] (יא) ותשעה (יב) כאב- היה (יג) שתמצא אומר בת"ב נגזר על אבותינו (יד) שלא יכנסו לארץ (טו) אתר מרגלים (טז) היתה מחלקתו של קרח (יז) ובליעתו

הערות ותקונים

שלח משה מרגלים. בתענית כ"ט ע"א כתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני כעשרים בחדש נעלה וגו'. וכתיב ויסעו מחר ה' דרך שלשת ימים אמר ר' המא בר חנינא אותו היום טרו באחרי ה' כו' וכתיב וער חדש ימים דהוו להו עשרים ורתתו בסיון וכתבו וחסגו מרים וגו'. ותניא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים ע"כ. ומ"ש תניא בכ"ט בסיון כו' זה מס"ע נאן אבל מ"ש ויסעו מחר ה' וגו' ואר"ח בר חנינא אותו היום כו' מזה אין רמו בשלשנינו. ובהכרח מפרש הכריתא שלנו הקרא [במדבר י"ג] ויסעו מחר ה' דרך שלשת ימים כפרש הראב"ע ע"י שם או כמו שפי' רש"י מהךך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה דקב"ה חסך להכניסן לארץ מיד וזח מספרי במדבר פ' פ"ג ויסעו מחר ה' וגו' אפשר דזמיר כן? הלא כבר נאמר י"א יום וגו' מלמד שהלכה שכניה בו ביום- ל"ו מיל כדי שכתבו לארץ וראו" בתרגום ירושלמי המוחס ליונתן בן עוזיאל וארון קיימא דה' מטיל קדמוהו תלתין ושית מיל. והשמרונים תרגמו תלת יומים ובלקום במדבר ד' חשמ"ד טובא הגמ' תענית י"ש לתא דהות להו עשרים ורתתו בסיון. וירושלמי תענית פ"ד ה"ה הגי' כמו שהוא בכבלי. ועי' בפ' תענית לריבוי גרשון מאור הגולה דרך שלשת ימים דרי' נ"ב דיום עשרים עצמו דאייזי תוא ומתשבין הג' ימים וכתיב עד חדש ימים וגו' ועי' בפ' המוחס לרש"י ותוס' ובפיסקי ריד"א בתענית שם וברש"י שבת ד' קפ"ו ע"א ד"ה מאחרי וכתוס' שם ובפתח עינים לתר' חד"א בתענית שם. וראה כאות אמת שם שהעיר מהסדר עולם כאן על כה שאמרו בספרי בהעלותך פ' פ"ב וארון בריית א' נוסע לפנים אמרו אבותינו חטאו נגזרה עליהם גזרה כו' שמס"ע נראה שמעשה המרגלים היתה אר"כ. ועי' בהגהות מאור עין שם הערה ה' (י) שנאמר והימים ימי בכורי ענבים. בתנחומא שם אות' פ"ב מכאן אתה למד שאין תקפת תמוז בלא האנים וענבים. אולם במשנה בכורים פרק א' משנה ג' אין מביאין בכורים קדם עצרת. והא"ע כמאור ימי בכורי ענבים עד כ"ט סיון כדי שיגיעו מ' יום על פ' באב. וכדברי הס"ע ששלוח המרגלים היה בשנה השנית לצ"מ כן הוא גם בגמ' תענית שם דאמר מר שנה ראשונה כו' שנה הקים את המסכן ושלח מרגלים. והמקור מס"ע כאן. וכן כתב גם ידריה האלכסנדר בדר' משה עד 49 ויהי בשנה השנית לצאתם ממצרים ושלחם איש אתר ה'. (יא) ותשעה באב היה. בגמ' תענית שם דמי ארבעים יום נכי חד היה? אמר אבי' הפוך דהדוא שחא מלוי מליה. ובברייתא שלנו לא נזכר מהו ועי' לקמן בהערה י"ב. (יב) באב היה. וכן בכ"א זכ"א והג"א הגיה ערב פ"ב היה. והגי' השנה עקרתו ועי' בתוס' תענית שם שהמרגלים באו כמ' באב בסוף היום שאו בכו בכה של הגם. וניקד הכביה היתה כליל י'. וכן כתב יוסף במלחמות היוצאים ספר ששי פרק ד' שביהמ"ק נשרף בבית ראשון ושני ביום העשירי בחדש החמישי. (יג) שתמצא אומר בת"ב נגזר על אבותינו. מאמר ר' יוחנן בתענית שם ועוד בכ"א. (יד) שלא יכנסו לארץ. משנה תענית פ"ד ר' כ"ז בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ ומקור המשנה בס"ע כאן. ואולי חסר כאן מ"ש כסנהדרין ק"א א' הגא משום א' ויסי עת מוזמנת לטובה וזימן מקרי וגו' וברש"י ביום פקדי נט' באב שבכל השנה כמותן מ' שנה שעמדו במדבר יום מווסן לפורעניות בו תוור מרגלים בו חרב הבית כראשונה ובשנה עב"ל. (טו) אחר מרגלים. בכ"א אחר ביאת המרגלים וברש"י ב"ב ק"מ ע"א ד"ה דלא תניא בס"ע אחר ביאת המרגלים היתה כו' זכר דעת יוסף הבתן. 4. 3. 4. (טז) היתה מחלקתו של קרח. בכ"א וכו"ם וברש"י שם היתה בליעתו של קרח ועי' סנהדרין ק"ע ע"א אמר ר' יוחנן קרח לא מן הבלועים כו' ובתנחומא קרח אות כ"ג. (ז) ובליעתו. וכתוס' שם בכ"ב ד"ה הא פ' בקונטרס דבליעת קרח נמי היתה מיד אחר המרגלים כמו שהביא מס"ע דקדמי אחר ביאת מרגלים היתה בליעת קרח ואם לא שמכך

סדר עולם רבה פרק ה

(יח) שנאמר אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש וגו' [שם מ"ו]
 ואומר (י"ח) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו
 את נחל זרד ל"ח שנה וגו' [דברים ב'] (יט) שנה היו חוורין
 וממורפין (כ) וי"ט שנה (כ"ב) ישבו בקדש ברנע שנאמר (בא) ותשבו
 בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם [שם א'] נמצאו (כב) כל המסעות
 : (כג) מ"ב מסעות :

פרק ט

ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם

הערות ותקונים

מאי קמ"ל וכן משמע נמי מדאמרי הן גונו כלנו אבדנו ומתרגמינן כו' ששלשה מעשים
 הללו היו רצופים עכ"ל ועי' רש"י דברים א' פסוק א' שכתב דמתולקתו של קרח קדמה
 לשלוח המרגלים. (יח) שנאמר אף לא אל ארץ וגו'. בכי"א שכן הוא אומר אף לא וגו'
 ובכ"מ אף לא וגו' ויחר אף ה' בישראל ויניעם. וברשב"ם שם מביא מסדר עולם ובו
 ביום נשרפו המתלוננים ולפינו ליתא זה ועי' בכ"ב שם ע"ב ובירושמי שם ה"ב וכשיטה
 מקובצת וכתום' שם ד"ה הא. (*יח) והימים וגו' את נחל זרד ל"ח שנה. ולא נכנסו
 בשנה השנית רק ג' חדשים ומשבאו לקדש ברנע עד שבאו לנחל זרד ל"ח שנה וט'
 חדשים ובשנים שלמות קאיידינן. (יט) י"ט שנה. במורה נבוכים פ"ג לחלק ג' והיות זמן
 העדתם במסע חלוק זה מזה עד שזיה מעמדם במסע אחד י"ח שנה. וכן הוא בגוף
 העברי ועי' בהערות הר"ש מנג' שם וזה כנגד הס"ע. וכן מ"ש בתשובות גאונים קדמונים
 ברלין תר"ח, ס' מ"ו ולמה שתים מערכות מפני כ' שנה במדבר וכ' שנה בקדש בו'
 וגם מ"ש במדרש זומא על שה"ש צד 16 פסוק אשכול הכוסר י"ט שנה עשו בנחל זרד
 וי"ט שנה בקדש ברנע גם זה שלא כהס"ע. (כ) וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע. ברש"י
 דברים שם י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט
 שנה מהם עשו בקדש וי"ט שנה תלכים וממורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם
 במדבר כך מצאתי בסדר עולם עכ"ל. ובכתי"י מקדמן אחד נדפס בפליטת סופרים צד 8
 וז"ל מצאתי בסדר עולם ותשבו בקדש ימים רבים י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם
 בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט שנה מהם עשו בקדש וי"ט שנה תלכים וממורפים
 וחזרו לקדש כמה שנאמר ויניעם במדבר ועוד כתב ונסב את הר שיעיר ימים רבים כאדם
 שיוצא מעיר העיר וסובב את כל העיר עד שבא לאותו שיער עצמו ונכנס לעיר עכ"ל
 ובכ"מ י"ט שנים עשו ישראל בקדש וי"ט שנים תוורין ומצטרפין. ובנוסחתנו ליתא שחזרו
 לקדש וכן לא היה זה בהס"ע לפני הבחי' [במדבר ל"ב] ותרד"ק במכלול ד' ל' דפוס לוק
 ותרמ"ב כפי עה"ת פ' דף. אולם בכי"א הוא מפורש כפי שהביא רש"י. ובמבוא הארית
 בזה. ובס' היקר סדר החכמים ח"ב שיצא לאור ע"י הרב התה"ג ראב"ן ה"ו נדפס
 מאמר זה בשבט. (כ"ב) ישבו בקדש. בכי"א עשו בקדש. (כא) ותשבו וגו' כימים
 אשר ישבתם. בספר השו"ב דונש על רס"ג [ברעמלא תרכ"ו] צד י"א השני דונש וז"ל
 ועוד אמר רס"ג בפתרון ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם כנגד ישיבתכם כולה
 וזו היה טעות גדולה על אמרו כי ישיבתכם בקדש ככל אשר ישבתם מית צאתכם ממצרים
 עד בואם לקדש ואשר ישבו בצאתם בו' ע"ש שהאריך דונש ופירש כימים כמו הימים.
 ולא ידע דונש שפי' רס"ג נובע מהס"ע כאן ולא ידע לטוף דעת של הגאון בזה. (כב) כל
 המסעות. בכ"ל כל המסעות כלם. (כג) מ"ב מסעות. עי' מדרש חזית פסוק אל תראוני
 ר' יוסי אומר בני אמי נחרו בי בני אומתי בו' על שנתעבבתי כמדבר ארבעים ושתי
 מסעות לא היה לי ללכת לא"י. כו' וזה כהס"ע כאן ובמס' סופרים פ"ב אבל בלשון נתנו
 טעם במסעות מ"ב ויש גוססאות בכתי"י מ"ת מסעות וכן גיס בהגהות מימוניות ה' ספר
 תורה פ"ו ס' ח' ועוד בכמה ספרי קדמונים וזה שלא כהס"ע ועי' בס' הרב ר"ו מילרע שם.
 שנסתלק

בקדש ותחת שם טרים ותקבר שם ולא היה מיס לעדה ויקהלו
 על משה ואהרן [במדבר כ'] (א) שנשתלקה הבאר שנת הארבעים
 (ב) ור"ח ניסן היה בו בפרק וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום
 (ג) [שם] (ג) עשו שם ישראל (ד) שלשה חדשים (ה) ויעל אהרן
 הכהן וגו' ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה בבתו בהר ההר [שם]
 ל"ג] כיון שמת אהרן (ו) נשתלקו ענני כבוד וכאו הכנעניים להלחם
 עם ישראל וישמע הכנעני מלך ערד וגו' [שם כ"א] (ז) ומה שמועה
 שמעו, שמע שמת אהרן (ח) והלך התייר הגדול שבתן ונשתלק עמוד
 הענן שהיה נלחם להם ובא ונלחם עמהם וחזרו לאחוריהם (ט) ו'
 מסעותו הנו במסורה שנאמר (י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
 מוסרה שם מת אהרן [דברים י'] וכי במוסרה מת אהרן והלא בהר
 ההר מת אלא ממקום שמת אהרן חזרו לאחוריהן ו' מסעות (יא) עד
 שחזרו במסורה משם נסעו הגדודה וגו' [שם] ומשם בארה וגו' היא

הערות ותקונים

(א) שנשתלקה הבאר. בכ"א יום שנשתלקה הבאר. (ב) ור"ח ניסן היה. וכן בכ"א.
 והגר"א הגיה בעשרה בניסן וכן הוא במגילת תענית פרק י"ז ובתרגום המיוחס ליונתן ב"ר
 ואנו כו' לירחא. ואינו מוכרח בדת הס"ע שאפשר לאמר שבאו בראשון לחודש ומתה
 בעשרה שע"פ רוב בחדש הראשון מירושו באחד לחודש. וכדבר הס"ע לפי הגו' הישנה
 כתב יוסף הבהן בקדמוניות היהודים 4. 4. 6. בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מצרים
 בחדש הראשון באחד לחודש מתה מרים. ועי' בית המדרש ח"ב מדרש פמירת של משה
 צד קב"ג. (ג) עשו שם ישראל. בכ"א ד' חדשים וכן הנכון. וכן מצאתי עתה בחוקוני
 פ' חקת עמרו ע"ש ד' חדשים. (ד) ג' חדשים. בדפוסים הישנים מהס"ע ובהעתקה של
 גענינבראר ומאיר עשו שם ישראל נכסין ג' חדשים. וגענינבראר תרגם מלשון נכס,
 נכסין, ומאיר העתיק מלשון כסה. ועי' בילקוט עה"ת ד' תשס"ג בשם הילמרוני כיון
 שנשתלקה הבאר התחילו מתכנסין על משה ועל אהרן כו' אמר לו משה אי אתה יודע
 להפריש בין כינוס לכינוס אין זה כינוס של תקנה כו' ע"ש ובס' סדר ההכמים מכ"א
 שבכ"א אחד הגו' עשו שם ישראל נכסים. (ה) ויעל אהרן הכהן וגו'. בכ"א ויסעו מקדש
 ויבואו בני ישראל כל העדה דר ההר בו בפרק ויעל אהרן הכהן וגו'. (ו) נשתלקו ענני
 כבוד כו'. בכ"א ליתא. (ז) ומה שמועה שמעו. דה"ש ג' ע"א תענית ט' ע"א תוספתא
 סופה פ"א ספרי פ' כהנעלתך בשם ר"ש בן יוחאי וירושלמי יומא פ"א ה"ה ובמ"ר פ' י"ג
 וע"ש ומקור הדברים בסדר עולם כאן. (ח) והלך התייר הגדול שבתן. בכתי"א שמעו
 שמת אהרן ונשתלקו ענני כבוד והלך התייר הגדול ועמד הענן שהיה נלחם להם לישראל
 פסק בא ונלחם עמהם ועי' במקומות שהראנו למעלה ובתנחומא חקת אות י"ב, (ט) ו'
 מסעות. בכתי"א כיון שנלחם עמהם חזרו לאחוריהם שמונה מסעות וכן בירושלמי ובתוספתא
 וספרי ומדרש שם ועי' פ"ק דה"א פרק י"ז ובתשובות הגאונים ד. ברלין תר"ח ע"י ע"ז
 שבוין רב האי גאון להס"ע כאן. (י) ובני נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. בכתי"א
 מוסרף הלא כבר נאמר ויסעו ממסורות ויהנו בבני יעקן ומה ת"ל מוסרה אלא זו הורה
 שמת אהרן שנאמר שם מת אהרן. וזה להוציא מתורת השמרונים שנסתרו בדיבריהם
 נלכו ממסרות וישו בבני יעקן, ומסתת אתרן במסרות לא זכרו כלל. (יא) עד שחזרו
 במסורה. בכ"א חזרו לאחוריהן שמונה מסעות ורק אחריו שבתו של לוי ויהנו וכי עד
 שחזרו במסורה כדאיתא בכפורים ירושלמי. וזה תוספת המעתיק וכיון למ"ש שם פ"א ה"א
 וקוצר המעתיק מ"ש שם שחרג ממנו שמונה משפחות ואף הם הגו' ממנו ארבע
 ובנוסתתנו בדפוס חסר כ"ו וגם בדפוסים הישנים מהס"ע אין זכר לזה. ובבבלי אין זכר
 להקבלה הראה. ורש"י [במדבר כ"ו י"ג] הראה ג"כ להירושלמי וי"ל ומצאתי בגמרת
 ירושלמי שכשמת אהרן כו'. רק מה שכתב שם והירביעית לא ידעתי מה היא נפלא שלא
 דאה מה שכתוב בירושלמי שם בסופו אף הן הגו' ממנו ארבע הראה הוא דכתיב לעמרמי
 וגו'

סדר עולם רבה פרק ט

(יא) הבאר שהורה להם ויסעו בני ישראל ויחנו באבת ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים וגו' [במדבר כ"א] ומשם נסעו ויחנו בנחל זרד משם נסעו ויחנו בעבר ארנון וגו' שם (יב) נלחמו עם סיוון ויכרו ישראל לפי הרב ויפנו ויעלו דרך הבשן וגו' (יג) ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו וגו' ואת בניו וגו' [שם] ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וגו' (יד) ויהי אהרי המנפה וגו' [שם כ"ה] לאלה תחלק הארץ וגו' [שם כ"ו] {טו} ועומדים בערבות מואב (טז) החזירו הבנים לאבות וחזרו האבות (יז) והורישו לבנים סרה בת אשר היתה מבאי מצרים (יח) ומוציאה מבאי מצרים דכתיב וסרה אחותם [בראשית מ"ו] ומבאי הארץ שנאמר (יט) ושם בת אשר סרה [במדבר כ"ו] ויוכבד היתה (כ) מבאי מצרים (כא) ומוציאה מבאי

וגו' (יא) הבאר שהורה להם. וכן הוא בכתי"א. והג"א לא גרס זה ועי' לקמן פרק י' ממה מרים נסתלקה הבאר וחזרה להן לישראל כו'. ועי' ברש"י תענית ט' סע"א. (יב) נלחמו עם סיוון. כתי"א מוסף ויכרו ישראל באלול ויפנו ויעלו דרך הבשן אחר שנפגו מן הרגל שבתשרי ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו ונלחמו עם עוג ע"כ. וכן הוא ברבה פ' חקת ובלקום ר' תש"ס"ה מתנחומא שם כשם ר' יוחנן וכו"ה בתנחומא הישן שם ס' כ"ד. ובתנחומא חקת אות' י"ב כשם יש ואסרית ועי' במבוא של פרק ה' צד ג"ה. ובר"ה ג' וכו' נה נפשה דאחרן אכתי דהו סיוון קים דכתיב וישמע וגו' מי דמי דהם כנען וסא סיוון ונא הוא סיוון הוא ערד. הוא כנען. ולא הביאו מברייחא דרין שמפורש שמלחמת סיוון באלול. ואחריו מת כאב. ואולי לא היה כ"ו בהס"ע לפני המסדר ההלמוד. וגם מפשטות הכתובים נדע זה שולא אחרין מת באחד באב [במדבר ל"ג ל"ח] וכתיב [שם כ' ב"ט] ויבנו את אהרן שלשים יום. ואח"כ תיכף היתה מלחמת סיוון באלול. ויוסף הכהן 4. 4. 7. ואמר שארזן מת באחד לחדש שהעברים יקראו סאבא Saba נראה שהוא ס"ס וצ"ל אב. (יג) ויאמר וגו' אל תירא אותו וגו'. לדעת הס"ע היה כל זה בשנת הארבעים וכן כתב הרמב"ם כאגרת תימן לפי העתקת ר' דוד המעריבי שכתב בלעם נאמר בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים ותמצא התחלת החשבון עד אותה העת אלפים והס"ח שנה. אבל בהעתקת אבן תיבון הגי' נאסרה נבואה זו בשנת ל"ח לצאתם מארץ מצרים וכן העתיק בשם הרמב"ם הרב בעל מאור עינים פרק מ"ג ונכונים דברי המעריבי כמו שאמרנו בס"ע כאן. (יד) ויהי אחר המנפה. כתי"א ויהי אהרי המנפה וגו' שאז את ראש וגו'. לאלה תחלק וגו'. (טו) ועומדים בערבות מואב. כתי"א אינו ונראה שצ"ל לעומדים בערבות מואב וכן בתוספתא כבא בתרא פ"ג ובידושלמי שם פ"ח ה"י בשם ר' יהושע בן קרחה ועי' מדרש במדבר רבה פ' ג'. ובס' סדר התקנים מבאי בשם כתי"א ועוד כתי"א אחר והורישו לבניהם ועומדים בערבות מואב ועי' בתוס' סוטה דף ל"ו ע"א ד"ה מאי לאלה תחלק הארץ וגו'. והכי מוכח בסדר עולם. (טז) החזירו בנים לאבות. עי' ספרי פנחס פ' ק"ב וב"ב ק"י ע"א. (יז) והורישו לבנים. צ"ל והורישו לבניהם. (יח) ומוציאה צ"ל ומבאי הארץ וכן כתי"א וכ"רס"ט ע"ב (יט) ושם בת אשר סרה. כתי"א והיא לעולם ועי'. מכילתא בשלח פ"א סוטה י' ע"ב ובתוס' שם ובפרקי דר"א פרק ס"ח ולעיל סוף פרק א'. (כ) מבאי מצרים. עי' סוטה י"ב ע"א ובבבא בתרא ק"ב ע"ב דף ק"ג. ע"א דאמר ר' תנא בר חנינא זו יוכבד שהיתה בדרך ולדתה בין החומות. ואמרונו גובע מהס"ע כאן ומדרכו של ר' תנא בר חנינא לתיבא אמר שם שמקורו מהס"ע בר נחמני יוכבד עבודה בארץ בנין ולדתה רבה פ' ויש פ' צ"ד ר"ל בשם ר' שמואל בר נחמני יוכבד ראה במבוא של צד ג"ה. ובראשית בארץ מצרים על פילי רמזים נולדה וגם זה מהס"ע. ובתניא ר' צ"ס דפוס לייסציג ותניא בס"ע בת מאה ושלישים היתה יוכבד כשילדה את משה כו'. ובשבילי הלקם סדר פסח ס' ר"ח צד 190: בסדר עולם בת מאה ושלישים היתה יוכבד כשילדה את משה. ובנוסחתנו אינו מבואר יפה ודאה בכסף הישר. (כא) ומוציאה צ"ל ומבאי הארץ

סדר עולם רבה פרק ט

מצרים שנאמר ושם אשת עמרם יונכר בת לוי וגו' ומכא הארץ
 שנאמר ושם אשת עמרם יונכר בת לוי אשר ילדה וגו' [שם]
 (כב) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו (כג) בחיי יעקב אבינו
 (כד) ומתו לאחר מיתת מרע"ה ונכת היה מן הנולדים במצרים (כה) ומתו
 לאחר מיתת משה רבינו ונקבר בעבר הירדן (כו) ולא נותר מהם
 אלא שני בנים יעקב אבינו כי אם וגו' : כה

פרק י

ידיי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל
 בני ישראל וגו' [דברים א'] אחרי הכתו את סיוח מלך האמורי
 וגו' בעבר הירדן בארץ מואב וגו' מאחד בשבט ועד ו' באדר ל"ז חם
 פירש משה (א) את כל התורה כלה (ב) בששת בו (ג) ויאמר ה' אל-
 משה הן קרבו ימך, למות [שם ל"א] בו' באדר (ד) וילך משה וידבר

הערות ותקונים

הארץ וכן ככ"ו רס"ט דיק הכל כמסוק אחד . (כב) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה
 נולדו . כבא בתרא קכ"א ע"ב והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו כו' ומ"ש
 והתניא הוונת להס"ע כאן והרשב"ם לא העיר על המקור . ובאותו דף למעלה הביא
 הרשב"ם את הס"ע כב' מקומות . (כג) בחיי יעקב אבינו . ככ"ב רס"ט מוסף בחיי
 יעקב אבינו ומולדתך אשר הולדת אחרים ועי' בפרקי דר"א פרק מ"ח חמש שנים עד
 שלא בא יעקב נולדו לו שני שבטים כו' והרשב"ם ככ"ב שם העיר נולדו בחיי יעקב
 גמרא עכ"ל . (כד) ומתו לאחר מיתת מרע"ה . וכן ככ"א וכ"י רס"ט . והגרא"ה הגיה
 לאחרי כיתת לארץ . והגהתו נובעת עפ"י גמ' ב"ב שם שהקשה הגמרא ומשאר שבטים
 לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנס
 ישראל לארץ ואם היתה הגרסא לאחרי מיתת משה רבינו אז לא היתה קשיא כלל .
 ובפ"י על דברי הימים לאחד מתלמידי רס"ג ד' י"ז היה לפניו בהס"ע בגי' הכת"י-וגי'
 הדפוס וז"ל דע לך באר היטיב כו' וזן הן דברי ר"י הגלילי בסדר עולם יאיר בן מנשה
 ומכיר בן מנשה נולדו בחיי יעקב אבינו , ומתו לאחר משה עכ"ל . ובילקום סאלוניקי
 עה"ת במא' השמ"ד מביא הברייתא וגודס יאיר בן מנשה הלך ומכיר בן מנשה נולדו
 בימי יעקב . (כה) ומתו לאחר מיתת משה רבינו . וכן הוא בכ"א ובפ"י על ד"ה הנ"ל
 בשם הס"ע . (כו) ולא נותר מהם איש וגו' ככ"י רס"ט ומת לאחר מיתת משה רבינו
 עד שלא נכשו ולא נותר מהן איש כי אם כלב בן יונה . ויחושע בן נון לנתחל הארץ
 ועי' בבבא בתרא שם קי"ז ובמדרש במדבר רב פ"ב .

(א) את כל התורה כלה . בילקום יהושע ר' א' מעתיק רבה פ' ובכ"א הגי' שנאמר
 תואיל משה באר וגו' . (ב) בששה בו . בוקרא רבה פ' ו' ובמדרש חיות פסוק
 צאי לך אמר ר' לוי כל שבעה ימי אדר היה משה מבקש הפלה ותתנונים שכנס
 לארץ ישראל ובשביעי אמר לו לא תעבור וגו' ועי' במ"ב שם . וכן הוא בשוחר טוב
 מזמור י"ח בשם ר' ברכיה . אמנם כנוסחת הס"ע כן הוא במדרש פסירת משה רבינו
 ע"ה עד 122 בבית המדרש חדר ראשון . מאחרי בשבט עד ו' באדר ל"ז ימים ונאותם
 ימים פירש התורה לישאל . (ג) ויאמר וגו' הן קרבו ימך למות . בילקום שם מס"ע
 באותו היום נאמר לו צו את יהושע וגו' [דברים ג'] כ"ח] מה היתה צוואתו חזק ואמץ
 באתה תביא וגו' [שם ל"א כ"ג] ע"כ וכן הוא במסומס פ' דברים ובששלת הקבלה
 דף כ"ז ד' וזלקאוע בשם הס"ע ולפניו ליתא אבל כן הוא בכתי"א ועי' ברש"י ו"ע
 שם . (ד) וילך משה וידבר . בכ"א וכ"י ובדפוסו מנומנה . ויוניא ויבא משה

סדר עולם רבה פרק י

וגו' ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום [שם] (ה) שאין תלמוד לומר היום ומה תלמוד לומר היום (ו) מלמד שבז' באדר נולד משה ובז' באדר מת שנאמר וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ויקבורו אתו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה ומשה בן מאה ועשרים שנה כמתו (ז) לא כהתה עינו ולא נס ליהה [שם ל"ד] ויהי אחרי מות משה עבד ה' וגו' משה עבדי מת ועתה קום עבור וגו' [יהושע א'] ויצו יהושע את שטרי העם לאמר עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם לרשתה [שם] והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויתנו בגלגל בקצה מזרח ויחוו [שם ד] (ח) צא מהן (ט) ל"ג יום למפרע (י) ואתה למד (יא) שבז'

הערות ותקונים

וידבר, ואפשר שתפס הסופר לשנא דקרא [דברים ל"ב מ"ד] ובס' סדר החכמים לא העיר על זה. (ה) שאין תלמוד לומר היום. קדושין ל"ח ע"א וש"ג ומקור המאמר מס"ע כאן. (ו) מלמד שבז' באדר נולד משה. בכ"א מה תלמוד לומר היום, היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שבשבעה באדר נולד כו' וכן הוא. בילקוט יהושע שם מס"ע וכן יש להגיה בקדושין שם בגמ'. (ז) לא כהתה עינו ולא נס ליהה ויבכו בני ישראל את משה כעבודת מואב שלשים יום כג"ל. (ח) צא מהן ל"ג יום למפרע. קדושין שם הניא אידך ובערך ערך משה דג' תנו רבנן וכווננו להס"ע כאן וע' בתנחומא סוף ואתחנן. (ט) ל"ג יום. ע' ברש"י ויריד'א ובפ"א הגר"א ביהושע שם שפ"י שציונו יהושע להשמידים היה ביום ל' אבל משה והשלשת ימים יהיו לפי"ו עלמים. ור' יוסף קרא בפ"א ליהושע הובא בספר נטעו נעמנים [עד 1] פ"י בעוד שלשת ימים אלו נאמר עוד שלשת ימים הייתי באמר שלשת ימים שלמים אתם מעכבים כו' וכן שנו בסדר עולם שבשבעה בניסן תמו ימי בני אב"ל משה ובשבעה בניסן אמר להם יהושע הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים וגו' ובתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש וגו' הא למדת שביום השלישי לציונו השוורים עברו ישראל את הירדן עכ"ל ובטסתתנו אין רמז שבשבעה בניסן צוה להם יהושע וגם לפני רש"י והוס' בקדושין. שם ע"כ לא היה לפניהם זה בהס"ע. (י) ואתה למד. בכ"מ צא מהן ל"ג יום למפרע ובשבעה באדר מת משה. (יא) שבז' באדר מת משה. בקבלת המ"ע בן קבל יוסף הכהן בקדמוניות היהודים 4. 8. 49. וימת משה בחדש האחרון מהשנה, אגהנו נקרא אותו בשם אדר, בעת התחדש הירדן עכ"ל. ובמבולתא בשלה מס' ב' פ"ה חילק ר' אליעזר וסובר שמשזת מת בשבעה בשבט ועוד דעות חלוקות מהתנאים בזה. וביר"ק יהושע ג' ל"ב מצינו בדברי רח"ל כי יש מהם שאכרו בז' כשכח מת משה כו'. ויע' שו"ת מעיל צדקה סי' כ"א. והנה הסדר עולם סובר לקבץ פרק י"א דמלכתא וייתו היתה ביום השבת וכ"ח בניסן היתה וא"כ לפי"ו ל"ח ניסן באחד בשבת ור"ה אדר בשבת ושבעה באדר היה בערב שבת. והר"י שה שלום גאון טובא. מר' עמרם גאון בסדריו ד' ל' ובפרדס לרש"י סי' ד' דף ט' דמוס ירושלים ובקבלת הראב"ד צד מ"ח ובס' חסידים סי' שני"ו אמרו שאין קובעין מדרש כמנחה בשבת. מפני שבז' מת משה ואב"ל שמת כל ביהמ"ד כסלים. וכדעתם בן מפורש במסות דף י"ג ע"ב הנא אותה שבת של דיו זוגים היתה כו' וע' ברש"י שם. וכן כתב רב האי גאון בית נבות הלכות ח"ב צד כ"ו סי' ב', ובשערי תשובה סי' ל'. וזה שלא כהסדר עולם כאן שבשבעה באדר יום שמת משה היה בערב שבת. וכבר העיר על ר' שר שלום גאון מהס"ע האשכול ה' מועד קמן ד' קס"ג ובתוס' מנחות דף ל' ד"ה סכאן ועוד כמה מדראשונים. וע' בפיקי דר"א פרק ט' הובא בילקוט יונה ל' תק"ן שבהמשי עמדו מי הירדן לפני ארון ה' וסובר שר"ח ניסן היה ביום ג' ור"ה אדר ביום ב' וא"כ ד' באדר יהיה לפי"ו ביום א'. וירלכ"ג בפ"א

כב סדר עולם רבה פרק י

באדר (יב) מת משה רבינו. (יג) שלשה פרנסים (יד) טובים עמדו להן לישראל ואלו הן משה ואהרן (יד) ומרים. וגי' מתנות טובות נתנו על ידיהם ואלו הן באר ועמוד ענן והמן. מן בזכות משה. עמוד ענן בזכות אהרן. באר (טז) בזכות מרים. מתה מרים (טז) ונסתלקה הבאר וחזרה להן לישראל (יז) בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק (יח) עמוד הענן חזר להם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו (יט) שנאמר ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחד [זכריה י"א] וכי בירח אחד מתו והלא בשנה אחת מתו. מרים מתה (כ) בעשרה בניסן ואהרן באחד באב ומשה רבינו בו' באדר אלא יום שבת משה. נסתלקו שלשתן (כא) ולא חזרו. מן המן שלקמו (כב) בו'

הערות ותקונים

בפי' עה"ת פ' חקת ד' קצ"ה מביא בשם רז"ל שמשנה מת באדר לחדש אדר. וביחסן דפוס לונדון צד ה' מביא בשם ר' אברהם בר"ח הספרדי שמשנה רבינו נולד ביום רביעי שבעה ימים לאדר שלש שעות מהיום ע"כ ובסדר הדרות צד פ"ב ד' ווארשא מביא מס' א"ח פ"ב שז' באדר היה ביום ד' לדעת סדר עולם וכל זה נגד נוסחתנו. (יב) מת משה רבינו. בילקוט יהושע ר' א' בדפוסים הישנים מביא מס' ע כ"א מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום שנאמר את מספר ימיהם אמלא עכ"ל וכ"ו הוא בקדושתן שם ובסוטה י"ג ע"כ בשם תניא אידך ובתוספתא דסוטה פ"א וכווננו להס"ע כאן ועי' במוטט שם מ"ש בשם הס"ע וגם בעל מסרת הש"ס בקדושתן שם ציין להס"ע כאן ולא התקורר שבנוסחתנו ליתא ונמשך בזה אחרי נוסחת הילקוט כדרכו תמיד. (יג) ג' פרנסים. בכ"א ואשלה לפניך את משה ואהרן מרים שלשה פרנסין טובים הללו עמדו כו'. (יד) טובים. בתענית דף ט' ע"א מיתביה ר' יוסי ברבי יהודה אומר ג' פרנסין טובים כו' וכן הוא בשם ר' יוסי ברבי יהודה בתוספתא סוטה פרק י"א ובפרקי דרבינו הקדוש דף ע"ב ובילקוט זכריה ר' תקע"ה אבל במכילתא בשלח פ"ה בשם ר' יהושע גרמא שפ"ט בכל המקומות וצ"ל ר"י ר"ת ר' יוסי אומר וכן הוא בשרי השירים רבא שם שני שרדי וכווננו להס"ע כאן ולקמן היבחנו שברייחא דילן לאו ר' יוסי זבכ"א וכ"מ ובדפוסים הישנים מהס"ע ובילקוט יהושע ר' פ"ו בלא שם האומר. (ט"ז) ומרים. כמ"ש במכ"ה ו' ד' ואשלה לפניך את משה ואהרן ומרים כמ"ש בכ"א. (טז) בזכות מרים. מן בזכות משה כו' עד- בזכות מרים- ליתא בכ"א וכ"מ. (טז) ונסתלקה הבאר. בתענית שם שנאמר ותמת שם מרים וכתוב ולא וגו' ובנוסחתנו אינו ועי' בשחש"ר שם. (יז) בזכות משה ואהרן. בתוספתא סוטה בזכות משה. ובנוסחתנו כן בכ"א וכ"מ ובגמ' ובילקוט וזה דעת ר' יהושע במכילתא שם. (יח) עמוד הענן. בגמ' ובילקוט שם שנאמר ושמע הבנעני וגו' ומה שמועה שמעו כו' ולפינו ליתא וכל זה הופסת מסדר התלמוד ועי' במדרש שה"ש שם. (יט) שנאמר ואכחיד וכו' בכ"א והיינו דכתיב ואכחיד וגו' וכן בגמ' תענית שם והמעין במדרש שה"ש ובילקוט שם ידאח שזה המאמר הוא מאמר בפני עצמו ואינו מחובר כלל למאמר הקדום ובמכילתא ג"כ אינו. ובכ"מ ליתא כ"ז עד מן המן שלקמו כו'. ועתה ראינו בסדר התכמים צד 41 שבכ"מ אחד ליתא מן וכי בירח אחד כו' עד- לא חזרו. (כ) בעשרה בניסן. וכן הוא בדפוסים הישנים. ובכ"א באדר בניסן וכן בפרקי דרבינו הקדוש שם ועי' בגמ' ובילקוט. ובמדרש פטירת אהרן [בית המדרש חרר ראשון צד 91] והלא מרים מתה באחד בניסן וכ"ל מתו בני אהרן נדב ואביהו וזה שלא כהס"ע לעיל פרק ד'. (כא) ולא חזרו. בכ"א והציעה לא עברה את הדרן. וכ"ה במכילתא ובתוספתא שם ובסוטה דף ל"ו ע"א בשם תנא ועי' בשחש"ר שם. ומה שמסימת בתוספתא אלא עמדה על שפת הירד וורקה בהן מרה. בגמ' סוטה שם הוא כו' ר"ש בן לקיש. (כב) בו' באדר. תוספתא סוטה פרק י"א והרב ר' משה האגוז כתב כשאלתי יעב"ץ ה"י

סדר עולם רבה פרק 1

באדר היו אוכלין (כג) עד ט"ז (כד) בניסן (כה) שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (כו) ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (יהושע ה') מה תלמוד לומר ובני ישראל אכלו את המן וגו' (כו) עד באם אל ארץ נושבת [שמות מז] יום שמת משה אותו היום פסק המן מליד עד באם אל קצה ארץ כנען [שם] אותו היום כלה המן שכידם הרי ארבעים שנה (כח) חסר ל' יום ול' יום (כט) שהיו

הערות לתקונים

ס"ה ל"ג ד' נ"ד ע"ב ומאן לימא לן דלא נתחלף למעתיק, בהס"ע, ב"ן ד' ל"ז ובאמת מתחילתו היה כתיב בהס"ע מן המן שלקטו בו' באדר והוא יום הששי כו' עכ"ל. וזוה"ק רצה הרב להגיה בהס"ע כאן בכדי להסכים דעת הס"ע עם ר' שר שלום גאון שמשם מת בערב שבת. אבל לא ראה שאי אפשר להגיה. והנוסחה האמתית בס"ע בו' באדר כי כן הוא שיטת הס"ע בכל הפרק כמו שהוכחנו למעלה בהערה י"א. וכעין זה השיבו גם הרב יע"ק"ש שם. (כג) עד ט"ז בניסן. תוספתא סוטה שם, ובמכילתא בשלח מס' ד' פ"ה והובאה בילקוט שם ובידועש ר' מ"ז ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה ר' יוסי אומר חמשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה שנה אחר מיתתו שנאמר ובג' אכלו את המן וגו' אלא אלו ל"ד שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע שבבשו ושבע שהלכו ע"ב וכן הגי' במכילתא דפוס קונשטנטינא רע"ה. וזה שלא בהס"ע כאן וא"כ חולק ר' יוסי על ברייתא שלנו ומה שאמרו בס"ע כאן היא דעת ר' יהושע במכילתא שם. ובתנא דבי אליהו רבה פרק י"ח מובא בילקוט יהושע ר' א' הכינוי לכם צידה וכי צידה היתה צריכה שם והלא אינן אלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בבקר בבקר אלא כך אמר להם עשו תשובת כדו שהכנסו גאון. (כד) בניסן. בכ"א מוסף שלשה ושבעה ימים ועי' במכילתא שם ארבעים יום ובכתיי שלח. (כה) שנאמר וישבות המן וגו'. עי' קדושין ל"ח ע"א שמקור כאמרם בס"ע כאן ובתוס' שם ד"ה ובני ישראל וא"ל ואמאי לא מפיק ליה כולה מלחא בהדיא דכתב וישבות המן ממחרת הפסח וגו' אלמא דעד השתא הוה ליה לישראל ושמו נחא ליה למדרש מדבראי הניסן עכ"ל ולא העירו מהס"ע כאן שבאמת לכרו כ"ז מקרא זה. ובכ"ז מינעין ומאירא הניסן ממחרת הפסח. ובכ"ז אחר ממחרת השבת. ולפי מה שכתוב בתוס' קדושין הג"ל נראה שגם הם נסחו בקרא ממחרת הפסח. (כו) ולא היה עוד לבני ישראל מן וגו'. בכ"א מוסף. וכתב. ובכ"ז אכלו את המן ארבעים שנה וכי ארבעים שנה אכלו והלא אינן אלא חסר שלשים יום אלא כלמד שלשים יום היו אוכלין מעונה שהוציאו מצרים כו'. שאף היא היתה להן כנגד המן ובס' סדר החכמים הגי' שהוציאו בידן ואינו בהעתק שלפני. וכ"ז בקדושין ל"ח דברור תניא אידך וכוונו להס"ע ובנוסתתנו חסר זה. (כז) עד בואם אל ארץ נושבת. ברייתא דילן מובאה בקדושין שם בגי' משובשט וע"ש ובכ"א הגי' כתוב אדר תיא אומר עד בואם אל ארץ נושבת וכתוב אדר אומר עד בואם אל קצה ארץ כנען אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת כפני. שנאמר עד בואם אל קצה ארץ כנען אמור מעתה עד בואם אל קצה ארץ כנען. יום שמת משה אותו היום פסק המן מליד עד בואם אל ארץ נושבת ואותו היום כלה המן שבידו ע"כ. ונכאנו לכדין מתוך נוסחת הכת"י שדעת הס"ע עד בואם אל קצה ארץ כנען יום שמת משה לראיה לפירש"י בקדושין שם ובס"י עה"ל שקצה ארץ כנען בערבת מואב והיינו ארץ סיחון ועוג וארץ נושבת מעבר לירדן ואילך. ושלא כדעת ר' יוסף קרא בס"י ליהושע [נמעי נעמנים עד 2] והתוס' שם ד"ה עד והגר"א בכאורו להס"ע כאן. (כח) חסר ל' יום. עי' בקדושין שם; ובס' סדר החכמים עד 41 נדפס בשבשוש אמרו מעתה עד בואם אל ארץ נושבת. (כט) שהיו אוכלין עונה. וכן כתב יוסף הבהן בקדמוניות היהודים 1. 15. 2. שבהלחם הזה שהוציאו מצרים אכלו שלשים יום. ועי' במכילתא בשלח מס' ד' פ"א שלשים ואחד יום. ובש"ש רבה

סדר עולם רבה פרק י

כג

איכלין עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיה (כט) יפה להם כמן :

(ל) סליק פרקא ובבא קמא :

פרק יא

(א) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון [יהושע ד'] ונטלו להם

(ב) מחוץ י"ב אבנים והניחום תחת מצב (ג) רגלי הכהנים

ונטלו להם עוד מן הירדן י"ב אבנים והניחום בגלגל בקצה (ד) מורה

יריחו (ה) כיון (ו) שעלו (ז) מן הירדן באו להן (ח) אל הר גריזים ואל

הר עבל שבשמרון שבצה שכם שבאצל אלוני מורה (ט) שנאמר הלא

המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש וגו' אמרו ישראל ברכות

וקללות (י) והסדרים (יא) על הסדר (יב) כמו שצוה אותם לאמר שאו לכם

העדות ותקונים

רבה מסוק הירדן לי ר' אליעזר אומר אכלן ממנה ל"א יום וע"ש במ"ב (י"ב) ויפה

להם כמן בכ"א הרי ארבעים שנה וע"י מדרש זוטא וע"י מה"ש צד 14 בתערה פ"ג

שם (ל) סליק פרקא ובבא קמא וכן הוא בדפוס הראשון מה"ש ו' ולקמן סוף פרק

כ' איחא סליק פרקא ובבא מציעא ובכ"א וכ"ס ורס"ס ליתא כ"ו ורק אחרי פרק כ'

איחא בכ"י רס"ס סליק פרקא ובבא הניינא ונוסחת הדפוס מושרת כל כ"ב גודע

שדרך הקדמונים לחלק הספרים לג' לבות של עשרה פרקים וע"י בירוק"פ פ' ל"ט מי

יכול ללמוד את התורה נזיקין ל' פרקים כיום ל' פרקים כול' ובמבוא הארכתי

(א) והעם עלו וגו' עד כיון שעלו מן הירדן ליתא בכ"א וכ"ס וכן הנכון כי כל זה

היה לפי דעת חז"ל בשבטם כאשר לט בגלגל כמ"ש לקמן (ב) מחוץ י"ב אבנים

ע"י הוספתא מוסה פרק ח' ושם בגמ' דף ל"ד ע"א דו' ל"ה ע"ב ובירושלמי שם :

(ג) רגלי הכהנים ומה שהקמו שם כרו שיהיה מקום לכהנים נושא הארון ויעמדו

עליהם ולא יטבועו והלחם בשם ע"י כח"ו פ' תבא ובריד"א כמ"י ליתושע שם בשם רש"י

ולפנינו ברש"י ליתא (ד) מורה יריחו והר"א הגיה כאן שצ"ל כמו שצוה אותם

לאמר שאו לכם מזה בתוך הירדן וגו' ואח' שתיים עשרה האבנים וגו' וכבר הערנו למעלה

שבכ"י לא נמצא זה ושכ"י היה אחרת כן (ה) כיון וכן בכ"א הרי"ג כיון אבל

בכ"י מהם ועל מן הירדן בעשור לחדש הראשון בשעלו מן הירדן וע"י בקול הרמז

במשנה מוסה שם : (ו) שעלו במשנה שעברו וצ"ל כמו שבכ"י ע"י (ז) מן הירדן משנה

מוסה פ"ו דף ל"ב ע"א ומקור המשנה מכאן (ח) אל הר גריזים בכ"א באו להן להם

גריזים ולדוד עבל ובכ"י באו לדר גריזים ואל הר עבל (ט) שנאמר הלא המה כעבר

הירדן וגו' במשנה שם הרי"ג ולח"ן הוא אומר ויעברו אברם בארץ עד מקום שכם עד

אלון מורה מן אלון מורה האמור לח"ן שכם אף אלון מורה האמור כאן הוא שכם וזה

נוסף במשנה מנ"י שם ל"ג ע"ב וע"ש ולפנינו ליתא כ"ו וכן ליתא בתוספתא מוסה

פ"ח בכתי"י ערפורס (י) והסדרים בכ"א אמרו ישראל ברכות וקללות וכן הסדרים

על הסדר רמ"ש והסדרים רובו להסדר הכתוב במשנה מוסה שם ובגמ' שם דף ל"ו ע"א

והסדר ה"ע או פתחין אחרון קצו בסדר עולם כאן והלשון הסדרים על הסדר תפס

הסדר ה"ע גם לעיל בפרק שביעי (יא) על הסדר בכ"א מוסף וחזרו ולנו במקום

הנתחם אתם במלון אשר תלינו בין הלילה צות אותם לאמר להן שאו מזה ממעב

רגלי הכהנים והבין שתיים עשרה אבנים ואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו

מן הירדן הקים יהושע בגלגל ע"ב ובכ"י הרי"ג כמו שכתוב בתוספתא ה"פס ור"ש

בכ"א חזרו ולנו במקומן כן הוא במשנה שם אבל שם דף ל"ג ע"א ובאו ולט בגלגל ונכרתה

שה גלגל הנזכר בדברים ר"א ל' והיא מקובל לירתי וקרוי לשכם ואין זה גלגל שחזנו שם

מקדם שהוא בקצה מורה יריחו וע"י בירושלמי מוסה שם ובתוספתא מוסה פ"ח (יב) כמו

שצוה

סדר עולם רבה פרק יא

מזה בתוך הירדן סמטצב רגלי הכהנים הכין שתיים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם וגו' ואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל (יג) ובנו מזבח (יד) ושדו בשיד וכתבו עליהן התורה (טו) בשבעים לשונות שנאמר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת כאר היטב [שם כ"ז] [טז] וזכתו שלמים ואכלו שם שנאמר וזכתה שלמים ואכלת שם וגו' [שם] באותה שעה נתחייבו ישראל (יז) בחלה (יח) ובערלה (יט) ובחדש בעת ההיא אמר ה' אל

הערות ותקונים

שעה אותם. ככ"י רס"ט צוה אותם לאמר. ובקרא [יהושע ד' ג'] וצוו אותם לאמר. (יג) ובנו מזבח. מהכתובים נראה שחטו בגלגל ושם מלו ושם עשו את המסח וכבשו דיהו ועי' ואתרי זה כתוב ביהושע ח' ל' אז יבנה יהושע מזבח וגו' הש"י בפ"י שם העיר ע"י וז"ל פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיים שעברו את הירדן עשו כן ועי' בכפתור ופרח פרק ו' ד' מ' דפוס ברלין ובפ"י הירד"א שם. ובסנהדרין כ"ד ע"א דרש"ר שלא א"ל הקב"ה שלך קשה משלהם, אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתם רחמכם ששים מלי וע"ש בתוס' ד"ה ואתם. (יד) ושדו בשיד וכתבו עליהן התורה. עי' במשנה סוטה שם ושם דף ל"ז ע"ב ופירושו אחר שבנו מזבח מאותן אבנים והקריבו עליהן סדר המזבח והביאו אבניו למלוגל ושם הקימום וכתבו עליהן התורה שכן סדר הכתוב. וע"ש בפירש"י ובתו"ש שם; ובסדר עולם עם תרגום גענעבראר ליחא המלות ובנו מזבח. אבל בירושלמי סוטה שם ד"ה: הני על אבני המלון נכתבו דברי ר' יוסי וזה ר' יוסי אומר על אבני המזבח נכתבו מאן דמר על אבני המלון נכתבו בכל יום ויום אומות העולם משלהן נוטריקון ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון מאן דמר על אבני המזבח נכתבו לא לשעה היו ונגנזו עוד הוא מעשה נסים נתן הקב"ה בינה בלב כל אוסח ואוסח כו' מאן דמר על אבני המלון נכתבו יחיא ושדת אותם בשיד מאן דמר על אבני המזבח נכתבו מה מקיים ושדת אותם בשיד בין כל אבן ואבן וע"ש ומבואר שר' יוסי סובר שבאבני המלון לא היו אבני המזבח וחולק על הסדר עולם כאן ומשנהו בסוטה שם דאיתן אבנים סתרון והביאום עמם ואבני המלון ואבני המזבח אחת הן ע"ש בקרבן עדה ובפני משה וא"כ ברייתא דילן לאו ר' יוסי ועי' בתוספתא סוטה פ"ח. ובכ"י"א וכ"י"מ ורס"ט חסר כל זה מן ושדו בשיד כו' עד באותה שעה נתחייבו בחלה. וכבר ידענו ממ"ש למעלה שהמעתיקים החסירו והשמטו המאמרים בהם"ע לפי שראו במקומות אחרים שר' יוסי סליג ע"ז. (טו) בשבעים לשונות. במשנה וכתבו עליהן את כל דברי תורה בשבעים לשון שנאמר כאר היטב ועי' בבראב"ע דברים שם מה שהביא בשם רס"ג וסותר למ"ש רס"ג באהריות עי' קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים ד' מ"ג. (טז) וזכתו שלמים ואכלו שם. במשנה שם שם ליחא זה וכן ליחא בתוספתא סוטה שם בכתי' ערפוש. ושם ד' ל"ז ע"א איתא והעלו עולות ושלמים ואכלו ושחטו ושמתו. והילקוט יתשע ר' יודי הביא נוטחת הבשנה כפי שהוא בברייתא דילן. ומהמקראות נראה שהכתיבה היתה לאחד שהעלו העולות והשלמים שכן כתוב וכתבת על האבנים אחרי ועלת וזכתה ועי' בתוספתא שם פ"ח ובתוספתא יום טוב במשנה שם. (יז) בחלה ובערלה. בכ"י"א בחלה ובחדש ובערלה. (יח) ובערלה. בתוספתא מנחות פ"ז נמצא אתה אוסר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש וזה דעת ר' שמעון שם ועי' בתוס' מנחות ד' מ"ה ע"ב ד"ה קרבו. וכן הוא בתנ"כ בדר פ"א ועי' בקדושין ל"ח ע"א ובלקח טוב בהר דף ע'. אבל בקדושין מ' ע"ב תניא ר' יוסי אוסר גדול למד שקדם לרחל ארבעים שנה לחרותה ומעשרות נ"ד כ"י ופירש"י בחלה לא נתחייבו עד שנכנסו לרחל דכתיב בבאבס ואמר מר משונה ביאה זו מכל ביאות שכתורה דכתיב בהו כי תבואו וכאן נאמר בבאבס משנכנסו לה עכ"ל וזה אליביה דר' ישמעאל בספרי שלח פ' ק"י ובקדושין שם וחולק על ר' עקיבא. וא"כ סובר ר' יוסי שרק בחלה נתחייבו ישראל בכניסתן לארץ וחולק על הסדר עולם כאן. ועי' בתוספתא דה"ש ד' מ' ד"ה ולאוקי. (יט) ובחדש. ובמשנה ערלה פ"א משנה

יהושע וגו' [יהושע ה'] (כ) באחד עשר בניסן ויעש לו יהושע הרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות [שם] בארבעה עשר בניסן שחטו ישראל (כא) את פסחיהן שנאמר ויחנו בני ישראל כנגלגל ויעשו את הפסח וגו' [שם] במ"ז בניסן (כב) הקריבו בני ישראל (כג) את העומר שנאמר (כג) ויאכלו מעבור הארץ וגו' [שם] אחר הפסח (כד) בעשרים ושנים בניסן וסבותם את העיר וגו' ויהי ביום השביעי וגו' [שם] (כה) רבי יוסי אומר (כו) יום השבת היתה

הערות ותקונים

משנה ב' נטעו אע"פ שלא כבשו חייב ועי' בירושלמי שם ובתענית ס"ד ה"ה מצאו עסקין בהלכות חלה ובערלה וכחולין י"ז ובסו"ר אבן כרה"ש דף י"ב ע"א. (כ) ב"א בניסן. ביובמות דף ע"א ע"ב אמר ר' יוחנן משום ר' בנאה ערל מקבל הואה שכן מצינו באבותינו שקבלו הואה כשהן ערלים שנאמר והעם עלו וגו' בעשרה לא מחילו משום תולשא דאורחא הוייה אימת עביד להו לאו כשהן ערלים והמקור מבאן שבעשרה לא מלו. אבל בירושלמי פסחים פ"ח סה"ח ונוזר פ"ח ה"א א"ר חסדא אתיא. כמאן דאמר באחד עשר מלו ברם כמ"ד בעשירי מלו לא קבלו הוייה ערלים. והמאן דאמר שחולק על הס"ע הוא ר' סימון בר' זבדי בירושלמי פסחים פ"ח ה"ו. וכן סתמא דגמ' ירושלמית שם שאמרה על מאמר זה של ר' יונה ור' יוסי ולא הוינן אמרין כלום. (כא) את פסחיהן. לפי ברייתא דילן שיום כ"ה בניסן היה ביום השבת הלפ"ז ר"ח ניסן היה באחד בשבת וערב פסח בשבת ומוזא ראה ששחיטת הפסח דוחה שבת. וחז"ל בכבלי וירושלמי פסחים ד' ס"ו בענין הלכה זו שנתעלמה מבני בתירה לא זכרו מהס"ע כאן. (כב) הקריבו. בכ"א וכי"ם הביאו. (כג) את העומר. עי' ספרא בהר פ"א. ובירושלמי חלה פ"ב ה"א ובתוספת קדושין ל"ז ע"ב שלא זכרו הס"ע כאן. ועי' בסמ"ג עשין קצ"ט ומוקנים אבתרן בשם הר"ם משולם בר' קלונימוס לראיה לדבר על מסירת השבת מפסח לגלגל שכתוב שם והעם עלו וגו' ממחרת הפסח לומר שחמשה ימים לא אכלו ישראל מעבור הארץ כו' אח"כ ראייתה במקצת בספר רבינו משה ה' תמידין ומוספין פ"ו ה"א וכתב אם תאמר שאותו פסח בשבת אירע כמו שדמנו המששים כו' עי' הלפ"ו הסמ"ג ולפלא שבאמת כתב כן הראב"ע בפ' אמור שאותו פסח בשבת היה. ועי' באהל יוסף שם. ובלקח טוב בשלח ט"ז ל"ה ואם תאמר אותה השנה הל יום ראשון להיות בשבת לפיכך כתוב ממחרת השבת כו' ועי' שם בפ' אמור ד' קכ"ה וכולם לא העירו מהס"ע כאן שמועזש שיום א' של פסח היה אז כיום א' בשבוע ובמבוא העירוהי על מ"ש במנחות ס"ה ע"א בשם ר' יוסי בענין ממחרת השבת ולא הביא ר' יוסי ראייה מהקרא ויאכלו מעבור הארץ וגו' שדרעת הס"ע שפסח הראי שתא לא היה ביום השבת? ("כג) ויאכלו מעבור הארץ וגו' בכ"א אחד הגדש בספר סדר החכמים ח"ב דף 42 מוסף כאן בעצם היום הזה שהקריבו. עומר תחילה ואחר כך אכלו את החדש. וזה נוסף בהב"י עמ"י הגמ' רה"ש י"ג ע"א ע"ש. (כד) בכ"ב בניסן. בכ"א וכי"ם אתר הפסח בכ"ב בניסן סבבו את העיר שנאמר וסבותם את העיר וגו' וכן הוא בשם הס"ע בנחות ד' ל' ד"ה סמאן וככ"י רס"ם אבל יוסף הבקן בקדמוניות 1. 5. יאמר כי מלחמת ירידת התחילה ביום א' של פסח. (כה) רבי יוסי אומר. בירושלמי שבת פ"א ה"ח ובמועד קטן סוף פ"ב ובבראשית רבה פ' מ"ז לא נזכר שם ר' יוסי ע"ז. וכן מוכח הס"ע באשכול ה' מועד קטן דף 163 ובאור זרוע ה' מוצאי שבת ד' כ"ד. דתניא במ"ע כ"ה בניסן היתה מלחמה של ירידת יום שבת היה, ועוד בכמה ראשונים ג"כ בלא שם ר' יוסי. אבל בילקוט תהלים ר' תשנ"ט ובראש פ' ערבי פסחים וברתום' מנחות שם ובשבלי הלקט ענין שבת ס' קכ"ז וכן בכ"א וכי"ם בשם ר' יוסי. וכן בתנחומא הוצאת הרב ר' ש"ב ג"י פ' גשא אות ל"ב בדרשה ק"ע העיר הרב המל' שבשלהש כת"י הגי' ומנין שהיתה שבת אמר ר' יוסי בר הלפתא שנאמר וסבותם וגו' והכוונה להס"ע כאן. ואח"כ נוסף מאיזה מעתיק גם בנף דה"ע שם ר' יוסי. (כו) יום השבת היתה. בירושלמי שם שכן מצינו שלא נבששה ירדת

סדר עולם רבה פרק יא

(כז) מלחמתה של יריחו ושל עי ושל גבעון היו בתוך (כח) ג' חדשים בשלשה בתמוז ואמר לעיני כל ישראל שמש נכבשו דום וירח בעמק אילון (כט) וידום השמש וגו' (ל) רבי יוסי אומר (לא) יום התקופה היה למדגנ שר"ח ניסן של אותה שנה הוא היה (לב) יום התקופה כלב אמר (לג) ליהושע בן ארבעים שנה אנכי בשלח אותי משה וגו' דעתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה [יהושע יד] הא למדנו שז' שנה (לד) היו מכבשין ומנין ששבע שנים (לה) היו מחלקין עד שלא התחילו למנות (לו) למעשרות ולשמיטות ולויבלות ששמונה מאות וחמשים שנה (לז) עשו ישראל על הארץ משכנסו לה

הערות ותקונים

אלא בשבת דכתיב כה תקשה ששת ימים וכתיב ובוים השביעי וגו' וכבראשית רבה שם תני חזקיה ער דרתה ואפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת והמקור מכאן וכבר העירוני שבעלי המדרשים הביאו מאברי הס"ע בשם חזקיה רבו של ר' תחנן ובידושלמי שבת שם לא זכרו שם חזקיה ע"ז. ומה שהביא הילקוט יהושע ר' ס"ו כתיב אפים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת כו' בשם הירושלמי שבת אינו שם ומקומו במדרש בסדר רבה רפ"ג וגם המדרש"א בחד' לע"ז כ"ה הביא זה בשם הירושלמי. וממשך אחרי הילקוט. ובמסכת העירוני שבענינים שונים בבבלי שבת ד' י"ג ע"א ובעירובין ס"ה ע"א ובתוספתא שם ס"ג וספר דברים פ' ר"ב לא זכר כלל ממלחמת יריחו שהיתה בשבת זע"ז לא העל"נ מ"מ בין מלחמת מצוה לרשות ע"ש. (כז) מלחמתה של יריחו. בכ"מ יום שבת ודתה מלחמתה. ונענעברא וזמאיר תרגמו כאן שלא בדיק; Bella Irichantis & Aji & Gibeonis - intra trimestre זה שם חברו המלות יריחו ועי וגבעון ובאמת המלה יריחו מוסבת למעלה שדחה ביום השבת (כח) ג' חדשים. מלחמת עי וגבעון היו בתוך ג' חדשים. (כט) דדום השמש וגו' ולא היה כיום ההוא לפני ואחרי וגו' כצ"ל: (ל) ר' יוסי אומר. וכן בכ"מ וכ"מ. אולם המלות האלו נוסף כאן ועוד האגוד דיני תפלת ערבית ד' כ"ח ד' ואלקאותי כתב שיש במדרש כי היום הוא שיעמד לו החמה ליהושע יום תקופת תמוז היה כו' ולא הביא בשם ר' יוסי. ועי' במדרש אסתר פ' ז' תמוז בזכות הארץ ובפי' אכן יחייא שם כתמוז מלחמת יהושע שהיתה בתקופת תמוז וברד"ק יהושע ז' י"ב והוא חזם הארץ שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכיון להס"ע. (לא) יום התקופה היה. עי' ע"ז ד' כ"ה ע"ב מחלקת אמוראי בזה ולא זכרו לברייתא דילן. וגם בעל הילקוט לא זכר כל אלו המאמרים בילקוטו ואולי לא היה לפניו כ"ו בהס"ע. ועי' בספר הישר ועמוד שלשים וששה עתים. (לב) יום התקופה. לפי מה שאמרו כאן שבת בתמוז היה יום התקופה והא אין בין תקופה לחברתה אלא ז"ש ומחצה? ועי' סנהדרין י"ב ע"א שר' יוסי סובר שיום התקופה מתחיל. (לג) ליהושע. בכ"מ שבע שנים מכבשין את הארץ וכן כלב אמר ליהושע. (לד) היו מכבשין. בכ"מ הא למדת עד אותה שעה היו מכבשין שהן שבע שנים. וברייתא דילן מוכחא בזבחים ק"ח ע"ב וערכין י"ג ע"א ע"ש: (לה) היו מחלקין. בכ"מ וכ"מ וע"ש שנים היו מחלקין עד שיא התחילו. (לו) למעשרות. בכ"מ שלא התחילו למעשרות. (לז) עשו ישראל על הארץ. וכן בכ"מ ומינכען ובלקוט יהושע ר' כ"ג זבלקט טוב פ' שלח ד' כ"ב בשם הסדר עולם שמונה מאות וחמשים שנה. ובערכין י"ב ע"ב טובא ברייתא דילן בנוסח אחר דתניא י"ז ויבלות מנו ישראל משכנסו לארץ ועד שיצאו ואי אתה יכול לאמר משעה שנכנסו מנו ישראל אומר כן נמצא בית דרב כו' ומ"ש ואי אתה יכול לומר כו' זה תוספת ממסרה הדלכות לפרש הברייתא וכן כתוב ברמב"ם ה' שמיטת לובל פ"ג ה"ג י"ד ויבלות מנו ישראל כו' ה"ש בכסף משנה שמתין את הרמב"ם מהשנת הראב"ד שם ומביא ראה שיעקר ויבלות קאמר מהא שאמרו שם מנו ישראל ולא עשו ולא העיר מהם? שהגידסא כאן עשו. ובתשובות דגאוניס הוצאת הכהנה מקיצי נדרמים ברלן תרמ"ה תשובה" מ"ה והכן תניא בדראי תת"נ שנה' עשו על הארץ מאה שבע שכבשו

(לח) עד שיצאו ממנה שהן (לט) שבעה עשר יובלות (מ) שלמין (מא) וכן הוא אומר בעשרים וחמש שנה לגלותו: בר"ה וגו' [יחזקאל ב] אימתי (מב) נאמר לו (מג) בתחילת יובל ואם שבעה עשר יובלות שלמין הן האידן הן (מד) יתירין י"ד שנה אמור מעתה ארבעה עשר שנה (מה) שעשו ישראל בגלגל הן שבע שכבשו (מו) ושבע שהלכו (מז) ואחר כך (מח) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וגו' [יהושע

הערות ותקונים

שכבשו ושבע שהלכו שהן י"ז יובלות כו' ע"כ וכוננו להס"ע כאן. ועי' ילקוט יחזקאל ר' ש"ס. (לח) עד שיצאו ממנה. בכי"א עד שגלו ויצאו מתוכה. (לט) י"ז יובלות. ברייתא שלנו ע"כ לא כ"י יהודה שמוכר ששנת היובל עולה לכאן ולכאן ברה"ש ח' ע"כ דאילו לר' יהודה לא יהיה החרבן בשנת ל"ז ליובל הי"ז, אבל בשנה השלישית ליובל דה"ח כמ"ש רש"י בערכין שם מובא בתשובת הרלב"ח קונטרס השמיטה ד' מ"ט ולפינינו ברש"י ליתא ובהכרח ברייתא שלנו כרבנן אולם סתמא דתלמודא בערכין שם כופי למאמר הס"ע לקמן פרק ל' מגלגלין זכות ע"י זכאי כו' אליבית דר' יהודה. (מ) שלמין. בילקוט ובלקח טוב שם ובכ"א ליתא מלת שלמים וכן הבכון כי לא מנו י"ז יובלות שלמים בארץ. (מא) וכן הוא אומר. צ"ל ואומר כמו שהוא בלקח טוב שם. (מב) נאמר לו בתחילת. בכ"א מוסף משנכנסו לארץ עד שחרב הבית תח"ג שנת ותן י"ז יובלות ובכ"א אחד דגו' אימתי נאמרה לו זאת הנבואה ליחזקאל. (מג) בתחילת יובל. וכן הוא בכ"א וכי"ט בתחילת היובל וכן הוא בילקוט ובלקח טוב שם ופירושו צא והשוב מן י"ח ליאשיהו שהיתה תחילת היובל עד כ"ה שנה לגלותנו ותמצא שהיתה בתחלת היובל בשנת היובל וזהו פרטן י"ד שנה שנתחירו מן ל"א שנה. למלכות יאשיהו וכו' ליהויקם יהויקים הרי כ"ה וכ"ה לגלות יהויקים הרי כ"ה שנה. ובערכין שם הגי' איוו הוא שנת שיה"ה בעשור לחודש הרי אומר זה יובל וכמכואו צד צ"ג העירותי שגי' הגמ' תכחו שהלא בזמן ההוא לא מנו יובלות ושמיטין. וגם לדעת האומרים מנו יובלות כדי לקדש שמיטין בוודאי הכל מודים שלא היה נוהג דין עבד עברי אחר החרבן דעת ר"א בר"ש בקדושין ל"ח ע"ב מנוספתא שם הוא דעה יחידית וכפי מה שאמרו שם בגמ' אם כן מה ת"ל בארץ בזמן שהדורו נוהג בארץ נוהג כה"ל וכן הוא להלכה ברמב"ם. וכן אמרו במס' עבדים צד כ"ה עבד עברי והנרצע נוהג ביובל. וכעת מצאתי עוד קדמון ארז שהי' לו גירסת הס"ע והוא הר"ח כפי שמוכר במגדל הגנאל צד מ"ה ח"ל אבל לפי שמנו ישראל משנכנסו יובל לארץ ישראל ועד שיצאו י"ז יובלות ואי אתה מוצא י"ד אחר שהוכחה העיר תחילת יובל אלא אם תוציא מן החשבון י"ד שכבשו ושהלכו כו' עכ"ל. וסותר קצת לדעת הר"ח בחי' לעי"ן ד' ס' ע"ב שכי' ותני בדריא בתלמוד במס' ערכין י"ז יובלות כנו ישראל משנכנסו לארץ עד שיצאו ה"ן תת"ן י"ד שכבשו כו' יע"ש. (מד) יתירין י"ד שנה. בילקוט ולקח טוב ובכ"א וכו' האידן הן חסרין י"ד שנה. (מה) שעשו ישראל בגלגל. בכ"א ומינכהו אמור מעתה שבע שנים היו מכבשין ושבע שנים היו מהלכין ארבע עשרה שנה שהיה אהל מעמד בגלגל [בכ"א עשו ישראל בגלגל] הן הן השבע שהיו מכבשין והשבע שהיו מחלקין ובגו' הבת"י כן הוא נזכרים קי"ח ע"ב בשם תנו רבנן וצ"ן במסרת הש"ס להסדר עולם פ"א ונראה שנמשך גם כן אחר גירסת הלקוט. ובלקח טוב שלח שם מוכר מהס"ע אמר מעתה שבע שכבשו ושבע שהלכו עולין להשבות היובל אבל לא מנו אורח. (מו) ושבע שהלכו. בכ"א מוסף נמצא שעושין שמיטה לעשרים ואחד שנים ויובל לששים וארבעה שנים. וכן הוא בספרא כרד פ"א ובתוספתא מנחות פ"ז ועי' בקדושין מ' ע"ב. ובשאלתות פ' דף. ובבב"ה ת"ח בעי"ן פ' ע"א ויש אומרים דהאי תנא הוא בסדר עולם רתני במס' קדושין בסוף פרק א' בשנת ס"א ליציאת מצרים עשו שמיטה ובשנת ק"ג עשו ובל. (מז) ואחר כך. בכ"א ובכ"א ליתא. (מח) ויקהלו כל עדת וגו' באותה שעה התחילו למנות למעשרות כו' ואף שנשארה עוד הדיבה לכיבוש יותר כמה שכבשו יהושע? ועי' רש"י שם שפ"י והארץ שקמה ממלחמה מוסב לעינת הראשון לאחר ז' שכבשו סביבותיהם כו' ולכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ עכ"ל

[ית] באיתה שעה התחילו למנות למעשרות (מט) לשמיטים וליובלות או יקרא יהושע לראובני ולגדי וגו' ויאמר אליהם וגו' [שם כ"ב] וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם [שם] בחזרתן בנו מזבח (ג) גדול למראה יהושע עשה עמהם שמטה ראשונה שניה לא הספיק לגמורה (גא) עד שמת (גב) בית הכהורה שבשילה היה בנוי בנין של (נג) אבנים מלבנים (נד) ויריעות מלמעלן ועשו בו ישראל (נה) שלש מאות ושישים ותשע שנה וחרב :

פרק יב

יהושע פרנס את ישראל (א) עשרים ושמונה שנה

הערות ותקונים

עכ"ל. (מט) לשמיטים וליובלות. בכתובות כ"ה א' אשכחתינהו לרבנן דבי רב דיחבר וקאמי אפילו למ"ד תרומה כומן הוה דרבנן חלה דאורייתא שהרי ז' שבכשו וז' שחלקו נתחילו בחלה ולא נתחילו בתרומה והמקור לזה כס"ע כאן כמו שהעיר רש"י שם ולשמטות לא מנו אלא משכבשו ושחלקו כדאמרין בסדר עולם עכ"ל. ועי' בחידושי הרישב"א שם שמביא הס"ע כאן ובסיים אבל ר' יוסי דהוא תנא דסדר עולם לית ליה דרבי כראיתא בירושלמי שבביעית שם וזה שלא בדיק כמו שראה המעיין בירושלמי שם פרק י' ה"ב שר' יוסי בעל המאמר שם הוא אמורא ולא ר' יוסי תנא דס"ע. ודעת הס"ע שאחרי כיבוש וחילוק מנו לשמיטין וליובלות להוציא מרעת השמרונים שתובבים שתיבת אחרי יציאת מצרים מנו לזה כמו שכתב בספר יהושע להשמרונים (כרמי שמואל צד 63) ויעל הענין בתחלת החדש הראשון בשמטה הראשונה לאחר ענת היובל. (ג) גדול למראה, צ"ל בחזרתן בנו בני ראובן ובני גר וחצי שבט הכנשה מזבח גדול על הזרזן למראה ולדעת יוסף הכהן בקדמוניות 1. 28. קראם שתי פעמים והפעם השנית היתה אחרי עשרים שנה [שם]. (גא) עד שמת. בכ"א ומינכען שמטה ראשונה עשה יהושע שנא' וגו' ופי' שלא הספיק לגמורה עד שמת כי שפס כ"ח שנה. וז"ל שנה כבשו וחלקו ולא מנו לשמיטין וא"כ לא הספיק לגמור שמטה שניה. (גב) בית הכהורה שבשילה. במשנה זבחים פ"ד ד' ק"ב נעתק הס"ע. ואפשר שפ"ש שם במשנה עד שלא הוקם המשכן היו הכמות מותרות כו' באו לשילה נאסרו הבמות הוא ג"כ מס"ע וחסר כ"ו לפנינו. ובפ"י התורה והמצוה לתו"כ פ' אחרי י"ו כתב זול"ל ור' יוסי יסבור כמ"ד שהיו הבמות אסורות בשילה וכמו שסתם במתניתין וכן בס"ע פ"א אמר באו לשילה נאסרו הבמות וסתם ס"ע ר' יוסי עכ"ל ולא ראה שבנוסחתנו ליתא כ"ד בס"ע. (נג) אבנים מלבנים. עי' במשנה שם ובמבוא הארכתי. ובכ"א היה בנין אבנים ובכ"א היה של בנין אבנים. (נד) ויריעות מלמעלן. ויריעות המשכן כמ"ש הרמב"ם פ"א מה' בית הכהורה ובמשנה שם והיא היתה מנוחה ולפנינו ליתא ובמבוא הוכחתי שזה הוספה במשנה לפנינו מוזמן מאוחר. (נה) שפ"ש שנה. כ"ו מזבח בובחים ק"ט ע"א יע"ש וכן בכ"א ובכ"א בטעות שס"ד. וכן הוא בכ"א אחר :

(א) כ"ח שנה. וכן בכ"א ומינכען. וברש"י שופטים י"ח כ"ו שינונו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל ואין לי מקרא ממי ללמוד ע"כ וכ"ה בתוס' בבא בתרא ק"ז ע"ב ד"ה כמאן ובפירוש המורה לרש"י בדברי הימים א' כ"ב פסוק ה' ובד"ק ויר"א בפ"י לשמואל א' י"ג בשם הס"ע ובילקוט יהושע ר' ל"ה העתיק הס"ע בטעות ל"ח שנה. ובקבלת הרשב"ד הוצאת ראב"ן צד מ"ה הג' ג"ח וג"כ ט"ס. ובקצור זכר צדיק לר"י בן צדיק צד פ"ו ה"ג כ"ח וכן הוא בספר הישר. ודר' יעקב ספיר כתב באבן ספיר ה"ב צד רכ"ב הערה י"א שצ"ל כאן כ"ו שנה ושכן הוא בכת"י שתחת ידו ושגם רש"י הרגיש בזה ואמר שאין לו מקרא ממי ללמוד. עכ"ל ולדעתי הגי' הישנה עיקרית שלעיל סוף

סדר עולם רבה פרק יב

(ב) ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון וגו' ויקברו אותו וגו'
 [יהושע כד] (ג) בו בפרק מת אלעזר שנאמר ואלעזר בן אהרן מת וגו'
 [שם] (ד) ויעברו בני ישראל את ה' וגו' אשר האריכו ימים (ה) ימים האריכו

הערות ותקונים

פ"א אמרו שיהושע לא הספיק לגבורה שמיטה שניה עד שמת, מזה מבואר שמת בסוף שמיטה שניה אחר י"ד שנה לכבוש וחלוק וזה כמעט כ"ח שנה, ומ"ש רש"י ואין לי מקרא כמו ללמוד כוונתו שבכלל זמן נשיאותו של יהושע לא מצינו מזושר בקרא. ומחשבו השלש מאות שנה של יפתח אין להביא ראיה כלל לגי' הס"ע כאן כי נוס' הס"ע שהיתה לפני הראשונים בחשבון זה משונה הרבה מנוסתנו כמו שנעיר לקמן. ולדברי יוסף הכהן 1. 29. 5. שפט יהושע את ישראל כ"ח שנה ואפשר שצ"ל ג"כ כ"ח שנה, והראב"ע בפ' עה"ת בפסוק ומשרתו יהושע בן נון וברמב"ן שם ובמורה פרק ל"ב משני וברשב"ץ בחלק ה' ממגן אבות תולקים על הס"ע כאן ודעתם שיהושע לא היה אחרי העברת חירון רק י"ד שנה מכבוש הארץ וחלוקה ועי' בספר הישר ויהושע בן שמונים ושתיים שנה בעברו עם ישראל בירון. ולא למותר להעיר שגם היתיר אפולוניוס שחי בזמן בית שני כתב שיהושע נבא שלשים שנה. הערצפילד [2. 282] והשמרונים יחשבו עשרים שנה [כרמי שטרון צד 68] ובמקום אחר מ"ה שנים [שם צד 77]. (ב) ויהי אחרי וגו'. בילקוט עם ובחי' הרמב"ן לב"ב ק"יב ע"א ליתא: (ג) בו בפרק מת אלעזר. בילקוט וכי"א אלעזר הכהן ועי' ב"ב מ"ו ע"א יהושע כתב ספרו והבטיב וימת יהושע וגו' דאסקיה אלעזר ושם ד' ק"יב ע"א אימא דנפלה ליה משה חרמ"ע ופי' הרשב"ע חרמי גבוה שהזרת לכהנים ביובל. וזה תמוה הדא לפי המבואר בס"ע כאן היה היובל הראשון אחר מיתתו של אלעזר ל"ו שנה או יותר ועי' בחי' הרמב"ן שם ובשיטה מקובצת שם ועליל פ"א הערה מ"ו: (ד) ויעברו בני' וגו'. צ"ל ויעברו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים וגו' (שופטים ב פסוק ז') וכן בכי"א וכי"א וכן יש להגיה בגמ'. שבת ד' ק"ה ע"ב. ובילקוט יהושע שם הגי' משובשת. (ה) ימים האריכו ולא שנים, וכן הוא בילקוט שם ובכ"א ימים האריכו שנים לא האריכו. אבל בכ"ב מינכנע ליתא לזה. ובשבת שם אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספרו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה איתביה ר"ח כ"א לר' יוחנן ויעברו ה' וגו' אל"ל בבבלי ימים האריכו שנים לא האריכו מזה מבואר שנוסתנו עוד היתה לפני ר' יוחנן: וגם באבות דר"ג פ"א מובא המאמר הנ"ל והנוס' ימים האריכו ולא שנים מובא א"ר זקן: אבל בשני כת"י, אבל בשני כת"י אחרים לא נמצא כמו שהעיר ע"ז הרב רש"י שעכטער ג"ל שם. וכן בנדפס כבר ליתא. ובכ"ל אחד מובא בס' סדר החכמים ח"ב צד 43 מוסף מפני שהתעצלו בהספרו של יהושע ולא הספידוהו כראוי. וזה נוסף שם עפי' הגמ' שבת הנ"ל. ולפני הרבה מהראשונים היה כאן נוסח אחר בהס"ע כמו בקבלת הראב"ד צד מ"ח זקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע ו"ז שנים וכן הוא בספר קצור זכר צדיק רלב יוסף בן צדיק צד פ"ו בס' סדר החכמים ח"א וכן הוא בספר הישר. וז"ל היריד"א בפ' לשמואל א' י"ג א' ורש"י ז"ל בפירושו לדברי יפתח כתב החשבון והיה באופן אחר אחר שיהושע שפט כ"ח שנה, ושהזקנים שפטו אחריו י"ו שנה כ"ז ולפינו ברש"י שופטים י"א פסוק כ"ד ליתא כ"ז ואורכא מביא שם הס"ע כנוסתנו: אבל בגיטין ד' ג"ט ע"א פירש"י זקנים שקבלו מידתו והאריכו ימים אחריו דכתיב אשר האריכו ימים אחרי יהושע עכ"ל. וסותר לפי' בשבת ק"ה שם. ועי' בסנהדרין ד' ל"ו ע"א הו' זקנים פירש"י שם כגון עתניאל ואבנן וכו' ע"ב והרש"ל הגיה שם שהוא ביוני ואינו מוכרח כי לדעת הס"ע בפרק זה אבנן איננו בועז. והר"י ביסוד עולם ח"ב פרק י"ה ד' ל"ג ד. ברלן מביא ג"כ בשם הס"ע שהזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע שפטו ו"ז שנים וכן הוא ביהסין השלם דפוס לונדון צד ז' ח"ל אלו הן הזקנים שהאריכו ימים שפטו את ישראל שבעה עשר שנים לדעת בעל סדר עולם אבל זה לא נזכר ברש"י ולא במפרשים עכ"ל וכדבריהם נמצא בקובץ כת"י המדובר בסדר עולם ומסדר הקבלה ושם הכתבר לא נודע [נגזר נסתרות צד פ'] וכן הוא בשם הס"ע

סדר עולם רבה פרק יב

ולא שנים ואחריו (*ה) עתניאל בן קנו ארבעים שנה צא מהן שני שעבוד (ו) של כושן רשעתים ח' שנים. בימי (*ז) כושן רשעתים היה פסלו של מיכה שנאמר (ז) ויקימו להן בני דן את הפסל וגו' [שופטים יח] (ח) ובימיו היתה פלגש בגבעה ויקם וילך (ט) ויבא עד

הערות ותקונים

הס"ע כפי' לתנא דבי אליהו פ"ח המכונה זקוקין דנורא. וכשם הסדר עולם זוטא מוכא מכת"י בספר סדר החכמים חלק א' צד קצ"ה ימי הזקנים כ' ולפנינו בסע"ו ליתא. ועי' במדרש במדבר רבה פ"ג נמצא אומר שהאריכו ימים אחרי יהושע. ופשט הכתוב שופטים ב' מסוק י' וגם כל הדור ההוא וגו' מורה לראיה לנוסחת הס"ע שהביאו הראשונים שנתשבו ימי הזקנים זמן לפחות לערך כ' שנה. והגו' שהביאו הראשונים מה"ע סותרת לנוס' שלפנינו. ובמקומות רבים מצינו שנוסח שלפנינו הוא נוסחת ר' יוחנן. ועי' בשערי ציון צד ט' ובבוא עתו מסרה לזקנים שנשארו אחריו ולא נודע לנו מספרם ולא ענינם ע"כ ובמגן אבות להרשב"ץ פרק א' ר' ב' כתב כי י"ד שנה שפס יהושע וכתב ע"י היותסין שם וזה אינו נראה כפי הקבלה דס"ע שעשה ר' יוסי לדעת ר' עקיבא עכ"ל. (*ה) עתניאל בן קנו. בלוקם שופטים ר' מ"א עתניאל בן קנו פירס את ישראל. (ו) של כושן רשעתים. כתי"א וכי"א וכי"א צא מהן שעבוד של כושן רשעתים. (*ז) כושן רשעתים בקרא [שופטים ג'. ח'. י'] כושן רשעתים מלך ארם נהרים ויוסף הכהן [2. 3. 2]. קראו כושן מלך אשור ושם להלן [3] בני ישראל הבו את האשורים וילחצום לשוב לעבר נהר פרת. (ז) ויקימו להם בני דן וגו'. בילוקם שופטים ר' מ"א וברש"י ודר"ק שם י"ז א' וכי"א וכי"א שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית אלהים בשלה [שם מסוק לא] למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה עכ"ל. והנה ר' יוסי תנא דסדר עולם סובר בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה ובמדרש חיות פ' סמנוני באישיות שהגביא הזקן בבית אל היה יהונתן בן גרשום וחולק שם על ר' מאיר וכן דעת ר' שמואל בר נחמני שם ובירושלמי ברכות פ"ט ה"ב חברייא בעין קומי ר' שמואל ב"ג כומר היה לע"ז והאריך ימים אמר לון כו' הה"ד ונביא אחד זקן יושב בבית אל וגו' אסרין הוא דהוה ועי' ברשב"ם בבא בתרא ד' ק"י ע"א ר"ה והלא היהנתן בן גרשון וגו' ואמר' בסדר עולם עד יום שגלה מטה דן כו' ולפי"ו חי יותר מארבע מאות שנה. ובתנחומא תשא ר' יוסי אומר יש בושה גדול מזה ישראל עוברין בים סוף ופסל מיכה עומד עמם שנאמר ועבר בים צרה וגו' וזה סותר ג"כ להס"ע ואולי פ"ט הוא וצ"ל ר' יוחנן אמר כמו שהוא בסנהדרין ק"ג סע"ב. (ח) ובימיו היתה פלגש בגבעה. ואע"ג ששתי הפרשיות מפסל מיכה ופלגש בגבעה כתובים בסוף ספר שופטים. כבר דינענו שדעת הס"ע במקומות רבים שאין מוקדם ומאוחר בתורה וכן כתב יוסף הכהן 2. 8. 5. שפלגש בגבעה היתה ארץ מיתת יהושע בתחילת ימי השופטים. (ט) ויבא עד נכח וגו'. בילוקם שם חסר תראה מהקרא. ופי' לפי שזה היה קודם שכבש יהודה חלקן בירושלים לזה אמר לא נסור אל עיר נכרי וגו' ואף שהושע הכה את מלך ירושלים? אולם מפורש בתושע פ"ו ס"ג ואת היבוסים יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וגומר. ובתנא דבי אליהו רבה פ"א נעתק הס"ע ושם הגי' משובשת. והנה רש"י כפי' ה"השע"י פסוק ט' מימי הגבעה חמאת ישראל וגו' כתב חמאת זה נקוד כו' מימי גבעת בנימין חמאת ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל כו' וכל זה מצינו בסדר עולם עכ"ל וע"ש לעיל ברש"י ט' פסוק ט'. ונראה שהיה לפני רש"י בסדר עולם כאן דרש על הכתוב מימי הגבעה חמאת ובנוסחתנו אין רזמ מזה. ובגישין ד' ו' ע"כ אמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא כו' לדיי שלש עבירות ג"ע ושפיכות דמים וחילול שבת, ובתוס' שם ד"ה שלש עבירות בסדר עולם אמר דאותו יום הפלגש בגבעה שבת היה עכ"ל והא' ברש"א שם ובסדר הדורות ערך ב"א תקט"ו ובתפארת יעקב ובר"ף בעין יעקב שם ועוד בכמה ספרים שכלם הביאו הס"ע הג"ל וגם זה חסר לפנינו בסדר עולם כנן וראתי כס' פתח עינים להר' חזק"א ז"ל בתירושו לנחשין שם אחרי שהביא החוס' הג"ל כתב וז"ל ואני מצאתי בלוקם

גכה וגו' ויאמר אליו אדניו וגו' [שם יט] ואחריו (י) אחד בן גרא פ' שנה צא מהם שני שעבוד של עגלון מלך מואב (י) ו"ה שנה. בימי היה שמגר בן ענת (יא) בסוף ימיו אותו הפרק (יב) בימי עגלון היה (יג) ויהי בימי שפוט השופטים וגו' ושם האיש אלימלך וגו' וימת

הערות ותקונים

בלקטיו מהר"ר בעלאל ז"ל כ"י משם גליון שכתב ח"ל לספרים הגרסי חילול שבת צ"ל שנלחמו בשבת וידוע שהגליון רב גזכריה אמרו הר"א מסוך ודרו מתוס' שאנץ עכ"ל הרחיד"א שם. ובשולחן הקבלה הובא בסדר הדורות שם מביא בשם מדרש שמלחמת פלגש בגבעה כ"ג בשבט היה. וכן הוא במגילת תענית פרק י"ג ועי' כבא בתרא ד' קכ"א ע"א ובהלכות גדולות ה' מ"ב ובסדר רב עמרם גאון צד ל"ד ואשער שגם זה היה כתוב בהכ"ע כאן. ואפשר שכל המאמר במגילת תענית שם נובע מס"ע ומ"ש כפירש"י שמואל א' ב' פסוק ל' ששאלו היה מן החוטאים בימי פלגש בגבעה זה שלא כהס"ע דהא פלגש בגבעה היה לדעת הס"ע קודם למלכות שאלו כר' מאות שנה. שוב ראיתי ברמזי הפטרות להרופח הפטרת מחר הדיש בן נעות המדרות ובגמרא נאמר מן הגשים שחטפו בין הגתות והכרמים כפלגש בגבעה מבנין אחת עכ"ל! (י) אחד בן גרא. גילקוט שם אחד בן גרא פרנס את ישראל. (י*) י"ח שנה. וכן בכ"י"ם ובכ"י"א צא מהן י"ח שנה שעבוד של עגלון מלך מואב ובספר סדר החכמים צד 43 מוחק המלה י"ח. ובכ"י"א מפורש שיבנה עשרה שנה. (יא) בסוף ימיו. גילקוט וכ"י"א בסוף ימיו של עגלון מלך מואב ובפ' היריד"א שופטים ג' ל"א וחז"ל אמרו ששפט שמגר שנה אחת וכו"ה נקבלת הראב"ד צד מ"ח וכסופן שמגר שנה אחת. ונראה שגמר כאן בן וכן אמר יוסף הכהן 3, 4, 5 ששמגר מת בטרם שלא שלמה לו שנה אחת. (יב) בימי עגלון היה. גילקוט ובכ"י"א ובימי עגלון נאמר ויהי וגו' ובכ"י"ם בימי עגלון היה ויהי וגו'. (יג) ויהי בימי שפוט השופטים וגו' במדרש רות ריש פ"א ויהי בימי שפוט השופטים ומי היו? רב אמר ברק ודבורה היו ר' יהושע בן לוי אמר שמגר ואהרן היו והנה ריב"ל כשיטת המדר עולם כאן. רק נראה שצ"ל במדרש רות אחד ושגמר היו והנה ריב"ל כ"ג ע"א אמר ר' יהושע בן לוי ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על דם ואחד מהם שאלה שלוש בשם בתעו אמר לקוצרים ה' עמכם וב"ד של מעלה הסכימו על זה שהמלאך אמר אל גדעון ה' עמך יעו"ש והקשה ע"י הרש"א ועוד כמה מהמפרשים שם בתיבא דרי מעשה דגדעון היה זמן רב קודם מעשה בועז ואין סברא דהיה בועז מכלל כ"ד של גדעון ו' דורות לפניו והניחו בצ"ע; אולם האמת שר' יהושע בן לוי בעל המאמר במכות שם הולך לשיטתו במדרש רות הג"ל שסובר כדעת הס"ע שבימי עגלון היו השופטים, ושהשופטים היו שמגר ואהרן וחולק על מאמרו אבנן זה בועז. ומאמרו של ר' יהושע בן לוי במכות שנוי במדרש תהלים מזמור נ"ז וכירושלמי ברכות פ"ט ה"ה רק שם בירושלמי הגי' אמר ר' יהושע בן לוי דרומיא. ונראה שקראו בן לריב"ל. או שט"ס בירושל' התואר דרומיא ולמדנו מזה שהרב רי"ס ז"ל במבוא הירושלמי צד צ"ב שנה כזה עי"ש. ומ"ש במדרש רות הג"ל בשם רב שהשופטים היו ברק ודבורה זה סותר למאמרו של רב בבבא בתרא צ"א ע"א אבנן זה בועז דהלא מוזן ברק ודבורה עד אבנן עברו כמאה וששים שנה, ומה גם הלא בועז נשא את רות לעת זקנותו? על כן נראה גירסת הכת"ב בגמ' ב"ב שם שגרסו שם רבה בר יצחק ולא רב. ראה דקדוקי סופרים שם. ורבה בר יצחק היה תלמיד רב. וגילקוט רות הגירסא רב נתמן בר יצחק. והדעה שאבנן זה בועז לא נזכרת במדרשי א"י ורק במדרש רות פ"ז פסוק ותלכנה שתייהן יש אומרים אבנן היה כשיא בנותיהו כו' וגם בהרדס רות נזכר מ"ה. והבב בניר כ"ג ע"ב ועוד בכמה מקומות אמר ר' יוסי בר' הנינא רות בת בנו של עגלון מלך מואב היתה ובמדרש רות פסוק וישאו להם נשים ר' ביבי בשם ר' ראובן אומר רות וערפה בנותיהו של עגלון היו. ודעתם נובע מהס"ע כאן שיהיה בימי שפוט השופטים בימי עגלון היה ובתוס' כתבו שם להקשות לאו דוקא נקט בת בנו והרי יש מעגלון ועד אבנן יותר

ככאתם

סדר עולם רבה פרק יג

פרק יג

עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה (א) ויום שמת בו עלי ויטש משכן שילה וימאס באהל יוסף וגו' (ב) ויתן לשבי עזו (תהלים עט) ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים ויקראו פלשתים וגו' [שמואל א' ו'] ויבאו אנשי קרית יערים וגו' (ב*) ויהי מיום שבת הארון וגו' [שם ז] צא מהן שבעה שנים שמלך דוד בחכרון על יהודה נשתיירו שם י"ג שנה צא מהן (ג) אחד עשר לשמואל בעצמו (ד) וב' לשמואל ושאל (ה) ויהי מיום שבת הארון וגו' [שם] בתחלת אלו העשרים שנה הביאו את (ו) אהל מועד לנוב ואף על פי שהיה (ז) ארון ה' בקרית יערים (ח) בנוב היו מקריבים (ט) כל י"ג שנה וז' שנים בנבעון. בסוף עשרים העלה דוד את ארון ה' מקרית יערים אל בית עבד אדם הגתי וישב ארון ה' בית עבד אדם הגתי שלשה

הערות ותקונים

(א) ויום שמת בו עלי. עי' זכחיס קי"ח ע"ב ובילקוט שמואל א' ר' קל"ט ועי' שמואל הברייתא דילן. (ב) ויתן לשבי עזו. בכ"א ובכ"ט ויטש משכן שילה אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף ובשבת אפרים לא בחר ויתן לשבי עזו ותמארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר בחוריו אכלה אש ובתולדותיו לא הוללו כהניו בחרב נפלו ואלמנותיו לא תבכינה ועי' ברש"י שם ובמפרשים. (ב*) ויהי מיום וגו'. בילקוט בדפוסים הישנים ויהי מקץ וגו'. (ג) אחד עשר לשמואל בעצמו. בגמ' זכחיס שם ובתמורה פ"ו ע"א הגי' עשר שנים מלך שמואל בעצמו שנה אחת שמלך שאלו ושמואל ושתיים שמלך שאלו בעצמו. וכן הגיה דג"א כאן בכאורו. ובזכחיס שם לא התעורר רש"י ותוס' על דם"ע אולם בתמורה פ"ו רש"י והתוס' ד"ה ושלשים עפ"י דם"ע ובמדרש תהלים מומזר צ"ב והלא לא שפט אלא שלש עשרה שנה. ובמדרש במ"ד פ"ג נשתייר שם י' שנים הוא לא נשא נשואן של ישראל אלא י' שנים. ובתענית ה' ע"ב מי גרם לשאלו שישב בגבעה שישב שתי שנים ומהצד התפלתו של שמואל ופירש המיוחס לרש"י כדמפרש בסדר עולם שמלך מחצית שנת י"א וי"ב וי"ג עכ"ל ובילקוט שמואל שם מעתיק מס"ע י"א לשמואל בעצמו וכן בכל הכת"י שתי"י ובס' סדר הח' לא הביא גי' כת"א. (ד) וב' לשמואל ושאלו. בילקוט ובכ"א ושתיים לשאלו שנאמר בן שנה שאלו במלכו ושתי שנים מלך. ובכ"ט ורס"ט ושתיים לשאלו הרי עשרים ועי' ברד"ק שופטים י"ח א' אפילו לדברי בעל ס"ע כו' הנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש נכתוב כו' וזה שלא נכנסת דם"ע שלפנינו, והנה הקרא ויהי מיום שבת הארון וגו' כתוב קודם מזמן שמלך שאלו. אולם דעת דם"ע דכ"ט שאין מוקדם ויזו מיום שבת בפרישות. (ה) ויהי מיום וגו'. בילקוט ובכ"א ורס"ט ליתא. (ו) אהל מועד לנוב. בילקוט ובכ"א הביא שמואל היראה את אהל מועד לנוב. וברד"ק ש"א ז' ה' וכן אמר בס"ע בתחלת כ"י שנה הביאו כו' ובזכחיס קי"ח סע"ב ותנא כשמת עלי הכהן תרבה שילה וכו' לנוב והכוונה לרס"ע דילן כמו שצ"ן גם בעל מסרת הש"ס. (ז) ארון ה' בקרית יערים. ומ"ש שמואל א' י"ד י"ח ויאמר שאלו לאחיה הגישה ארון אלהים כי היה ארון אלהים ביום ההוא וגו' והלא הארון היה בקרית יערים? ועי' שקלים פ"ו ה"א ב' ארנות היו אולם בברייתא דמלאכת המשכן סוף פרק ו' והשבעים העתיק שם המקרא הגישה האפור וכן נמצא בהרבה ספרי קדמונים. (ח) בנוב היו מקריבים. בכ"א בנוב היו מקריבין הצבור ועי' משנה זכחיס פ"ד ד' ק"ב אלו קדשים קריבים במשכן קרבנות הצבור קריבין במשכן ועי' בפירש"י ושם ד' ק"ט ע"א הא מני ר"ש הוא דאמר אף של צבור לא הקריבו כו' ובתוס' שם קי"ז ע"א ד"ה ר"ש בהג"ה ועי' בתוס' יומא ס"ד ע"א ד"ה בשילה. (ט) כל י"ג שנה. בכ"א ומינבען שנאמר [בכ"ט ליתא] ויהי

מים

הרשים וגו' [שמואל ב' ו] הא למדנו שלא נתברך (י) אלא בעבור ארון האלהים (*) בן שנה שאול במלכו וגו' [שם א' יג] שמואל אמר לשאול בשעה שמשחו וירדת לפני הגלגל וגו' [שם י] ירד שנה ראשונה (יא) והכה נחש העמוני ומשחורו ישראל (יב) שניה ירד (יג) ולא שמר הכמתו (יג) ואמר שמואל אל שאול נסכלת לא שמרת וגו' [שם יג] (יד) ואותו הפרק נמשח דוד שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי וגו' [שם מ"ז] ואחר כך ויקח שמואל את קרן השבן וגו' [שם] והוא היה (טו) בן כ"ט שנים (טז) ואומר ורוח ה' סרה מעם שאול [שם מ"ז] ויהי שאול עוין את דוד [שם י"ה] בו בפרק (יז) חרבה נוב (יז) ובאו להם

הערות ותקונים

מיום שבת הארון בקריה יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה ובילקוט ליתא. (י) אלא בעבור ארון האלהים. בילקוט ובכ"א למדנו שלא נתברך אלא בשביל הארון ובכ"ב למדנו שלא נתברך אלא בעבור ארון האלהים ומ"ש למדנו זה לפלא כי כל זה מפורש בקרא בשמואל שם ברך ה' את עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים? אמנם כדברי הימים א' י"ג י"ד ליתא המלות בעבור ארון האלהים. ואולי שצ"ל כאן ברך ה' את בית עובד אדם כמה רכנו? בבנים ובאיוז וכות בעבור ארון האלהים וכן הוא בברכות דף ס"ג ע"א וכירושלמי יבמות פ"ד ה' י"ב ובמדרש שיר השירים רבה פסוק סטכנו באששות בשם ר' יוסי בן הלפתא וע"ש. בקרא כתיב בעמאל: שם ויברך ה' את עבד אדם ואת כל ביתו. ובילקוט שם ויברך ה' את בית עבד אדם. וכן במקרא שלפינו כתיב בית עבד אדם ובמכילתא בשלה מס' ד' ו' בבית עבד אדם. (*) בן שנה שאול וגו' רבים מהמפרשים הראשונים נחמס' בזה מהס"ע וחושבים לשאול עשרים שנה למכותו. וגם היהודי אפאלימוס שהי בזמן בית שני כתב ששאל מלך כ"א שנה. אולם השבטים חרגמו כדברי חז"ל בס"ע. ויוסף דהרן בקדמוניות 9. 14. 6 מחשב למכות שאול ארבעים שנה. (יא) והכה נחש. בילקוט בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך ירד כראשונה והכה נחש העמוני וכצ"ל. (יב) שניה ירד. פ"י לגלגל כי היו לשם שתי הליכות וגלגל היה בעמק כמו שכתוב שם י"ג פסוק י"ב ירדו פלשתים אלי הגלגל. ועי' במבאר. (**יב) ולא שמר הכמתו. פ"י הכמתו של שמואל שהבטיחו ואמר לו שבעת ימים תוחל [שם י' יח]. (יג) ויאמר וגו' לא שמרת וגו'. בילקוט ליתא כ"ו עד ויקח שמואל את קרן וגו' ובכ"א מוסף ואומר אל כל אשר יפנה ירשע וגו' ואומר כי הטאת קסם מרי באותה עתת ויסב שמואל ללכת ויחוק בכנף מעילו ויקרע וגו' ואחר כך ויקח שמואל את קרן וגו' ועי' ביזמא כ"ב ע"ב שאול באת מאי היא מעשה דאגן ובתוספת ישנים שם ד"ה שאול שלא התקדדו להס"ע ובמדרש שמואל פ"ז ובשחר טוב סוף מומר ד' ובפסיקתא פרשת התודש ד' מ"ה ע"ב מהו בכל אשר יפנה ירשע ניצחן. (יד) ואותו הפרק נמשח דוד בו ער והוא היה בן כ"ט ליתא בילקוט ובכל הכתי' ובפסיקתא שם ד' מ"ד תוחלת ממושכה וגו' זה דוד שנמשח ומלך לאחר שתי שנים וע"ש בהערות. (טו) בן כ"ט שנים. בילקוט בדפוסים הישנים וכי"א ובכ"א בן כ"ח שנה. (טז) ואומר ורוח ה' סרה כס"ע עם התקפה של גענעבראירד ויהי שאול עוין את דוד ואומר ורוח ה' סרה וגו'. (**יז) חרבה נוב. בילקוט הכה נוב. (יז) ובאו להם. בילקוט וכי"א והביא שמואל אתל מועד לגבעון והנחנו כנוסחתנו ועי' לקבן. ודרמב"ם פ"א מה' בית הבתרה כתב כשם עלי חרב שילה ובאו לנוב ובנו שם מקדש וכשמת שמואל חרב ובאו לגבעון ובנו שם מקדש וכן הוא בסמ"ג עש"ן קס"ג. ובשלשלת הקבלה ד' מ' ע"א ד"ו ובאו לנוב ובנו שם מקדש. ורב יוסף תרגם כדכ"א י"ו פסוק ה' ממשכן זמא לנוב ומנוב לשילה ומשלת למשכן גבעון. וזה שלא כהס"ע כאן שמואל דבין בנוב ובין גבעון היה האהלה מועד ועי' ס"ש גראמין ח"א צד ק"ם שלא זכר כ"ו. לגבעון

סדר עולם רבה פרק יג

(יח) לגבעון כל ימיו של שמואל הרואה (יט) אינן אלא נ"ב (כ) ועוד ש:אמר ועלי הכהן יושב על הכסא וגו' (כ*) והיא מרת נפש וגו' [שם א] (כא) באותו הפרק (כב) נתמנה להיות שופט ואומר (כג) והוא שפט את ישראל ארבעים שנה [שם ד] גשתיוו י"ג שנה צא בהן (כד) שנה אחת לעיבורו (כה) ואחד עשר שנה לשמואל (כו) ושנה אחת לשאול (כז) הרי נ"ב שנה שמואל בת לפני

הערות ותקונים

(יח) לגבעון. הגר"א מחק כל המאמר כאן בו בפרק חרבה נוב כו' והעמיד כל זה לעלי ב' לשאול בעצמו בו בפרק חרבה נוב. אבל כגו' הישנה כן הוא בילקוט ובכל דבת". ובכחיים ק"ח שם העתיקו מרס"ע נשמת שמואל הרמתי חרבה נוב ובאו לגבעון וע"כ אין דכרח לדגיה כאן. (יט) אינן אלא נ"ב. בכח"א אלא נ"ב שנה. ובכ"ם כל הימים של שמואל הרמתי הרואה אינן אלא נ"ב שנה. בשמות פ"ג ובמועד קטן כ"ח ע"א חמישים ושנים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. ובתענית ה' ע"ב ויהי כי זקן שמואל וכו' סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב דוה דאמר מר מת כנ"ב שנה זהו מיתתו של שמואל הרמתי וכן הוא בירושלמי ברכות פ"ד ה"א ועוד בכמה מקומות והמקור לזה ששמואל חי רק נ"ב שנה מס"ע כאן. ובסכת קיצור ימיו של שמואל אמרו בירושלמי שם ובשורת טוב אבר ר' אבא בר"ה דר"ה ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בכל יצעב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה ע"י שרבתה בתפלה קצרה בימיו של שמואל כו' אבל ר' מאיר חולק ע"י שם ואמר והיה כי הרבתה להתפלל אל ה' סמאן שכל המרבה בתפלה נענה וא"כ לדעת ר' מאיר חי שמואל זמן דב יורה והולק על הס"ע כאן. וכן במדרש שוודר טוב מזכור כ"ה אם יעמוד משה ושמואל וגו' זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. אמנם במדרש תהלים שהצ"א לאור הרב הגרול ר' שלמה באבער נ"ו ליתא זה. (כ) ועוד. כולת ועוד לא גרסינן. וכן ליתא בילקוט ובכל הכת". והמפרש עץ יוסף על הס"ע שגה בזה שחבר המלות נ"ב ועוד כידר. (כ*) והוא מרת נפש. בכ"א ליתא ובכ"ם איתא. (כא) באותו הפרק נתמנה. בילקוט ובכ"א וכ"ם באותה שעה. וברש"י תמורה ט"ז ע"א ד"ה עשר דאמר מר בסדר עולם ועלי הכהן יושב על כסא והיא מרת נפש וגו' ובאותה שנה נתמנה עלי להיות שופט על ישראל כו' וברש"י נזיר ה' ע"א ד"ה מאי כמאן אהה למד [בס"ע] שבאותו יום שעלתה חנה לשילה דכתיב ועלי הכהן יושב על הכסא באותו יום נתמנה לשופט והיינו דכתיב יושב על הכסא כו' ע"ש. (כב) נתמנה להיות שופט. ברד"ק וירד"א שם נתמנה להיות כהן גדול ושופט. ובמדרש שמואל שם מלמד שבאותו יום מנו אוהו כהן גדול ובתנחומא שמיני אות ג' עלי שהיה עלי כהן, ואב ב"ד וכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב וגו' והדרש שישב חסר כתיב. (כג) והוא שפט וגו'. בכ"א שנאמר הוא וגו' ובכ"ם ליתא זה. (כד) שנה אחת לעיבורו. הגר"א כתב בבאורו כאן שלא גרסינן זה דאח"כ כתיב ויהי לתקופת הימים לא עברו אלא ששה חדשים וב' ימים. ובדגותווי לתמורה ט"ז כתב הגר"א להפך וסותר דבריו. ועי' רה"ש ד' י"א ע"א וכנהר ד' י"ח ע"ב ובגליון שם. (כה) ואחד עשר שנה. כפי שהג"י בגמ' זבחים ותמורה צ"ל כאן עשר שנה ויוסף הכהן [ספר ששי פ"ד] אומר ששמואל שפט על כל ישראל כאן שנה אולם בעיקר אריכות חייו הוא נוטה מס"ע. (כו) ושנה אחת לשאול. הגר"א הגיה שנה אחת לשאול ולשמואל וב' שנים לשאול. וזה ללא צורך כי כבר נשנו הדברים לעיל. ובילקוט ובכ"א וכ"ם ליתא כ"ו ושם הג"י צא מהן שנה אחת לעיבורו כמאן נ"ב שנה. והמעין ברש"י ותוס' נזיר ה', המורה שם ותענית ה' ע"ב יראה שלא היה לפניהם כ"ו כאן בהס"ע. אמנם המפרש המיוחד לרש"י בתענית שם כתב שלא בדיוק וה"ל בר"ה ימי ובסדר עולם תמצא תוספת על זה כשני דשין ע"ב וזה ללא אמת וצ"ל כשתי שורות. (כז) הרי נ"ב שנה. בבבלי בכל המקומות שהבאנו למעלה לא נזכר פירמי החשבון כהנ"ב שנה. ובירושלמי בתענית פ"ד ה"א ובכחיים

סדר עולם רבה פרק יג

מיתתו של שאול (כח) בארבעה חדשים שנאמר ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים [שם כ"ג] ויהי אחריו כן וישאל דוד בה' לאמר וגו' [שמואל ב' ב] בן ארבעים שנה איש בשת במלכו וגו' ושתי שנים מלך בירושלים וגו' נמצאת מלכות ישראל (כט) במלה המש' שנים (ל) ויבואו כל זקני ישראל אל המלך הכהונה [שם ה] אותו הפרק נמשח עוד דוד בן שלשים שנה דוד במלכו (לא) וארבעים שנה מלך :

פרק יד

ויהי דוד וזקני ישראל (א) ושירי האלפים וגו' ויבואו את ארון

הערות ותקונים

פ"ג למרו זה שנאמר וישב שם עד עולם והלא אין עולם של לוי אלא המישים שנה דכתיב ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה וחי' דילהן ג"ב אמר ר' יוסי בר"ב ושתיים שנמלתו וברש"י המורה שם דכל שנותיו של שמואל לא היו אלא ג"ב כדנפקא לן בעלמא מעד הגמל הגער כו' וע"ש בחוס'. ובמבוא שלי העירוני שכל זה סותר למ"ש בחולין כ"ד ע"א שבשילה ובית עולמים ליום אינן נפסלין אלא בקול ושנים אינן פוסלין בס'. וע"ש בעד ס"א. (כח) בארבעה חדשים. וכן בילקוט וכי"א וכ"מ ארבעה חדשים. אבל בתרגם יונתן תרגם ימים וארבעה חדשים עדן בעדן וארבעה ירחין ודעתו ימים שנה כמו שאמרו לעיל בפרק ב' הערה מ' ולקמן פרק י"ז והשבעים תרגמו כהן ארבעה חדשים והמלה ימים לא זכרו כלל ואולי נסחו גם ח"ל בס"ע כן. וזכ"מ ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים ארבעה ובילקוט סאלוניקי ובוויניציאה בשדה פלשתים ד' חדשים. וכן בקניקיא. ובפירש"י שמואל שם מעום ימים שנים וא"א לפרש ימים זה שנה כו' ושאל לא הלך אחר מיתתו של שמואל אלא ד' חדשים כמו ששינו בסדר עולם עכ"ל וברש"י נזיר שם כמו שלמדנו בס"ע שלא מת שבואל לפני שאול אלא ד' חדשים כו' עכ"ל. והרד"ק והריד"א בפ' לשמואל א' כ"ד פסוק א' הביאו בשם חז"ל ששבעה חדשים מת שמואל קדם שאול כו' ע"ש וכנראה שכן היה לפניו בהס"ע כאן. וכעין זה בתוספתא סוטה פיק י"א א"ר יוסי [לפי נוסחת הרד"ק שמואל א' כ"ח פסוק ג', ובמדרש קהלת פסוק טוב שם משמן טוב הגי' א"ר אסי וכן במדרש שמואל פכ"ג הוצאת רש"י. וצ"ל א"ר יוסי] כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת הא כיצד וימת שמואל מיתה וודאי ושמואל מת מענינו של שאול. וקרוב לומר שכל המאמר נובע מהס"ע כאן ולזה הכוונה במלות א"ר יוסי ולבי אימר לי שרוב מאמרי התוספתא שם בנוכחים בהס"ע והסיים בנוסחתנו. (כט) במלה המש' שנים בכ"מ נמצאת מלכות מלכה ה' שנים עי' סנהדרין כ' ע"א ששהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה ועי' ברש"י שם דתניא בסדר עולם והימים אשר מלך דוד וגו' נמצאת מלכות ישראל במילה המש' שנים עכ"ל ובהוס' שם חולקין על פירש"י וכדבריהם פ' הרד"ק ש"ב ה' פסוק א' אבל נוסחת הס"ע שלפינו מסייעא לפירש"י ועי' במדרש חסר ויתיר [פליטת סופרים עד מ"ג] כל חכרונה מלא בר מן א' למוכד ששעו ישראל ה' שנים מלך וע"ש. ואגב אמר על מ"ש הרמב"ם בפיה"ש לאבות פ"א כמו שאמרו כיון שנחמנה אדם פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע ממעלה עי"ב והגר"ב לא ידע היכן נזכר דבר זה בתלמוד או במדרש. שחקור המאמר הג"ל במדרש חסר ויתיר לעיל שם. (ל) ויבאו כל זקני ישראל. בכי"א ומינען ויבאו כל זקני ישראל וגו' ומשחתו את דוד למך על ישראל כדבר ה' ביד שמואל [דה"א י"א]. (לא) וארבעים שנה מלך. בכי"א אותו היום היה בן שלשים ושבע שנים וארבעים שנה מלך.

(א) ושירי האלפים וגו'. בכי"א ויהי דוד וזקני ישראל ושירי האלפים וגו' ויבואו את

סדר עולם רבה פרק יד

האלהים וגו' ויכל דוד מהעלות העולה וגו' ויחלק לכל איש וגו' ויתן לפני ארון ה' מן הלויים משרתים וגו' ביום ההוא 'אז נתן דוד בראש וגו' [ד"ה א' טו] כשהר היו אומרים (ב) הודו לה' קראו בשמו וגו' [תהלים ק"ה] עד אל תנעו במשיחי וגו' וכן הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ וגו' עד (ג) ויאמרו כל העם אמן והלל לה' [ד"ה א' טו] וכך היו כל (ד) הארבעים ושלש שנה לפני הארון עד שהביאו שלמה לבית העולמים. כברות דוד מפני אבשלום בנו (ה) היה אביתר עומד עד שעלה (ו) במעלה הזתים ושאל (ז) באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה (ח) ונכנס

העקות ותקונים

ארון ה' [לפנינו אלהים] ויצגו אותו במקומו [לפנינו ויצגו אותו בתוך האהל] בתוך האהל אשר נטע לו דוד וגו' ויכל דוד מהעלות גו' ויבדך את העם בשם ה' צבאות [לפנינו בשם ה'] ויתן לפני ארון ה' וגו' ביום ההוא או נתן וגו'. (ב) הודו לה' וגו'. עי' שו"ת טוב ט"ו ע' ובילקוט שמואל ר' קמ"ב ומלכים ב' קמ"ח העתיק הס"ע. ובאשכול ה' הפלה וק"ש צד ה' ובכלבו ובאורות חיים הלכות מאה ברכות ד' ג' אחר מדרש ר' ישמעאל פורתין בהודו לה' קראו בשמו הבעם נראה שכל השנים שהיה הארון ביריעה תכן דוד לומר לפניו מומר זה ככתוב בספר יוחסין וסדר עולם שבתמיד השתר היה אומר מהודו עד אל תנעו ובשל בין הערבים שירו לה' כל הארץ עד והלל לה' עכ"ל וכפ' המיוחס לרש"י בדברי הימים א' ט"ו ל"ה לפיכך תכנס דוד לאומרים לפני הארון מומר אחד שתרית כו' מפי ר"א בר' משולם ז"ל ע"כ ולא זכר מהס"ע. (ג) ויאמרו וגו' והלל לה'. צ"ל עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה' ועי' בבראשית רבה פ' ג"ד מהלוקת אמרתי. וכבי"א מוסף והניחם להיות משרתים שם להודות ולהלל לה' אסף הראש ומשנתו זכריה גו' עד ועבד אדום בן ידותן וחסה לשערים. והכונה להכתובים שם ט"ו ל"ו ל"ח ועיבד שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו וגו' וע"ש במבאר (ד) הארבעים ושלש שנה. כבי"א ורס"ט וכך היו עושין בציון כל מ"ג שנה ובדפוס ראשון בטעות בציון וכן בדפוס וויניצא ש"ה ובד' באזיליא ש"מ וכך היו אומרים כל מ"ג שנה בציון לפני הארון וב"ש בציון זהו כב"ש ש"ב ו' ט"ז. והמ"ג שנה הם ל"ג שנה ממלכות דוד כי דוד העלה הארון לירושלים בשמיני למלכותו ושלמה העלה את הארון מעיר דוד היא ציון [מלכים א' ח' א] כשנשלם בנין הבית אחר שש שנים וחצי לבנינו וא"כ עשה לו הארון בציון מ"ג שנה. והילקוט הביא זה מס"ע בשמואל ב' רמז קמ"ב ומלכים קפ"ח אולם היה לפנינו שני קובעים משונים בשמואל העתיק וכך היו עושים מ"ג שנים. ובמלכים וכך היו עושים בציון. (ה) היה אביתר. ובילקוט וכי"א ובבריתו ספני אבשלום יצא עמו עד שעלה במעלה הזתים ובברכות ד' ד' ע"א אביתר אלו אורים ותומים ופירש"י שכל ימי דוד היה נשאל באביתר כו' כדאמרין בסדר עולם ונסתלק אז מן הכהונה ע"כ. (ו) במעלה הזתים. בקרא לפנינו שם ט"ו ל' משמע שדוד עלה במעלה הזתים אחר שהשיבו צדוק ואביתר את הארון לירושלים ובשלשלת הקבלה ד' ה' ע"כ מביא הס"ע היה אביתר עומד במעלה הזתים. (ז) באורים ותומים. כבי"א וילקוט ונשאל באורים ותומים ועי' לקמן הערה ח'. (ח) ונכנס צדוק תחתיו. כבי"א ונסתלק מן הכהונה שנאמר ויעל אביתר ויעל אביתר ונכנס צדוק תחתיו. ובזו"מ ע"ג ע"כ כל הן שאינו מדבר ברות הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו שהי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וגו' וזה נובע מהס"ע דילן. כמו שפי' שם רש"י ויעל אביתר ותניא בסדר עולם וישאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנאמר ויעל אביתר. ובסוטה מ"ח ע"כ שהי שאל צדוק כו' שנאמר ויעל אביתר ופירש"י והכי תניא בס"ע גבי ארון ובבריתו מפני אבשלום יצא עמו עד שעלה במעלה הזתים ונשאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה נכנס צדוק תחתיו כדכתי' ויאמר המלך לצדוק השב את הארון וגו' ע"כ וכן כתב רש"י ורד"ק כפי' לשמואל

צדוק תחתיו (ט) והחזירו את הארון למקומו אבל (י) אהל מועד
 שעשה משה במדבר ומוכת הנחושת (יא) שעשה בצלא"ל (יב) ומנורה
 ושלחן ואש שירדה (יג) בימי משה היו (יד) בכמה בנבעון (טו) ואת
 צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בכמה אשר בנבעון וגוי' [שם א'
 י] וכך היו עושין כל (טז) חמשים שנה בנבעון עד שבאו לבית העולמים.
 ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגוי' כי נדר נדר עבדך וגוי'
 שמואל ב' טו] (יז) היא שנת שלשים ושבע למלכות דוד (יח) רבי

הערות ותקונים

לשמואל ב' טו"ו כ"ד בשם הס"ע ועי' ברש"י ברכות ד' ע"א ד"ה ואכותר שכל ימי דוד
 היה נשאל באב"ת עד מלחמת אבשלום ששאל אב"ת ולא עלתה לו ושאל צדוק ועלתה
 לו כדאמרין בסדר עולם ע"כ והמעין ברש"י בכל אלו המקומות יראה שנים שונות
 היו לפניו כאן. ולפניו בדפוס כאן אין זכר מהראיה מועיל אב"ת. וכן ליתא זה בילקוט
 והר"י יונה ברקמה צד קצ"ש מפרש ויעל במקום ויעמוד. וזרמטץ מפרש כן מדעתו
 בחלק א' צד 277 בהערה 4 ולא זכר את ר' יונה. (ט) והחזירו את הארון למקומו.
 בסופה ל"ד סע"ב ובתוספתא שם פ"ח תניא ר' יוסי אומר בג' מקומות נשאו כהנים
 את הארון כו' וכשהחזירו למקומו. ורש"י ותוס' נדחקו בכוונת האומר וכשהחזירוהו
 למקומו. אבל מקור הדברים מס"ע כאן. וזה כוונת המלות תניא ר' יוסי אומר. וראיתי
 אח"כ ברד"ק יהושע ג' שפי' כן מדעתו ולא זכר הסדר עולם. (י) אהל מועד שעשה
 משה בו'. זה לשון המקרא דברי הימים ב' א. ג'. ה' וחידוש שלא הביאה הברייתא
 המקראות האלו. (יא) שעשה בצלא"ל. בכי"א ובילקוט בצלא"ל בן אורי בן חור כמ"ש
 בקרא ספוק ה'. (יב) ומנורה ושלחן. בכי"א ובילקוט שם ושם ליתא ועי' מנחות ע"ח
 ע"א ובתוספתא דסוטה פ"ג ואעפ"כ לא היו משתמשין אלא בשלחן ומנורה כו'.
 (יג) בימי משה. בילקוט וכי"א ואש שירדה מן השמים בימי משה. (יד) בכמה
 בנבעון. בילקוט ובכי"א שם בכמה אשר בנבעון ובקרא כד"ה שם ה' שם לפני משכן
 ה'. (טו) ואת צדוק הכהן וגוי'. בכי"א וילקוט שנאמר ואת צדוק וגוי' ובכתי"א להעלות
 עולות לה' על מזבח העולה תמיד לבקר ולערב ולכל הכתוב בתורת משה אשר צוה
 ה' על ישראל ועמם הימן וגוי' ולפניו ולכל הכתוב בתורת ה' אשר צוה על ישראל.
 וכדוכה לוח בה"ב כ"ג י"ח להעלות עולות ה' ככתוב בתורת משה. ושם ליתא י"ב
 ככתוב בספר משה ובעזריא ג' ב' ובס' סדר החכמים לא התעורר על זה מאומה
 והספ"ר ערך דוד מביא מסע"ר היו בכמה בנבעון ועמם הימן עד שבאו לבית העולמים.
 (טז) חמשים שנה בנבעון. בבתי"א פארמא כל חמשים שנה אבל בכי"א וכך היו
 עושים כל שנים שהיו בנבעון. והם ארבעים של דוד ועשרה של שלמה ותחילת שנת
 הי"א נגמר הבנין. ובזבחים קי"ח ע"ב ובירושלמי ספ"ק דגבילה ותוספתא זבחים פ"ג
 הביאו מהס"ע דבוב וגבעון חמשים ושבע וחשבו י"ג מנוב כמו לעיל פ"ק י"ג וכ"ד
 דגבעון וז' שנים של בנין הבית לא חשבו לפי שהשבונם זה לא העלו רק להוכיח
 שנשתירו לשילה שם"ש שנה וביה סרה פליאת הרב בעל תמורת ישראל כפירש המשניות
 בזבחים שם. ובספ"ג עשין קס"ג וימי נוב וגבעון שבעים וחמש שנים וצ"ל חמשים
 ושבע ובפי' ת"ח לעי"ו מ' ע"א נוב וגבעון כ"ב שנה וצ"ל נ"ו שנה. (יז) היא שנת
 שלשים ושבע למלכות דוד. בפד"ש חמורה ט"ז ע"א והכי תניא כס"ע היא שנת
 שלשים ושבע למלכות דוד. ובתוס' שם ד"ה ושלשים ובס"ע תניא שנת ל"ה למלכות
 דוד היה המדד. והנכון כגי' רש"י ש"ש ושש כי היו אחרי המדד ה' שנים למלכות
 דוד כמ"ש בס"ע לקמן. (יח) רבי נהוראי אומר. כנזיר ה' ע"א הני ארבעים שנה
 מאי עבדיהו ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע לקץ ארבעים שנה ששאלו לחן מלך.
 ובתמורה שם ארבעים שנה למאן ר' נהוראי אומר משום ר' לקץ כו' ובירושלמי סוטה
 פ"א ה"ח יהי מקץ ארבעים שנה כל עצמו של דוד לא מלך אלא ארבעים וכאן הוא
 אמר הכין אלא כשעה ששאלו ישראל מלך וכן הוא ברבה נשא פ' ט'. וכ"ז הוא
 מסדר עולם כאן כמו שהעידו רש"י ותוס' בתמורה שם. אבל התוס' כנזיר לא הביאו
 הס"ע

סדר עולם רבה פרק יד

נהוראי אומר משום (יט) רבי יהושע (כ) מקץ ארבעים שנה לקץ ששאלו ישראל את המלוכה (כא) היא שנה עשירית לשמואל הראה מכאן אתה מחשב שבן שנים עשר שנה (כב) היה שלמה במלכו (כג) וישלח ביד נתן הנביא וגו' [שם יב] (כד) באותו הפרק יהיה אחרי כן ולא בשלום בן דוד וגו' [שם יג] (כה) יהיה לשנתים ימים וגו' ואבשלום ברח וגו' יהיה שם שלש שנים וגו' [שם] וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים (כה) ופני המלך לא ראה [שם ב' יד] (כו) יהיה רעב בימי דוד שלש שנים [שם

הערות ותקונים

הס'ע ודחקו עצמם לפרש דלאו דוקא מקץ ארבעים שנה. וראוי לדעת כי יוסף הכהן ספר שביעי פ"ה הביא הנוסח ויהי מקץ ארבע שנה. וכן תרגם הפשיטא שהמרידה של אבשלום היתה בשנת ארבע למלכות דוד. אבל תנא דס'ע נסח כנוסחתנו. ועי' במכילתא בשלח מט' דשירתא פ"ב. וכן השבועים תרגמו ארבעים שנה. (יט) ר' יהושע בילקוט שמואל ר' קמ"ט העתיק הס'ע משום ר' שמעון. ולקמן פרק כ"ב מובא עוד ר' נהוראי משום ר' יהושע. ובכ"י מינכעין הגי' שם ג"כ משום ר' שמעון ע"ש הערה א'. ובתוס' תמורה שם מביאים הס'ע ר' נהוראי אמר סתם בלא שם ר' יהושע. (כ) מקץ ארבעים שנה. בכ"י א' ר' נהוראי אומר משום ר' והלא אינן אלא שלשים וחמש ומה ח"ל יהי מקץ ארבעים שנה לקץ ששאלו את המלוכה וזה ח"ל התוס' בתמורה שם ובס' סדר החכמים הגי' משובשת ומה ח"ל ל"ו. (כא) היא שנה עשירית. בגזיר שם תנא אותו שנה ששאלו להן מלך הוא שנת עשר לשמואל תרמיית ובתמורה שם דתניא אותה שנה ששאלו להן מלך כו' ע"ש וכווננו כמ"ש תנא, דתניא להס'ע כאן ובילקוט שם מעתיק מס'ע' הוא שנת י"א לשמואל וע"ש ברש"י ותוס' בגזיר ובתמורה. ובכ"י לקץ ששאלו להם מלך ודעדערלין מביא למלכות שאול. (כב) היה. עי' ספרי ברכה פ' שני' ובפרקי דרבינו הירוש' ס' ב"ג ובסוף בראשית רבה. שש וזגות ששנותיהן שוות רבקה וקתה כו' שמואל ושלמה. ועל מ"ש רבקה וקתה העירויות לעיל בפרק א' שהמקור מס'ע' שם וכן מ"ש ששמואל ושלמה חיו ג"ב. ג"כ המקור מהס'ע לעיל פרק י"ג ומכאן וכן מ"ש בספר חסידים [ברלין תרנ"א צד 21] ח"ל ושלמה לא היה יותר מ"ב שנים או י"א כשאמר לו דוד ועבדו בכל לב ע"כ והירוש' שלא הביא מהס'ע כאן ובראב"ן ס' קי"ח כתוב: ובשלמה כתיב בן י"ב שנה במלכו ומ' שנה מלך הרי ג"ב עכ"ל וכיון להס'ע כאן. וגם היהודי אפולימוס אמר שלמה היה במלכו בן י"ב שנה. [הקדמון ע"ל 2. 482] ויוסף הכהן [8. 7. 8.] יאמר שלמה בן י"ד שנה במלכו. (כג) וישלח. בכ"י א' שנאמר וישלח וגו'. (כד) באותו הפרק. עי' מנהדרין ס"ט ע"כ שמוכא שם ברייתא דילן ועי' ברש"י שם ד"ה וכתוב וברש"א ולפלא שלא זכר שם רש"י מהס'ע כאן. (כה) יהי לשנתים ימים וגו'. בכ"י א' יהי חמש שנים ועי' בילקוט שם בדרום' הישנים מעתיק מס'ע' באותו הפרק יהי אחרי כן וגו' מקץ שנתים יהי שתי שנים ואבשלום ברח וילך וישב בשורה וגו' שלש שנים יהי חמש שנים וישב אבשלום בירושלים שנתים יהי שבע שנים ויהי רעב בימי דוד שלש שנים יהי עשר שנים וישומו בארץ ויבאו ירושלים מקצה וגו' ומה שהעתיק מקץ שנתים, וילך וישב ויבאו ירושלים זה שלא כנוסחתנו במקרא שם ויוסף הכהן ספר שמיני פ"ב יאמר שלמה היה במלכו בן י"ד שנה ושמונים שנה מלך. (כה) ופני המלך לא ראה. בכ"י א' יהי שבע שנים. (כו) ויהי רעב בימי דוד. עי' בתוס' תמורה שם דתני בסדר עולם שמלך דוד חמש שנים אחר המרג' ג' שנים של רעב. כו' ע"ש. ובפרקי דר"א פרק י"ז מובא בילקוט שמואל ר' קמ"ד אמר ר' פנחס' לאמר שלשים שנה [בן הוא ברש"י יבמות ד' ע"ט ע"א ד"ה תירסר ובילקוט שם. ובד' הישנים שלש שנים] שנהרב שאול ובכו. בא רעב בימי דוד וא"כ דעת ר' פנחס שקדם הרעב למיתת אבשלום וחולק על

ב' כ"א] (כו) הרי עשר וישמו בכל הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום [שם ב' כד] הרי אחד עשר שנה (כה) ובשנה האחרונה התקין (כט) דוד המלך משמרות כהונה ולויה. (ל) והסדיר את כל הבית וכתיב בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וגו' [ד"ה א' כו].

פרק טו

(א) והימים אשר מלך דוד על ישראל וגומר [מלכים א' ב] ואומר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים. בשנה הרביעית וגומר [שם ו'] (ב) ובשנה השנית ליפתח אמר למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה וגו' שלש מאות שנה וגומר [שופטים יא] ומן השנה השנית ליפתח (ב) ועד שנכנת הבית ק"ט שנה וארבעים שנה שהיו ישראל במדבר הרי ארבע מאות ושמונים שנה. בהצוי הויבל נבנה הבית (ג) בשנה הרביעית בשבוע (ד) וכן לשלמה (ה) שנאמר ובשנה

הערות ותקונים

על הס"ע כאן וע"ע ירושלמי קדושין פ"ד ה"א. (כו) הרי עשר. צ"ל הרי עשר שנים. (כה) ובשנה האחרונה התקין. בילקוט וכ"א בשנה האחרת בסופה וכד"ק מלכים ב' ג' ו' ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות. (כט) דוד המלך. בכ"א הכין דוד ועי' לקמן פרק ב'. (ל) והסדיר את כל הבית. בילקוט וכ"א ליתא ובשלשלת הקבלה ד' ח' ע"ב מביא הס"ע ובשנה האחרונה התקין משמרות כהונה ולויה וסדר כל הבית ומצא כ"ד אלפים ליום משוררים ומסם ד' אלפים מנגנים בכל יום ע"ב וכן נעתק בסדר הדורות ערך דוד. ועי' בדברי הימים שם.

(א) והימים אשר מלך וגו'. בכ"א והימים אשר מלך דוד על ישראל וגו' וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת אביו ויצלח אליו כל ישראל [דה"א ב"ט] ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים וגו' ויחל לבנות בתודש השני בשני בשנת ארבע למלכותו [שם דה"ב ג'] צא שנה אחת שעלתה לזה ולזה ע"ב ועי' בירושלמי דה"ש פ"א ה"א ובבבלי שם ד' ג' ע"א. (ב) ובשנה השנית ליפתח. בכ"א משנכנסו לארץ ער השנה השנית ליפתח ג' מאות שנה ועי' לעיל פרק י"ב. (*ב) ועד שנכנה הבית. בכ"א ער שבנה שלמה את הבית. (ג) בשנה הרביעית בשבוע. כי ת"מ שנה היה משנכנסו ישראל לארץ ישראל ער שנכנה הבית הרי ט' ויבלות פחות י' שנים וי"ד שכבשו ושחלקו הרי פחות הצי יובל ונמצא שברצי נכנה הבית. ובפ' על דברי הימים לאחד מחלמדי רס"ג צד ל"ו וז"ל ובענין דברים הללו מעינו במדות חכמים ובספר היובלות שהביא אלפיומ רס"ג מספרי הישיבה בשנת ארבעים למלכות דוד בחצי היובל בד' בשבוע התקין משמרות כהונה ולויה כו' עכ"ל וזה סותר לדעת הס"ע כאן ששנת ארבעים למלכות דוד לא היתה בחצי היובל רק בכ' ליובל ובא' בשבוע. והנה יוסף הכהן נגר אפיון צד י"ט כותב והנה שלמה בנה את הבית שש מאות ושתיים עשרה שנה אחרי יצאו בני ישראל ממצרים ע"כ ובקדמוניות יאמר [1. 3. 8] חמש מאות ותשעים ושתיים וזה שלא כנוסחאנו וכן כ"ש שם יוסף שהיה אז ג' אלפים וק"ב שנים לבריאת העולם וזה לא רחוק מהשבון הס"ע. אמנם סותר יוסף דבריו בקדמוניות [1. 3. 3]. (ד) וכן לשלמה. בכת"י ליחא וכן הנכון כי מ"ש בשמנה ובשנה הרביעית פירושו למלכותו במ"ש גב בד"ה ב' ג' בשנת ארבע למלכותו והיהודי אפולמוס שה' בזמן בית שני נבנה ראה שלמה החליל לבנות הבית בשנת ה"ג לחייו. וא"כ בשנה ראשונה למלכותו וזה העצמאלד ח"ב צד 482. (ה) שנאמר. בכ"א וכ"א ליחא.

סדר עולם רבה פרק טו

הרביעית יסד בית ה' בירח זו וכשנת ה"א בירח בול הוא החודש השמיני וגומר [מלכים א' ו] [ו] ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה [שם ז] אז יקהל שלמה את [ז] זקני ישראל וגומר [מלכים א' ח] ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל [שם] מלמד שאין השכינה שורה [ח] אלא בהקהל וכן הוא אומר וירא כל העם וירגו וגומר [ויקרא ט] ואומר ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' [שם] ובמתן תורה הוא אומר כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני [שמות יט] ובבית העולמים הוא אומר וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגומר [י] וכל בני ישראל רואים כרדת גוי [ד"ה ב' ז] ועל אותה שעה הוא אומר צאינה וראנה וגו' ביום התנונו [שיר השירים ג] [יא] ביום שמונה שלאחר שבעת ימי המלואים וביום שמחת לבו ביום גמר [יב] בית העולמים [יג] ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד [שם ג] ארבעה שנים עד שלא התחיל לבנות

הערות ותקונים

(ו) ואת ביתו בנה וגו'. הגר"א ל"ג אבל ככל הכת"י איתא. (ז) זקני ישראל. ככ"א וכ"ב כל זקני ישראל וכן בקעניקאט ולקמן שם במלכים פסוק י' ובה"ב ה' ג' ויבאו כל זקני ישראל. (ח) אלא בהקהל, ככ"א וכ"ב בקהל ועי' במסות ס"ד ע"א ובבא קמא פ"ג ספרי בהעלותך פ"ד דברים רבה פ' ז'. ופירושו כל עם ישראל. ועי' הוריות ג' ע"ב ובירושלים שם ובמסותם פ"ו סה"ו. אבל כמבולחא יתרו פ"ג ובילקוט שם ד"א לעיני כל העם מלמד שאם היו חסרים עד אחד אינן כדאי לקבל ר' יוסי אומר אשילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדאי לקבל שנאמר ובנתה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל ע"כ וא"כ ברייתא דילן דלא כר' יוסי. ועי' בילקוט מלכים ר' קפ"ו שהביא הסדר עולם. (ט) ואומר ויקרבו וגו' וכן הוא בכ"א וכ"ב. אבל בילקוט ליתא ותחת זה איתא שם ואומר וירא כל העם ויפלו על פניהם. (י) וכל בני ישראל רואים וגו'. צ"ל והמלך וכל העם זבחים זבח לפני ה' וזבח המלך שלמה את זבח וגו' ויתגבו את בית האלהים המלך וכל העם והכהנים על משמרותם וגו' וכל ישראל עומדים. וככ"א מוסף הא למדת שאין השכינה שורה אלא בקהל וכן הוא אומר במקלות ברבו במקלות ברבו אלהים ואומר ותקהל העדה. ובילקוט וכן הוא אומר במקלות ברבו אלהים ונראה שזה הוספה מאיזה מעתיק עי' כתובות ז' ע"ב ובפירש"י ותוס' ד"ה במקלות ובירושלים ברכות פ"ו ה"ג. (יא) ביום שמונה. בילקוט ורס"ש אלו ימי המלואים ובכ"ב אלו המלואים ובכ"א זה יום שהוקם המשכן ואהל מועד שבמדבר. (יב) בית העולמים. ככ"א בנין בית עולמים. ועי' פסיקתא דר"ב ויוד ביום כלת משה וב"ש שם ד"א כו' נובע מה"ע כאן ולעיל פ"ק ז' באתי לגני אחותי כלה זה יום שמיני. ובמשנה סוף הענין ביום התנונו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה ביה"ט. ובמתניתא דבני מעיכא [קאמברידו תרכ"ג] ביום התנונו וביום שמחת לבו זה בנין בית הקדש ועי' בתומא אררי אות ח' ובמדרש חז"ת סוף פסוק צאינה וראינה ונראה שחסר כאן בסדר עולם מ"ש בת"כ שמיני פ"א על אותה שעה הוא אומר צאינה וראינה וגומר בניס המצוינס במלך שלמה במלך שהשלוש שלו בעשרה עשרה לו אבו זה אה"ש שצויד בתכלת כו' אין אבו אלא ישראל שנאמר ולאומי אלי האדמו ע"כ וענין ראינה לזה שהמאמר הוא לר' יוסי מ"ש מפסיקתא דר"ב שם ועוד בכמה מקומות כמדדש"ר שמעון בן יוחאי שאל לר' אליעזר בר' יוסי אל אפשר ששמעת מאנך מה בעשה עשרתה לו אמו אמר ליה כך אמר אבא כו' שנאמר אלי עמי ולאומי ולאמי כתיב עמר ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו ואמר אילולי כו' ע"ש. (יג) העולמים. בילקוט שם מוסף אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד מנשה. והג"י משובשת וצ"ל אש שירדה בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנושעת אלא בימי

סדר עולם רבה פרק טז

(יד) את הבית אבל (טז) משתתחיל לבנות את הבית ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד [שם] באותו הפרק והרד שמע במצרים וגומר [שם יא] ויהי שמן וגומר [שם] ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים וגומר ומוצא הסוסים וגומר ותעלה ותצא וגומר [שם יז] (יז) והמלך שלמה אהב וגומר [שם יא] שתמצא לומר (יה) כי על אפי ועל המתי וגומר [ירמיה לב] אבל לעת (יט) זקנת שלמה

הערות ותקונים

בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה. וכמו שהיא בספרא ויקרא פ"ה ובזבחים ס"א ע"ב. והיה ב"ז לפני בעל הילקוש בה"ע כאן. וכן מוצאתי כ"ז אח"כ ככ"א כמ"ש בילקוש משירדה האש בימי שלמה לא פסקה עד מות מנשה. והנה בעל מסרת הש"ס בזבחים שם ציין להסדר עולם כאן. אבל לא העיר שבנוסחתינו ליתא ונמשך גם כאן אחרי נוסחת הילקוש. והרב בעל התורה והמצוה בתנ"כ שם העיר וז"ל ובימי שלמה נסתלקה האש ממוכת הנחושת אל מזבח אבנים כמ"ש בסדר עולם פ"ק ט"ז עכ"ל וגם הוא נמשך כזה אחרי בעל מסרת הש"ס. ואפשר שמ"ש ר' יוסי כתוב בה"ע אך נשטט מנוסחתינו; אם אמנם יש לדיק קצת מהכיל היה ג"כ כתוב בה"ע אך נשטט מנוסחתינו; אם אמנם יש לדיק קצת הדגה לשיטת ר' יוסי שם מ"ש בד"ה ב' ז' פסוק ז' ויקדש שלמה את תוך הרצף הוא שבנה מזבח אחר חוץ ממזבח הנחושת ואך יאמר כאן שלא נעתיקה האש ממוכת הנחושת והלא כד"ה שם פסוק א' כתיב והאש ירדה מהשמים וגו' אולם כבר ידענו שה"ע תופש הכלל שאין מוקדם ובאחר בתורה. ונראה ג"כ שמקור הס"ע את הבית שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה ממ"ש בד"ה ב' ל"ג מ"ז וכן את מזבח ה' וזבח עליו זבחי שלמים ותורה שמוה מבוואר שאמנשה בנה מזבח חדש וסל את מזבח הנחושת שעשה שלמה והנוסח ויבן כן הוא ברוב ספרי כתיב בד"ה שם לעדות קעניקאם הדי ראסטי. אולם לפנינו בפסוק שם הכתיב ויבן את מזבח ה' ונראה שה"ע קרא בפסוק לפי הקרי ויבן. וראה רש"י במלכים ב' פ"ז ט"ו. (ד) את הבית וכן הוא בילקוש ר' קע"ב מס"ע. וברש"י מלכים א' ג' ויאהב שלמה וגו' ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משתתחיל לבנות ויתחיל שלמה את בת פרעה כשתמצא לומר כי על אפי וגו' כך שינוי בסדר עולם למרנו שאין הפרשיות כתובות בסדר עכ"ל. (טז) משתתחיל לבנות את הבית. אבל בויקרא רבה פ' י"ד וברבה נשא פ' י' א"י וידן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה ביה"ק לא שתה בהן י"ן כיון שבגאו ונשא בתיה כון פרעה אותו היליה שתה יין הה"ד כי על אפי וגו' וחולק בזה על הס"ע ועי' נדה ל' ע' ע"ב כאן קודם שנשא שלמה כו' והמקור מכאן. (טז) באותו הפרק כו' ויהי שמן וגו'. בילקוש ובכל הכ"י ליתא ועי' הגחומא בראשית ס"י ב"ז. (יז) והמלך שלמה אהב וגו'. פי' שמונה כאן השלשת דברים שעשה שלמה שלא כהוגן ויתן את הכסף, ומוצא הסוסים, והמלך שלמה אהב כמ"ש הגר"א בבאורי כאן. וכן כפוש בפסקא דר"ב פ' אחרי. אבל בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ז ומדרש חזית ספ"א כתיב והמלך שלמה אהב נשים נכריות ר"ש בן יוחאי אמר אהב נשים אמר לונות כו' ר' יוסי אומר למשכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה ר' ליעזר אומר על שם גם אותו הממיו הנשים הנכריות אשכח תיסר ר"ש בן יוחאי ותנניה ור' ליעזר תרא ור' יוסי בן הלפתא פליג אתלתייהו ע"כ. פי' שר' יוסי פליג על כולם וסובר דלשם שמ"ס נתכון ולא נתתין בהן בגחתי אלא גיורן והנניסן תחת כנפי השכינה. וכן כתב הדמב"ם ה' איסורי ביאה פ"ג הי"ד ובפ' הירידא למלכים שם וכעין זה בשם ר' יוסי בשבת כ"ז ע"ב וא"כ ברייתא דין דלא בר' יוסי. ובילקוש ר' קע"ב וברש"י מלכים א' ג' לא היה כ"ז בה"ע. ככ"י מנינען כתוב כאן והמלך שלמה אהב וז"ל כואביות עמננות צדיות חזית וכן אדומית לא זכר. וראה גרעטק ח"א ער 413 בהגיה. ומ"ש יוסף הנק. 7. 5. 8. (יה) כי על אפי וגו'. עי' נדה דף ע' ע"א. (יט) זקנת שלמה. ברש"י מדרש חזית תני ר' חייא רבה דק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רות

סדר עולם רבה פרק טו

(כ) סמוך למיתתו שרתה עליו (כא) רוח הקודש ואמר שלשה ספרים הללו משלי שיר השירים (כב) וקהלת אחיה אמר לירבעם והיה אם תשמע ונומר [מלכים א' יא] ומה בנה לדוד נתן לו מלכות (כג) שלשים ושש שנה על ישראל לו ל"ג ולבנו שלשה (כד) ואלו זכה ירבעם בן נבט היתה מלכות ישראל מסתיימת בידו לו ל"ג ולבנו שלש וכן הוא אומר ואענה את זרע דוד למען זאת [שם] מה תלמוד לומר למען זאת אלא כנגד ל"ו שנים (כד) שנתחתן שלמה בפרעה (כה) מלך מצרים (כו) מה תלמוד לומר אך לא כל הימים כבר גלוי לפניו שאסא עומד לקלקל.

הערות ותקונים

הקודש ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים והנה במבוא צד 51 הארכתי בזה במה שכתב הגר"ל להוכיח מזה המאמר שר' חייא סדר הסדר עולם. והראיתי שלא נכון הדבר מכמה טעמים. והקורא ידרשם משם. ובאן אעיר שברייתא דילן לא בר' יוסי יהוא סובר בידים פ"ב שמהלוקת ב"ש וב"ה שקהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מהלוקת ולגירסא אחרת מגילה ז' ע"ב שיר השירים מטמאה את הידים וקהלת מהלוקת ולפ"ו ברייתא לאו ר' יוסי ועי' אבות דר"נ פ"א. (ב) סמוך למיתתו. במדרש שיר השירים ליתא והנה בילקוט מלכים שם ר' קצ"ג מביא אחי מאמר זה מס"ע מאמר אחר גם כן בשם הס"ע גבבעון נראה ה' אל שלמה א"ר יונתן שלשה הם שנאמר להם שאל ואלו הם שלמה ואחז וכלך המשיח כו' עד אלא שאומר לו שאל. ובכל הרסוסים הישנים בילקוט סאלוניקי ובוויניציאה וגם בפראנקפורט ציין ע"ז סדר עולם ולפינו ליתא זה ומסופק אני אם היה זה לפני בעל הילקוט בהס"ע ובוודאי ס"ס הוא מהמציינים כי המאמר מקורו בבראשית רבה פ' מ"ד ובמדרש תהלים ולא מס"ע. וכזה נראה לי ג"כ בילקוט ירמיה ר' ש"ס שמצוין גם כן בכל הד' הישנים מה שנאמר שם אשר קלם מלך כבל אשר שרשם לא נאמר כו' עד תלמוד שעשם בקליות בשם הס"ע וזה ג"כ בוודאי ס"ס כי מקורו בסנהדרין צ"ג כמו שמצוין בילקוט ד. ווארשא וכן במ"ש בילקוט דניאל ר' אליהו ס"ג בה בליא קטיל בלשאצר מלכא כל המשתמש בכתרה של תורה כו' עד בכתרה של תורה עאכ"ו מצוין בד' הישנים גם כן סדר עולם. ומסופק אני אם לא ס"ס הוא כי חוותו של המאמר מוכיח כי מאוחר הוא ומה יוכל הקורא הנכון לתלמוד שאין לסמוך על הציונים בילקוט בדפוסים הישנים. (כא) רוח הקודש. עי' לקמן פרק כ' שלא נמנה שלמה בין המ"ח נביאים ועי' בהערה כ"ה. (כב) וקהלת. וכן בילקוט ר' קצ"ט ובכ"א וכי"ם. ובמדרש חזית פסוק שיר השירים, גליגי בזה אמוראי ר' חייא רבה ור' יונתן ר"ה רבה אמר משלי. כתב תחילה ואח"כ שיר השירים וקהלת ור' יונתן אמר שיר השירים משלי וקהלת. והסדר עולם כרעת ר' חייא. ונראה שמעות ספר ברש מדרש חזית שנאמר חזי ר' חייא רבה וצ"ל חזי והסלית ר' חייא רבה הם בשעות כמה שכתוב שם לעיל. והכוונה להס"ע דילן. ובעל מדרש חזית לקח הרבה מהס"ע. ועי' בפירוש"י בבבא בתרא י"ד ע"א משלי וקהלת שניהם ספרי חכמה שה"ש נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו ע"כ זה שלא כהס"ע כאן שכל הג' ספרים כתב לעת זקנתו. (כג) שלשים ושש שנה. בכ"א מה בניתי לדוד ששה ושלשים שנה שהיה מלך על כל ישראל לו ל"ג ולבנו שלשה. ובילקוט ר' קצ"ג מס"ע מה לדוד בניתי ל"ו שנה שהיה מלך על ישראל. ובכ"ם ליתא כל זה. (*כג) ואלו זכה ירבעם כו' עד לבנו שלש ליתא בילקוט וכי"א וכי"ם. (כד) שנתחתן. בכ"א מה ת"ל זאת כנגד שלשים ושש שנים שנתחתן. ובילקוט כנגד שלשים ושבע שנים כו' ובכ"ם כמו שהוא בדפוס. (כה) מלך מצרים. בכ"א וכי"ם ובילקוט בבת פרעה מלך מצרים. (כו) מה תלמוד לומר אך לא כל הימים כבר גלוי לפניו שאסא עומד לקלקל. וכן תלמוד לומר אך לא כל הימים כבר גלוי לפניו שאסא עומד לקלקל.

פרק טז

והימים אשר מלך שלמה על ישראל ארבעים שנה [מלכים א' יא] רחבעם בנו (א) י"ז שנה שנאמר בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלים [שם י"ד] הוי כמה ראהו דוד שנה אחת ועשה את התורה (ב) הוא ובניו (ג) שנים שלש שנאמר כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלש [ד"ה ב' יא] וברביעית מרדו במקום שנאמר ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחוקתו עזב את תורת ה' וגומר [שם יב] (ד) וגם קדש היה בארץ וגומר ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק וגומר כי מעלו בה'. כאלף ומאתים וגומר [ד"ה ב' יב] ויקח את אוצרות בית ה' וגו' [מלכים א' י"ד] אביה בנו ג' שנים [ד"ה ב' יג] (ה) וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' ולא עצר כח ירבעם וגו' [שם יג] ואין אתה יודע מי הוא שנגפו אמור הרי (ו) ירבעם קבר את אביו (ז) ומפני מה נגפו (ח) שהיה עומד ומחסד (ט) את ישראל ואומר להם ועמכם

הערות ותקונים

לו ל"ג ולבנו שלשה. ובכ"מ אמרו חכמים שעתידה מלכות ישראל להשאר בשלוח אם לא היה מקלקל, והרב רנ"ד ז"ל הגיה בגליון כמדומה לי שנקרא לחזור במקומה תחת להשאר בשלוח. ועי' בפירש"י מלכים שם פסוק ל"ם ובסדר עולם אמרו ואענה כו' ע"ש ואחשוב שכל המאמר שכתוב בילקוט ובכתבי יד הוספה מאיזה מעתיק מאוחר מלקמן פרק ט"ז וכן מורה הלשון שנו רבותינו. אכרו חכמים. ובעל הילקוט לא הריש בזה. ונראה שחסר בהס"ע כאן מה שאמרו בסנהדרין ק"ב ע"א. תנא משום ר' יוסי עת מוזמנת לפורענות וילך רחבעם שכם וגו' תנא משום ר' יוסי מקום מוזמן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו אחיו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד כו' ע"ש. (א) י"ז שנה. ברפובליק הישנים י"ד שנה אולם בילקוט ר' ר"ה ובכ"א וכ"מ י"ז שנה. (ב) הוא ובניו. בילקוט וכ"א וכ"מ הלך בתורת כשה יהודה עמו, כי כן כתוב להלן י"ב א' ויהי כהכין וגו'. עזב את הורת ה' וכל ישראל עמו. (ג) שנים שלש שנאמר כי הלכו וגו'. אולם במלכים א' י"ד כתוב לחיפך ככפי שנאמר כדברי הימים ויעש יהודה הרע בעיני ה' ויקאנו אותו מכל אשר עשו אבותם וגו' אמנם הס"ע שהשתמש במקורים רבים שאבדו מאתנו נוטין ערך לספר דברי הימים כשאר ספרי הקודש כמו כאן ועוד במקומות רבים להלן בפרק י"ח ואחרי מות יהוידע וגו' שיעשה יואש עצמו עכו"ם ובפרק כ"ד שמשנה עשה תשובה שוח לחיפך ככפי הנאמר בספר מלכים. (ד) וגם קדש וגו'. בכ"א ואומר וגם קדש וגו' ועי' מכלילת בשלח מס' דעמלק פ"א. (ה) וירדוף אביה אחרי ירבעם. בכ"א וירדוף אביה אחריו. (ו) ירבעם קבר את אביו. בילקוט שם מס"ע ובכ"א ואין אתה יודע מי הוא שנגפו הרי ירבעם קבר את אביו ומלך אחריו ב' שנה הא אינו אומר ויגפחו אלא באביה וגם יוסף הכהן בקדמוניות [8. 11. 3]. יאמר שאביה מת מיד אחר נצחוני. (ז) ומפני מה נגפו. בילקוט וכ"א מפני מה נגפו המקום. (ח) שהיה עומד ומחסד. בילקוט וכ"א מפני שהוא עומד. ובירושלמי יבמות פרק ט"ז ה"ג ובויקרא רבה פ"ג ובכ"ד פ' ס"ה ולא עצר כח ירבעם וגו' ויגפחו ה' אמר רבי שמואל בר נחמן את סבור שהוא ירבעם אינה אלא אביה ר' יוחנן אמר על שחשד את ירבעם [במדרש שחיסדם ברבים] הח"ד ואחם המון רב ועמכם עגלי וגו' ודעת ר' יוחנן כמ"ש בס"ע כאן. (ט) את ישראל. פי' שחרפם וגדפם וכמ"ש בירושלמי ומדרש שם ומחשד. והרי"ד א"כ כפי' למלכים א' י"ב כתב אמרו בסדר עולם וירדוף אביה וגו' ומפני מה נגפו המקום מפני שהיה עומד ומחשד את ישראל ואמר להם וגו' הך רואת שח"ל

סדר עולם רבה פרק טז

עגלי זהב אשר עשה וגו' [שם] והוא או (י) לכד את בית אל וראה (יא) עגל הזהב והניחו (יב) לפיכך נגפו (יג) המקום ובשנת עשרים לירבעם וגומר [מלכים א' ט"ו] מלך אסא ט"א שנה בימיו שקטה הארץ עשר שנים (יד) בשנת חמש עשרה לאסא בא (טו) זרח הכושי (טז) והחזיר לאסא את ("טז) כל הבזה אשר בזו שישק

הערות ותקונים

שחז"ל אמרו שמאמר אביה לישראל מהעגלים היה חשד ולא דבר אמת עכ"ל וכנסו' הס"ע שהביא הרד"א כן הוא באמת בכ"י אחד טובא בס' סדר החכמים ח"ב צד 47 ובילקוט בדפוסים הישנים. ולא כיון הרד"א יפה כי השטש הפשוט שבוה אותם מלשון כי חסד הוא. והרד"ק בפ' שם הביא מהס"ע שבוה את ירבעם ברבים וכן הוא בירושלמי ובבראשית רבה שם. וכן לשון ספר חסידים אות אלף קכ"ה אבל יחד שחטא לא ילבין פניו ברבים כאביה לירבעם ע"כ וגו' נובע מהגריסא הזיה מהס"ע באן. (י) לכד את בית אל. בירושלמי יבמות ובמדרש שם ורבנן אמרין ע"י שבאת ע"ו לידו ולא בעירה הח"י וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל וגו' וזה ג"כ מכאן ומכל אלו המאמרים הנוגעים בקורות מלחמת רחבעם עם ירבעם אין זכר בגמ' בבבלי. (יא) עגל הזהב והניחו. פ"י שבמקרא כתוב (מלכים ב' א' כט) רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגל הזהב אשר בבית אל ואשר ברן, וכן בכל מלכי ישראל כתוב כי לא סרו מעל חטאת ירבעם מזה מפורש שהגיה אביה את עגל הזהב וע"י לקמן פרק כ'. (יב) לפיכך נגפו המקום. ובילקוט שם ובכ"י"א הגי' וראה את עגל הזהב חמל עליהם לפיכך נגפו המקום. ובכ"י"א ליתא כל זה ורק בקצור לשון ובחוקתו עזב וגו' ויאמר להם עמכם עגלי זהב וראה לכד בית אל וראה עגלי הזהב והניחו לפיכך נגפן המקום. (יג) המקום. בילקוט בדפוסים הישנים שם מוסף ועל שקרא לאחיה בכלל. והעיר היות רענן שם שאמר ועמכם עגלי זהב הרי גם אחיה בכלל. ונראה כי ט"ס הוא בילקוט וע"ל ועל שקרא לאחיה בן בליעל. וזה דעת ריש לקיש בירושלמי ומדרש שם ריש לקיש אמר על שבוה את אחיה השילוני הר"ד ויקבצו אליו אנשים בני בליעל על דצוות לאחיה השילוני. וכל זה היה לפני הילקוט בהסדר עולם כאן. ועי' בפ' המיוחס לרש"י ב"ה ב' י"ג כ' שלא ראה הס"ע. (יד) בשנת חמש עשרה לאסא. הגר"א הגיה בשנת אחת עשרה והבזון בעיני כגו' הישנה ט"ו לאסא וכן הוא בילקוט ברש"י ורד"ק ורד"א בפ' למלכים שם בשם הס"ע ובכ"י"א וכ"י"א וכן נראה מהכתוב שם ט"ו פסוק ו' ויקבצו ירושלים בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא ויזכרו לה' ביום ההוא מן השלל הביאו וגו' ובבואר שזמן השלל שהביאו ממלחת הבושים. וא"כ מבואר שמלחמת אסא עם זרח היתה בשנת ט"ו למלכות אסא ומ"ש שם י"ג כ"ג בימיו שקטה הארץ עשר שנים פ"י שאחרי כן לא שקטה הארץ ממלחמות קטנות. ובפ"י המיוחס לרש"י ב"ה שם י"ד ו' מפרש החשבון וממדים ובסדר עולם מפרש היטב ע"כ. ויוסף הכהן [8. 12. 1]. יאמר שמלחמת זרח באסא היתה כ"א למלכות אסא. (טז) זרח הכושי. בילקוט ובכ"י"א וכ"י"א ע"ה מלך כוש וכן יוסף הכהן [8. 12. 1]. ואמר שהיה זה מלך הבושים. ובילקוט ע"ה"ת ר' ר"ל מביא הקרא וגורם ויצא אליהם זרח מלך הכושי (ה"ב י"ד ח'). (טז) והחזיר לאסא את כל הבזה. בפסחים ק"ט"א ע"כ. וא כן זרח מלך כוש ונטלו משישק בא אסא ונטלו מורה כו' ופירש"י ורשב"א מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת זרח באסא קראי ע"כ ובמדרש אסתר פסוק כוטים ההם בשם ר' שמואל בר נחמני עשה מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו ממנו ובפ"י מהר"ו עשה מלחמה פ"י פרעה וע"י בנין לו ע"כ ונראה שחז"ל שאנו ידעתם ממלחמת זרח במצרים מהס"ע באן. ודעת חז"ל כדעת רוב דורשי קדמוניות מצרים שזרח הכושי הוא אזרקאן הראשון מלך מצרים שחלף את שישק ונראשק בחלק ב' צד י"ה בהערה לא זכר דעת חז"ל בזה. ("טז) את כל הבזה. בס' סדר החכמים צד 48 מביא מבי"ע שמוסף בזוי ובזוי דבזוי דבזוי וזה לשון הגמרא סנהדרין צ"ד ע"א בזוי דבזוי ובזוי דבזוי. כ"ה

מלך מצרים מירושלים ונמלה אסא (יז) היא שנת ל"ה לשלמה משמת ויקם ה' שטן לישראל את רצין וגומר ירבעם מלך כ"ב שנה נדב בנו שתי שנים בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן אחיה (יח) על כל ישראל וגומר כ"ד שנה [מלכים א' ט"ז] בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה וגומר [ד"ה ב' א] [יט] אפשר לומר כן והלא אסא קבר את בעשא בשנת כ"ז למלכותו (כ) ומה תלמוד לומר לאסא כנגד ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה מלך מצרים וכנגד ל"ו שנה שנגזרה על מלכות בית דוד שתחלק (כ"ב) ובאחרונה עתידה שתחזור רהם וכנגד ל"ו שנה שנגזרה למלכי ארם להיות שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד בית דוד (כ"ג) לכך נאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא בשנת שש עשרה לאסא מאחר שנפל בידו זרח הכושי היא שנת ל"ו לשלמה משמת ויקם אלהים לו שטן את רוזן בן אלידע [מלכים א' י"א] [כב] באותה שעה ברתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא (כג) וקלקל אסא ויוצא אסא כסף וזהב וגו' ברית ביני וכינך וגומר וישמע בן הדד וגומר ויהי כשמע בעשא ויחדל וגו' ובעת ההיא בא חנני וגומר הלא הכושים והלובים וגו' כי ה' וגו' [ד"ה א' יא] ולא

הערות ותקונים

כ"ה בגמ' כתי"י שם ע"י דקדוקי סופרים שם. וזה הוסיף המעתיק בס"ע כאן. (ז) הוא שנת ל"ה לשלמה משמת כו' הגר"א ל"ג זה. אבל בכ"א וכ"י"א הוא שנת ל"ה לשלמה משמת והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וגו' ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה. ובפ"י המיוחס לרש"י בדה"ב ט"ז י"ט הניא בס"ע 'בשנת כו' ובשנת ל"ו למלכותו מאחר שנפל זרח הכושי בידו הוא שנת ל"ו משמת שלמה. וכו"ה בפ"י רש"י מלכים שם. (יח) על כל ישראל. בכ"א וכ"י"א שם על ישראל וכן בקעניקאם ועוד ספרים אחרים. (יט) אפשר לומר כן והלא אסא כו'. שהרי מלך ב' שנים לפני בעשא ובעשא מלך כ"ד וכ"ז מובא בתוספתא סוטה פרק י"ב ובפירש"י מלכים א' י"א ובדה"ב ט"ז י"ט ובילקוט מלכים שם ובדה"ב ר' אלף ע"ז בשם חס"ע. (כ) ומה תלמוד לומר לאסא כו'. פ"י מה שכתוב למלכות אסא הבונה למנן שנות המלכות אשר בידו מעת פירוד שני הממלכות יהודה וישראל היו ל"ו שנה. בכ"א אלא כנגד ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכות ב"ד שתחלק ובאחרונה עתידה שתחזור להם וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד בית דוד, ובילקוט מלכים שם וכ"י"א אלא מה ת"ל בשנת ל"ו כנגד ל"ו שנה משמת שלמה [בכ"י"א ליתא ב' מלות אחרונות] שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד ל"ו שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטנים על ישראל ובאחרונה כו' וע"י בתוספתא וברש"י שם ושם. (כ"ב) ובאחרונה עתידה שתחזור להם. פ"י הגזירה היתה גזירה רק על ל"ו שנה אם לא היה אסא מקלקל בכ"ז באחרונה לע"ל תחזור המלכות לב"ד. (כ"ג) לכך נאמר. בכ"א וכ"י"א לכך נאמר בשנת ל"ו למלכות אסא בשנת ט"ז למלכותו מאחר שנפל זרח מלך כוש בידו היא שנת ל"ו לשלמה משמת. וכן בילקוט ורש"י שם. (כב) באותה שעה. בילקוט וכ"י"א בשנת ט"ז לאסא וברד"ק מלכים ב' ט"ז ל"ג ובס"ע אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרבה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומנין ל"ו שאומר בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי בשנא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע כו'. (כג) וקלקל אסא. בילקוט וכ"י"א שנאמר ויקח אסא את כל הכסף וגו' וישלח המלך אסא וגו' [ט"א ט"ז] ובעת ההיא בא חנני וגו' וכן בפירש"י בדה"ב שם ובכ"י"א לעלות ולהתגרות

סדר עולם רבה פרק מז

זוו מלאכי ארם להיות סוטנים לישראל (כד) עד מות אלישע
(כה) וכימי אחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות
עם אחז ולא היתה זכות ביד אחז שיפלו בידו (כו) ונפלו שניהם ביד
תגלת פלאסר מלך אשור.

פרק יז

בעשא מלך כ"ד שנה אלה בנו שתי שנים נמצא אסא קבר את
אלה בשנת (א) כ"ו שנה למלכותו זמרי הרג את אלה
ומלך אחריו שבעה ימים בתרצה וישמע העם החונים לאמר וגומר
[מלכים א' ט"ז] אז יחלק העם ישראל וגומר [שם] כמה היתה מחלוקת
זו (ב) ארבעים שנה בשנת ל"א לאסא מלך עמרי (ג) מלכות שלימה
ויוזק העם וגומר [שם] (ד) ומפני מה הרגו את תבני כיון (ה) שהשיא
אסא בתו של עמרי (ו) ליהושפט בנו לאשה הרגו את תבני עמרי
מלך שנים עשר שנה בשנת ל"ח שנה לאסא מלך יהודה וימלוך
אהאב בן עמרי על ישראל בשמרון כ"ב שנה [שם] בשנת ד' לאהאב

הערות ותקונים

ולתגרות באסא וסילקן אסא ויקח אסא וגו'. (כד) עד מות אלישע. בדפוסים
הישנים מה"ע ובילקוט וכ"א וכ"ב ובפי' רש"י שם עד ימות אחז פי' עד זמן אחז
וכן תרגם מאיר בתרגומו. וגענעברארד תרגם עד זמן שמת אחז. ועי' לקמן פרק כ'
ובהערה שם הערה י"א. ובתוספתא סוטה פי"ב כל זמן שהיה אלישע קיים לא היה
גדודי ארם כאן בגבול ישראל כו' ובכ"י שם לא היו גדודי ארם מתגדין בישראל כו'
משמת וגדודי ארם יבואו וגו' ולפנינו וגדודי כואב והס"ע נראה שקרא ג"כ וגדודי ארם
ובפי' המיוחס לרש"י ברה"ב ט"ו ד'. (כה) וכימי אחז. בילקוט וכ"א בשנת שלש
לאחז ועי' לקמן פרק כ"ב. (כו) ונפלו שניהם. פי' מלך ישראל ומלך ארם. ובכ"א
מוסיף וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על ישראל וגו' (דה"ב יז) ויעמר שופטים
וגו' ועמכם בדבר משפט וגו' עד ויהי ה' עם השוב [שם יט].

(א) כ"ו שנה למלכותו. כצ"ל ובילקוט מלכים ר' ר"ו מביא הס"ע ועי' בית רענן שם.
(ב) ארבעים שנה. הגר"א הגיה ה' שנים. וכן הוא בילקוט שם וברש"י וירד"א
בפי' שם בשם הס"ע. ובכ"א וכ"ב ורס"ס ארבע שנים. ומזה עשו הסופרים ארבעים
שנה. וכמו שהוא בכת"י בן הוא בילקוט ד. סאלוניקא וז. וויניציאה. וברד"ק מלכים א'
ט"ז כ"א וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים ע"כ וצ"ל ארבע
שנים. וגענעברארד תרגם בטעות ארבעים שנה. (ג) מלכות שלימה. בתחלת כ"ו
לאסא מלך זמרי ונהרג מיד ועד סוף ל"א היתה המחלוקת ומת תבני ומלך עמרי אח"ו
בשלימות וירד"ק כתב בפי' בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי היינו בסוסה וא"כ עד ל"א
לאסא רק ד' עינים וכדברי הס"ע כאן בארו מדעתם גם חכמי העמים כמו usher וע"היים.
(ד) ומפני מה הרגו. בכ"א וימת תבני וימלוך עמרי. כיון שנשא אסא כו' הרגו את
תבני. ובכ"ב וימת תבני מפני מה הרגו את תבני כו' ומלשון המקרא אין להוכיח
שרגו רק שמת מיתת ענמו כמ"ש וימת תבני. ובילקוט שם כיון שהשיא כו' מת
תבני. ובילקוט בד. הישנים כיון שהשיא ליהושפט מת תבני ובקדמוניות לויטף הבתן
8. 12. 5. אימר שרגו את תבני ושעמרי מלך בשנת שלשים לאסא. ולפנינו בקרא
ל"א לאסא. וברש"י וירד"ק בשם הס"ע הרגו את תבני. (ה) שהשיא. בכ"א ומני'
שנשא אסא. (ו) ליהושפט בנו. הגר"א הגיה ליהורם בן בנו. אולם כגו' הישנה כן
הוא בתוספתא סוטה פי"ב ובילקוט וכ"א ומינכען. ובפירש"י מ"א ט"ז כ"ב כשנשא

(ז) מלך יהושפט יהושפט בן ל"ה שנה היה במלכו כ"ה שנה מלך בירושלים
 [מ"א כ"ב] בשנת (ח) שלש שנה לאחאב היה רעב גדול בשמרון
 (ט) שלש שנים ומלחמת בן הדד ב' שנים (י) ומהצה אחוזה בן אחאב
 (יא) מלך שנתים ובשנה השנית לאחוזה (יב) נגנו אליוה ולא נראה
 עד שיבוא מלך המשיח ונראה ונגנו שניה ואינו נראה עד שיבוא (יג) גוג

הערות ותקונים

אמא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבתו של עמרי בסדר עולם
 ע"כ"ל וברד"ק שם ובס"ע אומר כי הרגו תבני כי כשהשיא אמא בתו של עמרי ליהושפט
 דרגו את תבני ע"כ. והגהת הגר"א לא נראה בעיני שזוחק גדול הוא דאילו לחשבון
 הגר"א כמפרש ב' י"ב שנה יתורם במלכו מיום שמת אחאב שאז נחשב המלוכה לו
 ואז היה יתורם רק בן שתי שנים! ומ"ש הגר"א שאמא נתחתן עם עמרי בשנה שניה
 להמלוקת גם זה דוחק לפי פשטות הסדר עולם שכשנתחתן עם עמרי ודרגו לתבני
 שזה מוביח שהיתרון של אמא היתה הסיבה להירגת תבני וזה היתה בשנה החמישית
 להמלוקת ועדיין לא היה יתורם בעולם וז"ל רש"י במ"ב מ' כ"ש ב' שנה לפני שנולד
 אחוזה שרם ב' שנים קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אמא את בת עמרי
 ליהושפט בנו כו' כך שנויה בס"ע ובתוספתא דסוטה ע"כ וכו"ה בס"י המיוחס לרש"י ברי"ה
 שם. ובס"י על ד"ה מיוחס לתלמידי רס"ג עד 53 וז"ל ופירשו חכמים משנתחתן יהושפט
 בן אמא עם אחאב עד שהמלך בן בנו אחוזה בן מ"ב שנה ע"כ וכיון להס"ע כאן.
 ומתכונתו ושם אמו עתהו בת עמרי לא נוכל להביא ראיה לדעת הגר"א כי לעיל
 כתוב שנת אחאב היתה ליורם לאשה וא"כ אולי נתגדלה בבית עמרי ולכן יחסה הכתוב
 אילו. ובתוספתא דסוטה שם לא הגיה הגר"א כלום. (ז) מלך יהושפט יהושפט בן ל"ה
 שנה היה במלכו כ"ב ובילקוט וכו"ה בן ל"ה שנה יהושפט במלכו. ובכ"ה יש כאן
 הוספה בין שני חצאי עגולה נקרא וימלך יהושפט ויהי ה' עם הטוב ונראה שהסופר טעה
 ושנה הפסוקים הנזכרים לעיל סוף פרק מ"ז. (ח) שלש שנה. הגר"א הגיה י"ג שנה
 לאחאב. וכן הוא בילקוט ר' ר"ה ובכ"ה. אבל בכ"ה בשנת מ"ו לאחאב ובכ"ה רס"ס
 י"ג שנה. וכן בצמח דוד שנת ל"ד מס"ע וכ"ה בהס"ע באזוליא ש"ס. (ט) שלש שנים.
 וכן בכ"ה אבל בילקוט וכו"ה ג' שנים ומתצה. ובזיקרא דבה פ"ט אמר ר' ברכיה
 הר"ה בשם ר' יוחנן ג' חדשים בראשונה וג' חדשים באחרונה ו"ב באמצע ותרצה אמר
 כו' ובירושלמי בבא בתרא פ"ג ה"ב ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן כשם שהלוקין
 כאן בשני חוקה, כך הלוקין בשני אליוה ע"כ. ובס"י הריר"א מ"א י"ו ס"ו ובסדר עולם
 בתוב שהתמיד הנם הזה סכר הקמח וצפתת השמן שנה תמימה ע"כ וכן כתב הדל"ג
 בלא זכרון הס"ע. ולפינו אין זכר מזה גם בהכ"ה אינו. ונראה שהיה כתוב בהס"ע
 ב"ו על הכתוב ותאכל היא ותאז וביחה ימים ודרשו שנה וכמ"ש לעיל פרק ב' שנה
 אחת לירדו הימים ע"ש בהערה. ובכתובות דף נ"ז ע"א. ויוסף הכהן בק"ה. 2. 13. 8.
 מביא בשם הסופר מענאנדר שעצירת גשמים היתה שנה אחת. (י) ומתצה. וכן בכ"ה
 וכו"ה וצ"ל שתי שנים. ובילקוט חסר זה. (יא) מלך שנתים. וצ"ל אחוזה בן אחאב
 מלך על ישראל וגו' וימלך על ישראל שנתים [מ"א כ"ב]. (יב) נגנו אליוה. וכן לקמן
 בפרקין כבר היה לאליוה ז' שנים משנגנו. ומדקתני משנגנו מפרש מ"ש שנתקח
 במערה לשמים ר"ל באויר ועודנו חי כמ"ש לעיל ספ"א ועדיין הוא קיים. ובסוכה דף
 ה' ע"א תנא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה
 ואליוה לחרום שנאמר השמים וגו' וא"כ דעת ר' יוסי מוסכם להס"ע דילן. ויוסף הכהן
 2. 2. 2. יאמר שבזמן יתורם מלך ישראל נעלם אליוה מעיני בני אדם ועד היום
 הזה לא ידע איש איה מקום שבתו. (יג) גוג ומגוג. בילקוט בדפוסים השנים ובכ"ה
 ומיניבטן ובשנה השנית לאחוזיה נגנו אליוה זכור למזב ואינו נראה עד שיבוא גוג
 ומגוג. אבל ביוחסין דמוס לונדון עד מ' ועוד בס"ע כ' אליוה יהיה גבלה כשיבוא משיח
 ומד יסתר מעם שנית ואח"כ יתגלה כשיבוא גוג ומגוג. ובשולחן הקבלה דף י"א ע"א
 ד"ז בסדר עולם נראה שכביאת המשיח יגלה אליוה ותכפ יסתר ע"כ ועי' בספר אליוה
 בבית

סדר עולם רבה פרק יז

ובגוג ועכשיו (יד) הוא כותב מעשה כל הדורות כלם וימת כדבר
 ה' (יז) אשר דבר אליו וגו' [מלכים ב א'] בשנת שתיים ליהורם
 בן יהושפט מלך יהודה כי (טז) לא היה לו בן [שם ב' א']
 (טז) אפשר לומר כן והלא הוא מלך (יז) בשנת י"ט ליהושפט
 אלא לענין שנאמר ויועק יהושפט וגו' [דברי הימים ב' י"ח] ראוי
 היה יהושפט (יח) ליהרג באותה שעה אלא (יט) בשכר זעקה שזעק
 תלה לו הכתוב ז' שנים (כ) ועלתה מלכות לבנו בשנת חמש ליהורם
 בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה וגו' [מ"ב ח'] בחזירתן
 מן המלחמה (כא) מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר באו והמליכו

הערות ותקונים

בבית המדרש ח"ג צד ע"ב. ובפסיקתא פרשת החודש דף מ"ט ע"ב. (יד) הוא כותב.
 מעשה כל הדורות כלם. וכן בן סירא מ"ט ט' אומר וכעת הוכנת לעשות שפמים
 ולהשיב אף ה' כו' ובויקרא רבה פל"ד וברות רבה פ"ה כשארם עושה בצוה מי
 כותבה אליו כותבה ובקדושתן דף ע' ע"ב על כלם אליו כותב כו' ובכ"מ הוא כותב
 כל הדורות כלן. (* יד) אשר דבר אליו. חידוש שכתוספתא סוטה פ"ב בכ"ע הגי'
 ביד אוריתו וכן הוא בילקוט הישנים דה"א רמז אלף ע"ז. אולם בילקוט מלכים א'
 רמז רכ"ג הגי' כנוספתנו. (טז) לא היה לו בן. בכ"א ויהורם בן אחאב מלך על
 ישראל בשמרון בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהודה וימלוך י"ב שנה ויעש הרע
 בעיני ה' רק לא יגו' [מ"ב ג'] שכן הוא אומר באחייתו אחיו וימת כדבר ה' ביד אליו
 וימלוך יהורם חתניו בשנת שתיים וגו' ובילקוט ר' רכ"ג בשנת י"ט ליהושפט מלך
 יורם בן אחאב י"ב שנה שכן הוא אומר באחייתו אחיו וימת וגו'. (טז) אפשר לומר
 כן. בתוספתא סוטה פ"ב מובא בלא זכרון ר' יוסי. אבל בילקוט מלכים שם נעתק
 הס"ע אמר ר' יוסי. וכן בכתי"ה בתוספתא ליתא המלות א"ר יוסי וכן ליתא בכתי"ה
 וכ"מ. (יז) בשנת י"ט ליהושפט. וכן הוא בתוספתא ובילקוט וברש"י מלכים ב' א'
 י"ז אולם בכ"א וביבנען וברד"ק מלכים שם מס"ע והלא הוא מלך משנת י"ח ליהושפט.
 כמ"ש לפנינו בקרא מלכים ב' ג' א' ובקעניקאט שם עשרים. (יח) ליהרג. בילקוט
 מלכד שהיה יהושפט ראוי ליהרג. (יט) בשכר. בילקוט וכת"ה ובשכר זעקה שזעק
 וברד"ק שם תלה לו האל ז' שנים. (כ) ועלתה מלכות לבנו. בילקוט ועלתה כנין
 מלכותו לבנו ובכ"א ומינ' ועלתה מלכותו לבנו. וברש"י שם ומאותה שעה הוא
 כונה לבנו. ובמדרש רבה ותגומא פ' פנחס למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך
 להודיעו כו' ויש אומרים מפני שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו
 מאותה שעה וכיוצא להס"ע כאן. ומ"ש בסדר עולם ווטא ויהושפט מלך כ"ה שנים
 אבל לא נמנו לו אלא כ"ג שנה לפי שיהורם בנו מלך ב' שנים בחייו. וכן הוא ברש"י
 מלכים ב' ח' ט"ו וברד"ק שם בשם הס"ע שיהושפט המלך את יורם בחייו שתי שנים
 זה אינו מבואר יפה בנוספתנו ועי' בהגהות הג' יעבץ. ובסע"ז שהוציא לאור הרב הגדול
 ר"ש שניכסער ג"י וכן בסע"ז הגדפס בס' סדר התכמים ה"ב צד 69 ליתא כל זה. ובילקוט שם
 הגי' תלה לו הכתוב ז' שנים. (כא) מאחר שהרגו עמון ומואב ודר שעיר. באותה מלחמה לא
 מצינו שהיה שם מלך ישראל כי המלחמה היתה בימי אחזיה בן אחאב ועדיין לא מלך
 יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו. ואתרי המלחמה הוואת התחבר יהושפט עם אחזיהו
 [דה"ב ב' ל"ה] ועי' ברד"ק שם שהביא מס"ע וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב ודר שעיר
 עם כלך ישראל כאשר שהרגו אותם באו והמליכו כו' ועי' חיות פ' אשכול הכומר ואם
 יאמר לך אדם שאין הכתוב כדבר ביהושפט כו'. והנכון שצ"ל כאן מאחר שדרגו מואב
 וכן היה בסע"ז לפני רש"י שכן כתב בפ"י מלכים ח' כשחזרו מן המלחמה שנלחמו
 במלך מואב כ"ג שנות בסדר עולם עכ"ל. וכן יאמר יוסף הכהן 2. 9. כי יהושפט
 מת בזמן לא כביר אחרי מלחמת מואב. ובכ"י מינען בחזירתו מן המלחמה שהרגו
 עמון

סדר עולם רבה פרק יז

את יהורם בן יהושפט על יהודה (כב) ולו אחים וגו'. ויתן להם אביהם וגו' [דה"ב כ"א] וכיון שמת יהושפט עמד יהורם והרג ("כב) את אחיו בחרב שנאמר (כג) ויקם יהורם על ממלכות אביו ויבא אליו מכתב מאליהו וגו' [שם] כבר היה (כד) לאליהו שבעה שנים (כה) משנגנו בן ל"ב שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלים [שם] (כו) ובאחזיהו בנו אומר בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים [מ"ב ח'] (כז) ובמקום אחר הוא אומר בן מ"ב שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים [רה"ב כ"ב] (כח) אמר רבי יוסי וכי אפשר לכן שיהא גדול מאביו בשתי שנים אלא כיון (כט) שהשיא אסא את בנו לבתו של עמרי נגזרה גזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב (ל) וכן הוא אומר ומאחזיהו היתה תבוסת אחזיהו וגו' [שם] ונפלו שניהם בו ביום (לא) זה עם זה:

פרק יח

בימי יהורם בן אחאב היה (א) רעב גדול בשמרון שבע שנים ובהן היה בן הדד נלהם בישראל (א*) בשנת האחרונה

הערות ותקונים

עמון ומואב ותר שעיר. וראה דה"ב כ' כ"ז. (כב) ולו אחים וגו'. בקרא שם לפנינו כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. ובפחד יצחק ערך יהושפט מביא מספרים כתי" ושמ כתוב בקרא מלך יהודה וכן דוא בכ"י מינכען מהס"ע וכן בקעניקאט. ("כב) את אחיו. בילקוט וכי"א וכי"א את כל אחיו כמ"ש בקרא. (כג) ויקם יהורם וגו'. בילקוט וכי"א ליתא, (כד) לאליהו. בכי"א לאליהו זכור לטוב. והנה ברבר הכתוב מאליהו לא נזכר בספר מלכים. אך הס"ע סוכך בזה על ספר דברי הימים ויוסף הכהן 2, 5, 9. יאמר שהכתוב מאליהו קבלו בעת שהיה עוד אליהו על האדמה. (כה) משנגנו. עי' יחסין וצמח דוד ערך אליהו. (כו) ובאחזיהו בנו. בילקוט וכת"ש ובאחזיהו אומר. (כז) ובמקום אחר הוא אומר. בכי"א ליתא ובילקוט וכי"א איתא והשבעים גרסו כאן בן כ"ב שנה כמו במלכים וכן בקעניקאט אך תנא דס"ע נסח כנוסחתנו. (כח) אמר רבי יוסי. הוספתא סוטה מ"ב ובילקוט מלכים שם ובדה"א ר' אלף ע"ז בשם ר' יוסי. והכוונה להס"ע ואה"כ הכניסו המעתיקים גם בגוף הספר. והעד כי בכי"א ליתא המלות א"ר יוסי [ובס' סדר התכמים לא העיר ע"ז]. וכן לפני רש"י במלכים כ' מ' כ"ט ובד"ה בס"י המיוחס לרש"י כ"ב ב' לא היה בהס"ע המלות א"ר יוסי. וככל אלו המאמרים שנעתקו מהס"ע בתוספתא סוטה הג"ל בשם ר' יוסי או בלא שם השונה אין זכרון מהם בכבלי וירושלמי ובדרשום. (כט) שהשיא אסא את בנו. הגר"א הגיה בן בנו. וכבר הערנו לעיל הערה ה' שאין מהצורך להגיה. ובכי"א ומינכען אלא כיון שנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה וכ"ה בילקוט שם. וברש"י מלכים וד"ה שם מביא מהס"ע אלא כ' שנה לפני שנולד שהם ב' שנים קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מימם שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו ע"כ. (ל) וכן הוא אומר. בכי"א שנאמר. (לא) זה עם זה. בכי"א ונפלו שניהם זה עם זה ביד יהוא בו ביום. ומשנת ל"א לאסא בעת ההתרון עם עמרי, עד שמת אחזיהו מ"ב שנים מ' מאסא וכו"ה ליהושפט וכו' ליהורם הרי מ"ב:

(א) רעב גדול. בכי"א ומינ' היה רעב בשמרון ובילקוט מלכים ר' רכ"ג העתיק הס"ע כנוסחתנו. (א*) בשנת האחרונה. בילקוט בשנת ח' וכן נראה מהכתוב מ"ב ח' פסוק ג' ויהי

סדר עולם רבה פרק יח

(ב) קלל אלישע גחוי (ג) וילך אלישע לדמשק ומשה את חואל למלך על ארם ושלה (ד) את יונה בן אמתי ומשה את יהוא ברמות גלעד ויהי בהשפט יהוא וגו' (ה) ויהי כבואם אל תוך העיר וגו' ויבקש את אחוזה וילכדהו וגו' ועתליה אם אחוזה וגו' ותקח יהושבעת (ה) ויהי אתם בבית ה' וגו' [דה"ב כ"ב] (ו) ועליו (ז) הכתוב אומר (ח) כי

הערות ותקונים

ויהי מקצה שבע שנים וגו' והמלך מדבר אל גחוי וגו' ומה נראה שעדיין לא היה מצורע ומ"ש מלכים ב' ה' פסוק כ"ז ויצא מלפניו מצורע כשלו. אין מוקדם ומאוחר בתורה. (ג) קלל אלישע גחוי. הגר"א לא גרס זה. ובכ"מ קלל אלישע ובכ"מ וילקוט בגירסתנו. (ג) וילך אלישע דמשק. וכן בילקוט אבל בקרא מלכים ב' ח' פסוק ו' ויבא אלישע דמשק וראה בקעניקאט ועי' סוטה דף מ"ז ע"א ובסנהדרין ק"ח ע"ב ויבא אלישע דמשק למה הלך א"ר יוחנן שהלך כו' ואולי נובע זה מהס"ע. (ד) את יונה בן אמתי. עי' ילקוט שם ורש"י ורד"ק ורד"א במלכים ט' א' שסובא זה בשם הס"ע ובבראשית דבה פ' כ"א כיונה מה זה בורח כו' ופי' המ"כ צ"ל כיונה שנאמר ויהי האחד מליל הקורה ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש ואם קבלה נקבל ע"כ ומהיפ' מראה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב נעלם הס"ע כאן. ובשלשלת הקבלה ד' י"א ד"ז וכסדר הדורות ערך יהוא כתבו וז"ל בסדר עולם נראה שיונה חי יותר מק"כ שנים עכ"ל ואף כי ממשחת יהוא עד סוף ירבעם השני הוא לערך יותר ממאה שנה אבל בסדר עולם שלפנינו אין כל רמז שיונה נבא עד סוף מלכות ירבעם ועי' לקמן בפרק י"ט הערה ב' שוב ראיתי שדברי שלשלת הקבלה נובעים מפי' היר"א ליונה ג' א' וז"ל שם : אתה תמצא שכתוב בס"ע שיונה משח ליהוא בן נמשי למלך על ישראל בשנת ג"א וס"ב ליצירת העולם וזיה יונה עד זכריה שמלך בישראל שנת ג"א קפ"ד ליצירה ויצא מזה שחיה יונה אחרי שהתחיל בנבואתו מאה ושנים שנים ע"כ ובנוסתחנו אינו מבואר כל זה. וכן מ"ש בפירש המיוחדים לרש"י בהענית י"ז ע"א וז"ל ויהי יונה חימי אמעיה סדר עולם עכ"ל וזה אינו כדויק כי יונה נבא למלכי ישראל וצ"ל חימי יהוא. (ד*) ויהי כבואם וגו' בכי"א וכי"ס ליהוא. (ה) ויהי אתם וגו' צ"ל ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים [מלכים ב' י"א]. (ו) ועליו. בכי"א כי יצפני בסכה ביום רעה יסתירני בסתר אהליו ועתה ידום ראשי על אויבי וגו'. (ז) הכתוב אומר כי יצפני וגו'. וז"ל רש"י בתהלים כ"ו שם כי יצפני בסכה בטוח אני וגו' ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחוזהו שהסתירנו יהושבע אתהו בעלית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית ה' וגו' וכן פי' בחדר המטות בעלית בית קדשי הקדשים כו' וזה שיסר ר"א הקליר נפק תדר המטות תורבן ביתך יכפר עליהם ע"כ וגראה מפורש מזה שהיה לפני רש"י בהס"ע שהסתירנו בעלית בית קדשי הקדשים ולפנינו ליתא וכן תרגם רב יוסף בד"ה שם בחדר המטות בקדוש קדשיא ובשמות רבה פ"א ובחזית פ"א וכשוור טוב שם תולקים כזה ר"א ור' שמואל בר נחמני אם בעלית בית המקדש או כתאים היה סמון ולא זכר הס"ע וחדוש שרש"י כפי' למלכים ב' י"א כי מעתיק כל המאמר הנ"ל כמו שפי' בתהלים ולא הזכיר מהס"ע. ובפי' המיוחדים לרש"י בד"ה כ"ב י"א מביא את פירש"י במלכים ג' א' לא זכר הס"ע. (ח) כי יצפני בסכה וגו' עי' ילקוט ר' רל"ד שמעתיק מס"ע וחסר שם הציון לס"ע. ובמאור עינים פרק ל"ב כתב בשם ידידיה האלכסנדרי וז"ל וזה הנקרא בנערותו אלו היה יואש ראשון לזרע דוד ולשאירת זרע נתן אשר עליו כותר המשוררים כיסין ושמואל שוררו והצטור הנסמך מאת שבעים הזקנים במספר ע"ז ומסדר מטעם יהודיע לבלי ינמור אלהים להכרית את זרע בית דוד אקתי תם זרע שלמה ע"כ ועי' ברש"י בד"ה א' ג' פסוק י"א ודה"ב כ"ב י' ובשורת טוב מוזמר י"ח אמר דוד כי אתה תאיר נרי ביהושבע וה' אלהי יגיה השכי ביהודיע אולם על הפסוק כי יצפני וגו' לא נזכר בשורת טוב מטה שו"כ בס"ע כאן. ובשלשלת הקבלה דף י"א ע"ב דפוס זאלקאווע הביא ג"כ מפילן ההררי וגראה שלקח מהמאור עינים

סדר עולם רבה פרק יט

יצפנני בסכה וגו' [תהלים כ"ו] מהו בצור ירוממני (ט) זה יהודיע
הכהן בן אדם שהוא דומה לצור ומשההו יהודיע ובניו ויאמרו יהי
המלך [דה"ב כ"ג] וישמח כל עם הארץ וגו' [מ"ב י"א] בן שבע שנים
יהואש במלכו בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך
בירושלים (ט) בשנת כ"ג ליוואש (י) חזק את בך הבית (יא) הרי
קנ"ה שנה משבנאו שלמה ועד שבדקו יואש (יב) ויעש יהואש הישר
בעיני ה' כל ימי יהודיע הכהן ויוזן יהודיע וגו' [דה"ב כ"ד]
(יג) משגולדה קלקלה (יד) בימי שלמה נולד יהודיע המתקן (טו) ואחרי
מות יהודיע הכהן וגו' (טז) שעשה יואש עצמו עכו"ם שנאמר
ויתחתו למלך וגו' אז שמע המלך אליהם [שם]:

פרק יט

יהוא (א) מלך על ישראל כ"ה שנה ויאמר ה' אל יהוא וגו' מי אמר
לו כך (ב) יונה בן אמתי בימים ההם החל ה' וגו' מן הירדן

הערות ותקונים

עינים מבלי הזכרת שמו. (ט) זה יהודיע. בילקוט וב"א ליתא לכל המאמר. ובכ"ט
וסי"ט ביום רעה יסתרני זה יהודיע שמשהח יואש למלך על יהודה. ובכ"י אחר מובא
בס' סדר הנכמים הגי' אדם שהוא דומה לצור. (ט) בשנת כ"ג ליוואש. כמ"ש
במלכים ב' י"ב פסוק ז'. (י) חזק את בך הבית. בכ"י א ובילקוט בך את הבית.
ובכתב ד מינכען חזקו את בך הבית. (יא) הרי קנ"ה שנה. פירש בקנ"ה לבנין
הבית חזק יואש את הבית והרד"ק כתב בנוס' מושעת ג"ה שנה וצ"ל קנ"ה. ובפירוש
המיוחס לרש"י בד"ה ב' כ"ד ז' חשב השבון עד קנ"ה ולא חשב כ"ג ליוואש והשמים
גם שש שנים לעתליה. (יב) ויעש יהואש הישר וגו'. בילקוט בד' הישנים וב"י מינכען
ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הודיע יהודיע הכהן [מ"ב י"ב ג'] ומ"ש
בר"ה שם וישא לו יהודיע נשים שתיים מי' נשא יהודיע ליוואש שתי נשים וכן מי' יוסף
הכהן בקדמוניות היהודים [9. 7. 5] ודראב"ד [בה' אסורי ביאה ה' י"ג] השיב על
הרמב"ם שם שכ' שכה"ג אינו נושא שתי נשים לעולם מקרא זה וישא לו יהודיע נשים
שתיים יע"ש. (יג) משגולדה קלקלה. בילקוט ובכ"י א הגי' משגולדה קלה. ובכ"י א
ליהא כל המאמר. (יד) בימי שלמה. הכוונה בסוף ימי שלמה כי ממות שלמה עד
כ"ג ליוואש שהיה תקון בית המקדש [מ"ב י"ב ז'] קנ"ה שנה. ומשמעות הכתוב
בדה"ב כ"ד י"ד נראה שיהודיע חי איה שנים גם אחרי התקון, וא"כ ע"כ נולד יהודיע
בסוף ימי שלמה וכל ימי יהודיע היה ק"ל שנים ועי' בס' על ד"ה המיוחס לרס"ג צד
51 צא וחשוב משגולדה קלקלה בימי שלמה נולד יהודיע ועכשיו בימיו נתקן הבית
כי יהודיע היה בן בניהו רב פעלים שר צבא שלמה עכ"ל. (טו) ואחרי מות יהודיע.
צ"ל ואחרי מות יהודיע באו שרי יהודה וישתחוו למלך כי עשה עצמו ע"ל או שמע
המלך אליהם. (טז) שעשה יואש עצמו עכו"ם. גם כאן שאב הס"ע מספר דברי הימים
כי במלכים לא נזכר מזה כאומה. ועי' שמות רבה פ' ח' ובמדרש במדבר רבה פ'
כ"ג. וב"ש ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הודיע יהודיע הכהן [מ"ב י"ב
ג'] שנראה מזה שיוואש עשה הישר בעיני ה' כל ימיו? והבנין שחז"ל קראו במלכים
באן כהשענים כל ימי אשר הודיע יהודיע הכהן. וכן נראה שגם יוסף הכהן קרא בן
בקרא [בקדמוניות 9. 7. 5]. ועי' מכילתא בשלח סס' דעמלק פ"א:
(א) כולך על ישראל. בכ"י א יהואש מלך על ישראל מ' שנה יהוא מלך על ישראל.
(ב) יונה בן אכתי. בכ"י א מי אמר לו נבואה זו יונה בן אמתי. ועי' ברש"י
ורד"ק

סדר עולם רבה פרק י"ט

מזרח השמש וגו' [ט"ב י'] (ב*) בשנת כ"ג ליואש וגו' מלך יהואחז
 בן יהוא על ישראל בשמרון י"ז שנה [שם ב' י"ג] בשנת ל"ז ליואש
 מלך יהודה מלך יהואש בן יהואחז על ישראל בשמרון ט"ז שנה
 [שם ג] ואלישע חלה את חליו וגו' [שם] היא (ג*) השנה העשירית
 ליואש מלך ישראל טבאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע את
 ישראל (ג**) מ"ט שנה ליהושפט ועד עכשיו היו (ד) יותר משישים
 שנה בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציהו
 בן יואש מלך יהודה (ד*) בן כ"ה שנה היה במלכו וכ"ט שנה מלך
 בירושלים בשנת (ה) י"ב לאמציה (ה*) הוא הכה את אדום בגיא
 מלח וגו' [שם ב' י"ד] (ו) ויהי אהרי בא וגו' ויהר אף ה' וגו'

הערות ותקונים

ורד"ק וירד"א שם שהביאו כס"ע ובילקוט ר' רל"ב חסר הציון להס"ע. והנה במבילתא
 ריש פ' בא ומובאה ביכמות דף צ"ח ע"א בשם ר' עקיבא ויהי דבר ה' אל יונה שנית
 ולא שלישית והקשו מהקרא הוא השיב את גבול ישראל וגו' כדבר ה' ביד עכדו יונה
 בן אמתי וע"ש ר' נתנן בר יצחק אמר הכי קאמר כדבר ה' אשר דבר ביד עכדו הנביא
 כשם שנהפך גיגה מרעה למוצה כך כימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה
 למוצה ע"ש ובתוס' שם ד"ה רב נתנן אומר ר"י שתולק על אותו מדרש שהביא רש"י
 בפירושו בגימטריא [לפנינו ברש"י ליתא] ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות וגו' ע"י יונה
 בן אמתי אמר לו עכ"ל ועל מ"ש התוס' בשם אותו מדרש כוונו למה שנאמר בהס"ע כאן
 ולפ"י תולק ר' עקיבה על מ"ש בס"ע כאן. ועי' ברש"י מלכים ב' י"ב כ"ה. וכמדרש
 יונה [בבית המדרש הרר ראשון צד 96] לא זכר מנבואת יונה שנוכרת בס"ע כאן
 (ב*) בשנת כ"ג ליואש וגו'. בכי"מ בשנת עשרים ושתיים ליואש מלך יהודה. וזה שלא
 כנסתחננו שם בקרא י"ג א'. (ג) ואלישע חלה וגו'. בכי"מ ואלישע חלה את חליו אשר
 ימות בו ויעל אליו. ולפנינו בקרא וירד אליו. (ג*) השנה העשירית ליואש מלך ישראל.
 ובילקוט בדפוסים הישנים השנה העשירית ליהואש והס"ע שהיה לפניו מקורם רבים
 שנאבדו מאתנו שאב זה ממקור שלא ידענו שבשנה העשירית ליואש מלך ישראל מת
 אלישע ולפי פשטות הכתובים יותר נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה
 התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז את פני ה' שמע ה' את תפלתו וכן נראה מדברי
 יוסף הכהן [9. 8. 6] ועי' ברד"ק שם. (ג**) מ"ט שנה ליהושפט. וכן הוא בילקוט
 ועי' לעיל פרק י"ז הערה י"ז וזה נראה מהקרא מלכים ב' ג' י"א ויאמר יהושפט האין
 פה נביא לה' וגו' ואם היה עוד אליהו כארץ הלא אלישע לא נפדו ממנו בודאי שאלו
 אליהו? והיוחסין והש"ק והצמח דוד גורסים כאן מ"ח שנה ליהושפט וראה בסדר
 הדורות. (ד) יותר מששים שנה. בילקוט ר' רל"ג ובכ"מ מ"ט ליהושפט ועד
 עכשיו הרי יותר מס' שנה. ובכ"מ הרי מ"ב שנים. וצ"ל הרי ס"ב שנים. ובמדרש
 תדשא הוצאת הרב ר' אהרם עפשטיין ג"ל צד כ"ח אלישע שמש לישראל ס' שנה.
 וכן הוא ברבה נשא פ' י"ד אלם ס' עתודים ס' כו' אלישע שמש לישראל ס' שנה.
 וז"ל הירד"א בפ"י למלכים ב' י"ג י"ט וראוי שהדע שבפי מספר שנות המלכים אלישע
 פרנס בן ישראל מ"ט שנה למלכות יהושפט עד מותו שהם ס' שנה בעת"ל ולקח מהס"ע
 כאן וזה פרטן י"ב של יהורם וכ"ה של יהוא ומ"ו שר יהואחז הרי ג"ה ועשר של יואש
 הרי ס"ה לזה אכר בס"ע כאן יותר משישים שנה. (ד*) בן ג"ה שנה וגו'. בכ"מ בן
 עשרים ושתיים שנה וכן הוא בשני כתבי יד בספר סדר החכמים. (ה) י"ב לאמציהו
 וכן בילקוט שם ובכ"מ א ובצמח דוד בשם הר"ם אבל ברד"ק וכ"מ בשנת י"ג לאמציהו
 ובשוכו מן המלחמה אתרי שנלחם עם מלך ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו. וכל זה
 היה בשנת י"ד לאמציהו וכן כתב יוסף הכהן [9. 9. 3] והראב"ד בפ' לתורת כתבים
 פ' מצרע כתב ובשנת ארבע עשרה למלכות אמציה נלחם עם יואש בלך ישראל כו'.
 (ה*) הוא הכה וגו'. בכ"מ הוא הכה וגו' עשרת אלפים איש וכן בקעניקאס. (ו) ויהי אהרי

(ז) ויהי בדברו אליו וגו' (ח) מה היא העצה אשר יעין המקום עליו ויועץ אמציה מלך יהודה וגו' [דה"ב כ"ה] (ז) ויהי בדברו אליו. ככ"מ ויאמר אליו [לפנינו לו] הלוועץ למלך נתקן הדל לך למה נכך [לפנינו יכד] וגו'. (ח) מה היא העצה וגו'. עד בו בפרק מת יהואש ליחא בילקוט ועי' ברש"י שם. ובכ"מ היא העצה כו'. וכדברי הס"ע כאן יאמר יוסף הכהן בקדמוניות שם שה' יעץ את אמציה למלחמה עם יואש לשלם לו במסעלו בעד עונותיו. ומקור אחד היה ליוסף ולהס"ע שממנו שאבו זה. (ט) הנה הבית וגו'. בכ"מ הנה הבית את אדום ונשא את לבך להכבד הכבוד ושם בביתך [לפנינו ונשאך לבך למה וגו'] ונפגת אתה ועמך הכבוד וגו' ובכ"מ מביא הפסוקים ממלכים ב' י"ד ולדעת יוסף הכהן שם היתה סיבת המלחמה בין אמציה ויואש כי אמציה שלח ליואש לאמר כי יצח שיואש ועמו יהיו סרים למשמעתו ושהיו יהודה וישראל לעם אחד כבימי דוד ושלמה תחת ממשלתו ועל זה יצדק הלשון הנה נשא לבך להכבד וגו'. (י) ואת אמציה וגו'. בכ"מ מוסף ופרץ בחומת ירושלים ארבע מאות אמה ונטל כל הכסף והזהב והכלים הנמצאים בבית ה' ובאוצרות בית המלך ואת בני התערבות ע"כ וזה מלשון המקרא שם ובכ"מ מוכרי הימים שם ויפיוץ בחומת ירושלים משערי ועד שער הפנה כמו במלכים שם. ומה שכתב לפנינו בדה"ב כ"ה י"ג ויפשוטו בערי יהודה משמרן ועד בית חרוון. וזה תמוה כי הערים האלה ערי אפרים היו. אבל ביוסף הכהן שם יאמר ויבזו את הארץ עד בית שמש. והעירני החכם הגדול הפראפעסאר מר דניאל הוואלואן ה"ו על תרגום הסודי שתרגם שם אשלם אנן בקוריא דיהודיא ובשמריא ובקוריא דעממא. (יא) בו בפרק מת יהואש, כי מלך ישראל מת בשנת י"ד לאמציה לפי חשבון השנים (יב) מה שאמר לו הנביא. וכ"ה בכ"מ וברש"י שם בלא זכרון הס"ע ובילקוט וכ"ה ליחא. (י"ב) בן ט"ו שנה וגו'. בכ"מ ויקח כל עם הארץ [לפנינו במלכים ובד"ה כל עם יהודה] את עזריה וגו' בן ט"ו שנה עזריה ומלכו וחמש עשרה שנה מלך וזה ט"ס הוא. (יג) בראות אלהים וגו'. בכ"מ ויהי לדרוש את ד' בימי זכריו המבין בראת אלהים וזה שלא כנוסחתנו. וכן העתיק המקרא בראת אלהים בכ"ה ובמאור פרק קמא דמועד קטן ובירושלמי סוטה פ"ט ה"ו וכן בקאניקאי. (יד) ובמה הצליחו אלהים. בילקוט ר' ר"ד ובכ"ה ומה היא הצלחה שהצליחו. (טו) וישיבה ליהודה. בכ"ה וכ"ה הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו [בכ"מ את אבותיו] ומה ת"ל עם אבותיו אלא שמלך כו'. (טז) בימי אבותיו. במאור שם בחיי אבותיו ובר"ק שמלך בחיי אביו ולפי הס"ע כאן שהקשר על אמציה היה ב"ד למלכו אבל הוא מלך כ"ש שנה וא"כ מלך עזריהו בחיי אביו. (יז) ד"א מה יהורם כו'. לפני המאור שם לא היה כל זה בהס"ע. ולפני הרד"ק במלכים ב' י"ד כ"ב היה זה בהס"ע. ובכ"מ מה יהורם כו' ובילקוט בה. סאלוניקי ובנוניציא

הערות ותקונים

בא וגו'. בכ"מ ויהי אחרי בא אמציהו מהכות את הארומים ויבא את אלהי [בני] שציר ויעל לו לאלהיו [לפנינו ויעמידם לו לאלהים וגו'] [דה"ב כ"ה] (ז) ויהי בדברו אליו. ככ"מ ויאמר אליו [לפנינו לו] הלוועץ למלך נתקן הדל לך למה נכך [לפנינו יכד] וגו'. (ח) מה היא העצה וגו'. עד בו בפרק מת יהואש ליחא בילקוט ועי' ברש"י שם. ובכ"מ היא העצה כו'. וכדברי הס"ע כאן יאמר יוסף הכהן בקדמוניות שם שה' יעץ את אמציה למלחמה עם יואש לשלם לו במסעלו בעד עונותיו. ומקור אחד היה ליוסף ולהס"ע שממנו שאבו זה. (ט) הנה הבית וגו'. בכ"מ הנה הבית את אדום ונשא את לבך להכבד הכבוד ושם בביתך [לפנינו ונשאך לבך למה וגו'] ונפגת אתה ועמך הכבוד וגו' ובכ"מ מביא הפסוקים ממלכים ב' י"ד ולדעת יוסף הכהן שם היתה סיבת המלחמה בין אמציה ויואש כי אמציה שלח ליואש לאמר כי יצח שיואש ועמו יהיו סרים למשמעתו ושהיו יהודה וישראל לעם אחד כבימי דוד ושלמה תחת ממשלתו ועל זה יצדק הלשון הנה נשא לבך להכבד וגו'. (י) ואת אמציה וגו'. בכ"מ מוסף ופרץ בחומת ירושלים ארבע מאות אמה ונטל כל הכסף והזהב והכלים הנמצאים בבית ה' ובאוצרות בית המלך ואת בני התערבות ע"כ וזה מלשון המקרא שם ובכ"מ מוכרי הימים שם ויפיוץ בחומת ירושלים משערי ועד שער הפנה כמו במלכים שם. ומה שכתב לפנינו בדה"ב כ"ה י"ג ויפשוטו בערי יהודה משמרן ועד בית חרוון. וזה תמוה כי הערים האלה ערי אפרים היו. אבל ביוסף הכהן שם יאמר ויבזו את הארץ עד בית שמש. והעירני החכם הגדול הפראפעסאר מר דניאל הוואלואן ה"ו על תרגום הסודי שתרגם שם אשלם אנן בקוריא דיהודיא ובשמריא ובקוריא דעממא. (יא) בו בפרק מת יהואש, כי מלך ישראל מת בשנת י"ד לאמציה לפי חשבון השנים (יב) מה שאמר לו הנביא. וכ"ה בכ"מ וברש"י שם בלא זכרון הס"ע ובילקוט וכ"ה ליחא. (י"ב) בן ט"ו שנה וגו'. בכ"מ ויקח כל עם הארץ [לפנינו במלכים ובד"ה כל עם יהודה] את עזריה וגו' בן ט"ו שנה עזריה ומלכו וחמש עשרה שנה מלך וזה ט"ס הוא. (יג) בראות אלהים וגו'. בכ"מ ויהי לדרוש את ד' בימי זכריו המבין בראת אלהים וזה שלא כנוסחתנו. וכן העתיק המקרא בראת אלהים בכ"ה ובמאור פרק קמא דמועד קטן ובירושלמי סוטה פ"ט ה"ו וכן בקאניקאי. (יד) ובמה הצליחו אלהים. בילקוט ר' ר"ד ובכ"ה ומה היא הצלחה שהצליחו. (טו) וישיבה ליהודה. בכ"ה וכ"ה הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו [בכ"מ את אבותיו] ומה ת"ל עם אבותיו אלא שמלך כו'. (טז) בימי אבותיו. במאור שם בחיי אבותיו ובר"ק שמלך בחיי אביו ולפי הס"ע כאן שהקשר על אמציה היה ב"ד למלכו אבל הוא מלך כ"ש שנה וא"כ מלך עזריהו בחיי אביו. (יז) ד"א מה יהורם כו'. לפני המאור שם לא היה כל זה בהס"ע. ולפני הרד"ק במלכים ב' י"ד כ"ב היה זה בהס"ע. ובכ"מ מה יהורם כו' ובילקוט בה. סאלוניקי ובנוניציא

סדר עולם רבה פרק יט

מה יתורם אחיהו ויואש מתו מיתת תהלואים ע"י אחרים (יח) כך
 אמציהו מת מיתת תהלואים על ידי אחרים (יט) עוויהו וירבעם מלכו
 כאחת אלא שירבעם מלך (כ) בימי אביו שנה אחת שנאמר וירבעם
 ישב על כסאו [מ"ב י"ג] בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך
 ישראל (כא) מלך עזריה בן אמציה וגו' [שם ב' ט"ז] אפשר לומר כן
 (כב) והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת. וכן הוא
 אומר ויהי עוויהו המלך וגו' [דה"ב כ"ו] ואומר כלם התייחסו
 (כג) בימי יותם מלך יהודה (כ"ג) ובימי ירבעם מלך ישראל [דה"א ה]
 (כד) אפשר לומר כן והלא עוויהו קבר את ירבעם (כה) וגו' מלכים
 אחריו (כו) אלא כל כ"ה שנה שהיה עוויהו מצורע יותם בנו היה
 על בית המלך שופט את עם הארץ [שם] (כז) וירבעם בן יואש מלך
 מ"א שנה בשנת שמונה ושלושים שנה (כז) לעוויהו מלך יהודה

הערות ותקונים

בווניציא מה יזרם ואחיהו יותם מתו מיתת תהלואים ע"י אחרים. (יח) כך. בילקוט
 כתי"א אף אמציהו. (יט) עוויהו וירבעם מלכו כאחת. תוספתא נגעים ס"ה הו"כ מצורע
 ספ"א ומועד קטן ד' ע"ב א"ר חייא דנתי לזני רבי למדתנו רבנו יוחם לא היה לו
 לעוויהו אלא בימי תהלואים אמר לו אף אני כך אמרו. והנזקק לזה שיותם לא היה
 לעוויהו אלא בימי תהלואים כמ"ע כן שירבעם ועוויהו מלכו כאחד. כמו שהעיר כבר
 על זה בשאלות פ' מצורע מובא במאור במ"ק שם ע"ש. ובלקח טוב פ' מצורע דף
 מ"א ובתוס' מועד קטן שם ד"ה יותם וכרישב"א שם שהביאו הס"ע. ומ"ש בלקח טוב
 שם ר' יוסי אומר קל וחומר לימי תהלואים זה נגד גירסת הגמ' בבבלי מ"ק שם וכן
 בירושלמי שם שדעת ר' יוסי שמצורע כותר בימי תהלואים ונ"ל בפ' רש"י ישעיה ד' ח"ג
 (כ) בימי אביו שנה אחת. בילקוט וכי"א ומי' אלא שירבעם מלך בימי אביו שנה
 שנאמר וירבעם וגו'. וכ"ה בשם הס"ע כרד"ק במלכים ב' י"ג י"ג. וכרש"י מלכים ב'
 ס"ז ח' כתוב ע"כ עוויהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו ויואש ג'
 שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו כבר נזכרה עמר משפט יואש ומלך
 וירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם
 שבשם הספרים הוא שאיני יכול ליישב בשנת ל"ח לעוויהו מלך זכריה אלא בענין זה
 ע"כ וכן הגיה הגר"א כאן ג' שנים כדעת רש"י אבל במאור במועד קטן שם הביא
 נוסחת הס"ע עוויהו וירבעם מלכו כאחד וירבעם מלך בחיי אביו שנאמר וירבעם ישב
 וגו' עכ"ל. (כא) מלך עזריה בן אמציה. בילקוט וכי"א וכי"א ובמאור שם מלך עזריהו
 בן אמציה וכן הוא בקעניקאט. (כב) והלא שניהם מלכו כאחד. ע"י רש"י ישעיה ד' ח"ג.
 (כג) בימי יותם מלך יהודה. בכי"א כלם נתייחסו בימי יואש מלך יהודה וגו' ובילקוט
 בד. הישנים כלם נתייחסו בימי יותם. (כ"ג) ובימי ירבעם מלך ישראל. ובילקוט וכי"א
 ובימי ירבעם בן יואש וע"י בתוספתא שם בהערות. (כד) אפשר לומר כן. הלא לסדר
 המקראות נזכר יותם לאחר מיתת ירבעם ובריתא דילן מובאה בתוספתא סוטה פ"ב
 וילקוט מלכים שם וברד"א ר' אלף ע"ז. (כה) וגו' מלכים אחריו. בתוספתא שם
 ובילקוט ובכי"א ומי' ליתא. (כו) אלא כל כ"ה שנה כו' ובתוספתא ובילקוט כד"ה שם
 אלא מלמד שכל אותן שנים שהיה עוויהו מצורע יותם בנו שפס את עם הארץ ע"כ.
 וככ"ה שהיה המלך מצורע ובהכרח לאו דוקא כל אותן השנים שהיה משנצטרע עוויהו
 גזל יותם ולא שפס את עם הארץ אלא אחר שגזל והיה בן דעת ועי' בפ' הראב"ד
 בתנ"כ מצורע ובאר"צ פרק מ' נוסח א' וכדעת הס"ע כאן נוסח ג' יוסף הכהן
 [9. 9. 3]. (כז) וירבעם בן יואש וגו'. בכי"א וכי"א ליתא. (כז) לעוויהו מלך
 יהודה. וכן בקעניקאט ובקרא לעזריהו. וחידוש שלא נזכר כאן כי אם וירבעם ועוויהו
 מלכו

סדר עולם רבה פרק יט

(כז) מלך זכריהו בן ירבעם וגו' ששה חדשים. הוא דבר ה' אשר היה אל יהוא וגו' (כח) בני רבעים וגו' [מ"ב מ"ו].

פרק כ

(א) הרי הוא אומר

ה ערות ותקונים

מלכו נחתה ברכה צריך לומר שזכריה מלך בחיי אביו ג' שנה לכן נאמר בשנת ל"ח שנה לעזריהו ולא מ"א שנה ועי' ברד"ק שם. ואולי חסרה הברייתא כאן. ועי' בתוס' מו"ק ז' ע"ב ד"ה יותם. (*כז) מלך זכריהו וגו'. כתי"מ מלך זכריה בן ירבעם בן יהואש בן יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון וגו' וזה שלא כנוסחתנו. (כח) בני רבעים וגו' פי' דור רביעי אחר הבן ותמישי אחר האב כי האב היה יהוא ומלכו אחיו יהואחז בנו ויואש בן יהואחז וירבעם בן יואש וזכריה בן ירבעם ועי' בפ"י הראב"ע בראשית כ"ג. וברקמה צד קל"ג.

(א) הרי הוא אומר. בפ"ק זה חושב הס"ע מ"ח נביאים שהיו לישראל אחר שנכנסו לא"י. וכבר נזכרה הברייתא בכלל ת"ר מ"ח נביאים נתנבאו לישראל [מגילה י"ד] וקפ"ט ג"כ היה פרק זה לפני חז"ל כמו שהוכחתי במבוא שלי צד ע"ג שלפני התוספתא ספרי גמ' בבבלי וירושלמי כבר היו בס"ע כפרט מניין המ"ח נביאים ע"ש וגם הבעל הלכות גדולות ה' הספד; כהוצאת ה' מקיצו נדרמים צד 632 מובא ברש"י מגילה שם, ובסוף ספר הנביאים של ר' משה בן אשר ובתנ"ך רש"י ובמחברת התיגאן [אבן ספיר חלק ב' צד יכ"ה] ובמדרש של ר' שמעיה שושני פ' תרומה [מכתב הדין להר"ם ז"ל משנת תרל"ז צד 261] ובפ"י ה"ח במגילה שם העתיקו כמעט כל הפרק כ' מה"ע. אולם למורת רוח כל דורש הכנה הגירסאות משוכשות והרבה שגיאות ושעיות מהמעתיקים וגם רבינו הגר"א לא סלל עוד המסילה והניח כמה דברים מוקשים כמו א' הס"ע שלפנינו מונה לא בין המ"ח נביאים את יהויאל בן זכריה וזכריה בן יהוידע ועזריהו בן עוזי אשר בטולם נאמר רק שהיתה עליהם רוח אלהים שזה תחילת 'מדרגת הנבואה כמ"ש במורה פרק מ"ה לשני ולא נזכרו שהיו נביאים כמו שלא יתחשבו בין הנביאים יפתח שמשון ועמשא שנזכר ג"כ עליהם שלבשם רוח ה'. ב' כנוסחתינו נתחשבו ג"כ לנביאים ברוך בן נריה שריה בן מנחם ומרדכי היהודי שלא נזכרה נבואתם בפירוש בקרא ובס"ע לקמן פרק כ"א נאמר בפירוש אין לך כל עיר ועיר בא"י שלא היו בו נביאים אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה לצורך שעה לא נכתבה. וברייתא זו מובאה במגילה י"ד ע"א בלשון דתניא וכוונו להס"ע. ובהלכות גדולות שם בהוצאת ה' מק"ן צד 633 מפורש ברוך בן נריה ושריה בן מנחם ומרדכי בלשן הנמאל ושלום נתנבאו לצורך שעה ע"כ וכן הוא בשערי ציון צד י"א, ובוודאי היה להבה"ג הגי' בן בה"ע לקמן בסוף הפרק. וא"כ לא נוכל למנות את אלה שלא נזכרה נבואתם וראה במורי אבן במגילה שם. ג' לעומת זה תני ושירי כמה נביאים כמו עזרד הנביא שנבא לאסא בדה"ב מ"ו ח', ורוח גדול לומר שהארץ ימים יותר משתי מאות שנת עד אהו ור' שמעיה שושני שם חושב באמת עזרד לשנים. זכריה המבין כמ"ש לעיל פרק י"ש הערה י"ג ובס"ע זוטא חושב עזריהו בין הנביאים שנבאו בימי המלך עזריהו ובס"ע זוטא שנרפס כס' סדר ההכמים ח"ב צד 70 נתחב הנביא עזריהו בימי המלך יותם. וכוונתו לזכריה המבין כמ"ש בפ"י המיוחס לרש"י בדה"ב שם. וכן בבה"ג שם ובשערי ציון שם הושע עמוס ישעיה וזכריה המבין בימי עזריהו. ובה"ג הוצאת מק"ן צד 632 הגי' וישעיה וזכריה המבין ביראת אלהים וביחוסין ד. לזונד צד 6 ונראה בפירוש מהסדר עולם כי אז בימי ישעיה היה הושע ועמוס וזכריה

סדר עולם רבה פרק כ

(ב) ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל וגו' [זכריה יד]
 חזון ישעיהו בן אמוץ וגו' [ישעיה א] דבר ה' אשר היה אל הושע
 וגו' [הושע א] דברי עמוס אשר היה וגו' [עמוס א] דבר ה' אשר
 היה אל מיכה המורשתית וגו' [מיכה א] מלמד שכלן נתנבאו בפרק
 אחד אבל אי אתה יודע (ג) מי קדם את מי (ד) כיון שאמר

הערות ותקונים

זכריה המבין ביראת אלהים ע"כ. וכן הוא בס"ע זוטא בס' סדר החכמים ח"א
 צד 176. וגם זכריה הנביא שכתב פרשה ט' בזכריה ע"י לקמן הערה י"ב. בארי אביו
 של הושע שנמפל נבואתו בישיעה ח', י"ט, כ'. כמ"ש ר' סימון בויקרא רבה
 ט' ז' ומובא ברש"י שם. חזון שנבא בימי מנשה כרה"ב ל"ג י"ט ובס"ע זוטא
 ובה"ג וש"צ שם חזקיה נבא בימי אמוץ. וצ"ל תזואי. וגם דברי הגר"א כאן
 פותרים למ"ש הגר"א בהגהותיו למגילה י"ד ע"א ע"ש. ובעיקר המספר של המ"ח
 נביאים כבר הטיל בו ספק בעל הנא דבי אליהו רבה פרק ט"ו אמר לי רבי ומה
 נשתנה מ"ח מארבעים וחמשה או מחמשים? אמרתי לו בני כנגד מ"ח ערי מקלט
 כו' ע"ש ובהרכה כתבי יד לקמן בפרק כ"א לא נזכר כלל מהמספר מ"ח נביאים
 ושבע נביאות. ונראה שנוסף הבספר מוסף מאוחר ובמאמר בסוף ספר הנביאים
 של ר' משה בן איש ובתנ"ך רש"י [אבן ספיר ח"ב צד רכ"ו] כל נביאי ישראל
 מן משה רבינו אשר האלהים ראש הנביאים ואבי המורים עד דניאל ומלאכי
 מאה ושבעה עשר עכ"ל. ויוסף דהקן בקדמוניות היהודים 2. 2. 10. יאמר שהורק
 י"ג נביאים שכתבו ספרים. ושנה זה בספרו נגד אפיפון ספר ראשון צד 3. ביוחסין
 דפוס לונדון. ועכשיו ראיתי כרגע בתולדות היהודים להודו. הערעפולד ח"ב צד 17
 שנגע בזה במנין המ"ח נביאים. אבל לא העיר על כל מה שהערנו. והנה לפני
 ב"ע כנוס' משושבת' (ב) ונסתם גיא הרי וגו'. וכן היא בילקוט המכריז על ישעיה
 צד ק"ד בשם הס"ע. ובילקוט השמעוני ריש הושע ניתק ג"כ הס"ע וליחא זה. והמפרש
 עץ יוסף כתב שלא ידע לאיזה ענין הביא הס"ע המקרא הזה. והר"י אבן ספיר
 בספרו שם צד רכ"ו כתב עוד דבר לחש עמדי בס"ע פרק כ' הרי ה"א ונסתם גיא
 דרי וגו' והנה כל מתבונן ישחושם על המראה מה ענין ונסתם גיא הרי אל הנביאים?
 ונראה לענ"ד שהס"ע קרא ונסתם לשון סתמה ודרש גיא על הגבואה והרים על
 הנביאים כו' עכ"ל ולדעתו הדבר פשוט שכוונת הס"ע כאן לסוף הפסוק כאשר נסתם
 מעני הרעש בימי עזיזיה שמכאן אנו למדן שתחילת נבואתו של ישעיה היתה ביום
 הרעש ביום שנצטרע עזיזיה ועי' מכילתא בשלח ע"פ אמר אויב וכיבשלומי ברכות
 פ"ט ה"ב ובמדרש חיות פסוק נפת הטופנה וברש"י ישעיה ו' ד' ועמוס א' ותראה
 שברור הדבר כמ"ש. (ג) מי קדם את מי. בילקוט הושע ובכ"א ואם אי אתה יודע
 מי הוא שקדם תחילה הרי הוא אומר תחלת וגו' ובתנא דבי אליהו זוטא פרק ט'
 מעתיק הס"ע תחילה לארבעה נביאים זקנים שהיו מתנבאים באותו הפיק. ואולי
 בכוונת מ"ש נביאים זקנים לפי שדעת הס"ע היה גם זכריה המבין בעת הדוא כמ"ש
 לעיל. (ד) כיון שאמר תחילת דבר ה' בהושע וגו'. בפסחים ס"ז ע"א דבר ה' אשר
 היה אל הושע וגו' בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדלו שכולן הושע שנאמר
 תחילת דבר וגו' א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן
 הושע ישעיה עמוס ומיכה. ובבבא בתרא י"ד ע"ב מכדי הושע קדים דכתיב תחילת
 דבר וגו' א"ר יוחנן שהיה תחילה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן
 בוי' והמקור לדברי ר' יוחנן מהס"ע כאן. וכן בפסיקתא רבתי דאנכי תחילת דבר ה'
 בהושע וגו' אלא תחילת מלכותו של עזיזיה כו' ג"כ מהס"ע כאן. ורש"י כתב בפסחים
 שם ד"ה ארבעה בכלהו כתיב ביה בימי עזיזיה יתם אחז יחזקיה שכלן החלו
 להנבא בימי עזיזיה וקשהו די ארבעה מלכים ע"כ וכן הוא בתוס' שם ד"ה בימי.
 וכוונת רש"י והנ"ל למאמר ר' יוחנן הנאמר שם ע"כ אין לך כל נביא ונביא שלא

סדר עולם רבה פרק ב מא

תחלת דבר הי כחושע וגו' [חושע א] ובעומס הוא אומר שגתים לפני הרעש [עמוס א] וכישעיה הוא אומר בשנת סות המלך עזיהו וגו' [ישעיה ו] (ה) והוא היה ביום הרעש דכתיב וינענו אמות הספים וגו' [שם] דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתית בימי יותם וגו' [מיכה א] מלמד (ו) שכל קדמו את מיכה חזן עובדיה וגו' [עובדיה א] אימתי היתה מלחמה זו (ז) בימי אמציה

הערות ותקונים

קח ארבעה מלכים בימי שנאמר חזן ישעיהו וגו'. וכאמת מאמריו של ר' יוחנן בהכרח לא דוקא, כמו שנראה בס"ע באן, דהא מצינו כמה נביאים שלא קישרו ארבעה מלכים. אלא ע"כ מ"ש בפרק אחד נחגבאו בנותם שלא היו. ביהר כל המלך זמן רק דבימי עזיהו נחגבאו כולם. במה שמפורש באן בהס"ע. ולפלא שרש"י ורמב"ם לא זכרו כלל מספור המאמר בהס"ע באן. (ה) והוא היה ביום הרעש. ועי' רש"י שם, ובילקוט שמעוני ובבב"א בישיעה הוא אומר וינועו אמות הספים שנחגבאו ביום הרעש, ובילקוט המכירי שם ישעיה נחגבאו בימי הרעש שנאמר וינועו אמות הספים. ובאגרת הראשית פרק י"ד אמרו רבותינו מאה ק"צ ע"א. ואולי הספור לכל זה הס"ע וחסר לפנינו. (ז) שכל קדמו את מיכה. פי' שאולי השלשה חושע עמוס וישעיה היו קודם שנחגגע עזיהו אבל במיכה כתיב בימי יוחם ולא נזכר עזיהו דהי בלן קדמו את מיכה. ולהוציא סודעת אלה שנכתבו במיכה בימי עזיהו וחתם האה קעניקאט. וביקרא דבה ס"י ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר ישעיה מסיל הייתי כבית הללודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת את מי אשלה ומי ילך לנו שלחתי את מיכה והיו מבין אותו. בלתי דה"ל שבבב"א יבן על הלחי כו' ע"ש ומשפט המסוקים לא נראה זה סמיכה אלה אם נפרש המדרש על מיכהו בן יסלא. ומצאתי בהשורן שנה ג' צד שפ"י שנתעורר בזה הדב ר' מתתיהו ששראשון ז"ל וסביא רביה מפסיקתא ראנבי ששם הגי' שלחתי את מיכה והכרו שנאמר וינש צדקיהו בן בעננה ויכה את מיכה וגו'. ועי' בפסיקתא נחמו ד' קב"ה ע"ב. ובהערות הרב רש"י שם. וזה שכתבתי שם הרב רמ"ש ז"ל על מ"ש רש"י כבבב"א מציעא ד' ע"א ע"א ד"ה יורד ואנני שמעתי רשאי לירד לתוך כו' וקשה בעיני שיתורו הכתובים לישראל להקטיל ולגמול רעה כו' וסותר דרש"י למ"ש בקדושין כ"ה ע"א שכתב ואף למעט כו' והנה כבר התעורר על סתירה רש"י בזה הרב דתרי"א בס' יעיר אף מערכת ה' ס"י פ' בשם כמה מתראשונים. וגם הרש"ב בתולדות רש"י הערה נ"א. ובעיני נראה לזכר ברוך שברש"י קדושין שם ס"ב קטן וז"ל וא"ל למעט כו' וז"ל ואתים פירשו. וכיון רש"י לפי הערוך ערך חייו ותו לא סידר. (ז) בימי אמציה. בילקוט ריש עובדיה מובא הס"ע ושם הגירסא בימי יהושפט מלך יהודה. וכ"ה בבב"א זכ"י רמ"ש. ובפירוש"י לבראשית רבה פ"ג כחוב ובבב"א דמ"ט מרות דר"י יופי מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום שעיר ובמקום אחר נצב מלך בעיר הגדולה עב"ל. וזה גירסא זו כוונתו למלחמת יהושפט עם המצור דב' מלכר לים מאדום דברוי המים כ' כ' פסוק ב' ולפינו בקרא מארם ועי' בס' המכאור שם ובקעניקאט מאדום. וכן על מה שכתוב שם פסוק א' בהעמדות מביאי בקעניקאט מאדומים. וכן כתב וזאמן רס"ג באמנות ודעות מאמר ג' צד ס"ט תחאת סלוצקי וז"ל וראיתי אנשים שואלים מי הוא זה שאמר אליו עובדיה וצד בגויה שלח קצוה וקצוה עליה למלחמה הודעתים שהוא יהואל [שם בד"ה פסוק י"ד] וזאת המלחמה היתה לאדום בימי יהושפט כו' עובדיה היה. בימי וכו' בא להלחם עמו בני עמון ומובא כו' וענין קדמו כדברי עובדיה הוא ענין התעבו עמדו כדברי יהואל עב"ל ונראה שגם לפני רס"ג היה הגי' כאן בימי יהושפט. ולא

סדר עולם רבה פרק כ

(ח) ומיך אין באדום וגו' [מלכים א כ"ב] ומשנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומן (ט) ולא זקפו ראש עד היום ומשנפלו ארמיים (ט") בדבר אלישע (י) לא עמדו אלא שנתעוררו (יא) בימי אחז ונפלו משנפלו פלשתים בימי חזקיהו (יב) לא העמידו מלך עד היום משנפלו מלכי אשור בימי חזקיהו (יג) לא העמידו מלך

הערות ותקונים

ולא יתכן לאמר שינבדיה נבא למלחמת אמציה באדום, כי בפירוש אמר לאמציה הנביא למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך? [ה"ב כ"ה ט"ו]. (ה) ומלך אין באדום, עי' מדרש חז"ל פסוק אל תראוני, (ט) ולא זקפו ראש עד היום, ככ"א משנפלו בימי יהושפט, לא העמידו מלך עד היום ומשנפלו בימי אמציה לא זקפו ראש עד היום, ובלקט שם משנפלו אדומיים בימי אמציה לא העמידו במקומו עד היום הזה, ובפירש"י לבר"ר שם ובס"ע דר"י מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' עכ"ל, ונוסחא זו נכונה בעיני כי אין נוכל לאמר שמימי אמציה לא זקפו ראש והלא עמם ירמיה יואל ויחזקאל נבאו על פניו אדום ועל מלחמת, ונודע שהאדומים נשאר בארצם עוד בימי החשמונאים, וברושלמי פסחים ריש פ"ג נזכר חומץ האדומי, (ט") בדבר אלישע, יותר נכון גרסת כ"א בימי אלישע כי כל זמן שאלישע חי לא היה לארמים תקומה, ונראה שהח"ל קראו בבלכים ב' י"ג כ' ויסת אלישע וגו' וגדודי ארם יבואו בארץ וכמו שהוא באמת בתוספתא סוטה ספ"ב בכ"ע, (י) לא עמדו, בכ"א משנפלו ארמים בימי אלישע ובלקטם לא העמידו מלך, ונוסחת הדפוס נכונה יותר שכן מצנינו, שיואש בן יהואחז לקח את הערים מיד בן הדר אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה שלש פעמים הכהו יואש [ה"ב יג כ"ה], ויבנים בן יואש השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל [שם י"ד כ"ח] ופנתם בן גדי, רבה את הפסח ואת כל אשר בה [שם ט"ו ס"ו] שהיתה מארם, (יא) בימי אחז ונפלו, נפלא בעיני הלא ירמיה ט"ס נבא עוד על מלכת ארם, ושם פסוק ב"ג לדמשק בושת חמת וארפי כי שמועה רעה שמעו וגו' והצתי אש בתומת דמשק ואכלה ארבעות בן הדר? וסופרי היונים הקדמונים עוד ידעו מארץ ארם? עי' גיזניוס, שורש ארם - ועוד יוסף הכהן כספר במלחמות היהודים 1. 4. 3. מבני ארם לא שכר לו המלך אלכסנדר חיל עזר, יען כי הארמים שונאים המיד את היהודים תכלית שנאה, וכאזיה מכה"י הגי' בס"ע כאן משנפלו אדומים, ובכ"א אחד מס"פ ונפלו בימי מנחם, (יב) לא העמידו מלך עד היום, בילקט לא הזקפו ראש עד היום, ובכ"א משנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא זקפו ראש עד היום - שנאמר הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה מעד כבצר וגו', ונוסחא זו תמונה הלא ירמיה מ"ו א' עוד נבא על פלשתים כפרם יכה פרעה את עזה וגו' שזה היה לדעת הס"ע לקמן פרק כ"ז בשנה העשירית לצדקיהו שאף פרעה את עזה וכן נזכרה ס', ו' והברתי גאון פלשתים ולעדות יוסף הכהן 3. 8. 11 נתקמה נבואה זו בימי אלכסנדר הגדול שכבש את גת בחזרתו ממלחמת צור וצידון, ואולי - מזה ראינו לדעת המבקרים שהנביא הזה הוא זכריה הראשון, והפלשתים חיו עוד על ארמנם בימי החשמונאים עי' חשמונאים א', וע"כ נראה שנוסחת הדפוס לא העמידו מלך נכונה, (יג) לא העמידו מלך עד היום, ובלקטם וכ"א לא העמידו מלך עד היום, וזה מסתבר יותר שגודע חזקיהו המים שבזמן ההוא מימי חזקיהו נחלשה מלכותם על כל העולם, ולא נוכל לאמר שלא העמידו מלך כלל מן הזמן ההוא הלא ידענו שאחרי מנחם מלכו נרגל, אמר חזון, סאבטוג, סארדנאפאל וסאראק - ולדעת הס"ע לקמן פרק כ"ז כבש נבוכדנצר את נחום בשנה ראשונה למלוכתו, ויוסף הכהן 2. 2. [10], יאמר שבימי חזקיהו נדרסה ממלכת אשור ע"י המדויים, ובדברי קטניגנאן בקוראסריא ספר ראשון פרק ה' נראה שכורש מלך פרס לחם וכבש מלכות אשור, ונראה שבזמן

סדר עולם רבה פרק כ מב

עד היום ומשנפלה מצרים ביד נבוכדנצר (יד) לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום שנאמר מן הממלכות וגו' (יחזקאל כט) ובני זרח וגו' (טו) אלו נתנבאו במצרים (טז) ובני קרח וגו' (שמות ו) (ז) אלו נתנבאו במדבר (יח) ויהושע בן נון מלא רוח וגו' (דברים לד) וישלה ה' איש נביא וגו' (שופטים ו) (יט) זה היה פנחס ויבא איש

הערות ותקונים

שכוון למלכות בכל כי בן קוראים המופים הראשונים לבבל אשר ראה העראש חלק ראשון 178 ועוד בכ"ט. (יד) לא נתנשאת עוד על הגוים עד היום. בילקוט משנפל מצרים בימי נבוכדנצר לא התנשאו ראש עוד מן הממלכות וגו' ובכ"א לא נתנשאת עוד על הגוים שנאמר מן הממלכות וגו' ובספר הישר לר"ת סי' שמ"א מובא בתוס' פסוק ד' מ' ע"א ד"ה מניין והכי הנא בסדר עולם מיום שעלה מלך בבל על ארץ מצרים עוד לא זקפה ראש ובס' הישר שם לא נתנשא עוד ובמבילתא בשלח פסוק וברוב גאונך שאל אנמונינוס אח רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאלססנדריא שמא יעמוד כרך וינצחני אמר לו איני יודע מ"מ כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מדך ולא שר שנאמר מן הממלכות תהיה שפלה וגו'. ונודע מקורת הימים שזמן לא כביר כשני דורות אחרי מפלה פרעה הנה ע"י נבוכדנצר נפלה מצרים חתח. עול מלכות פרס ביד בנו של כרש. (טו) אלו נתנבאו במצרים. דג"א לא גרס כאן כל זה. כי בפרק זה חושב המ"ח נביאים שנתנבאו משנכנסו ישראל לארץ. אולם בילקוט דה"א ר' אקף ע"ד ובכ"א כמו שהוא ברפוס. (טז) ובני קרח וגו'. דג"א הנה שלשה אלו. וכן בבבא בתרא ד' י"ד סע"ב עשרה בני אדם אמרו כפר תלים אדם כו' וע"י שלשה בני קרח ולפלא כי במדרש חיות פסוק כמגדל דוד. צוארך חשיב ר' יוחנן שלשה בני קרח לאחד. וברה"ש ד' ע"א מאי קא מבשר נביא לישראל ודג"ח בהגהותיו. לשם טבתה שאינו נופל לשון. מבשר נביא על מקרא זה אשר נתייחס לבני קרח והם לא היו נביאים וענ"ל ע"כ ולא ראה בס"ע כאן וע"י בתרגום ר"י שם. ובילקוט תהלים ר' תשמ"ו אמר רב כהנא שהתנבאו על הדורות האלו כו'. ועתה ראיתי בדקדוקי סופרים בראש השנה שם שהביא שבת"ל ליתא טלה נביא וכתב שכן הגבון ולא ראה גם הוא בהס"ע כאן. (יז) נתנבאו במדבר. וכן הוא בס"י ד"ה בבבילה י"ד ע"א. וצ"ל אלו נתנבאו וסלת במדבר לא גרסינן כי כאן חושב הנביאים משנכנסו לא"י. ובתהלים פיהם י"א מומרים לב"ק וכן מחשב בני קרח לנביא פילא. 1. 308. ועיין שם 1. 515. ובכ"ג גורס כאן שנתנבאו כמצרים ומוסיף נבואת מצרים ואומר. אליהם וגו' וימרו בני וגו' ואע"י למען שבי וגו' (יחזקאל כ') והתה כבושה קרוב לתשע מאות שנה עד שבא יחזקאל וזה ליתא לפנינו אבל כן הוא במבילתא בא ס"ה ובניקרא רבה פ"ו ובשמ"ד סוף פ"ו בשמ"ד שמואל בר נחמני. (יח) ויהושע בן נון מלא רוח וגו'. בכ"א ליתא זה. ובתנ"ך של ר' כשה בן אשר ויש"ש [אבן ספיר ח"ב כסופן] הגי' ואומר בימיו בנה ה'אל בית האלי את יריתו וגו'. כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון זו הנבואה ע"כ ומביא מקרא זה לראיה שהיה יהושע נביא. וכן בן סירא מ"ו א' אומר: אחרי קם יהושע בן נון איש חיל ונביא. (יט) זה היה פנחס. כ"ה בשם הסדר עולם בילקוט כד"ה שם וברש"י שופטים שם. וברש"י שופטים ב' א' ויעל מלאך ה' שנינו בסדר עולם זה היה פנחס ע"כ וכן הוא בשם הס"ע ברש"י כגילה י"ד ע"א ובנוסתתנו ליתא זה. וכדברי רש"י כס"ע כן הוא בניקרא רבה פ"א א' ובנשא פ"י י"ג ותנחומא שלח אות א' ובמורה פ"ב לשני דרכותיה ויעל מלאך ה' בן הגלגל וכי המלאך היה והלא פנחס היה ולמה קרא אותו מלאך אלא א"ל סימון פנחס בשנה שהיתה רוח הקדש שורה עליו כו' ויוסף הבתן [ה' ב'] יאמר גם כן שזה היה נביא ה' וכן יאמר יוסף 1. 2. 5. שמה שנאמר שופטים א' וישאלו בני ישראל בה' שהיה זה על ידי פנחס וע"י בד"ק וברלב"ג בשופטים שם.

סדר עולם רבה פרק כ

אלהים אל עלי וגו' [שמואל א' ב'] (ב) זה היה אלקנה המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם [ד"ה א' ט'] אלו כ"ד (כא) משפחות כהונה ולויה גד החוזה ונתן הנביא התקינו מעשה הבית עם דוד (כב) אסף (כג) והימן וידותן נתנבאו בימי דוד (כד) אחיה אמר לשלמה הבית הזה וגו' (כה) ושכנתי בתוך בני ישראל וגו' [מלכים א' ו'] ובאחרונה אמר לו יען אשר היתה זאת עמך וגו' [שם א' יא] (כו) שמעיה אמר לרחבעם לא תעלו וגו' [שם יב] ובאחרונה כשברחו (כז) מפני שישק היה דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם וגו' [ד"ה ב' יב]

הערות ותקונים

(ב) זה היה אלקנה. עי' ספרי ברכה פ' שמ"ב ואגרת בראשית פ' ט"ז [כית המדרש ח"ד צד ט"ז] אלקנה נקרא נביא שנאמר ויבא איש אלהים זה אלקנה וילקט וימדרש שמואל שם ורש"י ורד"ק ורלב"ג שם מס"ע. ובערוכין י"ח ע"ב אלא סעתי גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה ופירש"י אלקנה נביא היה כדחגיג' בסדר עולם ויבא איש האלהים אל עלי זה אלקנה ע"ב אמנם ברש"י מגילה י"ד שם מביא מהרמ"ע שדעה עליו נביא ועי' לעיל פרק י"ג הערה כ"ב ובשלשלת הקבלה ערך אליהו העתיק כל דברי רש"י במגילה בלא הזכרת שמו. ובנוסתתנו ליתא. שעלי היה נביא. וכן ליתא בבה"ג ה' הספר ובפ"י ר"ח למגילה שם ועי' בפ"י הריד"א בשמואל שם. (כא) משפחות כהונה ולויה. בכי"א ורס"ט אלו משפחות כהונה ולויה. ועי' משנה תענית ד' כ"ו ע"א ובילקוט ד"ה ר' אסף ע"ו מס"ע. וכן במכילתא בא פ"א וכן תמצא האבות והנביאים ברוד מה הוא אומר כו'. ובמנוח הארבותי. (כב) אסף. ראה בדה"א כ"ה ב' אסף הנבא על ידי המלך ובכבא כתיבא שם ועל ידי אסף. ובתוס' שם ט"ו ע"א ד"ה ועי' לפי הספרים דגרסי שלמה צ"ל דאסף היה משלשה בני קרח והוא אביאסף ולספרים דל"ג שלמה לא הוי אסף אביאסף אלא אסף היה מן הלויים המשוררים ע"ב וזה מפורש בחיות שם על דעת ר' יוחנן הוא אסף דבכא הוא אסף דתמן על דעת רב אסף אורז דוא ע"כ. ועי' בילקוט דה"א ר' אסף ע"ד מס"ע. (כג) והימן. הגר"א הגיה והימן ואיתן, ועי' ב"ב שם ולחשוב נמי איתן כו' ובמדרש חיות שם וכן עוד בכ"מ במדרש שאיתן הוא אברהם. וכבר אמר הכתוב ויחם מכל אדם מאיתן האזורי והימן וגו' [מלכים א' ה'] ובאגרת בראשית פרק נ"ה נקרא אברהם איתן ונקרא הימן שהאמין כו' וראה בדה"א כ"ה פסוק א' לבני אסף וגו' ובתרגום רב. יוסף שם דאיתגבי ברוח קודשא. ולפלא שבדה"ה כ"ה שם אינו מזכיר איתן. (כד) אחיה אמר. מה שלא הביא הס"ע מקרא מפורש מלכים א' י"א ל"א; י"ד ב', ה', כי כן דרך הס"ע להביא התולת גבוהתם. (כה) ושכנתי בתוך בני ישראל. עי' ילקוט מלכים ר' קס"ג מס"ע ולבסוף אמר דו יען וגו' אבל ברש"י מגילה י"ד שם ובפ"י הריד"א למלכים שם ובמדרש ר' שמעיה פושני הג"ל העתיקו מהס"ע ששלמה היה נביא. וגם בבה"ג ה' הספר דעי' ושלמה אבל מסופק אני אם לא פ"ס הוא שם בבה"ג וצ"ל ושמעיה. ובבה"ג הוצאת סק"ג צד 632 הגי' ושלמה. ובנוסתתנו לא נמנה שלמה בין הנביאים ולעיל פרק ס"ו נאמר פרק סמך למיתתו שרתה עליו רוח"ק ואמר ג' ספרים כשלי שה"ש וקבלת ובמורה פרק ס"ה לשני שלא הגיע למגילת הגבוהה כ"א למגילת רוח הקודש. ובקרא מסייעא לברייתא דילן לנוסתתנו מ"ש במלכים א' ט', כ': שנית ואם נאמר לו מפי ה' ולא עי' נביא שלישי היתה ובחי' ה"ח במגילה י"ד ג"כ לא חשב שלמה לנביא ובש"ס שם הגיהו אולי צ"ל שלמה כאן. וזה ללא צורך. (כו) שמעיה אמר לרחבעם. עי' רש"י במגילה שם שלא היה לפניו גוף רס"ע בעת שפי' ע"ש. (כז) מפני שישק. בכי"א באחרונה וכראות [לפנינו וכראות] ה' כי נכנעו

(כח) וכי שישק שמו (כה*) והלא זכוב שמו שנאמר ישרוק ה' לזכוב [ישעיה ז] ולמה נקרא שמו שישק שהיה יושב ומשמר אימתי ימות שלמה שאין לנו כיוצא בו וכיון שמת שלמה בא ולקח אצורות בית ה' (כט) עדו הנביא נתנבא על המזבח בבית אל ויאמר מזבח וגו' [מלכים א' י"ג] ועזריהו בן עודד (ל) היתה עליו רוח אלהים (לא) ויצא לפני אסא וגו' [ד"ה ב' טז] ובעת ההיא בא חנני הרואה וגו' [שם טז] וגם ביד (לב) יהוא בן חנני וגו' [מלכים א' טז] (לכ*) מיכיהו אמר לאחאב כה אמר ה' הראית את כל החמון הגדול וגו' [שם כ] ובשניה אמר לו לך התחוק

הערות ותקונים

נכנעו היה דבר ה' אל שמעיה וגו'. (כח) וכי שישק שמו. כל האמור כו' עד עדו הנביא נתנבא ליהא כבי"א וכ"ז תוספה מאוחרת מאיזה מעתיק. ונראה שגם לפני רש"י לא היה כ"ו בהס"ע כי כתב בפ"י למהדרין פ"ט ע"ב ד"ה עדו הנביא ובדברי הימים גבי יאשיהו כתיב והוא היה ערו עכ"ל ונראה שצ"ל וכד"ה גבי שמעיה כתיב וכיון להס"ע כאן. וא"כ לא היה לפניו כל האמור שכתוב כאן משישק. (כה*) והלא זכוב שמו, בספרי העמים נקרא שמו שישק, שעשענק, והשבעים התחיקו שם שישק מוסקס, ונקרא גם כן בשם סיכונכיס ויוסף הכהן במלחמות היהודים ספר ששי פ"י יקראתו אזובכיס, ובקדמוניות היהודים 2. 10. 8. קורא לו שישק, ונודע שהמלך היה איננו פורע תהנו של שלמה כי הארדון היה שמו ספוסענטס, ושישק זה לקח מלכות מצרים כחותגו של שלמה, ואולי יש להגיה כאן הוא שישק הוא פורעה ולמה נקרא שמו שישק כו' כמ"ש במדרש אסתר פסוק על כסא מלכותו. וברש"י מלכים א' י"ד כ"ה הביא זה המדרש ממדרש שיר השירים ולא נמצא שם ועי' בפ"י הראב"ע מקץ י"א. ועכשיו הגיעני המדרש וזמא על שה"ש וכצאתי שם כל האמור באיזה שינוים קטנים ע"ש בצד 38 פסוק אני לדודי וזוה נראה שרש"י ראה את המדרש שה"ש הג"ל. (כט) עדו הנביא. בתוספתא מנהדרין פ"ו ובמנהדרין ד' פ"ט ובירושלמי שם. ובספרי שופטים ר' קע"ז נביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא ופירש"י שהתנבא על מזבח ה' בבית אל בו' והוא היה ערו. ע"כ והמקור לדברי תול"מ ס"ע כאן. וכן בסנהדרין ק"ד ע"א ומשרה שכינה על נביאי הבעל כחבירו של עידו הנביא ופירש"י דערו הנביא נתנבא על מזבח בבית אל ויאמר מזבח מזבח ומפרש בסדר עולם דהיינו ערו הנביא ע"כ וכ"ה בשם הס"ע בבבב"ג שם וברש"י מלכים ורד"ק ורד"א שם מלכים א' י"ג א', ובסדר עולם וזמא עדו נתנבא בימי שלמה, וכן יורה פשטיות המבוא בדה"ב ט' כ"ט. ובדברי הס"ע כאן שהנביא שהתנבא על מזבח ה' היה ערו כן הוא ביוסף הכהן 5. 8. 8. Iadon וסותר יוסף דעתו לכ"ש שם בכדמוניות 4. 4. 10. שהנביא הזה היה אחיה. אכנס בהעתקה צרפתיית אחיה לא נזכר שם שם הנביא. ח"ל הדד"ק שם והנה איש האלהים ארז"ל שהוא עדו הנביא וזמתי הוא כי בימי ירבעם נבא כו' עכ"ל. (ל) היתה עליו. בסע"ז ויהורם ועזריה בן עודד וחנני הרואה ויהוא בימי אסא. וכ"ש ויהורם ט"ס וצ"ל ויהורם כהן גדול כמ"ש בדה"ב י"ז ח'. ויוסף הכהן שם פ"ח מביא רק בשם עזריה. (לא) ויצא לפני אסא וגו'. הכוונה במלה וגו' על פסוק ח' והצבואה עמד הנביא. (לב) יתא בן חנני. בהצבואה על בעשא מביא יוסף הכהן ספר שמיני פ"ו ופרק ז' הנביא בשם גימאן. שלא נזכר שכוו בהח"ק. (לכ*) מיכיהו אמר לאחאב. כובא בילקום ד' ר"כ בס"ע וע"ש. והכר שם הציון להס"ע, ושם הגי' בראשונה אמר לו יתא בן חנני הרמון הזה בשניה אמר לו התחוק ודע וראה וגו' ובשלישית אמר לו יתא אמרו ארם

סדר עולם רבה פרק ב

ודע וראה וגו' [שם] ובשלישית אמר לו יען אשר אמרו ארם אלתי הרים ה' וגו' [שם] איש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו וגו' [שם] (לג) אמרו (לד) זה היה מיכיו ובאחרונה אמר לו (לה) מי יפתה וגו' [שם כב] ובימי יהושפט ויצא אל פניו (לו) יהוא בן חנני החזה [ד"ה ב' יט] ויהואל בן זכריהו בן בניה וגו' [שם כ] ויתגבא אלעזר בן דודיהו ממרשה וגו' [שם כ] ובימי יהורם (לז) יבא אליו מכתב וגו' [שם] ובימי יהואש (לח) וישלח בהם נביאים להשיבם וגו' [שם כד] ורוח אלהים לבשה את זכריה וגו' [שם] (לט) ובימי אמציה ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל יבוא וגו' [שם כה] (מ) אמרו זה היה (מא) אמוץ אחיו ובימי אחז ושם היה נביא לה' (מב) עזר שבו וגו' [שם כח] (מג) יואל ונחום

הערות ותקונים

ארם ובאחרונה אמר לו מי יפתה את אחאב. (לג) אמרו. בילקוט וכי"א ליהא מלת אמרו. וזה הנספה כאחרת. (לד) זה היה מיכיו. בתוספתא ובבבלי סנהדרין שם המוותר על דבריו חבירו חבירה דמיכה דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים וגו' והמקור לוח מס"ע כאן. וכן בקדמוניות היהודים ליוסף 5. 14. 8. כתוב שזה הנביא היה מיכיו, ונראה שמקור אחד היה ליוסף ולהס"ע. (לה) מי יפתה וגו'. ככ"א וכתוב ויצא הרוח ויעמד. (לו) יהוא בן חנני וגו'. וזה שמנה לעיל הערה ל"ב בימי אסא. ואפשר שהיו שנים. (לז) יבא אליו מכתב וגו'. המעשה הזה נודע רק מדברי הנביאים, ובמסלכים לא נזכר מזה; ומה שלא הביא הס"ע כאן נבואת אליהו בחייו מפני שרוצה להודיע שכל מלך היה לו שליחות בנבואה. (לח) וישלח בהם נביאים וגו'. הגר"א הגיה זה אלישע ויונה, וכתלכות גדולות ושערי ציון שם אלישע בימי יהושפט יונה בימי יהוא. ובפרקי דרבינו הקדוש בבא דארבעה סי' ז' ארבעה תלמידים היה לאליהו ואלו הן מיכה יונה עובדיה ואלישע. (לט) ובימי אמציה ואיש אלהים וגו'. עי' ספרי פ' ברבך. (מ) אמרו. ככה"ג שם ליהא מלת אמרו. וזה נוסף מאיזה מנתיק. (מא) אמוץ אחיו. ככ"א ליהא מלת אחיו. אולם ככה"ג שם איחא וכן הוא ככה"ג רוצאת כק"ן וכן הוא במאמר סדר עולם עד קס"ד הגדס בספר סדר החכמים ח"א. ובספ"י הגדס שם עד 176 ובמגילה ד' י' ע"ב ובסוטה י' ע"ב אמר ר' לוי דבר זה כסורת בדינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו. והעיוותי כמבוא להס"ע שלי שכונת ד' לוי להס"ע כאן. אבל במסכה כ"ז ע"ב אמר ר' אליעזר אין לך כל שבט מישראל שלא העמיד נביאים יהודה ובנימין העמידו כלבים על פי נביאים, משמע שנביאים בעצמם לא מצאו להם וזה דלא כהס"ע והמסרת אבות שהיה לה' לוי ועי' בילקוט שופטים ר' מ"ב. ובספר סדר החכמים ח"ב מנתיק ככ"א שנתגבא בימי אמציה ובהעתק שלי ליהא זה. (מב) עזר שבו. עי' מ"ש לעיל הערה ל"א. שעזר נתגבא בימי אחז ואפשר שעניים היו כמ"ש לעיל. אולם ביוסף הכהן 2. 12. 9 קרא הנביא שנבא בימי אחז בעם הבל ולא עזר. ובהעתק אשכנזית לה"ר קוילען (Kauilen) כתוב עזר; (מג) יואל ונחום. ז"ל רש"י ברש יואל יואל בן פתואל, בן שמואל הנביא שפתח לאל בתפלתו י"א שנבואה זו נאמרה באותן ז' השנים שאמר אלישע כי קרא ה' לרעב ובימי יהורם בן אחאב היה ובהלכות גדולות נמצא יואל ונחום והבוקר היו בימי מנשה עב"ל והנה מ"ש רש"י שהוא יואל בן שמואל כן הוא במדרש שמואל פ"א וברבה נשא מובא בילקוט רש"י יואל. ומ"ש בשם י"א הוא בתענית ה' ע"א ובספ"י שם. ומ"ש בשם הלכות גדולות הוא שם בה' הספר. וכן במגילה י"ד ע"א מביא זה רש"י מכה"ג כס"ע. וכבר הראיתי כמבוא

(מד) והבבוק נתנבאו בימי מנשה ומפני שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו (מה) וכן הוא אומר (מו) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא וגו' [שם לג] (מו) דבר ה' אשר היה אל צפניה בן בושיה וגו' [צפניה א] דברי ירמיהו בן חלקיהו אשר היה דבר ה' אליו וגומר [ירמיה א] וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן גומר [שם כו] היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי וגומר [יחזקאל א] [מח] כלם נתנבאו סמוך לחרבן (מט) ברוך בן נריה ושריה (נ) בן מחסיה (נא) ודניאל איש חמודות (נב) כלם בימי נבוכדנצר.

הערות ותקונים

במבוא שלפני רש"י לא היה תמיד דס"ע. וכן בפ"י הירד"א בריש ואל מביא מס"ע כנוס' הדפוס. אולם ב'לקוט מלכים ר' רכ"ו וריש ואל ונחום מעתיק הסדר עולם נחום והבבוק ולא הזכיר מויאל וכן נראה שהיה לפני רש"י במלכים ב' כ"א מסוק' ב' בד עבדיו הנביאים נחום והבבוק ולפי שהיה מנשה כו' עכ"ל ועי' בדר"ק שם. וכנסתה ה'לקוט ורש"י בן הוא גם בכ"א וכבר הראיתי בכמה מקומות בהערותי שנסוהאחא ה'לקוט וכ"א ע"פ רוב מתאימות זה לזה וכן העתיק דס"ע הירד"א במלכים ד' כ"א מסוק' ו' ובשולשלת הקבלה דף י"ב ע"א מביא הגי' ישעיה ואל נחום והבבוק. וז"ה בכח"ג הוצאת מס"ע ע"ש. ועי' ברכות דף י' ע"א בעין יעקב שם. אמנם בפסיקתא דר"כ פ' נחמו דף קכ"ח ע"ב שמונה נביאים נתנבאו אחרי חרבן בית המקדש ואלו הן ויאל כו' וע"ש ובאבן עזרא ריש ואל מ"ש בשם ר' משה הבקן ובמורה סב"ס לשני הדעות יוסף הכהן 3. 11. 9. נבא נחום בימי יוחם מלך יהודה ונתקיימה נבואתו אחר כאה וחמש עשרה שנים. (מד) והבבוק. אבל בכתובים אחרונים, התנין בבבל, כתוב וכימים הרים בימי דניאל היה נביא בארץ יהודה ושמו הבבוק. וא"כ לפי"י האריך ימים הרבה. וברמזי המטרות להרוקח ז"ל ב' דשבעות הבבוק הך לדניאל בגוב אריות ואמר עמו אגדה של פסח. (מה) וכן הוא אומר: ב'לקוט וכ"א שנאמר: (מו) וידבר ה' אל מנשה וגו'. והיה להס"ע זה בקבלה וב'לקוט מלכים שם וידבר ה' וגו' נחום והבבוק וגו'. ולכאורה זה סותר למ"ש לקמן פרק ב' ד' שמונה עשרה השוכה. (מו) דבר ה' אשר היה אל צפניה וגו'. הג"א ל"ג זה כאן. ולדעתי צ"ל דברי ירמיהו בן חלקיהו ג' דבר ה' אשר היה אל צפניה וגו' וגם איש היה מתנבא וגו' שתחילת נבואת ירמיהו וצפניה היתה בימי יאשיהו. ונראה שגם אוריה היה בימיו. ובמלכים ב' כ"ג ועל הגלך בית ה' וגו' והבבוק והנביאים נבא מביאר שיהיה בימיו נביאים הרבה. והירד"ק והירד"א הביאו בשם חז"ל שירמיה היה מנבא בשווקים וצפניה בבתי כנסיות ותעודה אצל הנשים ע"כ וזה בפסיקתא רבתי פ' ויהי בעת שספרה ר' קל"ם ע"ב הוצאת הרב הג' ר"ם איש שלום ג"י. (מח) כלם נתנבאו סמוך לחרבן. בכ"א ליהא. (מט) ברוך בן נריה. במכלתא ריש ב' נא שברוך לא נתנבאו בן הנביאים אבל במקומות אחרים לחז"ל כצינו שברוך היה נביא ועיין בס' עשרה מאמרות לרד"ק כפאנו ד' ג"ד ע"ב שלא הביא להס"ע. (ז) בן מחסיה. במגילה מ"ו ע"א ושריה בן מעשיה, ובדרקוקי סופרים שם מביא ככתב"ן בן מחסיה. ובפ' הר"ה במגילה שם עוריה בן מחסיה. ועי' בהג"א במגילה שם. אולם בקרא לצפניו ירמיה ג"א מסוק' ג"ט עוריה בן מחסיה ובקעניקאם. שם מביא מספרים שהנבואה בן מעשיה. ומ"ש כלכים ב' כ"ה י"ח שריה כהן הראש הוא בן עוריה כמ"ש בדי"ה א' ה' פסוק מ'. (נא) דניאל איש חמודות. במגילה ג' ע"א שדניאל לא נביא. והג"א היה כאן ומרדכי הוציא. וזה על פי גמ' דמגילה שם ובכ"א ומרדכי בלשן יוסף הבקן 4. 11. 10. אמר שדניאל החשב לנביא. (נב) כלם בימי נבוכדנצר. במגילה שם מתייבנה ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל איש חמודות

סדר עולם רבה פרק כ

(נג) מרדכי היהודי (נד) חגי זכריה וטלאבי כלם נתנבאו בשנת
(נה) ב' לדריוש את מוציא (נו) בהן י' שנאמר בהן איש האלהים
ואלו הן משה (נו*) ואלקנה ושמואל (נד) דוד שמעיה (נה) ועדר
(נט) ואליהו ואלישע (ס) מיכה (סא) ואמוץ שמואל (סב) וחנני נקראו
הרואים שנאמר בהם הרואה [שמואל א' ט'] [סג] הרואה [ד"ה ב'
טן] יחזקאל (סד) ודניאל נאמר בהם בן אדם.

(סה) סליק פרקא ובבא מציעא

הערות והקונים

המדות כלם נתנבאו בשנת ב' לדריוש. וכן הוא גם בפרקי דרבינו הקדוש בבא
דשבעה. והעירותי בסבוא שחז"ל כוונו להם"ע כאן אבל נוסחתנו נכונה יותר כי כל-
אלה הגביאים לא היו בזמן אחד. ופלא בעיני שנראה שהבה"ג ה' הספר היה לז'
גיד' אחרת בגמ' משונה משלמינו וז"ל ברוך בן נריה שריה ומרדכי חננאל ושלום
נתנבאו לצורך שנה ע"כ וכן הוא בשערי ציון עד י"א, ובמאמר התיאגן באבן ספיר
עד רכ"ג ג"כ. ואלו הגביאים שנתנבאו בבבל ביודיהן מירושלים חגי זכריה ומלאכי
ודניאל ע"כ וא"כ לדעתם בירך ושירה ומרדכי לא היו נביאים ואין מקום לפ"ו לקשיות
הגמ' במגילה שם ע"ש. (נג) מרדכי היהודי ע"ש בגמ' מגילה ודעת יוסף 2. 6. 11
היה מרדכי בימי אחשורוש שהוא כרש. והיה בבבל וכאשר נלקחו הבתולות לאחשורוש
או בא מבבל לשושן. (נד) חגי זכריה ומלאכי. ע"ש בגמ'. (נה) ב' לדריוש. צ"ל
בשנת ד' לדריוש כמ"ש בזכריה ז' פסוק א' ויהי בשנת ארבע לדריוש וגו' וכן צ"ל
בגמ' מגילה שם (נו) בהן. פ' בהן בהנביאים שנמנו למעלה בפרק זה יש עשרת
שנקראו איש האלהים ובריתא דילן מוכאה כספרי ברכה פ' שמ"ב ובאבות דר"ג
פרק ל"ז נוסחא ב' בהספת וכיאר דברים. ועי' בילקוט שמואל ר' צ"א שהעיר
שהמסורת מנה י"א גברי שנקראו איש האלהים וה"א הוא חנן בן יגדליהו [ירמיהו ל"ה ד']
ובאמת המסורת איננה מחולקת עם הס"ע, כי הס"ע חושב רק הנמנים לעיל כמ"ש. ועי'
באבות דר"ג נוסחא ב' פמ"ג אין אתה יודע אם חנן נקרא איש האלהים ואם גדליהו
נקרא איש האלהים אמור מעתה חנן כו' ובילקוט נחמיה רמז אלף ע"א. מביא המאמר
וגורם זה אתר מבני אדם שנקראו איש האלהים ועין בילקוט האיניו ובס' סדר התכמים
עד 52 מביא מכו"ע הגי' אתה מוציא בהן שנאמר בהן איש האלהים ול"ג עשרה.
אבל בסוף המאמר מוסף והם עשרה. (נו*) ואלקנה. זה עפ"י מ"ש לעיל ויבא
איש האלהים וגו' זה אלקנה עי' הערה כ'. (נד) דוד. ככ"א דוד המלך וכן כתוב
בנחמיה י"ב כ"ד במצות דוד איש האלהים. (נה) ועדר. כמ"ש לעיל הערה כ"ט שעיר
נתנבא על המזבח והוא איש האלהים. (נט) ואליהו. ככ"א ואליהו זכור לטוב.
(ס) מיכה. עי' לעיל פרק זה ובשלישית אמר לו יען אשר וגו' ובמלכים ב' כ"ח וגיש
איש האלהים וגו'. (סא) ואמוץ. כמ"ש לעיל הערה ל"ט וביומי אביעיה ואיש האלהים
כא אליו וגו' זה היה אמוץ. ובס' היריד"א שמואל א' ב' כ"ו מביא בשם הס"ע
בשבוש ועמוס. וכן הוא במסעות בבכ"א אבות דר"ג הגרסם בספר נוח שלום עד 36,
ובהלכות גדולות הוצאת דח' מקיצי נרדמים עד 633. (סב) וחנני. בבב"ג הגי'
והגנאל ובבב"ג הדיש וחנני. וזה בבב"ב ט"ז ז'. ושם בי"ט א' מוכא בקעניקאם
יהוא בן חנני הרואה. (סג) הרואה. ככ"א ליתא ועי' באבות דר"ג שם. (סד) ודניאל
[דניאל ח' ז.]. (סה) סליק פרקא ובבא מציעא. וכן בדפוס מנטובה ובשאר
דפוסים קיימונים ובכח"י רס"ס סליק פרקא ובבא תגינא. ועי' מ"ש לעיל סוף פרק
הערה ל'.

פרק כא

(א) **בישרה** (ב) נאמר בת הין (ג) אבי מלכה ואבי יסכה [בראשית י"א] ובמרים נאמר ותקח מרים הנביאה [שמות מ"ו] בדבורה נאמר ודבורה אשה נביאה [שופטים ד'] (ד) ובחנה נאמר ותתפלל חנה ותאמר עלין לבי בה' [שמואל א' ב'] (ה) ואביגיל נתנבאה לדוד וכן דוד אמר לה וברוך מעמדך [שם כ"ה] ובחולדה היא אומר אל חולדה הנביאה [מלכים ב' כ"ב] (ו) ובאסתר נאמרה

הערות ותקונים

(א) כשרה. ככ"ג במתניא כאברהם אבינו ועתה השב את אשת האיש כי נביא היא כשרה הוא אומר בת הין אבי מלכת הו' וכל אבות ואמהות נקראו נביאים שנאמר ויתהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם וגו' אל תגעו במשיח ובנביאי אל תרעו ובכ"א באבינו אברהם הוא אומר ועתה השיב וגו' כשרה הוא אומר אבי מלכה ואבי יסכה ומנין שאבות ואמהות נקראו נביאים שנא' ויתהלכו וגו' אבל דברי הס"ע נעתקו בליקוט שופטים רמז מ"ב ולא גרס כאן לכ"ז רק הגו' שם כמו בדפוס. וכן הוא בגמ' במגילה י"ד ע"א וראה לקמן הערה כ"ה. (ב) נאמר. בפרק זה לדעת הגר"א כנאורו כאן חושב ז' נביאים שהיו כוודם שבאו ישראל למצרים וז' שהיו לישראל במצרים וז' נביאות שהיו לישראל וז' נביאים שהיו לאמות העולם. אבל כפי שיראה הקורא המבין להלן בהערותי דברי הגר"א נובעים מחמת שהגיה את הס"ע על פ' שארי מקומות בתלמודים ומדרשים, וזה אינו מתאים להבקות האמתית כי לא בכל מקום נוכל להסכים לדברי הגר"א כי הגרסאות הישנות בסדר עולם חולקות על התלמודים והמדרשים. (ג) אבי מלכה ואבי יסכה. יעוין בליקוט שופטים שם, והמתקיים דברי הס"ע בבלבול בדפוסים הישנים מאמרי הס"ע. וברייחא דילן מוכחא במגילה שם ומפרשה ר' יצחק יסכה זו שרה שהיתה סוכה בנבואה כמ"ש לעיל סוף פ"ב ואולי צ"ל בגמרא שם א"י ר"ת א"ר יוסי וכווננו להס"ע שם. (ד) ובחנה נאמר ותתפלל חנה וגו'. כע"ל והכוונה שכל הפרשה נאמרה בנבואה ובתום' במגילה שם ר"ה דכתיב והכי נמי הוה מצי לאתווי כל הפרשה שכל הנבואה כו' ובכ"א וילקוט וכי"ט ובחנה נאמר ותתפלל חנה ותאמר וז"ל נקם רק רישא דפרשתא, וכמה הלכתא גברתא למדו חז"ל במקומות שונים בתלמודים ומדרשים מתפילת חנה. וראה בתרגום שם. ואולי כמ"ש בירושלמי סנהדרין פ"י ה"א דאמר ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפלה עליהם ואמרה ה' ממת ומחיה וגו' נובע מהס"ע כאן וחסרה הכריחא שלפנינו. ובכ"י הנדפס בספר סדר התכמים ה"ב ע"ד 33 כתוב בחנה הוא אומר ותתפלל חנה וגו' רמה קרני ולא רמה פני וצ"ל ולא רמה פני וזה רמז למה שאמרו במגילה י"ד ע"א דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפק כו' ואם אנחנו שנשנה המאמר הזה בבבלי עוד בשני מקומות ובירושלמי שקלים פ"ה ה"א ובהריות פ"ג ה"ב ועוד במקום אחד ובמדרש ויק"ר פ"י ובמדרש שמואל פ"ד יעוד בליקוט שופטים אבל נראה שהמאמר הג"ל לא היה כתוב בהס"ע ועוד לפני בעל היקוט שופטים ה"ל לא היה זה בהס"ע כאן. (ה) אביגיל נתנבאה לדוד. ככ"א וכי"ט נתנבאה ועי' במגילה שם. (ו) באסתר נאמרה ותכתוב אסתר וגו'. וכן הוא בכ"א וכי"ט ובליקוט שם אבל במגילה שם אסתר דכתיב ותלביש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי ליה אלא שלבשתה רוח הקודש כתיב הנא ותלביש וכתוב הוה רוח לבשה את עמשא. והערותיו במבוא שוה תמותה דאין נוכל ללמוד מעמשא דהא הוא לא יחשב בין המ"ה נביאים לעיל בפרק כ' ובקרא כתיב רק שלבשתו רוח הקודש? על כן יותר נכון נוסחתנו כאן מדכתיב ותכתוב אסתר ומשנתקבלה בכתובים בכרזה שהיתה נביאה. ובכ"י הנדפס בסדר התכמים שם כתוב באסתר

סדר עולם רבה פרק כא

ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל וגו' (ז) אלו מ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל ונכתבו בכתובים (ח) ויש נביאים ביוצאי מצרים ולא נכתבו (ט) וכן משה אמר מי יתן והיה לבכם זה להם [דברים ה] (י) ואומר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם [במדבר יא] ועובדיה אמר לאלוהו הלא הגד לאדוני את אשר עשיתי בהרג אוכל את נביאי ה' ואחבא מנביאי ה' מאה איש וגו' [מלכים א' יח] (יא) חוץ ממה שהיו ביהודה ובנימין ואלוהו אמר לאלישע שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל (*יא) ויצאו בני

הערות ותקונים

באסתר הוא אוכל ותלכש אסתר מלכות ותכתוב אסתר המלכה וגו' ונראה שרבים מאחרות שלט בהכ"ע כאן להגיה גם עם" הגמרא מגילה הנ"ל ועוד לפני הילקוט שופטים הנ"ל לא היה זה בהכ"ע. (ז) אלו מ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו גמרא מגילה שם. ובדפוס מנטובה ואו"ב גם בשארי הדפוסים המאוחרים הגי' מ"ח נביאים ונביאות וחסר מספר שבע אבל בדפוס וויניציאה ש"ה הגי' מ"ח נביאים וז' נביאות ובכ"א ובכ"ט אלו הנביאים והנביאות שנתנבאו ובכ"ג אלו נביאות שנתנבאו. ונראה שגי' הב"א ורס"ג הנכונה כי נראה שהכ"ג לא חשב הנביאים והנביאות במספר בדיק. ודע שהמספר מ"ח נביאים וז' נביאות נזכרו רק במגילה שם ומה בהלכות גדולות הוצאת התורה מקצו נדרמים עד 633 וע"ש אבל בירושלמי ומרדכי ג"ל אין זכר מזה ואדרבה מובא בבבלי מגילה שם ברייתא דא"ר ריהי איש אחד מן הרבנים צופים וא"ר אבהו אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל ולפנינו בגמ' חסר שם שם בעל המאמר אולם בילקוט ריש שמואל ישנו. וכן הוא בגמרא כת"ל שם ועי' ברקוקי סופרים שם. ובמדרש שמואל פ"א הגי' ר' יוחנן אמר. ולגירסת הילקוט שמעוני שופטים רמז ס"ח היתה הגי' בגמ' בברכות כ"א ע"א אלא מעתה ויזיל אלקנה הרמיה על ביתו [בגמ' הגירסא משובשת ע"ש] הכי נבי והא כתיב ויהי איש אחד מן הרבנים צופים איש אחד שבא ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל וכן הוא באמת בגמ' כת"ל בברכות שם ועי' דקדוקי סופרים שם ועי' מה שכתבנו לעיל ס"ק כ' הערה א'. (ח) ויש נביאים ביוצאי מצרים ולא נכתבו. בכ"א וכלן נתנבאו להן לכתוב ויש נביאים כו' ובכ"ג ארמא ויש נביאים שנתנבאו כו' ובמגילה שם מובאה ברייתא דילן הגיא הרבה נביאים עמרו להם לישראל כפלים ביוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לזרות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה. ובילקוט שמואל ר' ע"ז הביא הגמ' דמגילה וגורם הרבה נביאים נתנבאו לישראל ביוצאי מצרים ואמר לה כפלים ביוצאי מצרים עכ"ל והנה לפינו כס"ע כאן הגירסא ביוצאי מצרים ופליגי אמוראי בשתי הגירסאות כס"ע במדרש חזית פסוק נוסח תפונה שפתוך רבי דרוסא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק ששים רבוא נביאים עמרו להם לישראל בימי אליותו רבי יעקב בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים רבוא. והבאמר שנוי במדרש בכמה מקומות. ולפי גירסת הגמרא במגילה שלפנינו כן הוא דעת ר' יוחנן במדרש הנ"ל. ועי' ילקוט קהלת פסוק והכסיל בתוך הולך. (ט) וכן משה אמר מי יתן והיה וגו' כצ"ל כמו שהגהתי וכן הוא בכ"א כל המאמר עד לצורך שעה לא נכתבו. ובכ"ג אש וכן משה אמר מי יתן כל עם וגו' ובדפוסים מנטובה וויניציאה ויש נביאים ביוצאי מצרים יכול לפני שהן קטנים ה"ל והמשים איש וגו' ונדרסו עם"ל גוסחא המשובשת בכ"ג מינכנן. כי כן הוא שם בטעות. (י) ואומר ומי יתן וגו' בכ"א ובכ"ט וכן משה אמר מי יתן כל עם ה' נביאים. (יא) חוץ ממה שהיו ביהודה ובנימין. בכ"א ליתא ובכ"ג הלא הגוד וגו' את כל [לפנינו במקרא ליתא מלה כל] נביאי ה' חוץ משהו משבט יהודה ובנימין (*יא) ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל. בכ"א אין נביאים פוחת משנים וכן הוא במדרש שיר השירים שם ומדרש קהלת פסוק והכסיל בתוך ובפתיחתא

סדר עולם רבה פרק כא

הנביאים אשר בית אל וגו' שוב אמר אלישע שוב נא פה כי ה' שלחני ידיו (יב) ויגשו בני הנביאים אשר בירחו וגו' (יג) יכול מפני שהם מועטים ת"ל וחמשים איש מבני הנביאים הלכו וגו' (יד) יכול מפני שהם הדיוטות תלמוד לומר ויאמרו אליו הודעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך וגו' [מלכים ב' ב] אדונינו אין כתיב כאן (טו) אלא אדוניך מלמד שכלם גדולים: כאלהו (*טו) ושקולים כאלישע (טז) שאין לך כל עיר ועיר בארץ ישראל שלא היו בו נביאים (יז) אלא כל נבואה שהיתה לצורך הדורות נכתבה (יח) לצורך שעה לא נכתבה (יט) ועליהם מפורש כשיר השירים [ד] מה יפו דדיך אחותי כלה מה טבו דרך מיין ויח שמנך מכל בשמים נפת תטיפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וגו' (כ) כאדם הוא אומר ויצו ה' וגומר [בראשית ב] (כא) בנת הוא

הערות ותקונים

דרות. והנה בקרא כתיב בני הנביאים. וחז"ל אמרו נביאים? ויתכן שה"ל קראו ויצאו הנביאים ככו שהביא מספרים קעניקאט. (יב) ויגשו בני הנביאים אשר בירחו. בכ"א אין נביאים פחות משנים וכן במדרש שם. (יג) יכול מפני שהם מועטים ת"ל וחמשים וגו'. כן הגהתי מסברה וכעין זה בתוספתא סוטה י"ב ע"ש. ובכ"א אלישע אמר שוב נא וגו' ושניהם עמדו על הירדן ובדפוסים הראשונים ג"כ הנוסח משובש. (יד) יכול מפני שהם הדיוטות. בתוספתא שם יכול קטנים ובכ"א שהן הדיוטות וכעין זה בתוספתא היריות פ"ב יכול בני אדם הדיוטות היו ת"ל כי אנשי מופת המה שאין מופת אלא נביא כו'. (טז) אלא אדוניך. בכ"א לא אמרו אדונינו אלא אדוניך. (*טו) ושקולים כאלישע. בכ"א מלמד שתכריו של אליהו היו ושקולין כנגד אליהו. ובתוספתא סוטה שם מלמד שהיו הכמים כאלהו ובכ"א מלמד שכלם שקולים וגדולים כאלהו. ואלישע ונראה שחסר כאן בס"ע מה שכתוב שם להלן בתוספתא וכשנגזו אליהו נסתלקה מן שנאמר ויאמרו אליו וגו' ע"ש. (טז) שאין לך כל עיר ועיר בא"י. בילקוט רמז רכ"ד מביא הס"ע שאין לך עיר בא"י. וכן בכ"א. ובכ"א ורס"ס שאין לך כל עיר וכפר בא"י. וע"י סוכה כ"ו ע"ב ובתוספתא סוכה פ"א שם בשם ר' אליעזר אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים. ובחזית שם נעתק כל המאמר בס"ע כאן בשם ר' יוחנן. (יז) אלא כל נבואה. בילקוט שם מפני מה לא נתפרסמה נבואתן אלא נבואה כו'. וכן הוא בכ"א ובגמ' מגילה שם י"ד. ובדפוס מנסובה כל נבואה שהיתה לצורך התורה נכתבה וע"י בפתחתא במדרש רות. (יח) לצורך שעה לא נכתבה. במדרש חזית שם בשם ר' יוחנן אמור מעתה כל נבואה שעתה והיתה צורך לדורות נתפרסמה, וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה אבל לעתיד לבוא הקב"ה מביא ויפרסם נבואתן הה"ד ובה' אלהי כל קדושים עבך עכ"ל וע"ש במתנות כהונה. וכל דברי ר' יוחנן נובעים בס"ע כאן ומרש פ"ק כו'. ובעל מדרש חזית השתמש הרבה בהס"ע יותר מכל בעלי סדרשים והה' לפניו כתב יד מהס"ע בגירסאות מיושרות. וראה במדרש חזית על קהלת צד 92 בהגדה ע"ש. (יט) ועליהם מפורש בשה"ש מה ימו דרך מיין וגו'. ע"י בחזית שם ר' בריה בשם ר' חלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים ריבוא של נביאים כו' ובא שלמה ופרסמן נפת תטיפנה וגו'. וזה מס"ע כאן. (כ) כאדם הוא אומר ויצו ה' וגו'. כן הגיה הגר"א וכד' מנסובה. ובכ"א ויפל ה' אלתיס תרומה על האדם וגו' וע"י תרגום אונקלוס. (כא) בנת הוא אומר. כה א"ש צירק תמים וגו'. בדפוס מנסובה מוסיף בימת היא אומר. וכן בכ"א בנת הוא אומר יפת אלהים ליפת וגו' ופי' שזה נבואת נח וע"י מגילה פ' ע"ב. וכן כתוב

סדר עולם רבה פרק כא

אומר נח איש צדיק תמים היה ברותיו את האלהים התהלך נח
 [שם ו] בשם הוא אומר ברוך ה' אלהי שם [שם ט] [כב] על דברתי
 מלכי צדק [תהלים ק"ז] [כג] בעבר הוא אומר ויקרא שמו פלג כי
 בימיו נפגה הארץ [בראשית י'] [כד] באברהם הוא אומר ועתה
 השב אשת האיש כי נביא הוא וגו' [שם כ] [כה] ומנין שכל האבות
 נקראו נביאים [כו] שנאמר אל תנעו במשיחי ובנביאי אל תרעו
 [תהלים ק"ה] אלו נביאים שעמדו לישראל [כו] עד שלא באו
 למצרים ואלו הנביאים [כה] שנתנבאו במצרים [כט] ובני זרח וגו'
 [ד"ה א' ב'] [ל] ומשה ואהרן מן ישראל [לא] בלעם ואביו

הערות ותקונים

כתוב בספר היובלים פ' ח' ויזכור נח את כל אשר דבר בסוף בהתנבאו לאמר ברוך ה'
 אלהי שם וישכון ה' באהלי שם וידע כי גן עדן כו' וכן כתב פילא [הירוש צד 61]
 הצדיק נח גם הוא היה מתנבא לולי זה לא נתקיימו ברכותיו וקללותיו ע"ל.
 [כב] על דברתי מלכי צדק. וכן אמרו חז"ל בכמה מקומות ששם הוא מלכי צדק
 ע"י לזוגמא נרד"ם ל"ב ע"ב ובספרי דר"א פ"ח ובכ"א בשם הוא אומר על דברתי
 מלכי צדק. ובהלכות גדולות שם הני' ושם ויפת. [כג] בעבר הוא אומר ויקרא שמו
 וגו'. כמ"ש לעיל פרק א' בהערה י"ב ובאלקוראן ג"כ אומר שעבר היה נביא וזה לקח
 מדברי חז"ל. [כד] באברהם הוא אומר ועתה השב וגו'. לעיל הערה א'. הערות
 שבכת"י ובד' הישנים כתוב זה בראש הפרק. וכי לפני בעל הלקוט לא היה זה
 שם בה"ש ושנבון כמו שהגהתי: [כה] ומנין שכל האבות נקראו נביאים. בכת"י
 ומנין שכל האבות והאמהות. וזה נכונה ביותר כי כן נראה שה"ע חושב לנביאות
 גם את האמהות וכן אמרו בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג רבי יהודה כן מדי בשם דבית
 רבי ינאי אמנו רחל בנביאות הראשונות היתה, ובבראשית רבה פ' ס"ז רבי הני
 בשם רבי יצחק אמהות נביאות היו ובשחר טוב מוזכר פ' א"ד לוי כתיב ויאמר לה
 ה' שני גרים בכמדך ר"א אומר בשם ר"י אמרו מעולם לא נזקק הקב"ה לשוח עם
 אשה אלא עם אותה צדקת ובירושלמי סוטה פ"ו ה"א ר"י בשם ר"ל בר"ש לא
 כצינו שדבר המקום עם אשה אלא עם שרה בלבד מכל זה הבך רואה שחבל הכמי
 א"י לא דעו מהמספר שבע נביאות. ובשחר טוב מוזכר ק"ה א"ר ברכיה בנביאי
 אל תרעו אלו האמהות שהיו נביאות [ועי' במתנות כהונה בבראשית רבה פס"ו מה
 שהגיה שם על פי הלקוט תהלים ה"ל] הרי נראה שגם לפני השחר טוב היה הנוסח
 כאן כמו שכתוב בכת"י שכל האבות ואמהות היו נביאים ולא כמו שהגיה הגר"א
 של"ג המלה האמהות. וכמ"ש לעיל הערה ז'. [כו] אל תנעו במשיחי וגו'. עי' שבת
 קי"ט ע"א וכבא בתרא י"ב ע"ב. וכן יאמר פילא [הירוש שכ] גם יצחק גם יעקב
 בנביאים נחשבו. [כז] עד שלא באו למצרים. וברטום הראשון עד שלא בא אבינו
 אברהם לעולם ובכ"א ע"ד שלא עמד א"א. אבל משעמד אבינו אברהם. ובכ"י
 אל נביאים שלא נתנבאו דורות עד שלא בא אברהם ליוסף. ועי' בבה"ג שם.
 [כח] שנתנבאו. זה נשנה לעיל בפרק כ' וצ"ל כאן, וראה בלילום בד"ה שם כפ"ע.
 [כט] ובני זרח וגו'. עי' ביל"ט שם. והנה הס"ע היה לו בקבלה שבני זרח היו
 נביאים במצרים ועוד בימי שלמה נאמר ויחכם מאיתן האחרית והיזן ולכלל ודרדע
 [מלכים ה' ה'] וגם יוסף הכהן היה לו זה בקבלה כמ"ש בקדמוניות [8. 2. 5]. אבל
 נראה שיש מחו"ל שחולקים על זה וסוברים שלא היו נביאים כמו בירושלמי סנהדרין
 פ"ו ה"ג ובבב"ל ש"ד מ"ז ע"ב מאי כלם חמשה חמשה. הם לעולם הבא וע"ש בתוספתא
 סנהדרין פ"ט ובתי' הרש"א בסנהדרין שם. וכדברי הס"ע כאן חרגם רב יוסף בד"ה א"
 ב' פסוק י'. [ל] ומשה ואהרן מן ישראל. עי' בה"ג שם ובש"ס מגילה י"ד ע"א.
 [לא] בלעם ואביו. ברייתא דילין מובאה בכבא בתרא פ"ו ע"ב ובגמרא דייקו החם
 עיקר

סדר עולם רבה פרק כא

מז

(לא) ואיוב מארץ עוץ, ואליפו התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, (לב) ואליהו בן ברכאל הבזי אלו הנביאים שנתנבאו לאומות (לג) עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה תורה לישראל פסקה (לד) רוח הקודש מן האומות, (לה) וכן במשה הוא אומר ובמה יודע איפוא כי מצאתי הן בעיניך וגו' [שמות לג] (לה) מנין שעשה הקב"ה רצונו שנאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' [שם לד] באותה שעה (לו) פסקה רוח הקודש מן האומות.

הערות ותקונים

עיקר נביאותיה לישראל הבא עיקר נבואתיהו לאומות ובמבוא הירדותי שבמשמעות הס"ע כאן אי אפשר לפרש בהס"ע כן. והיה לפנינו נוסח אחר בהס"ע, ובהלכות גדולות שם עד 632 מביא כל הפרק כ' וכו"א מהס"ע ונדרס כאן בלעם כן בעוד הוא לכן הארמי אביו דוד בעוד הם המושלים שנתנבאו על מואב. וזה ליחא לפנינו כאן. והוא בסנהדרין ד' ק"ה ע"א ע"ש ובירושלמי נזיר ס"ז ע"א. (*לא) ואיוב מארץ עוץ. ע"י לעיל פרק ג' שאיוב נולד ביודת ישראל למצרים. והירודי אריסטאס שהי בזמן בית שני כתב בספרו שאיוב היה בן נעור, ולפנים היה שם איוב; יובב ונראה שלדעתו הוא יובב בן זרח נכד עשו. וראה ביוחסין השלם עד 6 (לב) ואליהו בן ברכאל הבזי. לפי גוסתהגו נהשבו ז' נביאים לאומות וכן אמרו בב"ב שם שבעה נביאים נתנבאו לאומות וביקרא רבה פ"ב אברא אליהו [בצ"ל] פנים אחת הייתי מולך כו' אבר לי אתם אומרים ז' נביאים עמדו לאומות העולם כו' וכן הוא בפרקי דרבינו הקדוש כבא דשבעה כ"ה. אבל בס"ע דפוס באזיליא ש"ס ובמנסובה רע"ד ובדפוס וויניציאה ש"ה הגי' ואליהו וברכאל הבזי. וא"כ גם ברכאל היה נביא לאומות ושמונה נביאים היו ונמצא רושמים כטנים לראיה לגידסא זו מנמ" בבא בתרא שם ולטעמך אליהו. כן ברכאל לאו מישראל היה והוא כתיב כמשפחת דם וע"ש בתוס' ורש"י ובירושלמי סופה פ"ה ח"ה אמר ר' אלעזר בן עזריה אליהו זה יצחק בן ברכאל בן שברכו. האל שנאמר ויברכה ה' הבזי שכיזה כל בתי ע"ז בשעה שנעקד על גבי הכזבה ור' עקיבא דריש אליהו בן ברכאל זה בלעם ע"ש. (לג) עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה תורה כו'. ובלעם איך היה מתנבא לאור בתן תורה? ובבבא בתרא שם הגידסא בטר דשכיב משה מי שריא שכינה על האומות וביקרא רבה פ"א אמר ר' יצחק עד שלא הוקם הכשכן היתה נבואה מצויה באומות העולם משהוקם הכשכן נסתלקה מביניהם שנאמר אחזריז וגו' אכרו לו הרי בלעם מתנבא א"ל לטובה של ישראל מתנבא מי מנה קשר יעקב וגו' ובכ"ז אלו נתנבאו לרורות עד שלא נתנה תורה לישראל. ובירושלמי אין זכר מהו נביאים שנתנבאו לאומות וראה באגרת האמוראים חלק ב' עד 228 מה שהעיד ירודי דהה"ג רב"ז באכער כ"י משהש"ר. (*לג) רוח הקודש. בכ"ז את הרוח. (לה) וכן במשה הוא אומר בכ"ז וכן במשה הוא אומר. (לה) מנין שעשה הקב"ה רצונו. בכ"ז ליחא ושם ואומר הנה אנכי וגו'. (לו) פסקה רוח הקודש מן האומות. בכ"ז מלמד שפסקה רוח הקודש מן האומות ונתנה לישראל. ובברכות ז' ע"א א"ר יוחנן משום ר' יוסי ג' דבריס בקש משה מלפני הקב"ה נתן לו בכש שלא השרה שכינה דק על ישראל ונתן לו שנאמר ונפלינו וגו' ובבא בתרא ד' ס"ז ע"ב הוא אומר מר בקש משה שלא השרה שכינה וגו' ובכתי"ב גמ"י שם הגי' שלא השרה שכינתו על אומות העולם. וכמו במ"ש א"ר יוחנן משום ר' יוסי, והאמר מר להמדר עולם כאן. ובבאיה קדמונים מובא במאמר בשם ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא ופ"ס הוא וגם מזה המאמר של ר' יוחנן אין זכר בירושלמי.

שלום

סדר עולם רבה פרק כב -

פרק כב

(א) שלום בן יבש (*א) הרג את זכריה ומלך אחריו ירח ימים
 בשמרון ועל מנחם בן גדי מתרצה וגומר [מלכים
 ב' טו'] בשנת ל"ט שנה (*ב) לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן
 גדי על ישראל עשר שנים בשנת המשים שנה (ג) לעזריה מלך
 יהודה מלך פקח בן מנחם בשמרון שנתים בשנת נ"ב שנה לעזריה
 מלך יהודה מלך פקח בן רמליהו על ישראל בשמרון עשרים שנה
 [שם] בשנת שתים לפקח מלך יותם בן עוזיהו [שם] בן כ"ה שנה
 יותם במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלים [ד"ה ב' כ"ז] בשנת
 י"ז לפקח בן רמליהו (ד) מלך אחז (*ד) בן עשרים שנה אחז במלכו
 וי"ז שנה מלך בירושלים [מלכים ב' טו] בשנת (ה) י"ז לפקח ויהרג
 פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד וגו' [ד"ה כ
 כ"ז] (*ה) כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך וגו' [שם כח]
 ויהרג (ו) זכרי גבור אפרים (ז) את מעשיהו בן המלך וגו' וישבו
 בני ישראל מאחיהם (ח) מאתים - אלף וגומר [שם] בשנת

הערות ותקונים

(א) שלום בן יבש בילקוט מלכים ר' דל"ז מובא כל הפרק בשלימות. (*א) הרג
 את זכריה כו'. בכ"א ובילקוט שלום הרג את זכריה ומלך אחריו ירח ימים
 בשנת שלשים ותשע וגו'. (ב) בשמרון. בכ"א וכ"מ ליתא. (*ב) לעזריה. בכ"א
 לעזריה ובכ"מ לעזריה. (ג) לעזריה מלך יהודה. בכ"א וב"מ לעזריה מלך פקחיה
 וע"ש במנחת שי. (ד) מלך אחז. בילקוט אחז בן יותם ובכ"א אחז בן יותם מלך
 יהודה כמ"ש שם לפנינו שם מ"ו א'. (*ד) בן עשרים שנה אחז במלכו וגו'. כבר
 העיר הרב בעל סאור עינים פרק י"ז שמתחבובים כאן ומ"ש במלכים ב' י"ח ב'
 שחזקה היה בן כ"ה במלכו נראה שאחז הגלד בן י"א שנה ושלא מצאתי לאחד
 מחכמי ישראל דובר על זה עכ"ל וכבר העירוני לעיל פרק ב' הערה ל"ח מהירושלמי
 יבמות פ"ה ה"ח מאחז למד ר' יוסי ברבי יהודה שקמנים יכולים להולד יע"ש, והשבעים
 קראו בר"ז כ"ח א' בן עשרים וחמש שנה אחז במלכו. וכן בקעניקאם (ה) י"ז
 לפקח. בילקוט באותה שעה אבל בכ"א וב"מ בשנת י"ז לפקח והר"א הגיה בשנת
 י"ח. (*ה) כי הכניע וגו'. יבב"ל ליתא. (ו) זכרי גד. מאנטוביה מה"ע וכן בשאר
 דפוסים וברי וכן בקעניקאם וכן תרגם גענעברארד. (ז) את מעשיהו בן המלך.
 בכ"מ את מנשה בן המלך. ובהמיוחס לרש"י בר"ה שם אחז הרג זכרי גבור אפרים
 את עזריקם ואת דוגמא ואיה וענה עכ"ל ודבריו המוחזים שלא נמצא במקרא בן לאחז
 בשם מעשיהו ונראה שמעות סופר היה ברש"י וצ"ל אתו תחת: אחז; שוכרי גבור
 אפרים הרג בעזרת מעשיהו בן המלך את עזריקם נגד הבית ולזה כתב רש"י ואת
 עזריקם שהיה נוסף ועין מנהדרין ד' ס"ג ע"ב ברש"י ד"ה מלסנדרא ולא מצינו לו
 בן אלא חזקה עכ"ל והקרא אברהם מירקאוויץ אשר שצא מצבא שכתיב בה: וגדלה
 בן המלך אחז בראשם. וכבר העיר על יוסף הרב הגדול רא"א דר. הרבני נ"ב בספר
 אלוהישיע דענקאלער אויס דער. קדים צד 42 אגטס במדרש ויקרא דבה ר' ל"ז
 ובירושלמי מנהדרין פ"ה ה"א ר' אומר על ידי שנתפר בבנו הבכור הה"ל ויהרג זכרי
 גבור אפרים את מעשיהו וגו' ולדברי יוסף הבון [9. 12. 1.] נהרג במלחמה זו בן
 אחז בשם זכריה. (ח) מאתים אלף וגו'. בכ"א ותהרגו בס בועף עד לשמרון הגיע.
 ולפנינו [ד"ה כ"ח ס"ז] עד לשמים הגיע. ובה"ע כרפסי מנובנה וויניציאה מכ"א
 הקרא ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאתים אלף בחורים ביום אחד. ולפנינו
 בקרא

(ט) עשרים לפקח היה (ט*) ויהי בימי אחז וגו' ויגד לבית דוד לאמר וגו' ויאמר ה' אף ישעיהו וגו' ואמרת אליו וגו' יען כי יעין וגו' געלה ביהודה ונקיצנה וגו' כה אמר ה' אלהים וגו' [ישעיהו ז] (י) באותה שעה ויקח אתו את הכסף וגו' וישמע אליו מלך אשור וגו' [מלכים ב' טז] (יא) נטל עגל-הזהב שבדן והלך לו וכן הוא אומר ויבא אליו (יא*) תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו (יב) כי חלק אחז את בית

הערות ותקונים

בקרא ליהא מלה בחורים. (ט) עשרים. כבי"א בשנת כ"א. (ט*) ויהי בימי אהז. וכן הוא כבי"ט ובילקוט בשנת שלש לאהז היה ויהי וגו' וכבי"א שנת כ' לפקח שהיא שנת ג' לאהז ועין בילקוט המכרי על ישעיהו צד 61 שבביא המאמר בשם הפ"ע. (י) באותה שעה ויקח אחז וגו'. כבי"א באותה שעה וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלאסר [לפנינו פלסר] מלך אשור לאמר עבדך וגו' ויקח אחז את הכסף וגו' ויעל מלך אשור על דמשק. [וכן בקעניקאט, ולפנינו אל דמשק] וכן הוא בילקוט המכרי שם. וכבי"ט ובהמכרי שם מובא הפסוקים שלא כנוסחתנו ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא באוצרות בית ד' [לפנינו שם מ"ו ח' הנמצא בית ה' ובאוצרות בית המלך. אבל כמו שהוא כבי"ט ובילקוט כן הוא בקעניקאט] ויעל מלך אשור על דמשק וילכדה ויתפשה [לפנינו שם פסוק מ' ליהא מלת וילכדה]. (ט*) בא תגלת וגו'. בילקוט בדפוסים הישנים וך את עיון וגו' ולפנינו בקרא ויקח את עיון. (יא) נטל עגל הזהב שבדן. וכן הוא בילקוט המכרי שם. אבל בילקוט שמעוני שם ונטל את שני עגלי הזהב ושכרן. ונוסחתנו מיושרת. וכבי"ט הפ"ז. וגלו א"כ ג' פעמים א' בימי פקח לקח את כל ארץ נפתלי והוא בשנת ד' לאהז. ב' בשנת י"ב לאהז ויער וגו' פול מלך אשור ויגלה לראובני והגדי והחצי שבט כנעשה וזה י"ב לאהז תחילת מדר של השע' לאחר שנכדו שאונה שנים. ג' שש לחוקיהו הוא תשע למדר של השע' לקח סמיון וגלו כלם [מלשון רש"י מלכים ב' י"ד פסוק א' בשם הסדר עולם] ולפי זה דעת הסדר עולם שנפתלי חבלון גלו תחילה ואח"כ ראובן וגו'. אבל בערכין ל"ב ע"א ובירושלמי גיטין פ"ד ה"ג ועוד בכ"ט בירושלמי ובת"כ בה"פ"ב משגלו שבט ראובן וגו' כמלו היובלות ודעתם שראובן וגו' גלו תחילה. ובגמ' עבדים צד ב"ה הוצאת הר"ק וז"ל הוציא מאימתי פסקו היובלות משעלה פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור והגלה לראובני והגדי כו' וזה שלא כהסדר עולם וכן מ"ש בסוביה א' איש היה סמטה נפתלי ושמו שוכי. והוא היה כן הגולה אשר תגלה שלפלאסר מלך אשור ג"כ שלא כהס"ע שנפתלי לא גלה שלפלאסר. ועי' בפ"ה המיוחס לרש"י ברה"א ה' פסוק ו'. והרלב"ג והג"א כתבו שמשמעות הכתובים בימי מנחם כן גדי בא פול מלך אשור ואח"כ כתוב בימי פקח בא תגלת פלאסר הרי פול מלך תחילה וגלות נפתלי היתה בימי תגלת ע"כ וחולקים כזה אמרנו בפתיחה דאיכה ר' אלעזר אומר שבט ראובן וגו' גלו תחילה וי' שמואל בר נחמני אומר שבט זבלון ושכט נפתלי גלו תחילה. ובמדרש עשר גלויות נוסח א' ונוסח ב' [בית המדרש חלק ד'] צד 133 וזה"ש [צד 113] שהעתיק רוב דבריו מהסדר עולם כניא שראובן וגו' גלו תחילה. ויתכן שהיה לפנינו הנוסח בהס"ע כן וכן הוא בקבלת הראב"ד ובאבת מביא הרי"א בהקדמתו למלכים ובפ"ה בסוף מלכים ב' ובפ"ה על התורה כמה פעמים כשם הסדר עולם שראובן וגו' גלו. תחילה וזה לשונו בהקדמה למלכים: הראשון כנגליות היה הוא שכתוב בדברי הימים לראובני ולגדי וגו' ויהי זה בימי פקח כן רמזיתו מלך ישראל כמו שבא בסדר עולם עכ"ל וזה להפך כנוסחתנו. והקרא בישיעה ח' כ"ג כעת הראשון הקל ארצה וזבלון וארצה נפתלי סמיא להס"ע כנוסחתנו. וראה בפ"ה ר' צמח גאון בתשובתו ע"ד אלדד הדני ומ"ש ע"ז הרב הגדול ר"א עפשטיין בספרו אלדד הדני צד י"ט בהערות. (יא*) תגלת פלאסר. כבי"א וכי"ט ובילקוט פלאסר. (יב) כי חלק אחז את בית הזהב

סדר עולם רבה פרק כב

ה' וגו' [ד"ה ב' כח] (י"ב) כי שמע מה שאמר לו הנביא לא תקום
 ולא תהיה [ישעיה ז] (יג) באותה שעה ויקשר קשר הושע בן
 אלה וגו' בשנת עשרים ליותם בן עוזיהו [מלכים ב' טו] (יד) היא
 שנת ד' לאחו היתה אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה מימי
 יותם (טו) ד"א רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחו בחיים
 עליו עלה שלמנאמר מלך אשור (טו) ויהי לו הושע עבד וגו' [שם
 יז] נמצא אחו מלך יהודה והושע מלך ישראל משועבדים למלך
 אשור (טז) ה' שנים (יז) בשנת שתיים עשרה לאחו ויער ה' אלהי
 ישראל (יח) את רוח מלך אשור וגו' [דה"א ה'] נטל עגל הזהב
 שבבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר (יט) גם אותו לאשור ויובל

הערות ותקונים

הזהב וזה שלא נכנסתנו בה"ב כ"ח פסוק כ'. (*יב) כי שמע מה שאמר. בכ"א
 שכבר מה שאמר לו הנביא אל תירא וגו' ועי' בסדר התכמים דר 34 שבאיה כת"י
 שכפר במה שאמר כו'. (יג) באותה שעה ויקשור קשר. בכ"א וכו"ם ובליקוט
 שמעוני באותו הפרק ויקשור קשר וגו' בשנת עשרים ליותם שחא שנת ארבע לאחו
 אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה בימי יותם ד' שנים. וברד"ק [מלכים ב' ט"ו
 ל] ואומר בסדר עולם ובי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה כו' והפשיטא נסת כ"ג
 בשתא תרתין. ורס"ג כתב בכפר הגלוי [וכרון לראשונים ה' צד 190 ומצינו
 שהכתוב מנה מספר השנים ליותם הכת ולא לאחו דחי כי אמר ויקשור קשר הושע
 בן אלה וגו' בשנת שתיים [עשרים] ליותם בן. עוזיהו וכל כשך הומון שסלך יותם
 הוא ט"ו שנה וזה היה בשנה הרביעית לאחו ופנה ממנו אף שהוא חי וכנה השנים
 ליותם ע"כ וכוון להס"ע כאן. (יד) היא שנת ד' לאחו. עי' בליקוט שם. (טו) ד"א
 רצה הכתוב למנותם כו' עי' רש"י ורד"ק מלכים ב' ט"ו שהביאו זה מהס"ע. וגם
 הרס"ג כיון לזה כמו שמפורש בהערה י"ד אבל בפ' היריד"א למלכים ב' ט"ו ל"א
 סביא כס"ע שהיה גזירה גזורה בימי יותם וחז"ל אמרו שרצה הכתוב למנות ליותם כו'
 דרי נראה שלא היה לפני היריד"א הד"א בהס"ע כאן. (*טו) ויהי לו וגו'. בכ"ם וישלח
 לו מנתה. ולפנינו כ"ב י"ז ג' וישב לו מנתה. (טז) ה' שנים. צ"ל ט' שנים. ועי'
 רש"י ישעיה ח' כ"ג. (יז) בשנת י"ב לאחו. עי' רש"י ישעיה שם בשנת י"ב ויער אלהי
 ישראל את רוח פול וגו' וגלות זה בשנת י"ב לאחו תחילת מרדו של הושע כו' ואין
 החשבון מפורש בכפרא בגלוי אבל יש ללמוד מכרייהא דסדר עולם עכ"ל וברש"י
 כ"ב י"ז א' בשנת י"ב לאחו עלה מנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך
 שנינו בסדר עולם כו' עכ"ל והנה לפנינו בכ"ב י"ז א' כתוב בשנת י"ב לאחו מלך
 הושע בן אלה ושם פסוק ג' עליו עלה שלמנאמר מלך אשור וכאן כס"ע סביא
 הפסוק בדברי הדימים שכתבו את רוח פול מלך אשור ואת הגלה פלאמר? ולדעת
 חז"ל מנחריב צ"ד ע"א כל שמת מלכי אשור שנמצאים בבבליים תוארים לסנחריב.
 ובליקוט מלכים ב' רמז רל"ז הוא כאמר ר' יונהג ולפנינו בגמ' שם חסר שם בעל
 הכאמר. וגם הערראם 141. 2. מזכיר את מנחריב. (יח) את רוח מלך אשור.
 בליקוט וכו"ם ויער ה' את רוח פול ויגלם לדאובני והגדי וגו' וכן מובא הקרא
 בהקדמה למלכים להיריד"א ועי' בספר הגלוי לרס"ג. ולפנינו כתוב את רוח פול מלך
 אשור ואת הגלת פלאמר וגו' [ובכ"א תגלה] ומקורות העמים נדע זמן מלכי אשור
 בזה הסדר: ירכ, פול, הגלת פלאמר, שלמנאמר, סרנון, ורתון, מנחריב, נרגל,
 אמר דודן, סאמכונ, סארדאנאפאל, והאריון היה סאראק. (יט) גם אותו לאשור
 ויבל. בכ"ם נטל עגלי הזהב כו', ומ"ש גם לרבות על העגל שכתן גלה תחילה
 [דר"ק בשם רס"ג] וזה סותר לדעת רס"ג שמובא בפ' על דברי הימים לאחד
 מתלמידיו בשם רס"ג צד 27 ע"ש ועי' יפי תואר במדרש בראשית רבה פ' ס"ה ד"ה
 והלא

[הושע י] (כ) ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע הרי הוא אומר כה אומר ה' כאשר יציל הדועה מפי הארי שתי כרעים או בדל און וגו' [עמוס ג] (כא) אלו מכל ישראל בפאת כמה מלמד שלא נשתירו בהן (כב) אלא אחד משמונה שבהן (כג) ושאר העם היכן היה (כד) בדמשק לקיים מה שנאמר והגלתי אתכם מהלאה לדמשק וגו' [שם ה] אותה שעה כיון שראה הושע בן אלה שגלו (כה) עגלי הזהב עמד (כו) והעביר פדסאות (כז) שהושיב ירבעם בן נבט (כח) על התחומין (כח) שלא לעלות (כט) לירושלים שבכל מלכי

הערות ותקונים

והלא לא נגף אלא אביה שהביא בשם הגאון מה שמפורש בס"ע כאן. ולכאורה תמוה מה ענין בית אל שהיתה בנחלת בנימין בגלות יהוא? אולם ידענו משופטים א' כ"ה שבני יוסף חכו את יושבי בית אל ולכרדה. והיריד"א בפי' שם הביא מהס"ע שתגלת כלומר ס"ך אשור הגלה העגל השני עדה בבית אל בעת שלקח את עיון וגו' ואת הגלעד. (כ) ר"ג אומר משום ר' יהושע, בכ"מ משום ר' שמעון, וכעין זה נמצא בירושלמי ס"ק דבעשרת ה"ג ובתוספתא שם. (כא) אלו מכל ישראל. בילקוט ורש"י ורד"ק ויר"ק בעמוס שם ובספר יסועות כשיתו ד' ק"ב כביאים בשם הסדר עולם הרי הוא אומר כאשר יציל הדועה מפי ארי שתי כרעים וגו' אלו הם עשרת השבטים שנמכרו על חזקתו ופלטו עמיהן. ובסדר הרוות ערך גליות בני גד הביא כל זה בשם הילקוט ומשיג מזה על דברי השלשלת הקבלה אולם בדפוסים הראשונים מהס"ע ובנוסחתנו ליתא כל זה אבל בכ"מ מציאתי שם בזה"ל הרי הוא אומר כאשר יציל וגו' אלו עשרת השבטים שנמכרו על חזקתו מלך יהודה ועל יהודה ובנימין ופלטו עמיהן ע"כ וכנראה שכן היה בהס"ע לפני הראב"ד הלוי בקבלתו [מגטובה רע"ד] ועלה סתורב פעם שניה והגלה לשבט אשר ויששכר וזבולון ונפתלי ולא נשאר אלא אחד משמונה שנאמר כה אומר ה' כאשר יציל וגו' ועי' במדרש עשר גליות נוסח א' ודברי הס"ע שעשרת השבטים נמכרו על חזקתו סותר קצת אל כ"ש כדה"כ ל' י"א אך אנשים מאשר ומנשה ומזבולון נכנעו ויבאו לירושלים. ובכ"מ הנדפס בס' סדר התכנים הגי' קצת עשרת השבטים נמכרו כו'. ובכ"מ הנוסח שתי כרעים מכל ישראל פלטו. (כב) אלא אחד משמונה. בילקוט מלמד שלא נשתירו ישראל הושיבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש אלא אחד משמונה שבהן. ובכ"מ מלמד שלא נשתיר מישראל אלא אחד מטה שבהן. ובכ"מ שלא נשתיר מהן אלא אחד משמונה שבהן וברש"י עמוס שם ושמעתי משמו של ר' מנחם ז"ל שהיה מפרש זה אחד משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באתת מר' רוחות של פאה והיא שמינית של מטה כו' ע"ש וכעין פי' ר' מנחם הוא בילקוט שיר השירים מתנורבא פסוק הנך יפה דודי. ובמדרש זוטא על שה"ש צד 24 פסוק הנך יפה דודי הגי' שלא שיר המקום מרם אלא אחד משבעה ואחד משמונה ע"ש ולפלא שילקוט ד. סאלוניקא רפ"א וד. ווינציא גורם בקרא נגב פאת מטה וזה שלא כנוסחתנו בקרא ועי' בילקוט שה"ש שם. (כג) ושאר העם. בכ"מ ושאר ערש היכן הוא ובכ"מ ושאר ערם, ודי ראסטי מביא ספרים שכתוב בקרא בדמשק ערם ובילקוט סאלוניקי ווינציא מביאים ג"כ הקרא ערם. ובילקוט שה"ש שם המטה כלה להיכן הלכה. (כד) בדמשק. ונראה שקרא הס"ע ובדמשק בשין שמאלית ולפינו כתוב בשין ימנית. ודי ראסטי מביא הנוסח ספרים שכתוב בשין שמאלית. (כה) עגלי הזהב. בכ"מ שני עגלי הזהב. (כו) והעביר פדסאות. בכ"מ כל אותן פדסאות. (כז) שהושיב ירבעם בן נבט. הלשון שהושיב שמה שומרים מצינו לרוב במדרש ותלמודים עי' לדוגמא תענית כ"ח ע"א ושם ל' ע"ב וב"ב קכ"א ע"ב ומועד קטן כ"ח ע"ב וברושלמי תענית פ"ה ה"ז [והמקור כנאן] ועוד בכ"מ. (כח) על התחומין. בכ"מ על הדרכים. ובילקוט ליתא. (כח) שלא לעלות. בילקוט וב"מ שלא יעלו ישראל לגל. (כט) לירושלים. ובבבא בתרא קב"א ע"ב עולא אמר יום שבטל בו הושע

סדר עולם רבה פרק כב

ישראל הוא אומר וי"ך בדרך ירבעם ובהמאתיו [מלכים א' טו] (ל) בהושע הוא אומר רק לא כמלכו ישראל (ל) אשר היו לפניו [מלכים ב' יו] אלא מפני מה (לא) נתחתם גזר דינם לגלות בימיו מפני שהיו ישראל תולין את הקלה במלכיהם (לב) שנאמר אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני וגו' [הושע ה] אותה שעה כיון שראה הושע פניו של מלך אשור לעלות ולהגלות ישראל פעם שלישית הלך ונסמך על מלכי מצרים (לג) בשנת שתיים עשרה לאחו מלך יהודה מ"ך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים [מ"ב י"ו] (לד) אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת ארבע

הערות ותקונים

הושע בן אלה פרדיסאות שהושב ירבעם כו' ופי' הרשב"ם שם פרדיסאות שומרים כדתיא בסדר עולם כשראה הושע בן אלה כשגלו כו' ואולי היה לחז"ל בהס"ע שיום שבטל הושע הפרדיסאות היה כמ"ו באב וכעין ראיה לזה מפי' הרד"ק מלנים ב' י"ד ה' אמרו שהעביר כל אותן פרדיסאות כו' ואמר כי כמ"ו באב בטל אותן פרדיסאות לפיכך היו ישראל עושין יו"ט כמ"ו באב עכ"ל הרי נראה שהיה לפניו זה בהס"ע ויש לעין בזה , ובתענית ד' ל' ע"ב יום שבטל הושע ב"א פרדיסאות שהושב ירבעם ב"ג על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו וכן בירושלמי תענית שם , ובבבא בתרא ליתא לזה שאמר לאיזה שירצו יעלו , וכן בס"ע כאן אינו . והפס"ש המיוחס לרש"י בתענית שם לא התעורר על המקור מס"ע כאן אם כי הביא באיזה מקומות בפ"י לשם את הס"ע . (ל) בהושע הוא אומר . בילקוט וכו"א אבל בהושע הוא אומר רק לא כמלכו ישראל אשר היו לפניו עליו עלה שלמנאמר . (ל"א) אשר היו לפניו עליו עלה שלמנאמר . בילקוט סאלוניקי וויניציאה כ' פעמים שלמנאמר . וכן בקעניקאט במ"ב י"ח ט'. (לא) נתחתם גזר דינם לגלות בימיו . פי' אם לא הלכו בדרכי ירבעם על מה נתחתם גזר דינם של ישראל ? ומתוך מפני שהיו ישראל תולין את הקלה במלכיהם שהיו מעבדין אותו מלעלות לרגל עמר זה ובטל פרדיסאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הוגיית אפרים ואין להם לחלות במלך כן למדתי בסדר עולם [רש"י הושע שם] אבל ככו"א ומינכען הגי' אלא מפני מה נתחתם גזר דין של ישראל לגלות ולא גרם בימיו . ונראה שהבבלי והירושלמי חלוקים בגדיסאות של הס"ע ועי' בבבלי גיטין פ"ה ע"א א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' וגו' וכתיב עליו עלה אמר לחן אותן פרדיסאות שהושב ירבעם על הדרכים כרי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע ובטלן ואנשי כן לא עלו ישראל לרגל אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי . ותשובת רב נובע מהס"ע לנוסת הכת"י וחדוש שלא נזכר בגמרא שם מהריאה מקרא כי עתה הוגיית אפרים וגו' הבהוב בהס"ע כאן ? ועי' ברשב"ם ב"ב קכ"א ע"ב ד"ה יום כדתיא כס"ע כשראה כו' ע"ש . אבל בירושלמי תענית פ"ד ה"ז כהנא שאל לרב [דור רב כהנא בבבלי הגי'ל] כל הדא מיבוא רבתא ענד וכתוב ביה עליו עלה שלמנאמר וגו' ? אמר לו ע"י ששטם את הקולר מצוארו ותלאו בצואר הרבים לא אמר כל עמא יסקין אלא מאן דבעי מיסק ויסק , וכן הוא בתנא דבי אליהו זוטא פ"ט משבא הושע בן אלה הוא היה עומד ובטל כל המשמרות כגון שהיו עומדים על הדרכים מימי ירבעם כו' והיה מכרו ואומר כל מי שהוא רוצה לעלות יבוא ויעלה ושטם הקולר מצוארו ותלאו בצואר הרבה וזה לדעת הס"ע לגינסת הדפוס מפני מה נתחתם גזר דינם לגלות בימיו , ותלאו החטא בהושע ולא בישראל ובכו"ע תולין את הקלה . (לב) שנאמר . בילקוט וכו"א לקיים מה שנאמר . (לג) בשנת י"ב . בילקוט וכו"א שכן הוא אומר בשנת י"ב . (לד) אפשר לומר כן . בילקוט וכו"א ר' יוסי אומר אפשר לומר כן וכן הוא בשם ר' יוסי בילקוט כתב יד משנת ע' לאלף הששי שהיה לפני הרב בעל מאור עינים פרק ל"ה והעלה המאור עינים

סדר עולם רבה פרק כב

(לה) לאחו אלא מה ת"ל תשע שנים (לו) תשע שנים למרדו וכן הוא אומר וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' [שם] ויהי בשנה הרביעית למלך הזקיה היא שנת ז' להושע בן אלה מלך ישראל עלה שלמנאמר מלך אשור על שמרון ויצר עליה (לז) ויזכרה מקצה שלש שנים [שם יח] בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע (לח) למרדו של הושע בן אלה נלכדה שמרון ויגל מלך אשור את ישראל וגו' [מלכים ב' יח] (לט) ויתשם ה' מעל אדמתם וגו' [דברים כט] (*לט) ויבא מלך אשור מבלל וגו' [מלכים ב' י"ז] (מ) דיניא ואפרסתכיא מרפליא (מא) אפרסי' ארכויא בבליא ששנכי' דהיא עלמיא ושאר אומיא וגו' [עזרא ד] וירשו את שמרון וישבו בעריה [מלכים ב' יז].

פרק כג

(א) יהוי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה מנחב וגו' (ישעיה ל"ז) (ב) שמנה שנים בין גלות ראשונה לשנייה

הערות ותקונים

ענינים שר' יוסי לשיטתו ע"ש. ובאמת מ"ש הילקוט ר' יוסי אומר כיון להסדר עולם כאן כנחוג תמיד בתלמודים ומדרשים. (לה) לאחו. בילקוט וכו' אקספארד וכו"מ והלא כבר היו לו ח' שנים משורג את ספק ומלך תחתיו. (לו) תשע שנים למרדו. בילקוט בד' הישנים מה ת"ל תשע? משנת תשע למרדו. וראה גראמץ בספרו ח"א שגם חכמי העמים פרשו הקרא כמו שפי' הס"ע כאן. (לז) ויזכרה מקצה שלש שנים. הגר"א גייה כאן וססלו של מיכה עמו הכתוב בס"ע לקמן פרק כ"ד וזה ללא צורך להגיה ע"ש בהערותיו הערה ל"ג. (לח) למרדו של הושע. בב"א ליתא למלת למרדו וכן הנכון. ושם הגי' היא שנת תשע של הושע בן אלה מלך ישראל וגו' כלשון הקרא י"ח א'. (לט) ויתשם ה' וגו'. עי' משנה סנהדרין פ"א ד' ק"י ואבות דר"ג פל"ו ובתוספתא סנהדרין פ"ג מחלוקת ר"ע ור"ש. ונראה שתנא דס"ע שנה ע"פ דעת ר' עקיבא. ובילקוט והיינו דנתיב ויתשם. ובב"א והיינו דנתיב ויתשם וגו' על אשר לא שמעו בקול ד' אלהים ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה וגו' [מ"ב י"ח י"ב] ע"כ. (*לט) ויבא מלך אשור. בקרא שם נראה שסובב על שלמנאמר שזכר שם למעלה פסוק ג', ומ"ש כאן דיניא וגו' הגה בעזרא ד', ג', כתוב מימי אסר חרון מלך אשור? ועי' לעיל הערה י"ז ובקעניקאם בעזרא שם. ובילקוט בד' סאלוניקי' דר' וויניציא ליתא מן ויבא וגו' ער וישבו בעריה. (מ) דיניא. בילקוט ליתא עד סוף הפרק. ואפשר שמ"ש בפרקי דר"א פרק ל"ח ר' יוסי אוקר הוסיף עוד עליהם ארבעה גוים כלם תשעה גוים הם שנאמר דיניא וגו' שהבונה להסדר עולם כאן כמ"ש לעיל דוגמתו בפרק א' הערה ל"ח ואח"כ מצאתי שגם דעת ידידי הרב הגדול ר' בנימין זאב פראפעסאר באכער באגדת התנאים ח"ב צד 189 בהערה 5 נזכר ג"כ לזה. (מא) אפרסי' בב"א אפרקיא. ועי' בסנהדרין ש"ד ע"א סר זוטרא אמר לאפריקי וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א ויוסף בקדמוניות 15. 1. כותב שעל שם עפר [בראשית כ"ה ד'] נקרא אפריקא ומביא יוסף ראה לדבריו מהסופר קלנארעמוס הנקרא בשם מלכות שכתב קורות ישראל (?) ובפי' הר' ישעיה הזקן על עזרא הגדסס מחדש בק"ב כתוב שם אפרסיא שם מקום.

(א) יהוי בארבע וגו'. כל הפרק מובא בילקוט מלכים ר' רל"ו בשם הסדר עולם. (ב) שמנה שנים. בילקוט וכו"א ומינכען שמונה שנה שהה בין גלות ראשונה לשנייה

סדר עולם רבה פרק כג

מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו' [שם מת] יגיע מצרים (יו) זה חיל פרעה מלך מצרים. וסחר כוש (יח) זה תרהקה מלך כוש ומכאים אנשי סדה אלו היילות שלהן. עליך יעבורו (יט) זו ירושלים ולך יהיו (כ) כבר מושלמין לך אחרוך ולכן זה הזקיהו. ביוקים יעבורו זו (כא) בכידה ומנקיא (כב) אליך ישתחוו ואליך יתפללו הן (כג) נותנין שבחו של הקב"ה ואומרים אך כך אל ואין עוד אפס אלהים כאותה שעה וישלח מלך אשור (כד) את תרתן ואת רב סרים וגומר (כה) ויקראו אל המלך וגו' [מלכים ב' י"ח] וישלח ישעיהו בן אמוץ וגומר זה הדבר וגומר את מי הרפת וגדפת וגו' ביד מלאכך וגו' אני קרתי וגו' (כה) ויהי בלילה ההוא וגו' [שם יט] (כו) וכולן מלכים

הערות ותקונים

חיות פ' אתי מלבנון בשם ר' ישמעאל בר' יוסי בשם ר' אבא וצ"ל בשם אבוי. והוא לר' יוסי בעל הס"ע ובילקום המכירו על ישעיה צד 154 מביא המדרש הדת וגורם ר' ישמעאל בר' יוסי בשם ר' אחא זה בוודאי ס"ס, וגראה שהיה להבעל מדרש שה"ש הג"ל הגוסח בס"ע כאן משונה משלפנינו וע"ש וכן מ"ש בפרקי דר"א פרק מ"ד ר' יוסי אומר כשכא סנחרב לארץ ראו כל העמים שבסביבות ארץ ישראל את מתנה סנחרב כו' נראה שכוין ג"כ להס"ע ולפנינו לחא ועי' לעיל פרק כ"ב הערה מ'. (יז) זה חיל פרעה. במדרש שם ובילקום וברש"י וכת"י זה פרעה כ"ל מצרים. (יח) זה תרהקה מלך כוש. תר"ת כס' הישר מובא בתוס' סוטה ד' ס' ע"א ד"ה מניסין כתב וז"ל ובמצרים אשכחן כהדיא שלא כלבן אלא ששפן כראמרין בסדר עולם כשהלך לתרהקה מלך כוש ועל אותה שטיפה אמרין בתוספתא [כונתה דר"ה לתוספתא קרושין פ"ה] אמר לו ר' עקיבא מניסין טעית כו' וגמרא' שלנו לא חש להזכיר לפי שלא היה כיבוש גמור כו' ע"ש וכל זה אינו מבואר יפה בנוסתתנו כאן. וכן צריך תקון לשון הבה"ג [הוצאת מקיצי גרדמים צד 443] דאשכחן במצרים דבי בדרגינה גבוכדנצור קבע לתו הקב"ה זכנא לאהדורינהו ואהדורינהו כו' ע"ש. (יט) זו ירושלים. במדרש חיות שם עליך יעבורו זה הזקיהו וסיפתו. (כ) כבר מושלמין לך. מסרו נפשם לך. (כא) בכידה ומנקיא. צ"ל בקרקופוניקין ופי' ביוונת טבעות הכבלים כמ"ש בערוך ערך ברמונקיא ובמדרש שה"ש שם אחרוך ולכן בזקים יעבורו זו בכידה ועי' בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב מהו בתוחים ר' אבא בר כהנא בכירי ומנקיא וכן תרגם רב יוסף בד"ה שם ל"ג י"א בכירומאנקיא. (כב) אליך ישתחוו ואליך יתפללו. במדרש שה"ש שם אליך ישתחוו זו ירושלים ואלך יתפללו זו בית המקדש. (כג) נותנין. בילקום שמעוני וכי"א מתגים שבחו של הקב"ה כלשון שם יתנו צדקות ה' וכן בירושלמי מגילה ס"א ה"א ובפתיחתא איכה רבתי ד"ה ר' חגיגא בר פפא מתגים שבחו של הקב"ה. ובילקום המכירו שם נותן שבחו. (כד) את תרתן ואת רב סרים. וברש"י ישעיה ל"ו ל"ו שנינו כס"ע בהתה שעה וישלח את תרתן וגו'. הם הנזכרים בספר מלכים ב' י"ח פסוק י"ז והם המלאכים שנאמר עליהם ישלח את השמועת שנאמר וישלח מלאכים אל הזקיהו [שם י"ט] ובישעיה [שם] ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הפסרים השיב ישעיהו בזה לך וגו' עכ"ל רש"י. ובנוסתתנו אינו מבואר יפה. ובילקום חסר כל זה. [וכס"ע ד. באוליא ובכ"א הג"ל בקרא את תרתן יאת רבשקה וגו' ולדעת יוסף הכהן [1. 10. 1. 10] היו כל השלשה שרי צבא של סנחרב בידה בשליחות. (כד) ויקראו אל המלך וגו'. כאן צריך להיות מה שנאמר להלן בו ביום נסע סנחרב עשר ממעות כו' וכן הוא לנכון בילקום שמעוני שם. (כה) ויהי בלילה ההוא. בישעיה שם לא נזכר שהיה זה בלילה. ויוסף הכהן שם 10. 1. 5. מספר ג"כ שזהו זה בלילה. והעיראדם מצא ביוסף שם 10. 1. 4. מספר באופן אחר שהעכברים נפלו על אנשי סנחרב ושרי צבאם והשחתו את כל כלי מלחמתם וכבר העירו על שגגתו. (כו) וכולן מלכים קשורים

קשורים כתרם בראשיתן (כו) לפני מפתחו של מנחם חלה חזקיהו
 שלשה ימים (כת) רבי יוסי אומר (כט) יום שלישי לחלויו של חזקיהו
 היתה מפתחו של מנחם (ל) ועמדה לו חמה (ל) כשם שעמדה לו
 לאחו (לא) שנאמר הנני משיב את צל המעלות וגו' [ישעיה לח]
 בו ביום נסע מנחם (לב) עשר מסעות בא על עית וגו' (לג) עברו
 מעברה וגו' נדרה מדמנה וגו' צהלי קולך וגו' עוד היום כנוב לעמוד
 [שם י] שתמצא אומר בו ביום נסע עשר מסעות. (לד) באחת
 עשרה ביוכל. בשנת הרביעית בשבוע (לה) עלה מנחם (לו) וכן
 הוא אומר וזה לך האות אכול השנת ספיה וגו' [שם לו] [לז] שעלה

ה ערות ות קונים

קשורים כתרם בראשיתן. וכן בילקום. ובכ"מ כלן קשורים כתר בראשיתם. זכ"ה
 במדרש במד"ר פ' ט'. ובמדרש תהלים מומר ע"ם וכלם היו אייריך ודוכסין כו'.
 ובכ"מ הללו כלן קשורי כתרם בראשיתם וכלן ראשי לגיונות היו. וכן ברה"ב ל"ב כ"א
 ויכתה כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור ועי' סנהדרין צ"ה ע"ב אי"ר אברתו
 הללו ראשי גייסות הן. וזה מס"ע כאן וברש"י ישעיה ל"ו ל"ו מביא מסדר עולם
 אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו' כלם קשורים כתרם בראשיתם וקטן שבבלם היה
 שר על שני האלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים וגו' ואיך תשיב את פני פתח
 אחד וגו' למדנו על קטן שבפתחים שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגיטותם
 עכ"ל ועי' סנהדרין שם בשם רב ובשם רב אשי וע"ש ובתוספתא סוטה פ"ג כלם מלכים
 קשורים כתרם בראשיתם כנוסת הרפוס כאן. ומה שהביא רש"י בשם רמ"ע ליתא
 לפנינו ועי' מביחא בשלה סס' דשירתא פ"ב ויד במחנה אשור קפ"ה אלף וגו'
 אמרו הגדול שבהם היה ממונה על קפ"ה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים
 שנאמר ואיך תשיב את פני פתח וגו' ונראה שהמסדר המביחא כיון במ"ש אמרו
 להסדר עולם כאן כפי' גוססת רש"י. ולפינו הברייתא קסיעה. (כו) לפני מפתחו של
 מנחם שלשה ימים חלה. ועי' בפ' היריד"א שזה שכתוב בימים ההם חלה וגו' שהיו
 שני הדברים ביום אחד עלית מנחם על ירושלים ומחלת חזקיהו. (כת) רבי יוסי
 אומר. כן הוא בילקום וכתבי יד. (כט) יום שלישי. בילקום ובכ"מ יום השלישי
 של חזקיהו [בכת"י לחלויו] הוא היה יום מפתחו של מנחם. וברד"ק מלכים ב' י"ט
 ל"ה ועוד אמרו כי לפני מפתחו של מנחם חלה חזקיהו ויום שלישי לחלויו היתה מפתחו
 של מנחם ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש
 חג עכ"ל ונראה שהיה כ"ו לפנינו בהס"ע ולפינו ליתא. (5) ועמדה לו חמה. בילקום
 ועמדה לו שמש. (*ל) כשם שעמדה. בכ"מ ורס"ם שירדה לו לאחו. ואולי מכאן
 המקור למ"ש בסנהדרין צ"ו ע"א דא"ר יוחנן אותו היום שמת בו אחו ב' שעות וזה
 וכי חלה חזקיהו ואיתפח אהרניו קודשא בריך הוא להנך עשר שעי כו' ע"ב;
 (לא) שנאמר דנני משיב. בילקום ליתא ובכ"מ מוסף אותו היום עלה בית ה'.
 (לב) עשר מסעות. ועי' סנהדרין צ"ד ע"ב אי"ר הניא עשר מסעות נסע אותו הרשע
 באותו היום שנאמר בא על עית וגו' ובמדרש פנים אחרים נוסח ב' על כנילת אסתר
 ד' ל"ז הוצאת דרב ה' שלמה באבער צ"ה הגי' ושלשה עשר מסעות הלך בו ביום
 ע"ש וזה סותר למ"ש בגמ' סנהדרין שם דני טובא הוין וע"ש ברש"י אולם המדרש
 חושב י"ג מסעות כמו שנחשבו י"ג בקרא בישיעה שם ועי' פסיקתא דר"ב דברי דמדרו
 ד' ק"י ע"ב הוצאת רש"י. (לג) עברו מעברה. עי' רש"י ישעיה י' מסוק ל"א.
 (לד) כ"מ ביובל. וכן בכ"מ אבל בילקום ובכ"מ בארבע לשבע שרוא י"ח לויבל.
 גנוסח הדינים עיקר שבאשר תחשוב כשנה היתה שהיתה שנת י"ד לחזקיהו ער י"ח
 לאישורו שהיתה שנת יובל [למן פרק כ"ד] תמצא ששנת י"ד לחזקיהו כ"מ ביובל
 היתה. (לה) עלה מנחם. בילקום ובכ"מ היתה מפתחו של מנחם. (לו) וכן הוא
 אומר. בילקום שנאמר ובכ"מ שכן הוא אומר. (לז) שעלה. צ"ל שהיה.

סדר עולם רבה פרק כג

(לח) בפרס הפסח (לט) ולא יכלו לזרוע ואכלו (*לט) ספחים (מ) ובשנה השנית שחיס (*מ) שגדעו הלגיונות האלנות (מא) ובשנה הרביעית זרעו (*מא) וקצרו וגו' [שם] מלמד שלא נשתייר בשבוע (מב) אלא שנה אחת לאחר מפלתו של מנחריב עמד חזקיה ופטרו את האוכלוסים (מג) שבאו עמו (מד) בקולרין וקבלו עליהם (מה) מלכות שמים (מו) לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען וגו' [שם יט] הלכו (מז) ובנו מזבה והיו מקריבין עליו עולות (מח) לשם שמים (מט) שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' וגו' [שם נ] והיו מתפללין ומשתחוין אל ירושלים שנאמר אליך

הערות ותקונים

(לח) בפרס הפסח. ע"פ רוב מ"י פרס הפסח ט"ו יום קודם הפסח כמ"ש במוסף הערך ערך פרוס וע"י כפ"ג דשקלים ובכורות ד' נ"ח ע"א מאי פרוס פלגא פלגא דמאי הלכות פסחא. ובבראשית רבה פ' ט"ח ה"א אמרת פרוס הפסח היה אבל בפירש"י וירא ובתוס' דה"ש י"א ע"א כובא הדרש דרא אמרת שפסח היה וע"כ נראה שצ"ל כאן בפרק הפסח וכן ראיתי אח"י בילקוט ובכ"מ ורס"ט. אבל בכ"א שעלה בערב הפסח. וברש"י ורד"ק ישעיה ל"ח א' יום מפלתו של מנחריב הוא יו"ט ראשון של פסח וע"י בשמות רבה פ' י"ח ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ג ובשח"ד פסוק עך שהמלך. (לט) ולא יכלו לזרוע. בילקוט וכ"א ולא הספיקו לזרוע ואכלו ספחיהן. (*לט) ספחים. בכ"מ ספח. (מ) ובשנה השנית שחיס. ברש"י ישעיה שם שחיס הן ספחיהן גידועי אילנות כך הוא בסדר עולם. אבל יונתן תרגם כתבתן ספחיהן ספחים עכ"ל וע"י גידועים כשרש ספח. (*מ) שגדעו. בכ"מ גרגנו לגיונות את האלנות. (מא) ובשנה הרביעית. צ"ל השלישית כמו שהוא בילקוט וכת"י וברד"ק מלכים שם פסוק כ"ט ומשנת ה' ואיך לא כתוב בקרא ע"כ ששנת שביעית היתה. (*מא) וקצרו. בכ"א וכ"מ ונטעו כרמים ואכלו פרוס בלשון הקרא ובילקוט הגידסא. משובש. (מב) אלא שנה אחת. בילקוט וכת"י אלא אותה שנה. (מג) שבאו עמו. ברש"י ישעיה י"ט י"ח בשם הס"ע שהביא עמו ממצרים ומכוש. (מד) בקולרין. בשלשלאות ע"י ערוך ערך קלד ד'. (מה) מלכות שמים. בילקוט עול מלכות שמים ובכ"א קבלו עליהן מלכות שמים והלכו למקומן. וברש"י וחזרו למקומן ובתוס' ד' יהודה הסיד לברכות ד' ט"ז מביא הס"ע וקבלו עליהם את עול מלכות שמים וחזרו למקומן. ובמנחות ד' ק"ט ע"ב ר' מאיר האי קרא דר' יהודה מאי עביד ליה לכדתניא לאחר מפלתו של מנחריב יצא חזקיה ומצא בני מלכים שהיו יושבים בקרונות של זהב הדירן שלא לעבוד ע"ז שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' והכוונה להס"ע דילן. ונוסחת הגמ' משונה משלפנינו, ונראה שיד מאוחרת שלטה בגמ' כאן. והלשון שהיו יושבין בקרונות של זהב נובע ממאמ"י רב בסנהדרין צ"ה ע"ב בא עליהם מנחריב דרשע במ"ה אלף איש בני מלכים יושבים בקרונות של זהב כו' וכן רגיל הלשון הזה בכ"מ בגמ' כמו בקדושין ע"ג ע"ב ובסנהדרין כ"א ע"א וע"י ירושלמי יזכא פ"ו ה"ג. (מו) לקיים מה שנאמר. בילקוט שנאמר. (מז) ובנו מזבח. וכן הוא ברש"י שם ובילקוט וכ"א ובפ"י על ד"ה לרס"ג עד 13 ובנו במה. ובכ"מ ליחא. ובגמ' שם הלכו לאילכסנדריא של מצרים ובנו מזבח. וזה הוספה מזמן מאוחר שנודע שאלכסנדריא נבנתה בימי אלכסנדר מוקדון. (מח) לשם שמים. בילקוט וברש"י והקריבו קרבן לשם שמים. ובכ"א ומקריבין עליה קרבן ומקטירין עליה שמים ובגמ' שם והעלו עליו לשם שמים. (מט) שנאמר ביום ההוא וגו'. בילקוט לקיים מה שנאמר. אבל ר' יהודה דורש הקרא ביום ההוא יהיה חמש ערים וגו' על מזבח בית חנניו ע"ש בגמ' מנחות. וכדעת ר' יהודה באר ג"כ יוסף הכהן במלחמות היהודים 3. 10. 7 ובקדמוניות היהודים [1. 3. 13]. (נ) והיו מתפללין כו' עד ואיך יתפללו ליחא בכ"א. ומ"ש בגמ' מנחות שם כ"א ע"ד

סדר עולם רבה פרק כד

ישתחוו ואלו יתפללו וגו' [שם מה] (גא) קודם ביאתו של סנהרב
 סתם חזקיה את מימי גיחון (גא*) שנאמר ויועץ עם וגו' (גב) הוא
 חזקיה סתם את מוצא וגו' [ד"ה ב' לב] (גג) בן כ"ה שנה היה
 במלכו וגו' [מלכים ב' יח].

פרק כד

בן שתים עשרה שנה מנשה (א) במלכו וגו' [מלכים ב' כא]
 (ב) בשנת כ"ב למנשה (ג) גלה מנשה לבבל (ד) ופסלו של מיכה
 עמו שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל וגו' עד יום גלות הארץ
 [שופטים י"ח] (ה) וכהצר לו חילה את פני ה' וגו' [ד"ה ב' לג]

הערות ותקונים

עיר הרים יאמר לאחת כדמחרגם רב יוסף כו' זה ממסדר התלמוד לפרש הכרייתא
 דס"ע. (גא) קודם ביאתו של סנהרב. בכ"א לפני ביאתו של סנהרב ויועץ וגו' -
 (גא*) שנאמר ויועץ עם וגו'. בכ"א ראה חזקיהו במותו של סנהרב ויועץ עם שריו
 וגבוריו לסתום את מוצא המעינות [לפניו ברה"ב ל"ב ג' את מימי העינות
 ובקניקאם המעינות] וגו' ויאמר למה יבואו וגו' [לפניו לאמר וגו'] הוא חזקיה
 סתם את מוצא מי [לפניו שם פסוק ל' מימי] גיחון העליון למטה וגו' ולפניו
 וישרם למטה וגו'. (גב) הוא חזקיה סתם את מוצא וגו'. מפני שבפסוק ויועץ עם
 שריו וגו' לא נזכר שם גיחון לכך מביא הפסוק הזה הוא חזקיהו סתם וגו' ומהו
 נראה שרעת הס"ע שסתומת מי גיחון וסתומת המעינות דבר אחר הוא וכן רעת
 המבארים. וע"י מ"ש הרי"ש ז"ל בספרו דאם הייליגע לאנד צד 288 וא"כ ע"כ סובר
 הס"ע כמ"ש באבות דר"ג פרק ב' שבסתומת מי גיחון הסכים דעתו לדעת דמקום וכן
 מפורש בשוחר טוב מזמור פ"ו נכבדות מדובר כך זה חזקיה שנאמר ואשר וגו'
 שסתם מי גיחון וגו' ותולקים על המשנה פסחים ד' ג"ו ע"א ובבבב"ד ד' ע"ב
 וירושלמי פסחים שם שחשבו זה בין הדברים שלא הורו לו וע"י בדר"ק בפי' שם.
 (גג) בן כ"ה שנה היה במלכו. בילקוט וכי"א וכי"א היה חזקיה במלכו. וכן הוא
 בילקוט בדפוסים הישנים.

(א) במלכו וגו'. בכ"א וחמישים ושתיים שנה מלך. (ב) בשנת כ"ב למנשה. בילקוט
 מלכים ר' רס"ו העתיק זה בשם הס"ע. ובכ"א בשנת כ"ב למנשה. ופי'
 למלותו. (ג) גלה מנשה לבבל. בילקוט וכי"א ליחא מלת לבבל. וזה שגלה לבבל
 נדע מרה"ב ל"ג פסוק י"א ויוליכתו בבלה. אולם במלכים לא נזכר מזה. וגם יוסף
 הכהן בקדמוניות 2, 3, 10 מספר כפי שכתוב בד"ה מתשובת מנשה ומגלותו לבבל.
 (ד) ופסלו של מיכה עמו. ובכ"א ובילקוט גלה הוא ופסלו של מיכה ובדבר זמן גלות
 פסלו של מיכה מציון כדראשונים נוסחאות שונות כה"ע ועי' רש"י שופטים י"ח פסוק
 עד יום גלות הארץ בימי סנהרב בגלות הראשונה עכ"ל ובפי' הרשב"ם לכ"ק ד' ק"י
 ע"ב ואמרין בסדר עולם עד יום גלות הארץ עד יום שגלה משה דן ופסלו של מיכה
 עמו כך מפורש בפרק בתרא ברכות ירושלמי כו' ע"ש [ועי' מ"ש ר' צמח גאון
 בתשובתו ע"ד אלדד הדני ולא הוזכר שם דן בכל הגליות, אלדד הדני הוצאת הרב
 ר"א עמשטין צד 7] ובצמח דוד ובסדר הדורות הביאו מס"ע פרק כ"ד שפסל מיכה
 עמר בא"ע עד זמן צדקיה שנאמר ויקימו להם וגו' עד יום גלות הארץ פי' עד חרבן
 הבית עכ"ל. והגו"א גרס לאה לעיל בגלות עשרת השבטים בפרק כ"ב ואין מוצרך
 להגיה. (ה) וכהצר לו וגו'. בכ"א תלה את פני ה' אלדי אכותיו וכן בקניקאם
 ולפניו את פני אלדי. ומתפלת מנשה נדע מ"ה ובמלכים לא נזכר מזה והתפלה
 התכוה

סדר עולם רבה פרק בר

נמצא מנשה עשה תשובה (ו) ל"ג שנה (ז) לפני מיתתו (ח) בן עשרים ושתיים שנה אמן במלכו ושתי שנים וגו' ויעש הרע וגומר [מלכים ב' כא] כי הוא אמן הרבה אשמה וגומר [ד"ה ב' לג] בער תורה מישראל בן ח' שנה יאשיהו במלכו ול"א שנה מלך בירושלם וגו' בשנת י"ח שנה וגו' [מלכים ב' כב] (י) אותה שנה נמצא

הערות ותקונים

בתובה בכתובים אחרונים. (ו) ל"ג שנה. בסנהדרין ק"ג א"ר יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ויהיו של בעלי תשובה דתני תנא קמיה דר' יוחנן מנשה עשה תשובה ל"ג שנים דכתיב בן י"ב שנה וגו' כמה מלך אחאב כ"ב שנין במנשה כמה מלך נ"ה שנין דל מנייהו כ"ב פשו להו ל"ג. ונראה שחנא שתנא קמיה דר' יוחנן הוא אחד מהשונים שסדרו הס"ע לפני ר' יוחנן. ושנה לפניו ברייתא דילן. ור' יוחנן קבלה כנגד המנשה בסנהדרין צ' ע"א. ומ"ש בגמ' הראיה מהקרא ויעש אשרה כאשר עשה אחאב זה ליתא לפנינו ונראה שחסר זה. והיה עוד זה בס"ע לפני הרד"ק מ"ב כ"ב ח' שאמר ח"ל אבל למה שמצינו בס"ע ודברי רז"ל כי בשנה כ"ב לבנשה גלה ואח"כ עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב ר"ל כי מנשה הרע כאחאב עכ"ל. וכן היה זה בהס"ע לפני המיוחס לרש"י בדה"ב ל"ו כ"א. ודברי חז"ל להוציא מנוס' הספרים שלא נסחו במ"ב ג' את המלה אחאב. והנה באדר"ג פס"א הוצאת הרב רש"י שנתמער ר' ס"ו ע"א אלא שהותנו חכמים שאין להם חלק לעולם הבא המשה מלכים כו' [וע"כ בפרק ל"ו עד 108 ירבעם, אחאב, מנשה] ר' יוסי אומר צדיקים גמורים אין מצרפין אותם רשעים גמורים אין מצרפים אותם את מי הן מצרפין בינונים. וזוהו נראה שר' יוסי סובר שבנשה לא חזר בתשובה, ולא נזכר בשום מקום בתלמודים ובדרשים מרעת ר' יוסי שחזר מנשה בתשובה ועי' בבב"ד פ' י"ד ושוח"ט מזמור ה' ויק"ר פ' ל', וע"כ נראה שבריייתא דילן כרעת ר' יהודה המנשה סנהדרין ר' צ' ע"א. (ז) לפני מיתתו. בגמ' סנהדרין ליתא זה. וכן בילקוט נמצא עשה תשובה ל"ג שנה. ובכ"א נמצא מנשה עשה תשובה בן ל"ג שנים. ולפי נוסחת כ"א תשובה ה"ב שנים שהיה במלכו וב"ב שנים שהיה בגלותו לשנים מקומעות והיו שנים שלמות ל"ג שנים, ובכתי"ד מובא בס' סדר החכמים עד 57 הא למדנו שעשה תשובה לשלש שנים. וזה אינו מובן מנין זה לנו לדעת? ונראה ברור שזה טעות מאיזה כעתיק שהבין בטעות מ"ש בס"ע כאן נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה וסבר המעתיק שהכוונה ל"ג שנה, ואח"כ בא רעתו ועשה מן ל"ג, לשלש שנים. והנה בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה רבי יהושע בן לוי אמר הנני בן עזור נביא אמת היה כו' כל ימיו של מנשה אינן אלא חמישים וחמש שנה צא מהן עשרים שנה שאין ב"ד של מעלה עונשים וכורתים, והנה ר' יהושע בן לוי חושב שהיה מנשה בן ל"ב בעת שהתחיל לחמוא ועבר ברשתו ל"ה שנה וזה שלא כהס"ע. ועי' ביפה מראה שם. ואולי מ"ס יש כאן בירושלמי. (ח) בן עשרים ושתיים שנה. בכ"א בן כ"ב שנים אמן במלכו ושתי [לפניו ושתיים] שנים מלך בירושלם ויעש הרע בעיני ה' ולא נכנע בלפני ה' להכניע מנשה אביו וגו' [דה"ב ל"ג] ויקשרו עבד אמן עליו וימיתו את המלך בביתו [מ"ב כ"א] ע"כ. (ט) בער תורה מישראל. בילקוט מלכים ר' רמ"ז ובער התורה מישראל. וחסר הציון שם לס"ע ובכ"א שביער תורה מישראל ופרשו שהסדר התורה מישראל כמו דברים י"ז וכדומה. אולם בסנהדרין ק"ג ע"א כי הוא הרבה אשמה ר' יוחנן ור' אלעזר תד אמר ששרף את התורה וחד אמר כל' ובהכרח ש"ש בנוסחתנו באן בער תורה הכונה ששרף את התורה ואין בעור אלא שרפה כמו שהוכיח השורש הזה ג"כ בבנין הכבד והחתיים מזה עמ"ש בגמ' שם תד אמר ששרף את התורה שזה דעת ר' יוחנן. וכבר הוכחתי נכמה מקומות שנוסחתנו בס"ע על פי נוסחת ר' יוחנן. (י) אותה שנה נמצא. בילקוט שם ר' רמ"ח דג' אותה השנה היתה תחלת היובל אותה

(יא) ספר תורה בבית ה' ואותה שנה היא היתה (יב) תחילה (יג) של יובל
 ואותה שנה בדק יאשיהו את הבית. (יד) הרי ר"ח שנה משדקו יואש
 ועד שבדקו יאשיהו. (טו) ולמה נבדק סהרה בימי יואש (טז) כי עתליהו
 המרשעת בניה פרצו את בית ה' וגו' [ד"ה ב' כד] (יז) ואותה שנה עשה

הערות ותקונים

אותה שנה נמצא בו [וכן כתי"א] אותה שנה שב אל ה' כו' אותה שנה בדק הבית.
 (יא) ספר תורה בבית ה'. בילקוט וכו"א נמצא הספר בבית ה'. וראה במלכים
 וד"ה שם ל"ד מ"ו ופ"ו. (יב) תחילה של יובל. הגר"א הגיה שנה של יובל ומבאר
 בבאורו כאן כי מלכות יהויקים עד גלות יכניה שנה ולא כמ"ש רש"י בכתובים שבין
 גלות יהויקים לגלות של יכניה לא היה אלא ג' חודשים ורש"י בעצמו חזר בו כמ"ש
 במגילה עכ"ל וכוון למ"ש רש"י במגילה י"א ע"ב ונפלא שבבאור הגר"א ביחזקאל מ'
 א', באר הגר"א להוסיף משה שבאר כאן וחולק על פירש"י במגילה וערכין וע"ש ועי'
 לעיל פרק י"ב הערה כ"ב ונראה שהג"י הישנה היא היתה תחילה של יובל עיקרית
 וכן הוא בילקוט וברש"י יחזקאל א' פסוק ב' ובערכין י"ב ע"ב ובספר הישר לר"ח
 ס' תצ"א בשם הס"ע וכאשר תחשוב תמצא בדיוק שהשנה היתה תחילה של יובל.
 (יג) של יובל. ממ"ש בס"ע כאן נראה שבנו יובלות וכן אמרו לעיל פרק כ"ג באחת
 עשרה ביובל בשנה הרביעית בשבוע היתה מפלתו של סנחרב. אולם בערכין ל"ב
 ע"ב ועוד בכמה מקומות אמרו משגלו שבט ראובן ושבט גר וחצי שבט המנשה
 בללו יובלות ושם י"ב ע"ב והך שני דאגלינתו סנחרב עד דאמא ירמיה אודרינתו לא
 קחשיב לזו. ובפ"י המיוחס לרש"י שם ודוקא נקט דכל אותן השנים שהיו בגלות לא
 קחשיב ר' יהודה במנין שמיטין ויובלות כו' אלא באותה שנה שחזרו בימי יאשיהו
 התחילו למנות ליובל וצא וחשוב מאותה שנה כו' וכך מצאתי בסדר עולם ב"ח
 ליאשיהו היתה תחילת היובל עכ"ל וביתר ביאור בספר הישר לר"ח שם וז"ל הנהו
 שני דאגלינתו סנחרב לא קחשיב ולא גרסינן הלל וכן מ' רש"י דלא מנו יובל מני
 גלות עשרת השבטים עד ר"ח [לפנינו בס"ע כאן ר"ח] ליאשיהו דאמרינן בסדר עולם בשנת
 י"ח ליאשיהו היתה תחילתה עכ"ל. והנה רבותינו הג"ל העלו בכונת הס"ע כאן שאמר היא
 היתה תחילה של יובל שמאותה השנה התחילו מחדש למנות ליובל ומקודם זה לא מנו בלל
 יובלות ושמיטין. וזה תימא גדולה לומר כן שמפורש בס"ע לעיל שמנו יובלות. ופשוט
 הס"ע כאן ששנת י"ח ליאשיהו חל בתחילת היובל האחרון וז"ל רש"י ביחזקאל א' פסוק ג'
 היובל האחרון בתחילת י"ח ליאשיהו וכן שנינו בס"ע שהיא היתה תחילת היובל עכ"ל ועי'
 בתשובות הרלב"ח ד' ג"ב. ומדברי הגמ' ערכין ל"ג ע"א א"ד. ותנן ירמיה החזיר
 ויאשיהו בן אמון מלך עליהם נראה שהבינו שאו בימי יאשיהו התחילו למנות ליובלות
 וע"ש. (יד) ר"ח שנה. וכן הוא בילקוט שם וברד"ק מ"ב כ"ב ה'. וחשובן זה לא נתברר
 לי צא וחשוב אמציה כ"ט עזיזה ג"ב. יותם מ"ז אחז מ"ז חזקיהו כ"ט מנשה ג"ה אמון
 ב' וי"ו ליאשיהו הרי ר"ח שנה ואם נאמר שנצטרף ב' שנים מיואש מנלן שנצטרף
 התיקון בשנת י"ח ליואש ולא קודם? והרי"א מ"ב כ"ב ג' חשב רכ"ז שנים וגם זה
 לא מובן. ובכת"ד בס' סדר התבטום ג' מאתים וכו"ב שנה. והצמח דוד כתב וז"ל
 הנה ר"ח שנה כדבר סדר עולם לבלתי נקפיד על שנה אחת. (טז) ולמה נבדק?
 בילקוט וכו"א ומפני מה נבדק. (טז) כי עתליהו וגו'. כתי"א כי עתליהו המרשעת בניה
 פרצו את בית ה' [וכן בקעניקאם וכן בדפוס משובה וויניציאה אבל לפנינו ש' ז'
 בית האלהים] וגם כל בית ה' [לפנינו כל קדשי בית ה'] עשו לבעלים. (יז) אותה
 שנה עשה יאשיהו תשובה. ממ"ש לעיל הערה י"ב מבואר שהשנה היא היתה י"ח
 למלכות יאשיהו וכו"ל לימי חזיון ושמי"ש במלכים ב' כ"ב ג' ויהי בשמונה עשרה שנה
 למלך יאשיהו הבונה למלכותו כמ"ש בדה"ב ל"ד פסוק ה' ובשנה שמינה עשרה מלכו
 ואם לא נאמר כי אז תחבר מהשבטין ר"ח שנה ח' שנים [ואכל בגמ' שבת נ"ו ע"ב]
 כל האומר יאשיהו חמא אינו אלא סוניה כו' שכל דין שרן מכן שמינה עד שמונה
 עשרה החזיר להן ופירש"י מכן ח' שישב על כסא מלכותו עד כן י"ח שצא חלקיה
 את

סדר עולם רבה פרק כד

יאשיהו תשובה (יח) וכמותו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו' [מלכים ב' כג] (יט) יאשיהו (כ) גנו (כא) הארון (כב) שנאמר ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדוש וגו' [ד"ה ב' לה] (כג) כימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים וגו' וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך וגו' ולא הסב יאשיהו וגו' ויורו הוירים למלך יאשיהו וגו' ויעבירוהו עבדיו וגו' [דה"ב ל"ה] ועליו (כד) קונן ירמיהו רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם וגו' [איכה ד] (כה) ויקח עם הארץ וגו' [ד"ה ב' לו] בן כ"ג שנה יהואחו במלכו וגו' חדשים מלך בירושלים ויאסרוהו מלך מצרים ומלך מלך מצרים את אליקים אחיו וגו' [שם לה] בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך בירושלים וגו' [מלכים ב' כג] נמצא יהויקים (כו) גדול מאחיו (כז) ב' שנים (כח) בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה [ירמיה כה] אמר ירמיה הנביא (כט) לכל יהודה וירושלים

הערות ותקונים

את הספר ע"ב וזוה למך מרן בנור השן משפט סי' ה' שאין הקטן ראוי לדין עד שיהיה בן י"ח. וזה שלא כהס"ע כאן שהיה יאשיהו אז בן כ"ג שנה ולא י"ח. (יח) וכמותו. בילקוט שכן הוא אומר וכמותו וגו'. (יט) יאשיהו. ראיתי למי שהביא מכה"ג בתוספתא סוטה פרק י"ג הגי' ישעיהו. ובעיני נראה שגי' משושבת היא שמפורש בכ"ס יאשיהו גנו הארון עי' להלן. (כ) גנו. יומא נ"ב ע"ב וירושלמי שקלים פ"ו ה"א סוטה פ"ח ה"ג ותוספתא יומא פ"ב ופסיקתא דר"ב פ' אחרי ומשם נראה שכן דעת ר' יוסי תנא דס"ע. (כא) הארון. ביומא ובירושלמי שם מוסיף מה ראה שגנוו ראה שכתוב יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'. ובנוסחתנו כאן ליתא וכן ליתא בכריהות ה' ע"ב ע"ש. (כב) שנאמר ויאמר וגו'. בירושלמי שם מפרש הבריחא אמר להם אם גולה הוא עמכם לכל אין אתם מחוירים כו' ע"ש. ובדפוס מנסובה וויניציאה מס"ע גורם ויאמר ללויים המבצרים לכל ישראל וגו'. בימיו עלה פרעה וגו'. בכ"א כימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור להלחם בכרכמש על גדר פרת [לפנינו בכ"ב כ"ג כ"ט ליתא להלחם בכרכמש ובר"ב ל"ה ב' להלחם בכרכמש על פרת] וגו' ויורו המורים למלך יאשיהו [לפנינו ברה"ב שם פסוק כ"ג ויורו הוירים, וכמו שהוא בכ"א כן הוא כד. מאנסובה וויניציאה וכן בקעניקאט] וגו'. (כד) ועליו קונן ירמיהו רוח אפינו וגו'. בכ"א ליתא [ובס' סדר החכמים לא התעורר ע"ז] ובתענית כ"ב ע"ב זה מאמר של ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן. וכבר הוכחתי שנוסחתנו בס"ע נוסחת ר' יוחנן וגם יוסף הכהן 1. 10. יאמר שירמיו קנן על יאשיהו שירי אבל. וראה בתוספתא תענית פ"ב. (כה) ויקח עם הארץ. בכ"א ויקח ע"ה את יהואחו בן יאשיהו ומלכו אתו [לפנינו ברה"ב ל"ו א' ליתא מלת אתו] תוצא אביו בירושלים. (כו) גדול מאחיו. בכ"א גדול מן אחיו יהואחו וזה סותר לדעת ר' יוחנן בהוריות י"א ע"ב ובירושלמי שקלים פ"ו ובקילף פ"ו ועוד במקומות רבים הוא יוחנן הוא יואחו שבוה נראה שיואחו היה הבכור ועי' בה"ג הוצאת מק"ג עד 605 ובהערות דגאון ר"ע הילדסהיימער ה"ו. ושבתנו לראות שבילקוט מלכים רמ"ו סאלונקי וויניציאה ליתא לכל המאמר נמצא יהויקים גדול מאחיו ב' שנים. (כז) ב' שנים. עי' הוריות שם. ובפירוש' כריתות ה' ע"ב יהויקים היה גדול מיהואחו ב' שנים דכתיב יהואחו בן כ"ג וגו' נמצא יהויקים גדול מיהואחו ב' שנים כך שניה בסדר עולם ע"ל. (כח) בראשית ממלכת יהויקים וגו'. אמר ירמיה, לפנינו בירמיה כ"ה א' כתוב שזה היה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו. ובגוס' בדפוס כן הוא בכ"א ובילקוט בדפוסים הישנים. (כט) לכל יהודה וירושלים

(ל) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל שובו נא איש מדרכו הרע ומרוע מעלליכם וגו' [שם כה] (לא) שהוכיחו פעמים רבות ולא שמעו וחזרו ונתנבא עליהם (לב) כה אמר ה' אם לא תשמעו ונתתי את הכית הזה כשילה וגו' [שם כו] בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה וגו' כה אמר ה' עשה לך מוסרות וגו' כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אנכי עשיתי את הארץ וגו' ואני נתתי את כל הארצות האל ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי וגו' ועבדו אותו וגו' (לג) והיה הגוי הממלכה וגו' [שם כז] (לד) באותה שעה הרג יהויקים את אוריה שנאמר (לה) ויוציאו את אוריה ממצרים וביאוהו אל המלך יהויקים ויכתו בחרב וגו' [שם כח] (לו) וכשם שנתנבא אוריה כך נתנבא ירמיה אלא אך יר אחיקם בן שפן וגו' [שם] (לז) אשר היה דבר ה' צאל ירמיה הנביא על הגוים למצרים על חיל פרעה נכה וגו' [שם מ] (לח) שנה ראשונה (לט) כבש נגדה שניה (מ) עלה וכבש את יהויקים ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים וגו' [מלכים ב' כד] ולא הוסיף מלך מצרים לצאת וגו' [שם] בשנת ארבע ליהויקים נתחתם (מא) גזר דינם של ישראל לגלות ועל ירושלים לשתות את כוס יין החמה.

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

ירושלים. בכ"א לכל עם יהודה וליושבי ירושלים ובלקוט סאלוניקי לכל העם וליושבי ירושלים וראה בקעניקאט ירמיה כ"ה ב'. (ל) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל. בכ"א כה אמר ה' ולפניו בקרא שם ליהא זה. ובלקוט סאלוניקי ובדפוס וויניציאה ליתא מן אמר ירמיה עד באותה שעה הרג יהויקים. (לא) שהוכיחו. בכ"א מלמד שהוכיחו. (לב) כה אמר ה'. בכ"א בו בפרק אמר ירמיה הנביא כה אמר ה'. (לג) והיה הגוי וגו'. בכ"א והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את מלך בבל [לפניו ירמיה כ"ז ח' אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנצר] (לד) באותה שעה. בכ"א ובלקוט אותה שנה. (לה) ויוציאו וגו'. בכ"א ויוציאו את אוריה ממצרים וביאוהו אל המלך יהויקים וימתו בחרב לפניו שם כ"ג ויכתו בחרב. (לו) וכשם שנתנבא אוריה. הגר"א הגיה כאן כשם שנודג אוריה כך היה נהרג ירמיה. וזה עפ"י ספרי בהעלותך פ' ט"ח ותוספתא סוטה פ"ט ופי' שהרשעים אמרו שכשם שנהרג אוריה כך ירמיה חייב ליהרג אך יר אחיקם וגו' ובלקוט כד. הישנים וכ"א ליתא כ"ז והוספה מאוחרת זה באן ומאיר תרגם בחרגומו בטעות עפ"י נוסח הישן. (לז) אשר היה רבר וגו'. בכ"א אשר היה דבר ה' אל ירמיהו הנביא על כל [לפניו ירמיה מ"א א' ליתא מלת כל ובג"ה] הכת"א כן הוא בקעניקאט [הגוים למצרים על חיל פרעה] [לפניו פרעה נבו מלך מצרים אשר היה על גזר פירח בכריכמיש] אשר הכרו נ"ג בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל. ולפניו שם פסוק ב' ליתא השש מלות האחרונות. ובלקוט סאלוניקי וויניציאה שנת ד' ליהויקים היא שנת א' לנ"ג. ואולי כיון בעל הילקוט לירמיה כ"ה א'. (לח) שנה. בכ"א וילקוט אותה שנה עלה וכבש נגדה. (לט) כבש נגדה. במגילה י"א ע"א וערכין י"ב ע"ב דאמר מר בסדר עולם עכ"ל ועי' ערוך ערך גל ובמסרת הש"ס בערכין שם ציין ס"ע כ"ב וצ"ל ב"ד ובמגילה לא ציין בעל מסרת הש"ס כלל לברייתא דילן. ולפי דברי העראאט בחלק ראשון. 185. 103 כבר כבשו מקודם המדיים את נגדה. אבל קסענעפאן בתולדות כרש הגדול ספר ראשון פרק ה' מספר שרשש כבש את מלכות אשור. וכדברי העראאט כן הוא גם בקדמוניות ליוסף. 2. 10. (מ) עלה וכבש. בכ"א וילקוט שניה כבש. (מא) גזר דינם של ישראל לגלות. וכן הוא בה. מנטוכה

סדר עולם רבה פרק כה

פרק כה

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים (א) ויצר עליה [דניאל א] (א) אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים ומה ת"ל בשנת שלש ליהויקים אלא שנת (ב) שלש למדרו במקרא אחד הוא אומר בשנת שבע [ירמיה נב] ובמקרא אחר הוא אומר (ג) בשנת שמונה [מלכים ב' כד] (ד) מה ת"ל שנת ז' ומה ת"ל שנת ח' שנת ח' (ה) משמלך ושנת ו' לכבוש יהויקים ויתן ז' בידו וגו' [דניאל א] (ה) במקום

הערות ותקונים

וויניציאה, אבל בכ"א נתחתם גזר דינן של אוכות העולם לשתות כוס החמה שנאמר קח את כוס יין החמה וגו' ובילקוט סאלוניקי וויניציאה נתתם גזר דינם של ישראל לגלותם ונתחתם גזר דינם של אוכות העולם לשתות כוס החמה, (ע') בפ' הד"ק שם.

(א) ויצר עליה. ויתן ה' כן הוא בכ"א ולפנינו ארני. וכמו שהיא בכ"א כ"ה בקניקאט. (א) אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים. בערך השלם ערך גל ז' ובפירוש הסינים לרש"י בערכין י"ב סע"א תניא בסדר עולם אפשר לומר כן והלא לא מלך נבוכדנצר עד שנה רביעית ליהויקים בדכתיב הדבר אשר היה אל ירמיהו גו' בשנה הרביעית ליהויקים גו'. ועי' רש"י במגילה י"א ובפי' על דה"ב ל"ז ז' ובילקוט מלכים ר' רמ"ח בשם הכ"ע. (ב) שלש למדרו. בילקוט וברש"י וכ"א ומה ת"ל בשנת שלש שנת שלש למדרו. ופי' שהוא שבע למלכו. וכעין זה יאמר וסוף הכתוב בקדמוניות 3. 6. 10. (ג) בשנת שמונה. בילקוט וכ"א וכ"א ויבא ירושלים בשנת שבע למלכותו [המלה האחרונה ליחא בכ"א ובילקוט] ובמקום אחר היא אומר שנת שמונה. והקרא ויבא וגו' לא מצאתי ורש"י במגילה שם כתיב בגלות יהויכין בשנת שמונה למלכות נבוכדנצר בסוף ספר מלכים ובספר ירמיה בסופו אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע ועי' בערך שם וברש"י ערכין שם שדחוק את עצמם בזה לכצוא כוננת חז"ל בזה. (ד) מה ת"ל שנת כו'. בילקוט וכ"א ליחא. (ה) משמלך. בילקוט שנת ח' שהמלך שנת שביעי שכבש יהויקים. וככ"א שנת ח' שמלך שנת ז' שכבש יהויקים. ופי' נבוכדנצר כבש יהויקים בשנת שניה למלכותו כמ"ש לעיל פרק כ"ד וא"כ הוא שנת ח' למלכות נבוכדנצר. וכן אמרו לקמן פרק כ"ז י"ט משמלך י"ח לכבוש יהויקים. ובערכין י"ב טובא בריחא דילן בזה הנוסח דאמר טר גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ומפרשת הגמ' גלו בשבעה לכבוש יהויקים גלות יהויכין שהיא שמונה לנבוכדנצר גלו בי"ח לכיבוש יהויקים גלות צדקיהו שהיא י"ט לנבוכדנצר. מזה נראה שלפני הגמ' היה הנוסח בהס"ע בקיצור לשון גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט והגמ' מספקת בכוננת הס"ע ומפרשת. וכן היה הנוסח בהס"ע לפני הספרי פ' מ"ג והמפרשים גדיהו שם ביד חזק עפ"י מאמרם בערכין שם. וכן העתיק הספרי בני' כוסעת גם בעל הילקוט המנזרי בישיבה צד ע'. ומ"ש לפנינו בס"ע כאן שנת ח' משמלך שנת ו' לכבוש הנוסח היא עפ"י מסקנת הגמ' שם. וכוננת הגמ' בהס"ע היה עוד לפני רש"י בפ' דניאל מ' ספוק ב' וז"ל ושנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופרשו רז"ל במס' מגילה גלות יכניה בשבעה לכבוש יהויקים כו' עכ"ל וברש"י יומא ג"ד ע"א ד"ה כל ח"ל דאמר טר גלו בשבע גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט כו' ופרשו גלה יכניה בשבע לכבוש יהויקים שהיא שמונה לנבוכדנצר כו' עכ"ל ועי' בפ' ר' הלל בספרי שם מוכא מדרב בעל מאיד עין שם הערה מ"ח ובערך השלם ערך גל ד' תניא מה ת"ל שבע מה ת"ל שמונה כו' ולא זכר הס"ע. (ה) במקום אחר הוא אומר קבורת המור וגו'. בילקוט וכ"א ליחא. ויאסרתו

סדר עולם רבה פרק כה

אחד הוא אומר קבורת חמור וגו' [ירמיה כב] ובמקום אחר הוא אומר (ו) ויאסרוהו בנחשתים וגו' [ד"ה ב' ל"ו] (ז) אלא מלמד שכיון שאסרו מיד מת באסוריו (ח) והוציאו וגררו לקיים מה שנאמר סחוב והשלך וגו' [ירמיה כב] (ט) והגלה (י) את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (י*) עשרת אלפים גולה [ט"ב כד]

הערות ותקונים

(ז) ויאסרוהו בנחשתים. בכ"א ויאסרוהו בנחשתים לחלוכו בבליה מיד מת באסוריו לקיים מה שנאמר קבורת וגו'. וכן בכ"י מינ' ובערוך השלב שם ולא הוילכו בבליה התנא בסדר עולם מיד מת כשנאמר לקיים מ"ש קבורת חמור וגו' וברש"י במגילה שם ובפנים הזאת נמסר בידו ותיגו ונתקים בו קבורת חמור וגו' ובויקרא רבה ס' י"ט כיצד שלשלוהו ר' אלעזר ור' שמעון ר"א אמר חי שלשלו אותו כמ"א ויתנוגו וגו' ר"ש אומר מת שלשלו אותו כו' א"ר יהושע בן לוי אני מקיים דבריו שניהם חי שלשלו אותו אלא שהיה מפונק ומת כדים הדעת ר' יהושע בן לוי נובע מהסדר עולם כאן. וכפ' המזרחים לרש"י כערוך שם הביא מהס"ע מה ת"ל בשנת שלש שהיא ששית לכבושו והוילכו לכבל ע"כ ועי' ברש"י סנהדרין ק"ב ע"א יהויקים לא סיים מלכותו שהגלה לכבל ואולי צ"ל יהויכין. וזה להפוך כמפ' נוסחתנו ועי' ברד"ק שם. ומ"ש במדרש עשר גליות נוסח ב' [בית המדרש חלק ה' צד ק"ד] נמל' נכוונדנצר את יהויקים וחתנו חתיכות כו' והשליכו לכלבים שנאמר קבורת וגו' והן כדעת ר' נחמיה בויקרא רבה שם. ולדעת הס"ע בנוסחתנו מתאים גם יוסף הכהן 10. 6. 3. שנשלך מחוץ לחומת העיר לכלבים. וכן יאמר אפול'מוס שנכוונדנצר לקח יהויקים בשביה. (ז) אלא מלמד. בערוך וכ"א ומינ' ליתא. (ח) והוציאו וגררו. בערוך וכ"א וכ"ס ליתא. (ט) והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים וגו' עשרת אלפים גולה וגו'. וזה תמוה שכ"ו נאמר בגלות יהויכין ולא בגלות יהויקים. וכמו כן מ"ש בסדר עולם אבא ובמדרש עשר גליות נוסח א' [בית המדרש ח"ד צד 134] ונתקף בשערי ציון עד 13 וכשלא שלת הקבלה בשנת ארבע ליהויקים [צ"ל בשנת י"א] עלה נכוונדנצר פעם ראשונה והגלו משבת יהודה ואפרים ומבנימין שלשת אלפים ועשרים ושלושה ומשאר שבטים שבעת אלפים גבורים כו' ע"כ דבריו תמוהים ל"א אין זכר במקרא לזה בימי יהויקים. הן אמר לדעת יוסף הכהן בקדמוניות 10. 6. 3. גלה נכוונדנצר בימי יהויקים שלשת אלפים מראשי העם דבבל וביניהם היה יחזקאל הנביא ועודנו צעיר לימים ואת יהויקים הרג. אבל כל זה כנגד פשוטות הכתובים בדניאל א' ובמלכים ובר"ה? וגם בקבלת הראב"ד מנוסחה רע"ד בשנת ד' ליהויקים נחתם גור דינם על יהודה ובנימין על מה שנשטרו מיהודה ומן הגלות ועלה נכוונדנצר פעם ראשונה בימי יהויקים והגלה מיהודה ובנימין ג' אלפים וכ"ג ומשאר שבטים שבעת אלפים. ובכת"י הריצב"א ווילכו לכבל [ליהויקים] ושלל את את כלי ההיכל והגלה משבת יהודה ואפרים ובנימין ג' אלפים וכ"ג והמליך את יהויכין והוא יכניה עכ"ל. והנה כבר העירוני לעיל שרוב דבריו מדרש עשר גליות נעתק מהס"ע. וכנראה שגם כאן נעתק במדרש עשר גליות מהס"ע כאן. שהרביבם כתובים בשבוש. וכן בכ"י מינ' כענן הגומח ג"כ בשבוש כמו בנדפס. ונראה מזה עד כמה שנו המעתיקים מבלי העלות על לב מה שהעתיקו ובסכרה הגתתי כאן סחוב והשלך וגו' בן ח' שנים יהויכין במלכו וגו' חדשים וגו' כו' עד ואלו הן כלי חמרת בית ה' זה הארון. ושמתתי למצוא אח"כ בכ"י אקספארד שכן תא באמת שם הס' סרוב והשלך וגו' בן י"ח יהויכין וגו' ויעש וגו' [ב"ב כ"ד ט'] ויבא וגו' [שם סוף י"א] ויצא וגו' [שם סוף י"ב] והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים וגו' [שם סוף י"ד] ע"כ והמעין ברד"ק [מ"ב כ"ד א'] יראה שהיה לפניו הגי' הנכונה בס"ע כגי' הכתי"א. (י) את כל ירושלים ואת כל השרים. בדפוס באזעל את ירושלים ואת השרים בכ"י"ם את ירושלים. (י*) עשרת אלפים גולה. צ"ל ואת כל גבורי החיל עשרה

סדר עולם רבה פרק כה

יהודים (יא) שלשת אלפים וגו' ומבנימין ושאר שבטים שבעת אלפים וגו' [מלכים שם] (יב) הכל גבורים עושי מלחמה [מלכים ב' כד] (יב*) וכי מה גבורה בכני אדם (יג) המהלכין בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם הוקוקין בויקין (יד) ונתונים בשלשלאות אלא הכל (טו) גבורי תורה שנאמר (טז) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' [תהלים קג] עושי מלחמה שהיו נושאים ונותנים במלחמתה של תורה שנאמר (יז) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את זה וגו' [במדבר כא] (יח) ומתוכן והחרש והמכנגר אלף [מלכים ב' כד] (יט) חרש

הערות ותקונים

עשרה אלפים גולה [מ"ב כ"ד] זה העם וגו' יהודים שלשת אלפים נ"ג [ירמיה ג"ב].
 (יא) שלשת אלפים וגו'. עי' רש"י ירמיה שם ובמלכים שהביא הס"ע. ובכ"מ את כל גבורי החיל עשרת אלפים ומבנימין ושאר השבטים שבעת אלפים גולה וזה ט"ס דמא. ועי' במדרש עשר גלויות נוסח א' שם. ולפלא מ"ש בשערי ציון עד 13 ועלה נ"ג פעם שניה לדפנה של אנטוכיה והגלה משבט יהודה ובנימין ושאר השבטים חמישים אלף ע"כ ובהקדמה לירמיה למלכים ד' קפ"ח כתוב וז"ל ובסדר עולם כתוב שריו חמישים אלף מירודה ובנימין ומשאר השבטים ומלכדם השאר שוכר ע"כ. ומה הגלות לא נזכר בהס"ע שוב ראיתי בקבלת הראב"ד שכתב שם והגלה ארבעת אלפים ושש מאות משבט יהודה ובנימין חמישים אלף ומשאר שבטים ז' אלף ע"כ וזה יהודה ובנימין. והכוונה לירמיה נ"ב ל' כל נפש ארבעת אלפים ושש מאות. ובכ"מ חמישים אלף. אולי היה כתוב ג' אלפים. וכיון למ"ש יהודים שלשת אלפים ונ"ג [ירמיה שם] וכן מעתיק אחר וכתב מג' ב', ומה נחיה חמישים אלף. ועי' לקמן סוף פרק כ"ז. (יב) הכל גבורים עושי מלחמה. בכ"מ הכל בני הול גבורים עושי מלחמה. וזה שלא כנוסחתנו. (יב*) וכי מה גבורה בבני אדם. ברייתא דילן מוכא בכפרי פ' האזינו הנחומא נח אבות דר"ג פרק כ"ג וברש"י סוכה פ"ה סע"א ותניא בסדר עולם וכי מה גבורה כו' ע"ש ובילקוט מלכים ר' ר"ג ציון מהספרי ולא מהס"ע.
 (יג) המהלכין בגולה. בכ"מ וכי מה גבורה עושין בני אדם שנתונים בשלשלאות של ברזל וכן הוא ברש"י שם. ובכ"מ וכי מה גבורה עושים בני ישראל התולכים בגולה. (יד) ונתונים בשלשלאות. ברש"י שם ליתא כל זה. ובכ"מ שזוקקין בויקין התולכין בגולה. ובכ"מ ומה מלחמה עושים בני אדם האמורים בויקים והנתונים בשלשלאות של ברזל. וברד"ק מ"ב כ"ד ט"ו וכי מה גבורה הם עושים בני אדם התולכים בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם האמורים בויקים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה. (טו) גבורי תורה. בכ"מ ומינ' אלא גבורים גבורי תורה. וכן ברש"י שם. וקעין זה במדרש נשא פ"א כלם אחיו הרב ר' יוסי אומר כשעת הדין הכל נושאים ונותנים בהלכה כו' והיו רואין כאלו חרב כוננת להן בין וריכותיהן. (טז) ברכו ה' וגו'. ככת"ל וכן הוא אומר ברכו. (יז) על כן יאמר וגו'. בכ"מ ליתא. וכן בספרי שם אינו. ובכ"מ עושי מלחמה מלחמתה של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר וגו' ועי' תנחומא ריש פ' ויקרא. (יח) ומתוכן והחרש והמכנגר אלף. בכ"מ מה ת"ל והחרש וגו' בירושלמי נדרים פ"ו ה"ח ובויקרא רבה פ"א ר' ברכיה בשם ר' יהודה אומר חרש אלף ומכנגר אלף ורבנן אמרי זה וזה אלף. ודעת הס"ע כרבנן. וזה כדעת ר' יוסי בירושלמי הגיגה פ"א ה"א אפילו בתונת אחת לכל אחד ואחד ועי' בתוס' תגיגה ד' ג' ע"א ד"ה חרש. וכן דעת יוסף הבן. 1. 7. 10. ובמדרש הלל [בית המדרש ו"ה] עד 97 בשעה שגלו יכלל להן בתוכם אלף צדיקים שנאמר חרש והמכנגר וגו' ועי' ברד"ק שם ובס"ע הוא אומר ומתוכן חרש והמכנגר וגו'. (יט) חרש שאחד מכנגר. בספרי שם ובגמין פ"ח ע"א כ"ז בשם דריש מרימר ובסנהדרין ל"ח ע"א דרש מרי בר מר. והמקור מס"ע כאן

סדר עולם רבת פרק כה

שאהד - מדבר . (ב) והכל שותקין מסגר . שהכל יושבין . לפניו
 (כא) ולמדיו ממנו (כב) כענין שנאמר ופתח ואין סוגר וסגל ואין
 פותח [ישעיה - כב] . אילי הארץ [מלכים ב' כד] . אלו חורי יהודה
 וכניסין (כג) ועליהן הכתוב אומר כה אמר ה' וגו' בתאנים המזובות
 האלה כן וגו' [ירמיה כד] [כד] בן ה' שנה יהיוכין במלכו וגו' חדשים
 ועשרה ימים . מלך בירושלים [ד"ה ב' לו] ובמקום אחר הוא אומר
 בן י"ח שנה יהיוכין במלכו וגו' חדשים מלך בירושלים . [מלכים ב'
 כד] מה תלמוד לומר שמונה ומה . תלמוד לומר שמונה עשרה
 (כה) בן שמונה כשמלך (כו) ומשמלך שמונה עשרה כשנחתם גזר דינו
 לגלות (כז) ועליו אמר נבוכדנצר מכלבא בישא גורא טובא לא (כח) נפיק
 (כט) בחצי הויבל גלה יהויכין בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר
 ולחשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר . ויבא בכלה עם כלי חמדת
 בית ה' [דה"ב לו] ואלו הן כלי חמדת . בית ה' (ל) זה הארון ומלך

הערות ותקונים

כאן . וכירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב ר' ברכיה בשם רבי והתירש אלו התברים וכיוקרא
 רבה פ"ה ר' יהודה בר סימון אמר אלו תלמידי חכמים . (ב) והכל שותקין . בב"א
 כמה שנאמר התירשו אלי איים . (כא) ולמדיו ממנו . בספרי שם מוסף אחר שפותח
 אין סוגר . ובמדרש עיר גליות שם מסגר כיון שהיה אחד סוגר אין אחר פותח
 ועי' תנחומא פ' נח ט"ז ג' . (כב) כענין שנאמר . בב"א וכ"מ ובספרי שם לקיים
 מה שנאמר . (כג) ועליהן הכתוב אומר כה אמר ה' וגו' . עי' רש"י שם . (כד) בן ח'
 שנה יהיוכין וגו' עד זה הארון מקומו לעיל כמ"ש בהערה פ' . וראיתי להעיר כאן
 שמתנה המעתיקים לקצר המאמרים שהעתיקו זה מתנה ישן נושן כמו שלדעתו הכוונה
 במקרא יהושע א' פסוק י"ג עד יקום גזר ארבו הלא הוא כתובה על ספר הישר .
 שפי' שהשירה התחילה בספר הישר כהמלות ידום השמש יודת עמר . והמופ' היה
 עד יקום וגו' ולוח מכון המלות עד יקום . ואולי הכוונה כמ"ש בספר הישר להספר
 הישר שנמצא אצלנו והשירה כלה כתובה שם ובסופה : כן יאבדו כל אויבך ה'
 וישעים כמון ידוך רוח כו' זה הכוונה כמ"ש עד יקום גזר אויביו . וכן בשמואל א'
 ב' פסוק ה' שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה וגו' שפי'
 שקצר המעתיק שירת חנה עד המלות עקרה ילדה שבעה וגו' . (כה) בן שמונה
 כשמלך . צ"ל בן י"ח כשמלך וכ"ה בב"א וכ"מ . ונוסחתנו המוסעת הטעה את הרד"ק
 והר"א בפי' שם כ"ד פסוק פ"ו וח' ע"ש . (כו) ומשמלך שמונה עשרה . צ"ל
 ומשמלך נבוכדנצר שמונה [וזכרי' ה"ע להוציא מבעלי הנוסחאות שהביאו קעניקאס
 בר"ה שם שנחתו שם בן י"ח שנה] נתחתם גזר דינו לגלות . וכב"א וכ"מ ושמונה
 משנתחתם גזר דינו לגלות . (כז) ועליו אמר נבוכדנצר כע"ל . וכן ביוקרא רבה פ' ט"ט
 ובדר"ק ורד"א שם בשם הס"ע . וברש"י מגילה י"א ע"ב מביא מה"ע אמר לו יענין
 האב מרד כך והמלכת את בנו מתלא אמרין מכלבא כו' . (כח) נפיק . בב"א מכלב
 ביש גזר סב לא יפיק . (כט) בחצי הויבל גלה יהויכין . חשוב י"ד שיאשיורו ו"א עד
 יהיוכין . (ל) זה הארון . זהו דעת ר' אליעזר בתוספתא שקלים פ"ב ירושלמי שם
 דפ"ו ובבב"ל יומא ג"ג ט"ג ועוד בכמה מקומות . אבל דעת הסדר עולם לעיל
 פרק כ"ד וכן דעת ר' יוסי תנא דפ"ע כמ"ש בהערותיו שם הערה פ"ו שיאשיורו גזו
 הארון ובאמת מ"ש כאן הוספה מאוחרת היא . זכב"א וכ"מ מינכען ליתא כ"ו . ואיזה
 מעתיק שלא שנה כתב זה . ובכתי"ד ליתא מן ולחשובת וגו' עד זה הארון . וגם
 היהודי אאפולימוס . כתב בספרו שנבוכדנצר לא לקח הארון עם הלוהות [הערעפערד
 חלק שני צד 483] . אולם מה שאמר אאפולימוס שירמיה גזו הארון . מצינו לו

סדר עולם רבה פרק כה

מלך כבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו בן כ"א שנה צדקיהו במלכו וגו' [מלכים ב' כד] (לא) ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה- מלך יהודה בשנה הרביעית בהדש החמישי אמר אלי הנני בן עזר הנביא וגו' כה אמר ה' צבאות וגו' לאמר שברתי את עול מלך כבל בעוד שנתים ימים אני משיב וגו' [ירמיה כח] (לא*) מי הטעה את הנניה נבואה שנתנבא ירמיה הנביא על עולם (לב) לעיניו שנאמר (לכ*) כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עולם ראשית נבורתם [שם כט]. וימת הנניה הנביא בשנה ההיא (לכ**) בהדש השביעי [שם כה] ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיהו הנביא (לכ***) מירושלים וגו' כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה וגו' בנו בתים וישבו וגו' קחו נשים והולידו בנים ובנות וגו' ודרשו את שלום העיר וגו' [שם כט] (לג) ואומר לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם וגו' [שם] בשנה הרביעית (לד) לצדקיהו (לד*) ירד להקביל פני נבוכדנצר מלך בבל (לה) בכבל (לו) ושירה עמו וחזר ובא לו למלכותו לירושלים.

הערות והקונים

חבר במגילת השמונאים ב', ב', ה', ושם שנמצא כתוב כספרים כו' וכנראה אפוליוסוס זה הוא שנבחר מיהודה המכבי לציר לרומא להקים בריח אהבה ושלוש [השמונאים א', ה', כ']. (לא) ויהי בשנה הרביעית ע' רש"י בירמיה עם כשהגיע אותו הזמן שהשלים נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אוצר שליחותו כו' בראשית ממלכת צדקיהו בתחילה שהשליטו על חמשה המלכים כו' ונראה שדבריו נובעים מהכ"ע וחכר כאן לפנינו. וכן מ"ש הרד"ק והרד"א בירמיה עם ובסדר עולם אמרו כי השנה הרביעית היתה למלכותו ע"ל ולפינו לא נזכר כלל מזה והשבעים קראו כאן ויהי בשנה הרביעית למלך צדקיהו. (לא*) מי הטעה את הנניה. ע"י ירושלמי ספדרין פ"א ה"ה הנניה נביא אמת היה ובבבלי שם ד' פ"ט ע"א ובתוספתא שם פ"ד והמקור מכאן. (לב) לעיניו. ככ"א ומינכעם ליתא מלת לעיניו וכן הגמון כ"י לא נאמר במקרא שירמיה נבא לעיני הנניה ובכל המקומות שזכרנו נאמר ויהי שומע הנניה מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויורד ומתנבא בשוק התחתון. (לכ*) כה אמר ה' וגו'. ככ"ט כה אמר ד' הנני שובר וגו'. (לכ**) בהדש השביעי. ככ"ט בהדש השביעי ככ"א בהדש השביעי בראשית ממלכת יהויקים בן אישיה מלך יהודה ואלה וגו'. (לכ***) מירושלים וגו'. ככ"ט מירושלים אל זקני הגולה אשר הגלה נ"ב כך כבל וגו' וזה כנוסחתנו שם כ"ט א'. (לג) ואומר. מלשון ואומר נראה שקרא הסדר עולם הכתוב ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם כשמה והמ"ם הוא עולה ויורד ודרושת שלום תוא על ירושלים ולא על כבל, שאם לא נן מאי ואומר? ובמבוא הארכתי בזה. (לד) לצדקיהו. ככ"א ליתא למלת לצדקיהו. (לד*) ירד. ככ"ט בא לו להקביל. (לה) בבבל. ככ"א בבבל. (לו) ושירה עמו. ככ"א ומינ' ושירה שר כנוחה עמו. ובכ"ט שירה שר כנוחה עמו. ולדעת יונתן [ירמיה ג"א ג"ט] לא הלך שירה עם צדקיהו אלא שלח שם לשירה וז"ש כד אול בשליחות צדקיהו ופי' את צדקיהו בעבור צדקיהו כמ"ש הרד"ק שם וכן תרגמו השבעים בירמיה בלכתו את צדקיהו ועי' גרא"ק הלך א' כשני צד 372 בהערה. ומ"ש הרד"ק וירד"א ב"י כאן בשם הסדר עולם אינו מבואר יפה בנוסתתנו. ועין רבה גשא פ"י הנבואה נקראת כגורה שנאמר ושירה שר כנוחה.

פרק כו

וידעי בשלשים שנה וגו' [יחזקאל א] היו שלשים שנה (א) משנמצא הספר בית ה' ברביעי בחמישי לחדש וגו' (ב) היה היה דבר ה' וגו' [שם] (ג) ואבא אל הגולה תל אביב וגו' ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם [שם ג] לאחר שבעת ימים (ד) נאמר לו ואתה שכב על צדך וגו' ואני נתתי לך את שני עוונם וגו' מלמד (ה) שהיו ישראל מכעיסין (ו) לפני הקב"ה משנכנסו לארץ (ז) ועד שיצאו ממנה (ח) שלש מאות וצ' שנה וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני וגו' [שם ד] מלמד שהיו (ט) בית יהודה מכעיסין (י) לפני הקב"ה (יא) משגלו עשרת השבטים ועד שחרבה ירושלים ארבעים שנה (יב) נמצאו כולם ד' מאות ושלשים שנה. ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וגו' [שם ח] (יג) מלמד שהיתה אותה שנה מעוברת.

הערות ותקונים

(א) משנמצא הספר בית ה'. בילקוט ריש יחזקאל וברש"י שם בשם הס"ע וכי"א ויהי בשלשים שנה וגו' משנמצא הספר בבית ה' ובכ"מ הרי שלשים שנה משנמצא בו' וזהו שחרגם ונתן בתלתיין שנין לזמן ראשכת חלקיה כהנא רבה ספרא דאורייתא וכן דעת היראנימוס בפי' שם וברש"י שם נמצא לעינן שששים שנה שמנה לתחילת היובל מנה בו' וכן שינונו בסדר עולם שהיא היתה תחלת יובל בו'. וברמזי הפטרות להרוקק ז"ל הפטרת א' דשנועות ויהי בשלשים שנה ליובל תדע שכן הוא שזה היה תחילת נבואתו ומנה ליובל וכן בסוף נבואתו מנה ג"כ ליובל בו'. (ב) היה דבר ה' וגו'. כל הפרק הוה מועתק בילקוט יחזקאל ר' שמ"ג באיזה חסרונות ושינוים קלים. (ג) ואבא אל הגולה וגו'. בכי"א ומינ' ובילקוט ליתא ושם בכ"י ואומר ואשב שם וגו'. (ד) נאמר לו. בכי"א ליחזקאל. (ה) שהיו ישראל מכעיסין לפני הקב"ה. בכי"א בית ישראל כלשון המקרא ובכ"מ ובילקוט חסר כל זה. ולכאורה זה סותר למ"ש בפתיחתא רבתי באיכה אמר ר' יוסי בר' חלפתא כל מי שהוה יודע כמה שנים עבדו ישראל ע"ז הוא יודע אימתי בן דוד בא בו ועי' בילקוט המכירי על ישעיה צד ח'. (ו) לפני הקב"ה. בכי"א לפני המקום שלש מאות ותשעים שנה ועי' בס' סדר התכמים צד 60. (ז) ועד שיצאו ממנה. בכי"א עד שיצאו הימנה. וברש"י יחזקאל ד' פסוק ה' שינונו בס"ע מלמד שהטאו ישראל ש"צ שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים. (ח) שלש מאות וצ' שנה. בכי"א כתוב בגליון הכ"י פרטי החשבון שהבאתי בהמכוא שלי עד קט"א ונראה שהיה לעיני המוסר פרטי החשבון שכתוב ברש"י יחזקאל שם שנמצא בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא. ועי' בהגא דבי אליהו זוטא פרק ח' וברבה פרק י"ז שחושב שלשה מאות שנה בזמן השופטים וזה לא נכון שרק ק"א שנים היו השעבודים בימי השופטים. ונראה שהיה לפניהם גוסת אחר בהס"ע כאן. (ט) בית יהודה. בכי"א ומינ' בני יהודה. ובילקוט הגוסת משובש. (י) לפני הקב"ה. בכי"א לפני המקום. (יא) משגלו עשרת השבטים. בכי"א משגלו. וברש"י שם מלמד שהטאו בית יהודה משגלו בו'. (יב) נמצאו כלם. בבתי' וכלן. ובילקוט במספר ימים ש"צ יום מלמד שהיו ישראל מכעיסים לפני המקום מ' שנה משגלו ישראל עד שחרבה. (יג) מלמד שהיתה אותה שנה מעוברת. פי' שברביעי בהמשה לנדרש נאמרת לו הגבואה [יחזקאל א' א] וכשנה שאחריה כה' חמוו הרי שני' ושבעת ימים היה משמים והאידן כלו הש"צ ימים על כרדך צ"ל שאותה שנה מעוברת היתה ועי' בפי' הריד"א ביחזקאל ח' א' שמביא הס"ע. ובילקוט יהי בשנת הששית בששי בא' לחדש אני וגו' ובר' מנטובה בששה לחדש אני וגו'. ובכ"מ חסר כל

סדר עולם רבה פרק בו

(י"ג) ותפל עלי שם יד ה' [שם ח] [יד] באותה שעה הראה (טו) המקום ליחזקאל כבוד השכינה שמשתלק (טז) מתוך הבית (יז) וישאו הכרובים את כנפיהם וירוו מעל הארץ וגו' [שם י] ואומר ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר וגו' [שם יא] [יח] אתה מוצא אותם (יט) עשר מסעות לשכינה ויהי בשנה השביעית בחמישי (כ"ט) בעשור לחדש באו אנשים (כ) מוקני ישראל וגו' ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם דבר אל זקני ישראל וגו' (כא) הלדרוש אותי וגו' התשפוט אותם וגו' [שם כ] (כב) באותה שעה כרת צדקיה ברית את כל העם וגו' לשלח (כג) איש (כג) את עבדו וגו' וישבו אחרי כן וישבו וגו' (כד) ואומר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה לד)

הערות ותקונים

כל זה המאמר. אבל בכ"א איתא. ובגליון כ"י רס"ט כתוב פ"י ממה שהוקנים יושבים משמע שנועדו לעבוד עב"ל. ועי' בירושלמי בכורים פ"ג ה"ד אין סמנים זקנים בתוך לארץ א"ד לוי ולא מקרא מלא הוא ב"א בית ישראל יושבים על ארסותם הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על ארסתך (*יג) ותפול עליו וגו' בכ"א איתא. (יד) באותה שעה. בילקוט וכת"י אותה שנה. (טו) המקום בילקוט וכ"א איתא. (טז) מתוך הבית. בילקוט וכ"א מן הבית. (יז) וישאו הכרובים את כנפיהם וגו'. בכ"א וסביבן וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעומתם וזכרו אלתי ישראל וגו' ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר וגו' [שם יא] וע"ש ברש"י ורד"ק ובילקוט סאלוניקי וויניציאה וישאו הכרובים את כנפיהם המצא אותם י' מסעות כו'. (יח) אתה מוצא אותם. בילקוט וכת"י תמצא אותן. (יט) עשר מסעות לשכינה. ברה"ש ל"א ע"ב נכתובתהא דאיכה רבתי זה מאמר ר' יהודה בר אידי בשם ר' יוחנן. ועי' באבות דר' נתן פרק ל"ד. (*יט) בעשור לחדש. כד' מנסובה וויניציאה בעשרים לחדש. (כ) מוקני ישראל. בילקוט שם וכרמו שני"ט מוקני יהודה. ורד"ק בפ"י ליחזקאל שם הביא בשם הסדר עולם שוקני ישראל אלו היו תגניה משאל ועזריה. ובפ"י הרד"א שם ובסדר עולם אמרו כי היו אלו תגניה משאל ועזריה כי באו לדרוש את ה' בעבור הנתרים בארץ עב"ל ולפנינו בס"ע כאן אין רמז מזה. אבל כ"ה במדרש שיר השירים רבה פסוק זאת קוסתך הה"ד ויבאו אלי אנשים מבני ישראל וגו' ומי היו אלו תגניה משאל ועזריה אמר' לפני הקב"ה רבש"ע תגניה כו' מבקשים לתן נפשם על קיושת שמך מתקיים את עליהן או לא א"ל כו' הה"ד בן אדם רב אל זקני ישראל ואמר אליהם הלדרוש וגו' מאחר שגרסתם כו' ע"כ ולקח כל זה מהס"ע כאן. וכבר העירותי לעיל שבעל מדרש זה לקח הרבה מהס"ע יותר מכל בעלי המדרשים. והיה לפניו הכ"י מהס"ע יותר שלם מכפי שלפנינו. (כא) הלדרוש אותו וגו'. עי' רש"י ירמיה ל"ד ח' אחרי כרות המלך בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מוקני יהודה [וכן בילקוט שם מוקני יהודה] לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבר כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המצות על שתחזירו את העבדים עב"ל ולפנינו אין שם דבר מזה. אולם נמצא בספרי שלח פ' קמ"ו. ובילקוט יחזקאל צ"ח וי"ד ולא מצאתי ביוקרא רבה ואולי צ"ל תדא"ר. הגא דבי אליה רבה. (כב) באותה שעה. בילקוט רש"י וירמיה ירמיה ל"ד בשם הס"ע וכ"א וכ"מ באותה שנה. (*כב) איש. בכ"מ איש את עבדו. ואיש את שפתו חמשים ולפניו שם פסוק ס' את שפתו העברי והעבריה. (כג) את עבדו. בכ"י מינען ואומר וישמעו ושלחו וישבו אה"כ וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חמשי לנפשם ויכבשו אותם לעבדים ולשפחות וזה שלא כנוסחתנו פסוק י"א. (כד) ואומר העגל וגו'. בילקוט וכ"א וכ"מ כרתו עגל

(כה) למרוד במקום (כו) שתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד
 (כז) באותה שעה מרד צדקיהו במלך בבל (כח) והלך וסמך על מלכי
 מצרים (כט) כשתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד ות"ל אלו נסמכו
 על מלכי מצרים ואלו נסמכו על מלכי מצרים (ל) אלו גלו שלש גליות
 ואלו גלו שלש גליות אלו עשו שלש שנים במצודה ואלו עשו שלש
 שנים במצודה אלו אכלו בשר בנים ובנות ואלו אכלו בשר בנים
 ובנות (לא) וכן הוא אומר בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך
 וגו' [יחזקאל כג] (לב) בשנה התשיעית וגו' וכל חילו על ירושלים וגו'
 [יזכיה לט] (לג) וחיל פרעה יצא ממצרים וחיל פרעה שמוץ עזה וחור
 למצרים ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור

ה ערות ותקונים

עגל לשנים ועברו בין בתרו כלשון המקרא. (כה) למרוד במקום. גם השבעים
 העתיקו שהבית היה לע"ו וכן בספרי שופטים פ' קע"א מעביר בנו ובתו באש זה
 שמעביר בנו ובתו לע"ו וכוות עמה ברית שנאמר העגל אשר כרתו לשנים מזה
 סבואר שנים דעת הספרי שכריתת העגל יהיה לע"ו ועי' ברש"י ירכיזה שם ובירושלמי
 רה"ש פ"ג ה"ה. ועי' בסבוא שלי צד קב"ו מה שהבאתי בשם הר' יוסף קרא בפ"י
 לדמיה שהיה לו נוסח אחר בס"ע משלפנינו. (כו) כשתמצא אומר אלו ואלו מתוך
 מרד. ובילקום וכו"א וכו"א לוחא. (כז) באותה שעה. בילקום וכו"א וכו"א באות
 שנה. (כח) והלך וסמך. בכתי"ו ונסמך. (כט) כשתמצא אומר אלו ואלו מתוך מרד.
 בצ"ל ובילקום סאלוניקי וכו"א וכו"א אלו מתוך מרד ואלו מתוך מרד. (ל) אלו גלו
 שלש גליות ואלו גלו שלש גליות. עי' רה"ש ל"א ע"ב ובירושלמי סנהדרין פ"י ה"ה
 ובמדרש רבה במדבר פכ"ג ומדרש תרשא בבית המדרש ח"ג צד קפ"ה ובספרי עקב
 פ' מ"ג ואברתם מרתה גולה אחר גולה ועי' ילקום עקב שם ור' תחמ"ט. ובפירש"י
 מנחם בר' חלבו קרא ליחזקאל [השחר ש"ב צד רצ"ה] ד' גליות גלו ישראל ע"י
 נבוכדנצר ושם צד רצ"ו פ' כ"ד ו' לפי שד' פעמים גלו ע"י כמו שפ"י במרשח הוד
 חידה עכ"ל ודבריו כנגד הס"ע כאן. ולפני הרבה מהראשונים היו כתובים העשר
 גליות [שנדמסו בבית המדרש ח"ד] בהסדר עולם: כנו ד' הלל הכשרה הספרי כתב
 שם בפ' עקב מובא מהרב הגדול בעל מאיר עין בהערה מ"ו שם וז"ל ותני לה בסוף
 סדר עולם דעשר גליות גלו ישראל עם שבט יהודה ובנימין עכ"ל והריד"א בהקדמה
 למלכים כתב ח"ל ומבלעדי אלה השבע גליות עוד היו אליהם גליות אחרים בהיותם
 בגלות ובבנין בית שני כמו שבאר בסדר עולם ע"פ ושם להלן כתב הריד"א ועם
 אלה השלשה גליות נשלם מספר העשרה גליות שזכרו חז"ל בסדר עולם עכ"ל
 ומתעשר גליות ידע כבר ר' צמח גאון בתשובתו ע"י אלרד הדני וז"ל ושנו רבותינו
 עשר גליות גלו ישראל ד' ע"י סנזרב כו' ועי' בספר אלרד הדני צד 17 הערה פ"ו
 מ"ש חרב המחבר שם. וכן הביאם הראב"ד הלוי בסוף ספרי הקבלה. וקובץ לומר
 ששאבו כלם מהסדר עולם. אבל בנוסחתנו אין כל זכר מזה. וכן הוא אומר.
 בילקום וכו"א וכו"א לקים מה שנאמר. (לב) בשנה התשיעית וגו'. בכתי"א ומונען
 בשנה השמינית לצדקתו בא חיל מלך בבל על ירושלים וחיל פרעה וגו' וחיל פרעה
 שמוץ את עזה והלך לו למצרים. וכן הוא בהס"ע דפוס באזיליא עם תרגום של
 גענעברארד. ובירמיה מ"ו ססוק א' הדבר אשר וגו' בטרם יכה פרעה את עזה שהכת
 אותה בעת שחזר מדרכו שרצה ללכת לעזר. לישראל מול הכשדים. ורש"י ורד"ק
 הביאו שם בשם הס"ע שהיה זה בשנה העשירית לצדקתו וכן נראה מהשניות הכתובים
 וישמעו הבשרים וגו' ויעלו וגו' [שם לו] מזה נראה שכבר צרו על העיר והם התחילו
 לצר בשנה התשיעית ונראה להגיה כאן בשנה העשירית בעשירי וגו'. וחיל פרעה וגו'
 ובילקום גם בדפוסים הישנים חסר כל המאמר. (לג) וחיל פרעה וגו'. עי' ברש"י
 שם

סדר עולם רבה פרק כו.

לחדש לאמר בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום. הוה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הוה [יחזקאל כד] (לד) כי' בטבת בשנה העשירית (*לד) בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל מצרים (לה) כלה [שם כט] (*לה) אותו הזמן. הנה הנמאל בן שלום דודך בא אליך לאמר (לו) קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות ויבא אלי הנמאל בן דודי (לז) כדבר ה' אל חצר המטרה ויאמר. אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירושה ולך הגאולה קנה לך ואדע כי דבר ה' הוא ירמיה לב] (לח) ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעת לחדש היה

הערות ותקונים

שם וכן אמר יוסף הכהן [10. 7. 3] שהיה זה בשנה השמינית לעדקיות. (לד) כי' בטבת. עי' הה"ש י"ח ע"ב ועוד בכ"מ ובכ"מ בשנה התשיעית בעשירי [לפנינו שם בחדש העשירי] וגו' כתוב לך את היום הזה [לפנינו את שם היום הזה] סמך מלך בבל על ירושלים וכן בקניקאט ולפנינו אל ירושלים. (*לד) בעשירי. בילקוט בד' סאלוניקי וויניציאה ליתא וכן בקניקאט. (לה) כלה. בכ"מ ליתא. (*לה) אותו הזמן הנה הנמאל בן שלום. בכ"מ אותה שנה אותו זמן באותו פרק. ובכ"מ אותה שנה אותו זמן. ובילקוט אותו זמן באותו פרק. והר' הנמאל והר' יוסף אבן מיגש מוכח בשיטה מקובצת בכבא בתרא ד' כ"ח ע"א הביאו כל המאמר מה"ע בשם ר' יוסי אמר. וזה שכתוב בירמיה שם הדבר אשר היה אל ירמיה מאת ה' בשנה העשירית מעט נמשך עד ויאמר ירמיה הנה הנמאל וגו' שבדבר הנמאל היה אליו בשנה העשירית כמ"ש ברש"י ורד"ק שם. ובכבא בתרא שם מקשה הגמרא ולרבנן מנ"ל חזקה כג' שנים אמר רב יוסף קרא כתיב שדות בכסף יקנו וכתוב בספר ותתום שדרי נביא עומד בעשר ומוהיר על אחת עשרה וירש"י ירמיה בשנה העשירית לעדקיות היה כלוא כו' ושם נאמר לו הנה הנמאל כו' אלמא דרגי תרתין שנין לא הוי חזקה סכאן לחזקה שאינה פחותה כג' שנים עכ"ל ובתוס' שם ד"ה וולמא ור"ח ס' דר' יוסף יליף הכי וגרס שהרי נביא עומד בתשע ומוהיר על י"א כו' וסביא ראיא מסדר עולם דבשנה תשיעית בחדש עשירי היה ומיהו בכלל הספרים שלנו כתוב שהרי נביא עומד בעשירי וכן בסדר עולם שלנו הגיא בשנה העשירית ועוד כו' דלפי גירסת הסדר עולם ליכא לא שמנה עשר חדש כו' עכ"ל. ובשיטה מקובצת שם האריך בה והביא גירסת הגאונים ור' יוסף אבן מיגש והראב"ד שגרסו בהסדר עולם כגירסת הר"ח וכן הוא גירסת רבינו גרשון מאור הגולה בחידושו לבבא בתרא שם הגדפס ברפוס ויילנא. והרמב"ן בחי' לב"ב שם כתב על גירסא זו שאינה מסויבת על סדר המקרא שהרי כתוב בשנה העשירית וגו' ויהי דבר ה' אלי לאמר ואי אתה נביא שם נבואה אלא זו דנה הנמאל וגו' אלמא בעשר היה עומד ומ"ש רבינו הנמאל ז"ל דהכי תנא לה ר' יוסי בסתניתין לא אשכחי רבנן בנוסחי דילן דבא ואשכחן תנא דס"ע דתנא הכי בשנה העשירית בעשירי וגו' ובאותו זמן ובאותו פרק דנה הנמאל וגו' אלמא נביא בעשר היה עומד וזו היא גרסתו של רש"י ז"ל שדרי נביא עומד בעשר כו' עכ"ל הרמב"ן שם אבל בירושלמי ב"ב שם לא נזכר כלל מראיה זו שהביאו בבבלי מהסדר עולם. (לו) קנה לך את שדי. בכתב יד מינען קנה לך את שדי אשר בענתות בארץ בנימין. כי לך משפט הירושה לקנות וזה שלא כנוסחתנו שם ספוק ז'. (לז) כדבר ה'. ברפוס באזעל כדבר ה' ועי' רש"י מגילה ס"ו ע"א ד"ה בשלמא אינה מפרשי ירמיה והנמאל דכתיב ויבא אלי הנמאל בן דודי כדבר ה'. ונראה שצ"ל ברש"י כדבר ה' וזה שלא כנוסחתנו בקרא. (לח) ויהי באחת עשרה שנה וגו'. עד כג' בתשרי כו' ליתא בילקוט. ובכ"מ ליתא

סדר עולם רבה פרק כו

דבר ה' אלי לאמר בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי וגו'
 [יחזקאל ל] ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש היה דבר
 ה' אלי לאמר בן אדם אמור אל פרעה מלך מצרים ואל המונג אל
 מי דמית בגדלך [שם לא] ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה
 דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלים האח
 גשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה [שם מ] [לט] בשלשה
 בתשרי אחר חרבן הבית נ"ב יום (ט) נהרג גדליה בן אחיקם בן שפן
 והיהודים אשר היו במצפה ושאר הפליטה הלכה למצרים וירמיה
 וברוך עמהן (מא) ויהי בשתים עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש
 לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הבתה העיר [שם לנ]
 ויהי בשתים עשרה שנה בשני עשר חודש באחד לחדש היה דבר ה'
 אלי לאמר בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים ואמרת אליו
 כפיר גוים נדמית [שם לב] (מא) ויהי בשתים עשרה שנה בחמשה
 עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם נחה על המון מצרים
 והורידהו [שם] (מב) אותה שעה הראת ליחזקאל (מג) שהאומות
 נדונין לבאר שחת (מד) בשנת עשרים ושלוש לנבוכדנצר ("מד) נתנה

הערות ותקונים

ליתא עד אותה שעה הראה ליחזקאל כו'. (לט) בשלשה בתשרי אחר חרבן הבית
 נ"ב יום. בילקוט סאלוניקי וויניציא נ"ב יום ויהרג ישמעאל בן נתניה את גדליה
 עי' רה"ש י"ח ע"ב ובמנחת הענית פרק י"ג והר"י והרד"ק בפי' ירמיה ס"א פסוק
 א' והרב ב"י טובא במ"ד יו"ד ס"י תקמ"ט פי' שגדליה נהרג ברה"ש ועי' נדחה
 תעניתו וזה נגד ברייתא דילן. וכן מה שב' הסורי אבן בחי' לרה"ש שם ובשולח
 ראשית בכורים שגדליה נהרג בשנה השניה אחר חרבן גם זה שלא כהס"ע שמפורש
 שהריגת גדליה היתה אחר חרבן נ"ב יום וכן כתב רש"י ברה"ש שם ד"ה ראשון
 נשרף הבית בתשעה באב ובתשרי שלאחריו נהרג גדליה ע"ל. (ט) נהרג גדליה.
 בכ"א בא ישמעאל ב"ב הנהג את גדליה. ובילקוט ויהרג ישמעאל בן נתניה כו'
 ועי' ברה"ש שם. (מא) ויהי ב"ב שנה בעשירי בחמישי לחדש וגו'. עי' רה"ש שם.
 ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה. ("מא) ויהי ב"ב שנה במ"ד לחדש. בכ"ט ויהי
 באחת עשרה שנה [וכן בגליון בקעניקאט] בראשון בשבעה לחדש! (מב) אותה
 שעה. בילקוט וכת"י אותה שנה ובכ"ט ליתא מן ויהי ב"א בראשון וגו' עד ויהי
 ב"ב בחמשה עשר וגו'. (מג) שהאומות נדונים לבאר שחת. עי' שוחר טוב מזמור
 ו' ובשמות רבה פ"ט וכן ישעיה אומר לכן דרתיבה שאול נפשה וגו' שאין הכהנים
 יורדין לגנוב ולפי' לשון הס"ע כאן באותה שעה צריך תקון קצת ועי' ירושלמי
 קדושין פ"ק ובבבלי סנהדרין ק"א ע"ב. (מד) בשנת עשרים ושלוש לנבוכדנצר.
 עי' רש"י יחזקאל כ"ט י"ז נבוכדנצר לכך צור כ"ג למלכותו כמו שמצינו בסדר
 עולם עכ"ל וזה שאמר הכתוב בירמיה נ"ב ל' בשנת שלש ועשרים לנבוכדנצר
 הגלה גו' ועי' ברש"י שהביא הס"ע. ועי' במ"י ר' מנחם בר' חלבו [השטר שם]
 ובמדרש עשר גלויות נוסח א' בבית"ד ח"ד צד קל"ה. ובילקוט שם הגי' במעות
 וכעין זה כתב יוסף דהבן 1. 10. 11. (מד) נתנה צור כידו. כפי' המיוחס לרש"י
 בבראשית רבה פ"ה כתב ז"ל ובשנה רביעית גלות כבש נבוכדנצר לצור והרג את
 חירם כדמפרש בסדר עולם עכ"ל. ולפינו בנוסחתנו אין זכר שנבוכדנצר הרג את
 חירם ועי' במא בתרא ד' ע"ט ובבראשית רבה פ' ה' זכבית המדרש זכר ה' ענין
 חירם מלך צור צד ק"א ומ"ש דרב ר' אחין יעליגעק ז"ל כהקדמה וכפי' הראב"ע
 על התורה פ' מקץ ס"א. ויוסף [נגר אפ"ן ספר ראשון] כתב כי נבוכדנצר בשנת
 שבע למלכותו הצר על צור. כו' אתרי כותו המליכו את חירם אחיו כו' ע"ש.
 את

סדר עולם רבה פרק בו

צור בידו ושטף (מח) את כל היהודים שהיו בעמון ומואב (מו) ובסביבות ארץ ישראל (מו) נפש שבע מאות וארבעים וחמשה (מח) בשנת עשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשא המונה ושלה שללה וכוז ביה (מט) והיתה שכר לחילו [יחזקאל כט] (ג) והגלה ירמיהו וברוך לבבל בעשרים וחמש שנה לגלותינו (ג) בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר בעצם היום היתה עלי יד ה' ויבא אותי שמה [שם כ] (נא) אותה שעה הראה (נב) הקב"ה ליחזקאל במראה את תבנית הבית לעתיד לבא .

פרק בו

יודקי בשנה התשיעית (א) למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדנצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה

הערות ותיקונים

(מח) את כל היהודים . ברש"י ירמיה שם את היהודים . (מו) ובסביבות ארץ ישראל ברש"י שם ליתא אבל במ"י ב' יוסף קרא על ירמיה בסופו מכיני כל המאמר מס"ע כמו שהוא לפנינו . ובמ"י ר' מנחם ב"ר שמעון על ירמיה [כת"י ת"י הפראפעסטאר מר. דניאל תוואלזאן ה"י] ובס"ע נמצא כי בשנת שלש ועשרים נתנה צור בידו ושטף היהודים הנמצאים בסביבות עמון ומואב . והם נפש 7 מאות ומה ע"כ ובכ"מ עמד צור כל ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ומואב . ובכל סביבות א"י . (מו) נפש שבע מאות . זה לשון המקרא בירמיה שם . (מח) בשנת עשרים ושבע לנבוכדנצר . וכן בכ"מ וביחזקאל כ"מ י"ז והיה בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש . פירש"י למלכות נבוכדנצר . אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שינוי . בסדר עולם עכ"ל ובירכיה מ"ו י"ג הדבר אשר דבר ה' אל ירמיה הנביא לבוא נבוכדנצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים פירש"י זו מכה שניה שהחריב . נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו ששנו בס"ע עכ"ל וע"י שם ברד"ק וירד"א . אולם בקדמוניות יוסף הכהן [7. 9. 10] כתב שנבוכדנצר בשנת כ"ג למלכותו לכד מצרים ולקח בשביה . לבבל את יהודי מצרים . ולקח שבילקום סאלוניקי וויניציאה הג' . בשלשה ועשרים שנה לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו כ"ו ובכ"מ שנת כ"ו נתנה צור . (מט) והיתה שכר לחילו . ע"י ברש"י שם : (ג) והגלה ירמיה וברוך לבבל . בילקוט והגלה ירמיה וברוך עמסה . ובכ"מ וכו"מ והגלה ירמיה וברוך עמסה לבבל . ובפירש"י ירמיה מ"ד י"ב כי אם פלטים ירמיה וברוך חזרו משם שהגלם . נבוכדנצר בשנתה ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו כך שנויה בס"ע עכ"ל אבל לפנינו בנוסחתנו יתאם שחזרו ירמיה וברוך לארץ ישראל ומהמקראות שם מ"ד י"ד לא יהיה פלטים ושודר לשארית יהודה הבאים לגור . שם בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה וגו' כי לא ישונו כי אם פלטים . ושם פסוק כ"ח ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וגו' נראה מפורש כי נבא שהפלטים ישבו לארץ יהודה . וע"כ אמר הס"ע ששבו ירמיה וברוך לא"י . ובבבא בתרא מ"ו ע"א בתוס' שם פ"י הקונטרס יחזקאל לא כתב . ספרו לפי שהיה בחי"ל וקשה דהא ירמיה בחי"ל הוה שהלך למצרים ונתנבא שם כמה נבואות ולא מצינו שחזר יותר לארץ ישראל עכ"ל ולפי נוסחת הס"ע כאן שהיתה לפני רש"י סרך תמיתה תתוס' ולדעת יוסף הכהן ספר י' פ"א לא גלה נבוכדנצר את ירמיה רק נשאר במצפה . כמ"ש בירמיה מ' י' . (ג) בראש השנה בעשור לחדש . לפלא שבילקום סאלוניקי וויניציאה לא גרם בקרא המלות בר"ה וע"י ערכין ע"א . (נא) אותה שעה . בילקוט וכ"מ ומינכען באותה שנה . (נב) הקב"ה . בכ"מ דמקום . (א) למלכו . ברפום באזיליא למך גדקיהו . ובכ"מ בן עשרים ואחת שנה גדקיה במלכו

סדר עולם רבה פרק כז

סא

שנה למלך צדקיהו (ב) בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויהוה חזק הרעב בעיר ולא לחם לעם הארץ ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה (ג) יברחו ויצאו כהעיר לילה דרך שער בין החומות אשר על גן המלך וכשרים על העיר סביב וילכו דרך הערבה וירדפו חיל כשרים אחרי המלך וישגו את צדקיהו בערבות וירחו וכל חילו נפצו מעליו ויתפשו את המלך ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה בארץ המת וידברו אתו משפטים וישחטו מלך בבל את בני צדקיהו (ה) לעיניו וגם את כל שרי יהודה שפט ברבלתה זאת עיני צדקיהו עור ויאמרוהו בנחשתים ויביאוו מלך בבל ככלה ויתנהו בית הפקדות עד יום מותו [ירמיה נ"ב] (ה) כל עשרים ושמונה יום (ו) היה מקרקר ושוע אל ההר וכן הוא אומר בחדש החמישי בשבעה לחדש (ז) היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל [מלכים ב' כה] ובמקום אחר הוא אומר בעשור לחדש ואומר בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר [ירמיה נב] מה ת"ל תשע עשרה ומה ת"ל י"ה אלא (ח) תשע עשרה משמלך (ט) ושמונה עשרה לכבוש יהויקים מה ת"ל בשבעה לחדש [מ"ב כה] ומה תלמוד לומר בעשור [ירמיה נ"ב] אם (י) נאמר בעשור למה נאמר בשבעה

הערות ותקונים

במלכו ואחת עשרה שנה וגו' ויהוה וגו' (ב) בחדש הרביעי בל"ב בחדש השביעי ובכ"א בחדש העשירי (ג) יברחו בכ"א ובדפוס כאוליא ברחו (ד) לעיניו בל"ב ליחא תיבת לעיניו וכן בקנקאט, ובסוף מגילת הענית בששה במרחשון עור עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו וכו' יודע אם לא היה זה בחס"ע כאן (ה) כל עשרים ושמונה יום מן תשעה לחדש הרביעי משתבקה העיר עד שבעה לחדש החמישי עשרים ושמונה יום (ו) היה מקרקר ושוע אל ההר בכ"א מקרקר קיר ושוע בלשון המקרא ועי' בגמ' הענית של בנוסחת הע"ש שם ואף הקב"ה מקרקר עליהם כתרנגולים שנאמר כי יום מהומה כו' מקרקר קיר ושוע אל ההר ובשמות רבה פ"ט מקרקר אחריהם כתרנגולת ובעירך ערך קרקר א' (ז) היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר בכ"א וכתוב אחר הוא אומר בחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת שמונה עשרה למלך נבוכדנצר ולפינו בקרא ירמיה נ"ב י"ב כתוב היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר אך שם, מסוק כ"ט בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר וגו' ויוסף הכהן [נגד אשון עד 6] ביהוסק דפוס לונדון כתב ח"ל כן כתוב בספרנו כי נבוכדנצר בשנת שמונה עשרה למלכותו הרס בית מקדשנו עכ"ל ושנה דבריו בקדמוניות היהודים 5, 8, 10 וגם כותב ספר יהודית ב' א' תפס לשון ויהי בשנת שמונה עשרה למלכו וכו' ויוסף הכהן בקדמוניות שם שערב הבית בשנת ג' אלפים וחמש מאות וכו' וששה חרשים ועשרה ימים לבריאת העולם, זה שלא כהסדר עולם וכן מ"ש תיר"א בפ' ביחזקאל כ"ד ח"ל ונשרפה בית השם בשנת שלשת אלפים ושנ"ח כפי מה שזכר בסדר עולם והיו אם כן חפשים וגאולים תתק"ו שנים עכ"ל ולפינו לא נזכר זה (ח) תשע עשרה משמלך בכ"א שמלך ולזה כוונת ח"ל במגילה י"א ע"ב ובערכין י"ב ע"ב ואמר מר גלו בשמונה עשרה גלו בתשע עשרה גלו ב"ח לכבוש יהויקים גלות צדקיהו שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר ועי' בפירוש שזכר מהמקור מס"ע כאן, ולעיל בפרק כ"ה הוכחתי שהלשון בס"ע כאן נוסף מהגמרא של והגריסא השנה כאן גלו ב"ח גלו ב"ט (ט) ושמונה עשרה לכבוש יהויקים בכ"א שכבש את יהויקים, ופרושו שב"ש בשנת י"ח למלכות נבוכדנצר, הכוונה למלכותו שאז כבש את יהויקים, וסרה בזה תמורת ה' הלל הספרש הספר בפ' עקב מובא מדרב הגדול בעל מאיר עין שם הערה מ"ח (י) אם נאמר בעשור

סדר-עולם רבה פרק כו

(יא) אמר מעתה (יב) בשבעה נכנסו גוים להיכל וגמלו את הים ואת המכונות (יג) ואת העמודים (יד) והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום שנאמר (טז) קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים או לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב [שם ו] עם השיכה הציתו בו את האור (טז) והיה נשרף (יז) בעשור לחודש ועל אותו הדור הוא אומר כי ידעתי את יצרו וגו' ואומר כי אנכי ידעתי את מרדך וגו' - כי ידעתי אתי מותי כי השתת וגו' [דברים לא] וכן בצדקיהו הוא אומר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו- וגו' גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול וגו' וישלח ה' אלהי אבותיהם וגו' והיו מלעיבים במלאכי אלהים וגו' ויעל עליהם את מלך כשדים וגו' וכל כלי בית אלהים וגו' [ד"ה ב' ל"ו] (יה) וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וגו' [ירמיה נב] ויגלו

הערות ותקונים

בעשור למה נאמר בשבעה. כבי"א ליתא. והפשיטא נסח בתשעתא תחת שכתבו לפנינו: בעשור. (יא) אמר מעתה. כבי"א ליתא. (יב) בשבעה נכנסו גוים להיכל. בתענית כ"ט ע"א ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהיה כבר נאמר בעשור בו וכוונתו במ"ש רתגיא להס"ע כאן. וכן מובאה הבריתא בירושלמי תענית פ"ק דביעי ה"ו ובמגילה פ"א ה"ד ותני כן בשביעי. נכנסו לתוכו ג' וכוונתו ג' להס"ע דילן. ובהלכות גדולות ה' תשעה באב [עד 189 תוצאת סק"ג] אכלו ושתי וקלקלו עד תשעה באב ותשעה באב סמוך למגפה בו ואמר ר' יוחנן אלו הייתי באותו הדור לא הייתי קובעת אלא בעשרה באב וזה שר' יוחנן סדר ה"ע וסמך בזה עליו. ויש ספרים קדמונים שגרסו בגמ' שם ר' יוחנן בן זכאי וס"ס הוא והג' ר' יוחנן מושרת. (יג) ואת העמודים. כבי"א ונטלו את העמודים ואת המכונות ואת ים הנתושת כמ"ש בקרא מ"ב כ"ה י"ג. ובגמ' בבלי בירושלמי שם ליתא כ"ו. ובתוספתא שם איתא. (יד) והיו מקרקרין בו שביעי בו. כבי"א והיו מקלקלין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום התשיעי. וכן בגמ' בבלי שם וילקוט מלכים שם וקלקלו. אבל בירושלמי היו מקרקרין בו. (טז) קדשו וגו' או לנו כי פנה יום וגו'. בגמ' בבלי איתא אבל בירושלמי אינו וכן כבי"א ליתא. (טז) והיה נשרף. צ"ל ונשרף. ובירושלמי שם ובעשירי נשרף. רבי יהושע בן לוי ציים חשיני ועשירי ר' אבין ציים תשיעי ועשירי ר' לוי ציים תשיעי ועשירי. וכל אלו האמוראים סמכו על הס"ע כאן. (יז) בעשור לחודש. במדרש עשר גליות נוסח א' [ביהמ"ד ח"ד שם] מוסף והרג בירושלים צ' רבוא וד' רבוא חוץ ממה שנהרג בו והיו הלויים עומדים על דוכנם ואזכרים שירה בו והגלה בגלות זו מורעו של משה ששים רבוא עכ"ל ובקבלת הראב"ד מנסובה רע"ד הלשון מתוקן וז"ל ובשנת י"ט למלכות נבוכדנצר עלה נבוכדנצר בו והרג מישראל צ"א רבוא חוץ מה שנהרגו על דמו של זכריה ומוצאי שביעית היתה בו והגלה בגלות זו לויים מורעו של משה ס' רבוא שנאמר וכני משה גרשום ואליעזר וגו' ובני רחבעם רבו למעלה למעלה מששים רבוא עכ"ל ובכל זה אין זכר בהס"ע שלמינו. וזכר הצירותי לעיל שלמי הראשונים היו כתובים המדרש עשר גליות בהס"ע. וקרוב לחדאי שכל מה שהביאו כאן המדרש עשר גליות והראב"ד לקחו גם זה מהס"ע. ועוד היה זה בהס"ע לפני הרב ר' יצחק אברבנאל שהביא כל זה בשם הס"ע בהקדמה למלכים ע"ש. ואפשר שמ"ש בגמרא ברכות ז' סע"א ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא שכוונתו ג"כ לר' יוסף בעל הס"ע. ואולי כוונתו במ"ש ותני רב יוסף לתרגום רב יוסף כד"ה כ"ג א' שתרגם כן. אולם יותר קרוב לשער עכונו להס"ע ועי' מ"ש הרב ר' אברהם אליהו דר. הרבני בהערותיו לספרו של גראטץ ז"ל ח"ה הגיה ק"א. (יה) וישרוף את בית ה' וגו'. כבי"א וישרפו

סדר עולם רבה פרק כו

השארי'ת מן החרב אל כבל וגו' (יט) למלאות דבר ה' בפי ירמיהו
וגו' [דה"ב לן] (כ) רבי יוסי אומר (כא) המישים ושתי'ם שנה (כב) לא

הערות ותקונים

את בית ה' [וכן בקעניקאט, ולפינו אלהים] וינתנו את בית המלך. ולפינו שם
 מסוק י"ש וינתנו את תומת ירושלים. ונראה שהמקרא הזה נאמר כאן בס"ע שלא
 במקומו. (יט) למלאות דבר ה' מפי ירמיהו וגו'. כל ימי השמה שבתה למלאות
 שבעים שנה. ובפי' המיוחס לרש"י שם למלאות שבעים שנה של שממה ויובל שבטלו
 ישראל בארץ כו' הרי שבעים שנה מקורשים של שממה שלא שמטום ישראל לפיכך
 גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר
 עולם עכ"ל וכן הוא כפי' הל' דבריו חיים מיוחס לאחד מתלמידי רס"ג בר"ה שם.
 ובפירש"י ויקרא כ"ז מסוק ל"ד וביחזקאל שם ובחבקוק ב' מסוק ג' - בלא זכרון הס"ע
 ובנוסחתנו חסר זה. וגם בכתבי יד אינו. (כ) רבי יוסי אומר. וכן בכ"א. וביורשלמי
 תענית ס"ד סה"ה תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה כו' וכו"ה בפתיחתא דאיכה רבתי אבל
 כשבת קמ"ה ע"ב ויומא ג"ר ע"א ובפסקתא דר"ב ס' דברי ירמיהו ורבתי ס' א'
 הגי' תני ר' יהודה אומר, וי"ש"ס דוא - והגי'. הבונה ר' יוסי אומר, והתלמוד בבלי
 ירושלמי הפסיקתא המדרש כוונו במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע כאן, כדרך רוב
 בעלי המדרשים שקראו למאמרי הס"ע בשם ר' יוסי אומר. והתנן שהיה כתוב
 רבי' בר"ה וכתבו המעתיקים בטעות ר' יהודה אומר ובלקום ירמיה ר' דפ"א הגי'
 רבי אומר. ונ"ל רבי' ר' יוסי. ובלקום דה"ב אלף א"ה הגי' ר' יהושע אומר.
 וצריך לתקן ר' יוסי אומר. וזה לא כביר ראיה בלקום המכיר על ישעיה צד 10
 [שצא לאור ע"ה תח' ר"י] שפירא בהשתדלות דרב תח' הכולל ר' משה דר.
 גאמסטר ג"ל שהביא הנמרא דשבת דג"ל וגרס דתניא המישים ושתי'ם שנה כו'
 ונראה מזה שעוד לפניו לא היה בגמ' שם ר' יוסי או ר' יהודה. וכזה ראיה גדולה
 לדברי בכמה מקומות בספרינו זה שבכל מקום שנמצא שם ר' יוסי בראשי מאמרי
 הס"ע השונים בתלמודים ומדרשים הוספה מאוחרת הוא זה. ובא זה ללמד שעמ"ל
 רוב שמעיו בתלמודים ומדרשים מובאות בריאות מספרי וספרא ונרשם עליהן שם
 השונה ר"ש או ר' יהודה וכדומה שזה נוספו מזמן מאוחר. (כא) תמישים ושתי'ם
 שנה. מחרב בית המקדש עד שנה ראשונה לחרב מזה כ"ו של גבובדנצר כי הוא
 סוף מ"ה שנה ובתשע עשרה למלכותו נחרב המקדש וכו"ל של אויל מרוחך וכו'
 של בלשאצר ושנה של דרוש ותחילת כרש היתה הפקדה הרי נ"ב שנה. ועי'
 ברש"י ביזמא שם. ויוסף הכהן [נגר אפיון ספר ראשון ס"א] כתב: כתוב בספרינו
 שנית המקדש היה חרב ושטמ המישים שנה ובשנה השנית למלכות כרש ארם
 שוב לבנותו עכ"ל ובפסיקתא שם הגי' נ"ב שנה לאחר חרבן הבית לא עבר ארם
 בא"י. והוא כפי' רש"י שבת שם. ובפי' היריד"א לירמיה ס' מביא הגי' וכדברי
 הכתובים ז"ל ר' יהודה אומר תמישים ושתי'ם שנה אחר חרבן גלות עדיקתו עד
 פקדת כרש לא עבר איש בא"י ע"כ ועי' פסיקתא פרשת חגש ד"ג ע"ב.
 וראיתי להעיר על מה שכתוב בקורות היהדות וכתותיה לזרה"ח ר"מ יאסס ז"ל ח"ב
 צד 82 בהערה שהמספר נ"ב שנים בהס"ע כאן לא דוקא וכאים בהס"ע כמה
 פעמים ע"ד הגומה והפלגה ע"כ וזה לא נכון כמו שיראה המעין השונה שהמספר
 נ"ב כאן הוא בריוק רב. וזולת זה נשנה המספר נ"ב בהס"ע עוד שתי פעמים
 בפרק א' ישיבתה של סדום נ"ב שנה. המספר בריוק כמו שיעוין שם בהערותי
 וכן לקמן בפרק ל' עוד פ"ס אתה וגם שם המספר נכון וישר. (כב) לא עבר איש
 ביהודה. לכאורה הוא לשון המקרא בירמיה ס', ס'. כי נצתו מבלי איש עובר. אבל
 קשה לומר כי בכל הג"ב שנה לא עבר איש ביהודה ונתבטל שם הישוב לגמרי
 שהרי מצינו בנחמה א', ב' ויבא חנני אחד מאחי הא ואנשים מיהודה ואשאלם
 על היהודים הפליטה וגו' ועי' בפירש"י שם וכן בירמיה ס"ד כ"ה ופליטי חרב ישבון
 סן ארץ כצרים ארץ יהודה וגו' וידעו כל שארית יהודה וגו' אמנם בירושלמי

סדר עולם רבה פרק כח

עבר איש ביהודה (כג) שנאמר (כד) על ההרים אשא בני וגו'
ועל נאות מדבר וגו' (ירמיה ט) (כה) רבי יוסי אומר (כו) שבע
שנים נתקיים המקרא הזה בארץ ישראל (כז) גפרית ומלח שרפה
כל ארצה וגו' [דברים כט] ויכה אותם מלך בבל וימיתם וגו'
ויגל יהודה מעל אדמתו וגו' נפש שמונה מאות שלשים ושנים
[ירמיה נב] (כח) שלש גליות (כט) ארבעת אלפים ושש מאות
(ל) ומכנימין ומשאר השבטים ז' אלפים (לא) שגלו עם יהויכין.

פרק כח

ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר וגו' ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה
עליו [דניאל ב] (א) אפשר לומר כן אלא (ב) שמנה

הערות ותקונים

תענית שם הגי' ג"ב שנה לא נראה עוף טס בא"י וכן הוא במתחתא דאיכה בסופה
ועוד בכמה מקומות במדרש א"י. וכן נראה שכצ"ל בגמ' בבלי שכת שם שגרסינן
שם והכא מנלן שגלו העופות דתניא ר"א ג"ב שנה לא נראה עוף טס בא"י כו'
ולפי גירסתנו בגמ' שם לא עבר איש ביהודה אין ראיה כלל שהעופות גלו מארץ
ישראל אולם ביזמא שם טובח להדיא שגרמו לא עבר איש ביהודה שהרי תגמ'
מקשה. מזה על כ"ש בקרא וישב היבסי את בני בנימין בירושלם! (גג) שנאמר.
בכ"א לקיים מה שנאמר. (כד) על החרים וגו'. בבבלי שבת שם מעוף השמים ועד
בהמה נדרו הלכו בהט"ה בגמטריא ג"ב. וזה הוספה מאוחרת לפרש הברייתא.
ובירושלמי שם ליתא. (כה) רבי יוסי אומר. וכ"ה בכ"א. וביזמא ג"ד ע"א תניא
ר' יוסי אומר. ז' שנים נתקיימה כו' והכוונה להס"ע כאן ובירושלמי כתובות פרק
י"ב ה"ג ובפתחתא דאיכה רבתי ובילקוט ירמיה שם תני בשם ר' יודה וצ"ל תני בשם
ר' יוסי. (כו) שבע שנים נתקיים המקרא הזה. בכ"א ז' שנים נתקיים גפרית
ומלח בא"י שנאמר גפרית וגו'. ובילקוט דניאל ה. סאלוניקי רפ"א הגי' תניא ר' יוסי
אומר שלש מאות ושבע שנים נתקיימה כו'. וזה מעות סופר. (כז) גפרית ומלח
שרפה וגו'. בבבלי שם ליתא ועי' בירושלמי שם. וביזמא שם ואמר ר' יוחנן כ"ש דר'
יוסי אתיא ברית ברית כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבע אחד וכתיב התם ואמרו
על אשר עזבו את ברית ה' וגו' ופירש"י הגביר לרבים בספר דניאל כתיב זה כי
ספר ש ליה ר' יוחנן אותו ברית האמור כו' ע"ל. אבל בירושלמי כתובות ומדרש
וילקוט שם הגי' שבע שנים עשתה ארץ ישראל נשפת הדיא הוא דכתיב והגביר
ברית לרבים שבע אחד. מזה סמוך שהראיה מהקרא בדניאל היתה לפני הירושלמי
ומדרש בגוף הברייתא. ובבבלי שם והכירו זה בשם ר' יוחנן ובמבוא הארכתא כוה.
(כח) שלש גליות. פ' בהשלש גליות הבגוים בירמיה שם ג"ב כ"ה תגלה נבוכדנצר
בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה ושם סמוך כ"ש בשנת שמונה עשרה
לג' שמונה מאות שלשים ושנים ושם סמוך ל' בשנת שלש ועשרים שבע מאות
ארבעים וחמשה ובסך הכל ארבעת אלפים ושש מאות. (כט) ארבעת אלפים ז"ל של
ארבעת אלפים. (ל) ומכנימין ומשאר השבטים ז' אלפים. עי' רש"י ירמיה ז' פסוק
כ"ה ומשאר שבטים ז' אלפים כו' ואתד אומר ז' אלפים [מלכים ב' כ"ה] בא זה ופירש
יהודים ג' אלפים ומשאר שבטים ז' אלפים ע"כ. ועי' לעיל פרק כ"ה. (לא) שגלו עם
יהויכין. בכ"א תגלה שגלו בניו ירמיהו והתרוס והמסגר אלף ועי' לעיל פרק כ"ה.
(א) אפשר לומר כן. ברש"י דניאל שם ובילקוט שם ר' אלף ע"ב מובא דס"ע.
ובילקוט חפר הציין לס"ע. (ב) ששנה דכתוב שתים לדרבן. ברש"י ובכ"א
אלא

הכתוב שתיים לחרבן הבית (ג) וחדשים לחרבן הבית וכן הוא אומר (ד) ויהי בל"ז שנה גלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חודש בכ"ה לחודש וגו' (ירמיה נב) ובמקרא אחר הוא אומר בכ"ז (מלכים ב' כח) מה תלמוד לוטר (ה) בכ"ה ומה ת"ל בכ"ז אלא בכ"ה מה שטנו נבוכדנצר (ו) ונקבר ובכ"ז הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לכלל גזרותיו (ז) לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו' [ישעיה יד] ובכ"ז הוציאו ליכניה (ח) בו בפרק מת צדקיהו (ט) וספרו עליו ווי דמית מלכא צדקיהו (י) שתי שמרייא דכולהון דריא לקיים מה שנאמר בשלום תמות וגו' (ירמיה לז)

הערות ותקונים

אלא בשנת שתיים לחרבן הבית. ובכ"ז ורס"ט אלא רצה הכתוב למנות שנים קודם חרבן הבית ושנים לאחר חרבן הבית. ובילקוט סאלוניקי אלא בשנת שתיים לחרבן הבית שמנה הכתוב שנים לחרבן הבית וחדשים לחרבן הבית. וברפסי מנשובה ובאזיליא שמנה שנים לחרבן הבית ויוסף הבקן בקדמוניות 3. 10. 10. אמר ובשנת שתיים אחרי שנכבש נבוכדנצר את מצרים. וע"י בילקוט המכירי על ישעיה ער 98 שמביא הס"ע. (ג) וחדשים לחרבן הבית. בכת"י ליתא. וע"י בספרי בהעלותך פ' ס"ד. (ד) ויהי בל"ז וגו' בכ"ה לחדש וגו'. במקרא אחר הוא אומר בכ"ז. ע"י ילקוט דניאל שם שמביא הס"ע בכ"ז וכתוב אחר הוא אומר בכ"ז. וכתוב אחר ה"א בכ"ז. וכן הוא בילקוט ישעיה ת"ח. אולם בירמיה שכי"א מביא דג"י הנכונה כמו שהוא לפנינו. וכן הוא לנכון בילקוט המכירי על ישעיה שם ובאבות דר"ל נוסח ב' פרק י"ז. והילקוט שמעוני היה לו קובצים שונים מהס"ע ע"כ הביא בנוסחאות שונות. (ה) בכ"ה. בכ"ז מה ת"ל בשבעה ומה ת"ל חמשה. ובכ"ז כנוסח הדפוס. (ו) ונקבר. בכ"ז וכ"ה אלא בכ"ה לחדש מה שטנו נבוכדנצר ונקבר בכ"ז. (ז) לקיים מה שנאמר ואתה השלכת וגו'. וזה שתרגם בעל תרגום שני לאסתר פ"א מה עכיד אויל מרודך בהריא שעתא על לבי נגזי מלכא ואסיק בתמן שלשלייא דפרחלא ב' ונגזי ויהי מקבריה דהכרין מפרש עלוזה כתבא ואתה השלכת מקברך וגו' ולקח זה מהס"ע כאן. ובילקוט ישעיה שם מוסף ולקיים מה שנאמר אוזם וגורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא וגו'. וזה ליתא בכת"י שתי"י וגם בילקוט דניאל ירמיה שם אינו. אמנם נראה שגם לפני המדרש ויקרא רבה פ"ח ותנחומא תורע את' ל' היה זה בחס"ע. (ח) בו בפרק מת צדקיהו. פ"י אחרי מות נבוכדנצר. ולזה כוונת ה"ל במועד קטן ב"ח. ע"כ הבי א"ר יוחנן שמת נבוכדנצר ביסיו. והכוונה להס"ע דילן. והלשון בסדר עולם וזמא צריך תיקון שכתב בשנה הראשונה למלטו הוציא יהויכין מכות בלא ואח"כ מת בבבל אחר כות צדקיהו. ולדעת יוסף הבקן 7. 8. 10. מת צדקיהו בחיי נבוכדנצר וקבר אותו בכבוד מלכים. (ט) וספרו עליו. בכ"ז ומינבען וספרו עליו הוי ארון על צדקתו. וזה כלשון הכתוב ורמיה ל"ד. ה' והוי ארון יספרו לך וזה להיפך ממה שנאמר על יהויקים (ירמיה כ"ב י"ח) לא יספרו לך הוי ארון וגו' ונודע שהיה אצלם הספד בהתחלת הוי ארון. ובאבות דר"ל נוסח ב' פרק מ"ג צדקיה נאמר לו בשביה טובה שנאמר בשלום תמות וגו' וזה תמוה שהלא בקרא אין זכר שמת בשביה טובה ומכירי הכתובים נראה שמת בעלומיו. (י) שתי שמרייא דכולהון דריא. בילקוט ובכ"ז דכל דריא, וזה שנענש בשביל דורו שהוא היה צדיק הדור ושעים. וזה כמ"ש בערבין י"ז ע"א אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי בקש הקב"ה לחזור את העולם לתתו ממני דורו של צדקיהו כיון שנשתכל בצדקתו נתקרב דעתו. ובתמורה מ"ז ע"כ שדחה ר' יוסי אמר על ע"ז הביאנו ואמר רב יהודה אמר שמואל על ע"ז שעשו בימי צדקיהו. ובמ"ק מ"ז ע"א וישמע עבר מלך הכושי וכי כושי כו' אף צדקיהו משונה במעשיו. מירש"י צדיק גבור היה ובהריות

סדר עולם רבה פרק כח

(יא) כשתמצא אומר (יב) כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה
 וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה מנין (יג) מיהויכין וצדקיהו
 (יד) נבוכדנצר מלך מ"ה שנה (טו) אויל מרוך בנו כ"ג
 (טז) ובלשצר בנו שלש בשנת חדא לבלשצר מלך בבל דניאל חלם
 חזא וגומר [דניאל ז] (יז) בשנת ב' למלכות בלשצר הוון נראה
 אל' אני דניאל וגו' [שם ח] (יח) בשנת ג' למלכות בלשצר וגומר
 בלשצר מלכא עבר להם רב וגו' בלשצר אמר בטעם חמרא וגומר
 באדין התיו וגומר אשתיו חמרא וגומר בה שעתא נפקת אצבען
 די יד אנש וגומר אדין מלכא זיווהי שוהי וגו' [שם ח] ויקרא

הערות ותקונים

ובחוריות י"א ע"ב הוא שלום הוא צדקיהו - שהיה נושם במעשיו וע"ש בפרש"י
 ובשבת קכ"ט ע"ב צדקה צדקא מאי היה ליה למיעבד ובסוכה ג"ב ע"ב שמנה
 נסיכי ארם צדקה כו' וע"ש ונפלא הא קראי כתיבי במלכים ב' כ"ד י"ט ויעש הרע
 בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים, ובירמיה ג"ב ב' ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר
 עשה יהויקים, ובד"ה ל"ז י"ב ויעש הרע בעיני ה' אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו
 הנביא מפי ה' ? ובאמת מצינו לה' אלעזר בן עזריה שאמר כה צדקיהו מלך יהודה
 שלא עשה אלא מצוה אחת: שהעלה ירמיה כן הריש [מו"ק ג"ב] ובברכות י"ח
 ע"ב אמרו: על צדקתו המתיים אינם יודעים מאומה אל רשעים שבהיון קרויין מתיים
 שנאמר ואתה חלל רשע נשיא ישראל וע"ש ברש"י חלל רשע על צדקתו הוא אומר
 ועדיין כימי יחזקאל חי היה וקורו חלל עכ"ל וכן מירש"י ביהוקאל שם. ובסנהדרין
 ק"ג ע"א הביאו חקרא מלכים ה"ג וחרצו שהיה בידו לכותה ולא מיתה. (יא) כשתמצא
 אומר, בכי"א ככאן אתה אומר. (יב) כל שהוא בטובה אל יתיאש, ולהסך אמרו
 בספרי פ' עקב פ' מ"ג כנו בבה להלך זה יהויכין כו' נמצנו למדים שגבלת יהויקים
 כו' הביכה מדיו של יהויכין ועי' באור"ג שם. (יג) מיהויכין וצדקיהו. בכה"ל זה
 יהויכין וצדקיהו. (יד) נבוכדנצר כולך מ"ה שנה. עי' מגילה י"א ע"ב חשוב ארבעין
 וחמש דני"ג ושם להלן ונבוכדנצר מלך דב"ה מלך דאמר מר כו' וכווננו להסיע כהן
 ועי' ויקרא רבה פ' כ' ובפסקתא דר"פ פ' אחרי ד' קפ"ח ע"ב זה בנה ביה"ק ומלך
 ארבעים שנה וזה הדיבור ומלך ארבעים שנה. והפשו כספר שלם. ויוסף הכהן
 בקדמוניות 1. 10. 11. ובספרו נגד אפי"ן פ"א הביא בשם בירוסן הכשדי ימי
 מלכות נבוכדנצר שלשה וארבעים שנה וחשב שנים שליכות. (טו) אויל מרוך בנו
 כ"ג. לא מצינו זה בקרא. ובמגילה שם אמרו אויל מרוך כ"ג גמרא. והכוונה
 שגמרו זה מהס"ע כמו שהעירונו ע"ז במבוא. ועכשיו מצאתי שכן דעת ר' טוביה
 בלקח טוב על אסתר צד 86. גשאריו מאויל מרוך כ"ג שנה כו' וזה שאמרו חז"ל
 במס' מגילה כ"ג דאויל מרוך גמירא ע"כ. ויוסף הכהן שם חושב לאויל מרוך י"ח
 שנה וסותר דבריו למ"ש בס' נגד אפי"ן שם שמתך אויל מרוך שתי שנים.
 (טז) ובלשצר בנו שלש, בקרא בדניאל נקרא בלשצר בנו של נבוכדנצר וכן
 במגילת בתוך כ' פ"א ועי' רש"י ירמיה כ"ז ז', ולפי ספרי העמים כלנו אחר נבוכדנצר
 אויל מרוך. נצריגוליסאר, לאבאססאראקאס, ובלשצר, והערדאס. 188. 1.
 קראו לבלשצר לאביגעט. (יז) בשנת ב' למלכות בלשצר. צ"ל בשנת ג' כמו
 שהוא בדניאל ה', א', ופ' בסוף ענת ג' וכו' בכי"א וכו"ס. (יח) בשנת
 ג' למלכות בלשצר וגו' בלשצר מלכא עבר וגו' בשנת ג'. למלכות
 בלשצר בלשצר מלכא וגו' ופ' אף שלמי סדר הפרשות נאמרה פרשה ה'
 בלשצר מלכא עבר וגו' מקדם ואח"כ בפרשה ז' כהוב בשנת חדא לבלשצר וגו'
 אך הס"ע היה לו בקבלה שזה היה בשנת שלש לבלשצר, ואין מקדם ומאוחר
 בתורה. וכן הוא בכי"א בשנת שלש לבלשצר מלכא עבר וגו' ובכי"א בשנת שלש
 לבלשצר מלכא בסוף שבועים לבלל בלשצר עבר וגו' ובס' סדר הח' נלקח בתר
 ועש"ל

אריה על מצפה אדני וגו' (יט) משא דומה אלי קורא משעיר וגו' אבר שומר וגו' [ישעיה כ"א]. (כ) מי הוא שומר זה הקב"ה שנאמר הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל וגו' (כא) ה' ישמרך מכל רע וכל המזמור [תהלים קכא] (כב) מה משמר שלא הננס אומה באומה ומלכות במלכות (כג) אפילו (כד) כחוט השערה אלא מלכות

הערות ותקונים

ועפ"י נבין מאמר אחד במדרש שרבים לא הבינו מראוי והוא ברבה בראשית ס' מ"ה הכותה ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא בשדאי ודריוש מדאה וגו' והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר הולך? ובחדושי הרש"ש שם הגיר והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר הן קודם זה ואחר ספור דריוש כתיב ג"כ בשנת תדא לבלשצר ואילי חסר זה מרספר ענ"ר. והדבר פשוט שבגל המדרש מעיר על הפרשיות בדניאל שנאמרו שלא כסדרן ואומר הלא הפרשה ביה בליליא קטיל בלשצר וגו' היתה כשנת שלש למלכות בלשצר שהמדרש סמך בזה על הס"ע כאן. מקשה מדוע נאמרו שלא כסדרן, וע"ז מרחץ המדרש שם ר"ה אמר שלא יאמרו דברי פיוסין הם כדי שדעו דכל שאמרו ברוה"ק. והכפרישם שם שגו בספ' המדרש. ע"ש. (יט) משא דומה וגו'. בכ"א ואומר משא דומה וגו' נראה שדרשו אלי בצירי כמו אלוה. וכנראה שכן דרוש גם בספרי נשא פ' מ' ע"ש. (ב) מי הוא שומר. בלוקוס דניאל ר' אלף ס"ז ובישעיה שם ובכ"א ומי הוא השומר הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל. ובכ"א מה אמר שומר הנה לא יגום וגו'. (כא) ה' ישמרך מכל רע וכל המזמור. בכ"א ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך ה' ישמרך [לפנינו שמוך] ה' עזק על יד ימיך. ה' ישמור צאתך וכו' מפרשה וקר עולם. ובכ"א המפסקים כסדרן וע"י ח"ס ידירי הרב ר' חיים ליב מארקאנ"ל בכתרתו דברי שיר עד 11. ובפירש"י חקוק ב' ס"ז ח"ל הוי משקה רעהו בכר עולם דרושו כלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשהכו בהמתו של הקב"ה וכו' בלילה נהרג על מעוריהם להגלות קלונם וראו שונאידם בנוולם עכ"ל ולפנינו אין כל רמז מזה בס"ע. ונראה שחסר כאן זה. ויש עוד זכר לזה הדרש בכחילחא בלחא פ"ו יע"ש ובשבת קמ"ט ע"ב. וראיתי להעיר שגם העיראדא 1. 191. מכפר שמפלת בכל היתה בלילה בליל חגם, ואגב אעיר מה שלמדתי מדברי העיראדא להבין מה שחרגם אונקלוס [דברים ג' י"ב] באמת איש באמת מלך. וכן בחרגם רב יוסף בדה"א י"א כ"ג חמש באמה חבשה אמן באמת מלך ובספר יתושע להשומרונים [כרמי שמרון עד 72] הנה ארכו כן הארץ חמש אמות באמת מלך ושם עד 75 חמש אמות מלכי, ומה זה אמת מלך? וזה נבין מדברי העיראדא 1. 178. שסמפר מעובי הכותל המקיף את עיר בכל לחובב המישים אמה וגובה מאתים אמה באמת מלך. ומוסיף העיראדא שאמת המלך גדולה שלש אצבעות מאמה פשוטה. (כב) מה משמר. בכ"א מה הוא משמר. (כג) אפילו. בלוקוס וכו"א ליתא. (כד) כחוט השערה. ע"י ברכות מ"ה ע"ב ד' יוחנן אמר לפי שאין מלכות נוגעת בהכרתה אפילו במלא ניבה. וכן אמרו זה עפ"י דעת ר' יוחנן בתענית ה' ע"ב. והמבקר לזה מהס"ע כאן. וגם רש"י התעורר במקום אחד מעצמו שמקור המאמר מהס"ע רק לא זכר את הס"ע מפורש כדרכו לפעמים להביא סתם וע"י יומא ל"ח ע"ב כן עזאי אומר בשבך יקראוך כו' ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו במלא ניבא ופירש"י אין מלכות נוגעת בחברתה משהגיע זמן המלכות לפול ותעמוד אחרת אל יאדרי זמן במלא ניבא אלא מי שזמנה לפול בלילה נוספת בלילה שנאמר ביה בליליא קטיל בלשצר ושזמנה ביום נוספת ביום שנאמר ובהתפתחם השך הים עכ"ל וזה מהס"ע כאן. וס"ש דהרי"א בפ' ישעיה כ"א ח"ל ובפ"ק התענית אמר רב"ל אם יאמר לך אדם איכן אלהך אמור לו בכרך כו' מי הוא שומר וגו' עד ואומר ביה בליליא קטיל בלשצר כלכא כשדאי ע"ב ודגה כ"ש בפ"ק התענית הוא באמת שם ביהשלמי פ"א ה"א

סדר עולם רבה פרק כח

שהגיע זמנה לפול ביום נופלת ביום בלילה נופלת בלילה (כה) וכן הוא אומר. ונוף צרי יומם (כו) וכתחפנתם חשך היום [יתקאל ל] ואומר ביה בלילא - קמיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש (כז) מדיא - קביל מלכותא כבר שנין שתין ותרתי [דניאל ה] מה ת"ל כבר שנין שתין ותרתי אלא (כח) יום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויכין נולד שטמו (כט) והוא (ל) דריוש יום שמשחו את יהוא ברמות גלעד (מ) משחו את הואל שטמו (לא) הרי שבעים שנה משמך נבוכדנצר (לב) ע' חסר אתה משכבש יהויקים ועוד שנה אחת לכבל (לג) עמד

הערות ותקונים

ה"א אבל מה שהביא מן מי דוא שומר עד סוף המאמר כ"ו מה"ע כאן וזכרנו השעה. (כה) וכה"א ונוף צרי יומם. אולי קראו חז"ל שרי יומם כמו שהוא בכמה נוסחאות לעדות קעניקאס. (כו) וכתחפנתם חשך היום. צ"ל ואומר וכתחפנתם וגו' [שם פסוק ח']. ועי' בפסיקתא ויהי בחצי הלילה ר' ס"ג ע"ב במ"ר יוחנן אין שרה של מצרים נופלת אלא ביום כ"ו והבקר מכאן. (כז) מדיא - קביל ובכ"א מדיא. (כח) יום שנכנס ג"כ להיכל בימי יהויכין. בקרא אין זה בדרוש שנבוכדנצר נכנס להיכל בגלות יהויכין. ובכ"א הגי' כמו שהוא ברסום אבל בכ"א יום שנכנס ג"כ להיכל בימי יהויקים וכה"ש בשם הס"ע ברש"י דניאל ו' פסוק א' ועי' סנהדרין צ"ו ע"ב וגו' ומי סליק ג"כ לירושלים והכתיב כו' והגאני שמצאתי גירסא אחרת בלקח טוב על אסתר צד מ"ד ע"א תנא כס"ע למה נמנו שני דריוש הכרי שחזא בן ס"ב שנה במלכו. לפי שכיון שהגלה נבוכדנצר את יהויכין בשנה ההיא נולד שטמו של בהל כו' עכ"ל. (כט) והוא. ככה"ל ליתא. (ל) דריוש. והתשבון מהס"ב שנים בן, לעיל בפרק כ"ו אמרו גלו בימי יהויכין כו' לכיבוש יהויקים שהוא ח' לנבוכדנצר נשאר נבוכדנצר ל"ו שנה שהרי מ"ה מלך וכ"ב ראוי מרוך [בשנים שלמות קאמיינן] ג' של בלשצר הרי ס"ב שנה. וסרה בזה החמיה הגדולה מבעל הגה"ה הרדפסת גם בדפוס מנאבה רע"ד. (מ) משחו את הואל שטמו. לפי סדר המקראות מ"ב ח' י"ג אשר אלישע לחזאל הראני ה' אותך מלך על אים. ושם ס' א' אלישע דבביא קרא לאחד מבני הנביאים [שהוא יונה לדעת הס"ע לעיל פ"ט] ויאמר לו תגור מתוך וקח סך השמן וגו'. (לא) הרי שבעים שנה משמך נבוכדנצר. בילקס גם בר, הישנים ליתא ה'. ובכ"א הרי שבעים שנה לכבל למיזם שמך נבוכדנצר וברש"י דניאל ס' ג' וז"ל ואף במשנת סדר עולם נמצא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשצר הרי שבעים שנה מיום שמך נבוכדנצר. (לב) ע' חסר אתה משכבש יהויקים. בילקס וכ"א והרי שבעים שנה חסר אחת למיזם שכבש את יהויקים. והתשבון מהשבעים שנה הוא למלכות בבל מ"ה של נבוכדנצר וכ"ב של אויל מרוך כי שנה אחת של אויל מרוך נבלעת בתוך שנת מ"ה של נבוכדנצר הרי ס"ו וג' של בלשצר הרי שבעים. וכפ"ר ישעיה הוקן לעזרא צד 37 וז"ל מפני שהיו שנים מקוטעות שבאותה שנה שמת נבוכדנצר מלך בנו וגו' שנים מלך בלשצר עם אותה שנה שמת אויל מרוך שגם אלו היו שנים מקוטעות עכ"ל ועי' הערה ל"ג. (לג) עמד דריוש והשלימה. במגילה י"א סע"ב אמר רבא שנים מקוטעות היו תניא נמי הכי ועוד שנה אחרת [צ"ל אחת כמו שהוא לנכון בילקס אסתר ר' אלף מ"ה] לכבל ועמד דריוש והשלימה ומ"ש תניא נמי הכי כוונת להס"ע כאן בשם שפירש"י שם עוד שנה אחת לכבל הכי איתא בסדר עולם ביה בלילא קביל בלשצר ודריוש מדיא קביל מלכותא הרי שבעים שנה מיום שמך ג"כ שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לכבל למלאות שבעים שנה מששלש על עם ישראל [ו' מלות האחרונות ליתא בנוסחתנו] ועמד דריוש והשלימה ואחריו בשנה אחרת מלך כורש בבבל ונפקרו פקודה במקצת שאמר מי' כנס מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל וגו' למדנו מברייחא זו כשמת בלשצר כו' עכ"ל. וכתוספת ר"י במגילה שם

סדר עולם רבה פרק כח

דריוש והשלימה (לד) בשנת אחת לדריוש בן אחשוורוש מורע
מדי וגומר [שם ט] (לה) אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים
אלא זו בלבד (לו) וכן ירמיה אמר להם לישראל ופן ירך לבבכם
(לז) ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ [ירמיה נא] זו של בלשצר
ובא בשנת השמועה (לח) זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה
והיתה בכל צבי וגו' [ישעיה יג] (לט) וחמס בארץ ירושלים
(מ) מושל זה כורש הפרסי ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמד
לסחוק ובעז לו ועתה אמת אנוד לך הנה עוד ג' מלכים
עומדים לפרס [דניאל יא] זה כורש ואחשוורוש ודריוש שבנה
את הבית ומה תלמוד לומר רביעי (מא) רביעי למדי

הערות ותקונים

שם ותניא נמי הכי בסדר עולם ועוד שנה אחרת לבלב ועמד דריוש והשלימה ע"כ
ובפ' לעזרא שם כמו שאמר בס"ע עמד דריוש והשלימה דיי' שבעים ע"כ ובכ"מ
ואין אתה מוצא שנה אחת למדי בכתובים אלא מזו בלבד. (לד) בשנת אחת וגו'.
בילקוט לקיים מה שנאמר, ובכ"מ שנאמר בשנה וגו'. (לה) אי אתה מוצא שנה
למדי, בכ"מ ואי אתה מוצא למדי בכתובים אלא זו בלבד ועי' רש"י דניאל ה'
פסוק ג' ושנינו בס"ע לא מצינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד ע"כ ובמגילה
י"א סע"ב בפירוש ותניא בס"ע לא מצינו למדי שנה בכתובים אלא זו בלבד ע"כ
והסופר העיראדם 1. 130 יאמר שמלכות מדי נמשכה קב"ח שנה עד שפולו חתת
יד פרס, ואח"י התקוממו שנית נגד דריוש וכבש אותם שנית. וגם ח"ל ידעו
מזה לזה דיקו לא מצינו לאי' שנה בכתובים אלא זו בלבד. (לו) וכן ירמיה.
בילקוט וכ"מ ואף ירמיהו. (לז) ותראו בשמועה. בכ"מ ותראו מפני השמועה.
(לח) זו של דריוש. ברש"י ישעיה י"ג פסוק י"ט ודחתה בכל שתי פורעניות באו
לה בשתי שנים דריוש הרג בלשצר ומלך שנה ולשנה השניה נהפכה כמהפכת
סדום מן השמים וכן שנינו בס"ע ובא בשנה השמועה הואת [לפנינו ליחא מלת
הואת] של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בכל וגו' ושם כ"א פסוק ט' נפלה
נפלה בכל ת"י נפלה ואף עתודה למושל כ"י נפלה שנה אחר שנה תחילה על ידי
מדי ופרס ובשנה השניה על ידי שמים והיתה בכל וגו' וכן מצינו בס"ע ובא בשנה
השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בכל וגו' עכ"ל רש"י אולם
בירמיה שם לא זכר מפורש את הס"ע, וכן הוא בשם הס"ע ברד"ק שם וכן הוא
דג' בכ"מ אבל בילקוט דניאל שם ובירמיה ר' של"ח ובכ"מ ופן ירך וגו' בשמועה
הנשמעת בארץ זו של בלשצר ובא בשנת השמועה זו של בבל שנאמר והיתה בכל
צבי וגו' ואחריו בשנת השמועה מה שנאמר כי לפי מלאת לבלב שבעים שנה וחמס
בארץ ומושל על מושל זה של כורש הפסי ע"כ. ומדברי סופרי קורות העולם לא
נודע שבבל נחרבה בשנה אחרי מלאת בבל ביד כורש. ראה העיראדם 1. 192.
וגדע שבבל התקוממה אח"י כנגד דריוש שתי פעמים ודריוש נצחם. (לט) וחמס
בארץ על ירושלים. בילקוט וכת"י ליחא. (מ) מושל. בכ"מ וכ"מ: ומושל וכן
בקניקאם. (מא) רביעי למדי. בילקוט דניאל אלף ס"ו וכן בכ"מ והרביעי יעשיר
עשר גדול כהל יכול מכל ת"ל רביעי רביעי מלכי בבל ועי' בפרקי דר"א פרק מ"ט.
ובגוסתנתו ליה אז. ובכ"מ כנסת הדפוס. ובפ"י הרי"א דניאל תלת עלעין במוסיה
בין שיניה פ"י ר"ל שהיו שלשה צלעות כו' ורלב"ג פ"י זה על ג' מלכים שיקומו
במלכות אחרי דריוש המדי שלכד בבל כו' וזה הפ"י לא יתכן עם היות שדרשו כן
בסדר עולם עכ"ל ולפנינו אף שמץ דבר מותרש על הכתוב תלת עלעין וכן לא היה
זה בהס"ע לפני רש"י כי בפ"י לשם כתב ח"ל ואני אומר תלת עלעין ג' מלכים ברש
ואחשוורוש ודריוש עכ"ל ולא הוזכר זה בשם הסדר עולם ועי' ברש"י שם י"א פסוק

סדר עולם רבה פרק כח

(מב) ויהי דניאל עד שנת אחת וגומר [דניאל א'] בו בפרק נאמר לו
 (נג) בתחלת תחנונים יצא דבר וגומר שבעים שבעים וגו' ותדע
 ותשכל וגו' [דניאל ט] שבעים שבעה (מד) אלו שעשו בגולה
 (מה) ועלו ושבעים ששים ושנים (מו) אלו שעשו בארץ ושבעים
 אחד מקצתו עשו בארץ ומקצתו חוצה לארץ ואחרי השבעים
 ששים ושנים יצרת וגו', והגביר ברית לרבים וגו' (מז) ר' יוסי אומר
 שבעים שבעים משחרב בית ראשון (מח) ועד שחרב בית אחרון שבעים
 להרבנו וארבע מאות (מט) ועשרה לבנינו ומה ת"ל שבעים שבעים
 (מט") אלא שהיתה גזירה גזורה (נ) קודם לשבעים שנה (נא) וכן הוא
 אומר והיו ימי ק"ב שנה [בראשית ה'] ואומר בשנת ת"ר שנת לחיי נת
 וגו' [שם י] אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה (נב) קודם לק"ב

הערות ותקונים

ב', ובמאור עינים פרק ל"ח. (מב) ויהי דניאל עד שנת וגו'. לא גרסינן כאן
 (נג) בתחלת תחנונים צ"ל תחנוניך וכ"ה בכ"א. (מד) אלו שעשו בגולה. פ' מן
 התרבן עד הפקדה מ"ט שנים הרי שבעה שמיפות וג' שנים עד נ"ב. (מה) ועלו
 בכ"א ובערוך ערך שבע א' ובילקום דניאל שם ובעמוס ר' הקב"ו הגי' שבעים
 שבעים נחתך על עסק ועל עיר קדשך וגו' ר' יוסי אומר שבעים שבעים משחרב
 בית כו' וכן תדע ותשכל וגו' עד הגביר ברית לרבים הוא שם בסוף הפרק וכן
 מובא הס"ע בילקום המכיר על ישעיה צד 61 ע"ש. (מו) אלו שעשו. בערוך
 ליתא תיבת אלו ועי' נזיר ל"ב ע"ב ולא ידעין לאימת והכתוב שבעים שבעים וגו'
 ובתפ"ש שם. (מז) רבי יוסי אומר. גוסף כאן מהערוך ומחלקט שם. ובכ"א
 שנים מהם עשו בארץ ישראל ואחד מקצתו, ונראה שכן הוא בילקום דניאל והגי'
 משובשת שם. (מח) ועד שחרב בית האחרון. בילקום ועד שחרב אחרון. ובילקום
 עמוס עד שחרב בית שני. וכ"ש כאן בית האחרון זה עפ"י לשון המקרא גדול
 יהיה כבוד הבית הראשון וגו'. (מט) ועשרה לבנינו. וכן הוא בילקום המכירי שם
 אבל בכ"א וילקום שמעוני ועשרים. ועי' יוסא ט' ע"א אמר רבה בר בר חנא אמר
 ר' יוחנן מאי דכתיב יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ד' מאות ועשר
 שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים ושנות רשעים תקצורנה זה מקדש שני
 שעמד ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים ועי' בתוס'
 שם. והנה המקור מוסף מקדש ראשון ושני הוא מס"ע כאן. וגם המספר כהנים שמשו
 נראה ג"כ שהיה זה בהס"ע. וחסר לפנינו והיה זה בהס"ע עוד לפני שלשלת הקבלה
 ערך ר' גמליאל ד' י"ח ד. זאלקאווע, וכן מ"ש בירושלמי יוסא פ"א ה"א ובתוספתא
 זבחים פ"ג ארבע מאות ועשר לבנינו הראשון וד' מאות ועשרים לבנינו האחרון
 המקור מס"ע כאן. וראיתי להעיר על מ"ש היסוד עולם פ"ח ד' ל"ג ד. ברלין
 וזה ספר שאמר הרמפני ר"ח לירידה המ"ח לפקדה המ"ח לכניסה של"ח להרסה.
 וכן כתוב בקצור זכר צדיק לרב יוסף בן צדיק צד 86 בס' סדר התכמים. ואינו
 יודע מי היא זה הרמפני הנזכר. אם הוא ר' יוסף טוב עלם שהראשונים יחסו לו
 סדרו הס"ע, או ר' יעקב בר' שמשון שנזכר כו' יהודה החסיד שחבר ספר ב"ש
 סדר עולם [ע'] כרבה משולשת פי' על ברכות מ"ה החסיד ולדעת הרב ר' אברהם
 עפשטיין הוא ר' אברהם בר' חייא הגשאי. ועי' בפי' הר"ח לעי' ד' ס' ע"א, דק"ל
 ג' של"ח הרב הבית. (מט") אלא שהיתה. בכ"א אלא מלכד שהיתה. (נ) קודם
 לשבעים. צ"ל קודם שבעים שנה. (נא) וכן הוא אומר. בילקום וכ"א כיוצא בברך
 אתה אומר. (נב) קודם לק"ב שנה. צ"ל קודם עשרים שנה. שמשולל יתא עד המבול
 אינו אלא מאה שנה. וכ"ה כרבה נשא ובאבות דר"ג פ"ב ובילקום שם וברש"י
 בראשית ל' פסוק ג' בשם הס"ע. ובמדרש אגדה שהוציא לאור הרב הגדול ר'

סדר עולם רבה פרק כמ

שנה (נג) וכן הוא אומר בעוד ס"ה שנה יחת אפרים מעם [ישעיה ז] ואותה שנה (נד) שנת ד' לאחו היתה אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה (נה) מימי עמוס שנתים לפני הרעש שנאמר כה אמר עמוס בהרב ימות ירבעם וישראל גלה וגלה מעל אדמתו [עמוס ז].

פרק כמ

ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי (א) ירמיה
(ב) העיר וגו' מי בכם מכל עמו וגו' ויקומו ראשי
האבות ונומר מלכד עבדיהם ונומר [עזרא א] ארבע רבוא
(ג) בכלל (ד) ופרט אינן אלא ל' אלף (ה) וגו' מאות וששים
(ו) וי"ב אלף היכן הם (ז) אלא אלו שעלו משאר השבטים
(ח) ויבינו את המזבח על מכוונתם וגו' ויתנו כסף לחוצבים ונומר

הערות ותקונים

שלמה באבער נ"י בבראשית שם הגי' אמר רב יוסף ק"כ שנה קודם שגילה הקב"ה שיבוא מבבל, ובהערות שם הערה ג' וראיתי בכת"י המיוחס לה' משה הדרשן כתוב שם בזה הלשון ר' יוסי אומר שנתן הקב"ה כו' ולכן צ"ל גם בכאן ר' יוסי אומר ע"כ ונראה שכוונו במש"ר יוסי אומר להס"ע כאן. (נג) וכן הוא אומר. בילקוט וכי"א כיוצא בדבר אתה אומר. (נד) שנת ד' לאחו היתה. בכי"א והוא היה אומר לו בשנת שלש. וזה כמש"ל לעיל פרק כ"ב הערה ט', וכן הוא בילקוט בדניאל ועמוס שם. ובערך שם הגי' ואומר בשנת ארבע לאחו וכן הוא בילקוט המכילי שם וכן הוא בבתי"ד בס' סדר החכמים, והכוונה להס"ע לעיל כ"ב הנ"ל. שהכוונה נאמרה לאחו בשנת ארבע לאחו והרב ר' קאהוט ז"ל כתב שם בערך לא מצאתי זה הפסוק, ולא ידע שהכוונה להס"ע. ועי' בתוס' כווער קמן ד' ע"ב ר"ה יוחם וברשב"א שם וברש"י ישעיה שם שהביאו הס"ע. (נה) מימי עמוס. בילקוט וכת"י בימי עמוס. וקבלת הס"ע כאן להוציא מבעלי הנוסחאות שנסתו בישיעה שם בעוד עשרים וחמש שנה יחת אפרים כעס עי' קעניקאט. ותמיה גדולה שבילקוט דניאל ועמוס שם בדפוס סאלוניקא וויניציאה ופראנקפורט הביאו ג"כ הקרא בנוסח בעוד עשרים וחמש שנה?

(א) ירמיה. בכי"מ דמיהו. וכן בקעניקאט: (ב) העיר וגו'. בכי"א כה אמר כרש מלך פרס כל הארץ וגו' ולפינו בעזרא שם פסוק ב' כל ממלכות הארץ וגו'.
 (ג) בכלל. בכי"א ליתא. (ד) ופרט אינן אלא ל' אלף. בפרשן יעלו לעוד מאתים פחות משלשים אלף. (ה) וגו' מאות וששים. וכן בכי"א וששים וכן בקעניקאט ולפינו שם פסוק ס"ד ששים. (ו) וי"ב אלף היכן הם. ברש"י עזרא ב' ס"ד וכן ספורש בסדר עולם כל הקהל וגו' י"ג אלף היכן הם וכן בכי"א וכי"א וכספר ישועות משיחו להרוד"א ד' ל"ג בשם הס"ע והושבים כספר שלם. וברשב"ן בהשגות לספר המצות שיש ראשון ד' ב' ע"ב שם בס"ע פברט אינן אלא שלשים אלף ושנים עשר אלף היכן הם כו' עי'ל ויוסף הכהן 1. 3. 11. מביא ארבע רבוא ושני אלפים תס"ב. ובספר סדר התכמים מביא מכי"ד ובפרט אינן עולין אלא לאלף ש"ס. וב"ס הוא ועי'ל אלא ל' אלף ש"ס. (ז) אלא אלו שעלו משאר השבטים. וברש"י שם אלא שעלו משאר השבטים מלכד עבדיהם ואמהותיהם שלא היו בכלל הקהל ע"כ ועי' ברשב"ן שם. ובפי' ר' ישעיה הזקן עזרא שם ובפרשן אי אתה מונה עם כל הדתינים ועבדי שלמה אפילו שלש רבוא והאחרים היכן הם ובס"ע האחרים היו משאר השבטים שעלו עמיהם ע"כ. (ח) ויבינו את המזבח וגו'. בכי"ס ובינו את המזבח. ובכי"א ויבינו המזבח וגו'

סדר עולם רבה פרק כט

[עזרא ג'] (ט) כורש מלך ג' שנים מקומעות (י) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו' (יא) באדין במילת עבדות בית אלהא וגו' [שם ד'] בשנת ג' למלכו עשה משתה וגו' [אסתר א'] [יב] כל ארבע שנים (ג) היתה אסתר מוטמנת בשושן המורה (יד) ותלקח אסתר אל המלך וגו' [שם ג] [טו] כל ה' שנים היה המן כונס שלל למרדכי (טז) בחדש הראשון הוא חודש ניסן וגו' [שם ג] כ"ג בניסן כתב המן את הספרים להשמיד להרוג וגו' [שם] [יז] כמ"ו בניסן (יח) נכנסה אסתר לפני המלך כמ"ו בניסן תלו את המן (יט) ככ"ג בסיון כתב מרדכי ספרים להשיב ספריו של המן [שם ה] כ"ג באדר ויכו היהודים בכל אויביהם וגו' והרגו בשושן המש מאות איש [שם ט] ותלו את עשרת בני המן (כ) על אשר כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים

הערות ותקונים

וגו'. (ט) כ"ש מלך ג' שנים מקומעות. לפי הגמ' דמגילה י"א ע"ב ז"ל כאן ארבע שנים מקומעות כי אמרו שם חמש דדריוש וכ"ש. אבל רש"י שם כתב וז"ל ותני נמי כס"ע כ"ש מלך ג' שנים מקומעות הרי שמנית שנה יתירה ע"כ. וככ"א שלש שנים ועי' בתוס' ר"ד במגילה שם וז"ל ומה שהביא המורה [כונתו לרש"י] הכריזא מס"ע שכ"ש מלך ג' שנים לא נהירא לי כו' ע"ש ובלקח טוב לאסתר צד 86. ובגמ' מגילה בכת"ם שם כתוב חמש דדריוש וכ"ש קדמאה עי' בדרוקו סודרים שם. ונראה שקראו לכ"ש כ"ש קדמאה לפי שהיה עוד מלך פרס בשם כ"ש הצעיר שקמנעמאן היוני כתב גם תולדותיו בספר שקרא אנאבאזיס. ובדבר מספר ימי מלכותו שמלך כ"ש הגדול הס"ע חושב ג' שנים. והעראדאס חושב שלשים שנים. ואתרים חושבים שבע שנים. (י) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו'. בסעי' ז' עמד אחשורוש ובטל מלאכת בהמ"ק ומת ובנוסחאות אחרות עמד אחשורוש ובטל מלאכת בהמ"ק ובקש לעקור את ישראל ועקרו הקב"ה לו ולהמן הרשע מן העולם. וכ"ה במאמר ס"ע בספר סדר החכמים צד 166. ובנוסחתנו ליתא. (יא) באדין במילת עבדות וגו'. בקרא עזרא ו' כ"ד מפורש עד שנת תרתיין למלכות דריוש מלך פרס. והס"ע סובר שזה אחשורוש מלך פרס? (יב) כל ארבע שנים. כי משנת שלש התחילו לקבץ את הבתולות וכתבו ותלקח אסתר. וגו' בשנת שנים הרי ארבע שנים (יג) היתה אסתר מוטמנת. עי' מדרש בראשית רבה פ"א אמון מוצנע הך דאח אסר ויהי אומן את הדסה ועי' ברש"י ובמ"כ שם ודרשו אומן כמו טומן בחילוף א' במ"י. (יד) ותלקח וגו'. ככ"א שכן הוא אומר. (טו) כל ה' שנים. וכן ככ"ה ה' שנים. וככ"א כל אותן השנים. ונראה שמהו עשו המעתיקים ה' שנים. ובילקום אסתר אלף ג"ג בד'. הישנים כל אותן שבע שנים. ובלקח טוב שם צד 98 נמצא המן מקבץ כמון ו' שנים. וה' שנים משנת שבע לאחשורוש עד י"ב. ובתרגום הסוסי תרגם על ס"ש בשנת שבע בשנת ארבע למלכותיה. אמנם השבעים העתיקים כנוסחתנו. (טז) בחדש הראשון וגו'. ככ"א אחרי זה אתר הדברים האלה גזל המלך וגו'. (יז) כמ"ו בניסן. ככ"א במ"ו בו. (יח) נכנסה אסתר לפני המלך. עי' מגילה פ"ו ע"א אסר רב שהעביר יום ראשון של פסח בתענית ובמירש"י שם ובגליון הגמ' שם. ושמואל חולק על זה. ועי' בסרקי דר"א פ"ק ג' רבי יוסי אומר אסתרלגוס גדול היה המן כו' אסר לה מרדכי והלא יום שלישי יום פסח הוא. ועי' ברבא אסתר פ"ה שלשה ימים לילה ויום אלו ה' י"ג ר"ד ומ"ו בניסן ועי' יבמות קכ"א ע"ב ובשולח הריב"ש ס' ת"ז וברב"ז ח"ב ס' תת"ח. ובילקום אסתר ובלקח טוב ד' ל"ו איני יכול לבטל מגילת תענית שכתוב בהן מן יום ראשון ניסן ועד יומין שמונה עשר קרב התמיד. דלא לספד בהון ודלא להעמא בהון. וזה שלא נגידתנו במגילת תענית שם. (יט) ככ"ג בסיון כתב מרדכי. כמו שהוא בקרא אסתר ח' פסוק ס' ועי' בילקום שם ובס' סדר החכמים. (כ) על אשר כתבו שטנה. ככ"א הם שכתבו שטנה על יהודה וירושלים

(כא) ביום ההוא בא מספר ההרונים וגו' ובאותו הזמן לשנה הבאה נאמר ותכתוב אסתר בת אביחזל וגו' [שם] הרי הוא אומר כי לפי כולאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם [ירמיה כט] (כב) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה [דניאל ט] (כג) נ"ב שנה לאחר חרבן הבית

הערות ותקונים

ירושלים. וברש"י אסתר ט' פסוק י' עשרת בני המן ראיתי בס"ע אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים ומה הוא השטנה לבטל העולים מן הגולה כימי כרש שחתתלו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחלילים וכשמת כרש וסדך אחשורוש ותגשו המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו כרש אחשורוש לשרי עבר הנודד לבטלן עכ"ל. ובילקוט עזרא אלף ס"ח מסדר עולם ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו וגו' מי היו עשרת בני המן שחלו ואתחששמה הוא אחשורוש עכ"ל. ונ"ה בילקוט ברוסוס הישינים וזה כמ"ש לקמן בס"ע פ' ל' שהמלכות כלה נקראת ארתחשטא והשטנה נכתבה פעמים כימי אחשורוש ובימי ארתחשטא כמ"ש בעזרא ד'. פסוקי ה' ו'; אמנס' נראה שחסרון בנוסתתנו שליטא כל מה שהביא רש"י הנ"ל מס"ע וכן ליתא מ"ש דילקוט בשם הס"ע שארתחשטא הוא אחשורוש ועי' בפרקי דר"א פרק ג'. ועוד חסר בנוסתתנו מ"ש בפרש"י אסתר ו' א' מובא בפי' הכתיב על אסתר בשם רש"י [ולפינו כרש"י ליתא] וז"ל כתוב בס"ע ששמי בן המן וסופר היה וכן כתב רש"י עזרא ה' פסוק ה' ושמי ספרא ושמי היה סופר הוא ששמי בנו של המן ע"כ וכגמ' במילה ס"ז ע"א מלמד ששמי מוחק וגבראל כותב ופירש"י ששמי סופר המלך שונא ישראל היה ומימות כורש היה שנאמר בספר עזרא שכתב שטנה על ישראל ואף כימי אחשורוש עשה כן שנאמר ובמלכות אחשורוש וגו' ע"כ וגראה שלכל זה היה המקור בס"ע כאן ולפינו הברייתא קמיעה. שוב ראיתי בספר מנות ישי להר"ש אלקבץ בפי' לאסתר ד' קנ"ט [וויניציא שמ"ה] שהביא פירש"י במגילה דג"ל בטעם אחר ומפורש שרש"י הביא זה בשם הס"ע וז"ל הר"ש אלקבץ. פירש"י ואף כימי אחשורוש כתב ששמי בן שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כלכותו כתבו שטנה וכו' של המן היה כראתא בס"ע גבי עשרת בני המן שכתבו שטנה ע"כ עכ"ל הר"ש אלקבץ. וגראה להביא עוד ראיה שהמאמר מקורו מס"ע ממדרש אבא גודין ד' כ' [דוצאת הרב ר' שלמה באבער נ"ה]. ויאמר להביא את ספר הכורונות אמר ר' יוחנן ששמי בן המן היה קורא כו' וע"ש בהערות הערה ה' שהעיר הרב המו"ל וז"ל כג"כ ששמי בן המן סופר המלך היה ע"כ וכבר ידענו ממקומות רבים כספרנו זה שר' יוחנן סדר הס"ע. ונוסתתנו נוסחת ר' יוחנן. והאיתא להעיר שגם יוסף הכהן 11. 6. כתב שסופר המלך אחשורוש לא רצה לקרות המעשה מהצלת אחשורוש ע"י מרדכי וזה מתאים למ"ש במגילה. שם מלמד שנקראין מאלהן. וגם בתרגום הסורי באסתר שם סמ"ב ויכתב בספר ולא כתבו בספר יומתא קדם מלכא ושם יומצא כתוב ואשתכח דכתיב. ואם לא כתבו האדך מצאו כתוב אם לא שנאמר ששמי מוחק וגבראל כותב. (כא) ביום ההוא בא מספר וגו'. שב פ' פסוק י"א ונמשך לפסוק א' בשנים עשר חדש ביי"ג וגו' וכנ"א בארבעה עשר באדר בא מספר וגו' וכ"כ בת"ר בס' סדר הרבמים בטעות ביי"ר איד. וז"ל אדר. והוא לדעת שבתרגום הסורי שם תרגם פ"ה מסוקי י"ז י"ה בשינוי וז"ל בתלת עשרא בירחא אדר ואתחיתו בארבע עשרא בה בירחא. ופסוק י"ח ועברותי יומא דמשיחא ודדורחא. וז"ה חלק הסורי פסוק י"ז לשני חלקים ופסוק י"ח ויהודים וגו' חסר בנוסתתנו. (כב) למלאות לחרבות ירושלים. כנ"א ואמר למלאות וגו'. (כג) ג"ב שנה לאחר חרבן הבית. עי' מגילה ג"ב ע"א אמר רבא [בילקוט בדניאל אלף ס"ז אמר רב] אף דניאל טעה בהתיי השבנא דכתיב בשנה אחת למלכו וגו' מדקאמר בינותי סבלל דמעה מ"מ קשו קראי אהדדי אמר רבא לפקדה בעלמא ועי"ש בפרש"י. אולם בילקוט שם תגי' כגמ' ודינו דכתיב ובשנת אחת לכרש סדך פרס, חמשים ושתים שנה שעשו בגולה.

סדר עולם רבה פרק כט

(כד) עשו ישראל במלכות כשדים ועלו (כה) ג' של כורש (כו) וי"ד של אחשורוש (כז) וב' של דרוש ובשנה שניה לדרוש (כח) נבנה הבית וכן זכריה אמר ויען מלאך ה' וגו' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים וגו' אשר זעמת זה ע' שנה [זכריה א'] (בט) כל ארבע שנים היה הבית נבנה שנאמר ושיציא ביתא דגא וגו' [עזרא ו] (ל) ובאותו הזמן לשנה הבאה עלה עזרא מכבל

הערות ותקונים

בגולה ועלו שלשה של כרש כו' וזה לשון הס"ע כאן . (כד) עשו ישראל במלכות כשדים . בילקוט ריש עזרא מס"ע ובכ"א ג"ב שנה שעשו בגולה ועלו . וכה בכ"ה ורס"ט ועי' הערה כ"ג . (כה) ג' של כרש . צ"ל ד' של כרש כמ"ש לעיל . (כו) וי"ד של אחשורוש . במגילה י"א סע"ב אחשורוש כמה מלך ארכיסר כו' ובצמח דוד שנת ש"ב כתב וז"ל ויש קצת לתמוה על ר' יוסי בעל סדר עולם שכתב שמלך י"ד שנים מאתר שלא מצינו לו בכתוב . רק י"ב שנה מה שלא עשה כן בשאר מלכי פרס שלא העדיף ימי מלכותו כו' אך הגאון מהר"ד סיני בר' בעלאל תירץ ואמר שלמי פשוטי המקראות שבמגילת אסתר מצינו לאחשורוש י"ד שנה שהרי אמר הכתוב בשנת י"ב למלך אחשורוש דמיל פור וגו' ואח"כ בחרש י"ב וגדל ב"ג וי"ד אדר נסתר גדלו ושלטו היהודים כו' הרי הוא שנת י"ג לאחשורוש ואח"כ נאמר ותכתוב אסתר וגו' לקיים את אגרת המרים השנית והוא בלי ספק שנת י"ד לאחשורוש ע"כ ודפח"ח עכ"ל התצמח דוד ונעלם מהם הגמ' דמגילה הג"ל ושכבר הקדימם בפירושים רש"י במגילה שם . (כז) וב' של דרוש . צ"ל ואחת של דרוש כמ"ש לעיל וכן כתב רש"י בשם הס"ע בעדא ד' פסוק כ"ד . ושם א' א' ומשנה אחת לכרש עד שנת שתיים לדרוש י"ה שנת שהשלמו השבעים שנה לחרבות ירושלים ע"כ אבל מ"ש רש"י שם ואדר אחשורוש מלך דרוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר כו' כדמפורש בס"ע ע"כ ובמבאר שם ה' פסוק ב' דרוש הזה הוא בן אסתר כדעת בעל ס"ע וכה בקבלת הראב"ד ובפי' על אבות פ"א מר' יעקב בר' שמשון [בוכבי צחק חוברת כ"ח צד 17] וכ"כ ר' יוסף קרא בפ' לזכריה [נפעו נפענים צד 9] ובנוסחתנו חסר זה ועי' במגנת ישי לר"ש אלקבץ ד' כ' סע"ב ובמאור עינים ס"ט ל"ח . ובפי' לעזרא מר' ישעיה הזקן צד 31 כתוב וז"ל ומשנים כרש ודרוש ואתחשטתא מלך פרס אמרו רבותינו ז"ל בפרק קמא דרה"ש הוא כרש הוא דרוש הוא ארתחשטתא וכך מוכיח נמי בס"ע רבא וכלך שלשים וארבע שנה עד שבא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון והרגו ולקח ממנו המלוכה אבל בס"ע אטא מוכיח שארתחשטתא ודרוש הפרסי שני מלכים היו וארתחשטתא מלך שלשים ושתיים שנה ודרוש הפרסי מלך ארתי שתי שנים ונ"ל שאין לסמוך אלא לפי מה שאמרנו רבותינו ז"ל בתלמוד שלנו הוא כרש הוא דרוש הוא ארתחשטתא וכך נראה המשם ואין לפרש בענין אחר וברייתא דסע"ו פליגא ואין לסמוך עליה עכ"ל דברי הר"ד א"א אלה נזכרים בקצור מהרב בעל מאור עינים ס"ח ע"ש . ובכל המהדורות מהסע"ו שראיתי גם אלה שיצאו לאור . בס' סדר התכמים וזולתם לא נמצא מה שהביא בשם דרב ר' ישעיה . רק בחסע"ו שנדפס בס' סדר התכמים ח"א צד 195 בקצור לשון כתוב ארתחשטתא ל"ג . דרוש הפרסי כ' . ונראה שאלו כיון הר"ד א"א . ויכר שמועזא מוזן מאוחר . (כח) נבנה הבית . בילקוט עזרא שם וברייתא ש"ס ובכת"י שנאמר בשנת שתיים לדרוש [וזכריה א'] ויען מלאך ה' צבאות עד מתי וגו' [שם פסוק י"ב] . (כט) כל ארבע . בילקוט וכת"י ארבע . (ל) באותו הזמן לשנה הבאה עלה עזרא . לכאורה כוונת הברייתא באותו זמן ששיצא הבית והיינו בסוף שנת שית לארתחשטתא לשנה הבאה והיינו בתחלת שנת השביעית למלך פרס . כי אז חלה השנה למלכי פרס . קרוב לתקופת ניסן . וכמו שמופיע בקרא ז' פסוק מ' כי באותו לחדש הראשון הוא יסד המעלה מכבל וגו' ועי' רש"י שם ח' באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלותם מכבל ע"כ . אבל לא כן הבינו הו"ל

(לא) וגלות אחרת עמו שנאמר הוא עזרא עלה מבבל וגו' ויעלו מבני ישראל אל ירושלים בשנת ז' (לב) לארתחשסתא המלך (לג) ויבא ירושלים בהדש החמישי היא שנת השביעית למלך כי באחד לחודש הראשון וגו' כי עזרא הכין לבבו וגו' [עזרא ז'] (לד) ובא והכריז את ישראל מן הגשים הנכריות :

פרק ל

(א) דברי נחמיה בן חכליה וגו' [נחמיה א'] י"ב שנה עשה בארץ ישראל מתקן בחומה (ב) ומשיב את ישראל איש (ג) לעירו ולאחוזתו (ד) וכן הוא אומר ובכל זה לא הייתי בירושלים כי (ה) בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך וגו' ואבא לירושלים

הערות ותקונים

הו"ל שהביאו הברייתא ב"ה ג' ע"ב וחגיגא באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא כו' ואם איתא שנת שמינית מיבעי ליה? וכן בערכין י"ג ע"א ר' אשי אמר הגך שית שני- עד דסליק עזרא ומקדש ותנא באותו זמן לשנה הבאה כול ועי' במאור ב"ה' שם ובתוס' בערכין שם ד"ה אותו בשלשה ועשרים באדר יצא עזרא מבבל ו' התוס' רש"י ב"ה' ובערכין לא זכרו מהמקור מהס"ע כאן. ובירושלמי ר"ה פ"א ה"א מובא כל הברייתות בנידון זה רק הברייתא מהס"ע חסרה ולא זכורה? (לא) וגלות אחרת עמו, וכן בכ"א ומיניקען. אבל בגמ' ובילקוט וגלותו עמו. ולפי נוסחתנו וגלות אחרת הכוונה שכבר היתה הגלות הראשונה שבבה ע"י זרובבל (עזרא ב' ספוק ב') ובמבוא שלי עד 93 העירות' על מ"ש בס"ע זושא בשנת י"ח למדר דתא שנת שבעים לחורבן הבית עלה עזרא הסופר לירושלים וכו"ה בסע"ו בס' סדר הח' ח"ב עד 71. וזה המנה דתא קרא כתיב שעזרא עלה אחר זמן זה כשבע שנים [עזרא ז']? ומצאתי אח"ז בסע"ו הגדס בד' לזנרון ביהוסין השלם עד 92. שם הלשון יותר מתוקן וה"ל שנת י"ח לפס' ומדי שנשלטו שבעים שנים לחורבן הבית בשנת ב' לירוש' בן אסתר וזא בנה ורובבל הבית זהשלימו ואח"כ עלה עזרא הסופר וגלותו עמו עכ"ל וזה טמאים להס"ע כאן. וכו"ה בסע"ו בס' סדר הח' עד 74. (לב) לארתחשסתא המלך. לעיל הביא הקרא ושיצא ביתיה וגו' למלכות דרוש מלכא. וכאן דתא אומר לארתחשסתא המלך? אולם זה לא קשה עפ"י מה שאמרו לעיל שהמלכות נקרא ארתחשסתא. (לג) ויבא ירושלים וגו'. בכ"ם: ויעלו מבני ישראל הכהנים [לפנינו ז', ז' וזמן הכהנים] וגו' לירושלים [לפנינו אל ירושלים] ויבא ירושלים וגו' היא השנה השביעית למלך [לפנינו היא שנת השביעית למלך] כי באחד לחודש הראשון הוא יסוד המעלה מבבל וגלות אחרת עמו ובאחד לחודש החמישי בא וגו' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט ע"כ. ומס"ש בסנהדרין כ"א ע"כ תניא ר' יוסי אומר ר' יוסי היה עזרא שנתן תורה על ידו לישראל אלמלי קדמו משה כול' ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב כול' וכן מ"ש הוריות ז' ע"א כיוצא בו אמר ר' יוסי הכאים מהשני הגולה הקריבו וגו' הכל עולה דבל עולה סלקא דעתך כול' מכל זה אין זכר כאן בהס"ע? (לד) ובא להכריז בכ"א והכריז, ובכ"א ותא הכריז. (א) דברי נחמיה בן חכליה וגו'. בכ"ם יוד כחדש כסלו ואגרי דיתו' בשושן הבדה ולפנינו בנחמיה א' א' יוד כחדש כסלו שנת עשרים ועי' ברה"ש ב' ע"א. (ב) ומשיב את ישראל, בילקוט ריש נחמיה מס"ע ומשיב את ישראל ובכ"א מיישב ובכ"ם ומשיב: (ג) לעירו ולאחוזתו: בילקוט ובכ"א איש בעירו ואיש באחוזתו. (ד) וכן הוא אומר. בילקוט ובכ"א שכן הוא אומר. (ה) בשנת שלשים ושתים וגו'. בכ"א בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך [לפנינו נחמיה י"ג ז' לארתחשסתא

סדר עולם רבה פרק ל

וגו' [נחמיה וגו'] משנת כ' עד ל"ב י"ב שנה הרי הוא אוסר (ו) ושבי יהודאי בניין ומצלחין וגו' [עזרא ו'] ואין אתה מוצא לפרס מלכים (ז) אלא כ' (ח) כורש ודריוש (ט) ולמדי ב' (י) דריוש ואחשוורוש. אלא (יא) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשטא לפי

הערות ותקונים

מלך בכל] כתיב אל המלך וכתובים ראשי האבות ליתורה ובנימין עד מלכות דריוש וארתחשטא [לפנינו שם י"ב כ"ב כתובים ראשי אבות והכתנים על מלכות דריוש הפרסי, ובקניקאם עד מלכות וגו'] ואבא ירושלים בשנת עשרים ועד שנת שלשים ושתיים שנים שתיים עשרה [לפנינו שם ה' י"ד משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתיים לארתחשטא המלך שנים י"ב] ולדעת יוסף בקדמוניות 11. 8. 8. 11. 8. 11. 8. כתב הבית בחדש התשיעי בשנת עשרים ושמונה למלך קסירקסס. ושם 11. 8. 7. כתב כי נחמיה בא לירושלים בשנת כ"ה למלך קסירקסס. (ו) ושבי יהודאי בניין ומצלחין וגו'. בכ"ס ושבי יהודה בניין ומצלחין בכבואת תגי זכריה ומלאכי [לפנינו עזרא ו' י"ד בכבואת תגי נביאה וזכריה בר עדוא] כמעט אלהי ישראל [לפנינו שם ובני ושכללו מן טעם וגו'] ומטעם כרש דריוש [לפנינו כרש ודריוש וארתחשטא מלך פרס] ובכ"א ושבי יהודאי בניין ומצלחין בנת"ל ב"ע וכנו ושכלילו מן טעם אלקא דישראל ומטעם כרש ודריוש וארתחשטא. (ז) אלא כ', צ"ל אלא שלשה כי הס"ע מונה רק שלשה מלכי פרס, ובילקוט עזרא ר' אלקא מ"ח מס"ע אלא שלשה וכן הוא בכ"א וכל"ס ור"ס, (ח) כרש ודריוש, בילקוט ובכל הכת"ל ליתא, (ט) ולמדי ב', צ"ל ולמדי ארד, וב"ה בילקוט ובכל הכת"ל, (י) דריוש ואחשוורוש, בילקוט ובכל הכת"ל ליתא. (יא) הוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשטא, ברה"ש ג' ע"ב מתקוף לה רב יוסף תדא דא"כ קשו קראי אהדי כו' ועוד מי דמי תתם כרש הכא דריוש? תנא דוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשטא כרש שמלך כרש היה ארתחשטא ע"ש מלכותו ומה שמו דריוש שמו, ובמאור שם מגיה גירסת הגמ' וז"ל אני כותב תחילה הנוסחא הברורה מתקוף לה רב יוסף תדא כו' מי דמי הכא דריוש הכא כרש דכא ארתחשטא תנא הוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשטא כו' כך היא הגירסא וזה הוא הפרש כו' עכ"ל המאור, והרב בעל המאור עינים פרק י"ט מביא הברייתא דס"ע דילן וכתב שם גם בגמ' רה"ש ענו ואמרו תנא דינו כס"ע הזכור הוא כרש הוא דריוש כו' ומאריך שם בכל הפרק לתמוה ע"ז בדברים ישרים וברורים יע"ש אבל אין יתפלא כל קורא מבין כראותו נוסחת הס"ע כאן כפי שהיה לפני בעל הילקוט עזרא שם כל המלכות כלה נקרא ארתחשטא ואי אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי ארד. ובכ"א ומטעם כרש ודריוש וארתחשטא וכל המלכות כלה נקראת ארתחשטא ואי אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי ארד, ובכ"ס ומטעם כרש ודריוש דריוש הוא ארתחשטא וכל המלכות כלה נקראת ארתחשטא ואין אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי ארד, וכעין זה בכת"ל רס"ש. ואין זכר להמאמר הוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשטא היתוב בנוסחתנו, ובהכרח שכל זה שכתוב בנוסחתנו הוא נוסף על פי גמ' רה"ש הג"ל, וכן נראה מפורש שלא היה זה בגוף הס"ע לפני רש"י בפי' לעזרא ד' פסוק ז' וז"ל ובימי ארתחשטא הוא כרש מלך פרס וכן שנינו במס' רה"ש הוא כרש הוא דריוש הוא ארתחשטא ובס"ע מצאתי דריוש דוא ארתחשטא וכל המלכות כלה נקראת ארתחשטא וכו' עכ"ל רש"י מזה נראה שהיה לרש"י הנוסחא בנוסחת כת"ל מינכען, וכן לא היה זה בהכ"ע לפני הר"ה במאור ברה"ש שם שכתב וז"ל לפי מה ששינונו באותה ברייתא דתניא באותו זמן לשנה הבאה כו' [כיון להברייתא כס"ע לעיל סוף פרק כ"ט] שהיה נקרא בשני שמות בשם דריוש ובשם ארתחשטא ולא כשינו לו בכל מקום שנקרא כרש אלא במקום ארד בלבד שנדמה לו לר' אבהו כו' ומדבריו ר' אבהו למדנו לו אף השם השלישי שהוא כרש כו' עכ"ל מזה נראה ברור שגם לפני הר"ה לא היה זה בהכ"ע, ועי' במבוא שלי צד 93 ולדעת יוסף הכהן בקדמוניות 11. 6. 1. קראו הוונים לאחשוורוש בשם כרש

סדר עולם רבה פרק ל

(יב) שכל המלכות נקראת ארתחשסתא. (יג) כל שני מלכי (יד) מדי ופרס (טו) ר"ן שנה (טז) וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשוררים ומן העם והנתינים וכל ישראל וגוי (נחמיה ז) ויאספו כל העם כאיש אחד וגוי [שם ה] ואומר (יז) ויעשו כל הקהל הבאים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו (יח) מימי ישוע בן נון וגוי [שם] (יט) אפשר לומר כן. (כ) אלא מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע (כא) מה בימי יהושע (כב) נתחייבו במעשרות

הערות ותקונים

כרש. ובתרגום הסורי לאסתר הוא אחשוורוש הוא ברה דאחשוורוש. (יב) שכל המלכות נקראת ארתחשסתא. כאשר כל מלכי מצרים נקראו פרעה [רש"י דניאל] והתואר חששסתא כתב המאור עינים שם בשם בירוסים הכשרי שמורה נצחן והתאר ארת גדול באופן שחבור התוארים שניהם ארתחשסתא מורה נצחן גדול. והעראדאט 7. 28. כתב קסריקס בלשון פרסי הוראתו היונית אריאס, ארטאקסירקס הוראתו היונית מיגאס אריאס [לוחם גדול] ועי' גידיניוס באוצר המלים שלו עי' שכלשון פרסית מורה ארתחשסתא מלך גדול. (יג) כל שני מלכי. בילקום וכהנ"ל ומלכות. (יד) מדי ופרס. צ"ל ופרס שהמ"ע כונה לפרס נ"ב שנה. (טו) ו"ג שנה. צ"ל חמשים ושתיים שנה. וכן הוא ספורש בילקום שם וכי"א. אבל בכי"ט ל"ב שנה ומ"ט וצ"ל נ"ב. ובס"ע נופא מלכה מלכות יון בשנת נ"ב שנה למדי ופרס. ובסע"ז בס' סדר החכמים ח"ב ער 71 בשנת חמשים ושתיים שנה לכדי ופרס מהו חגי זכריה כו' וביקרא רבה פ' ב"ט דא"ר שנתא בר נחמני מלמד שדריאה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בגל עולה שבעים עוקים ושל מדי נ"ב וצ"ל של פרס. והמקור לדברי ר' שמואל כר נחמן בס"ע כאן כמו שמעינו לרוב שהשתמש בהס"ע. ומה שכתוב בנוסחתנו וגם בדפוס כנסובה ויניציאה ושאר דמוסים הראשונים ר"ן זה טעות מאיזה מעתיק שעשה מן נ"ב. נ"ד. ואח"כ בא רעהו ועשה מן נ"ד ג"ר או ר"ן. וזה כפי הרבה בספרי הראשונים ונ"ב לעיל בס"ע פרק י"ז נמצא דוגמתו שכתבו דמוסים וכמה היתה המחלוקת ארבעים שנה. תחת הנוסחה הנכונה ד' שנה יע"ש הערה ב' והחשבון הפרטי מהנ"ב שנה שתושב הס"ע כך: לעיל בפרק ג"ט תושב ג' של כרש, י"ד של אחשוורוש, ואחת לדריוש, ולקמן בפרק זה מונה הס"ע למלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה וביתר נ"ב שנה והמלוכמים גענעברארד ומאיר תרגמו מאתים וחמשים שנה. (טז) וישבו הכהנים וגוי. בכי"א ושאר העם והכהנים והלוים והמשוררים והשוערים [לפנינו נחמיה י' כ"ט הכהנים הלוים השוערים המשוררים] והנתינים וכל הנבדל מעמי הארץ [לפנינו הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות] אל הורח האלוים מנשיהם ובניהם ובנותיהם [לפנינו נשיהם בניהם ובנותיהם] כל יודע מנין מחזיקים על אחיהם אדרייהם ובאים באלה [לפנינו באלה ובשבועה]. (יז) ויעשו כל הקהל הבאים. בקרא השבים מן השבי. ובכי"א טהשבי. (יח) מימי ישוע. וכן בכי"א. ובכנ"ל ערכין ל"ב ע"ב בכל דוכתא כתיב יהושע והבא כתיב ישוע כו'. ובירושלמי שביעית פ"ד ה"א ולמה ישוע? ר' הלל בשם ר' שמואל כר נחמן פגם הכתוב כבוד עדיק בקבר מפני כו'. ובכי"ט כי לא עשו מימות יהושע בן נון עד היום הזה. ולפנינו שם כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום הדוא. ובדפוסים דראשונים כהס"ע וכן בספר סדר החכמים מימי יהושע. (יט) אפשר לומר כן. מובא בערכין ל"ב ע"ב ובירושלמי שביעית שם ובקדושין פ"א הל' ע"ש. (כ) אלא מקיש. בערכין שם אפשר בא דוד ולא עשו סכות עד שבא עזרא. ובילקום נחמיה אלף ע"ד בא שלמה כו' בא דוד כו'. (כא) מה בימי יהושע: בכי"א וכי"ט מה ביאתם בימי יהושע ועי' סנהדרין צ"ה ע"א כהניא עד עכ"ה ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קבית זו ביאה שניה וע"ש בסורש"י. (כב) נתחייבו במעשרות. וכן בכי"א. ובכי"ט ליהא. ובגמ' שם מנו מעשרות ועי' לעיל פרק י"א. ובירושלמי שם ושם הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי

סדר עולם רבה פרק ל

(כג) ובשמיטין וביובלות (כד) וקדשו (כה) ערי חומה והיו ששין
 זשמחין לפני (כו) המקום ב"ה (כז) אף ביאתן בימי עזרא
 (כח) נתחייבו במעשרות (כט) שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה
 (ל) והיו ששין ושמיטין שנאמר ותהי שמה גדולה מאד [שם]
 (לא) וכן הוא אומר (לב) והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו
 אבותיך וירשתה וגו' [דברים ל] (לג) מקיש ירושתך לירושת אבותיך
 מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש

הערות ותקונים

בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פארוין היו ונתחייבו אף כו' ע"ש. (כג) ובשמיטין:
 בכ"ג נתחייבו כו' בשמיטין וביובלות. (כד) וקדשו. וכן בכ"ג ובכ"א ובקדוש.
 (כה) ערי חומה. עי' בתוס' שם בערכין ד"ה ערי חומה ובמשנה למלך ה' שמיטה
 ויובל פ"ב הל' שדחוק עצמם בזה למצוא המקור אם קדשו ערי חומה. אבל
 בכתור ופרט פרק ג' צד 4 ע"ב דפוס ברלין מביא הגמ' ערכין הנ"ל ולא גרס להא
 שקדשו ערי חומה. (כו) המקום. וכן בכ"ג. אבל בכ"א הקב"ה. (כז) אף ביאתן
 בימי עזרא. בכמה דפוסים חדשים ליתא כ"ו. ובכ"א ובכ"ג אף ביאתן בימי עזרא
 כן. ולפי גירסתנו ברייתא דילן דלא כר' יוסי תנא דס"ע דהא רבי יוסי סובר
 שמאליהן קבלו עליהן את המעשרות בימי עזרא ושרק על ידי כריתת ברית חייבו
 עצמם לתרומה ומעשרות ולא מרין תורה כמו שהיה בימי יהושע כמו שמבאר
 בירושלמי יבמות פ"ו הל"ג אשכח תני ר' ישמעאל ברבי יוסי בשם אבי מאליהן קבלו
 עליהן את המעשרות ואמר יאות מעשרות מדבריהן ועי' בקרבן עדה אשכח תני בתר
 הכי מצא ברייתא מפורשת דתני בשם ר' יוסי אביו מאליהן קבלו המעשרות ואינו
 אלא מדרבנן ואמר יפה אמר ר' יוסי לעיל במשנה אם היתה בת מאכלת בתרומה
 דס"ל דתרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן עב"ל. ויש להביא ראיה לפירוש הקרבן עדה
 מירושלמי תרומות פ"א מה"א שאוקי"ה ר' יוסי במשנה שם שמשבא לענות נדרים
 תרומתו תרומה כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות וכן מירושלמי קדושין פ"ד הל"א
 א"ר יוסי גדולה היא החזקה מכאן שהחזיקו שם להיות אוכלין אף כאן אוכלין ניתא חמן
 דכתיב הציבי לך ציונים הכא מאי אית לך? כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות. (ויש
 לעיין בבבלי קדושין דף ס"ט ע"ב] וכן דעת ר' יוחנן שמאליהן קבלו את המעשרות
 עי' בירושלמי דמאי פ"ג הל"ד בעין קומיה [ר"ר יוחנן] מה טעם? א"ל כד הסחאבון
 אנא אומר לכוון [בשחזקינו אנא אומר לכוון] מה היה סימור לחון? כמ"ד מאליהן קבלו
 עליהן את המעשרות. וכן דעת כמה תנאים ואמוראים בירושלמי. ובמקום אחר
 הארכתי בזה נידון תרומה ומעשרות בימינו אלה בהמושכות החדשות שנוספו בארץ
 ישראל. ונעיר רק על מ"ש העיסור חלק א' אות פ' דף כ"א שנראה מדבריו שהבין
 שר' יוסי בירושלמי שביעית שם האומר מדבר תורה נתחייבו הוא ר' יוסי בן הלפתא
 וזה אינו דהוא ר' יוסי בר' תינא. וכן מ"ש בספר התרומה הלכות ארץ ישראל ו"ל
 ובספ' שביעית בירושלמי גרס' בה ר' יוסי הגלילי וכן בשלהי מכות בתלמוד דרין
 עכ"ל ולפינו לא נזכר ר' יוסי הגלילי לא בשביעית בירושלמי ולא במכות בבבלי.
 (כח) נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה. בכ"א וכ"ג ליתא.
 (כט) ושמיטין ויובלות. בגמ' ערכין שם מסקינן שכיון שגלו ראובן וגד' חזי שבט
 מנשא כמ"ל יובלות וכו' וכן לקדש שמיטין ועי' לעיל פרק כ"ד הערה י"ג וברמב"ם
 פרק י"ב מה"ל שמיטה ויובל ה"ח ומ"ש רבינו תם בתוס' ערכין שם ד"ה מנו.
 (ל) והיו ששין ושמיטין. בכ"א וכ"ג ליתא. (לא) וכן הוא אומר. בכתי"ל ליתא.
 (לב) והביאך ה' אלהיך וגו' מקיש כו'. בספ' מצות עשה ק"ג כתוב ו"ל כהניא
 בס"ע ר' יוסי אומר והביאך וגו' והביא זה בשם ר' יוסי כדרך כל הראשונים. להביא
 מאשר ה"ע בשם ר' יוסי אבל במאמר זה אי אפשר ליחסו לר' יוסי כי המאמר דלא
 בר' יוסי כמו שנראה להלן בהגהה ל"ר. (לג) מקיש ירושתך לירושת אבותיך. בכ"ג
 ליתא

סדר עולם רבה פרק ל

ע
כל הדברים הללו. (לד) או יכול תהיה לכם ירושה שלישית ת"ל וירשתה ראשונה ושניה יש לכם ואין לכם ירושה שלישית ובכ"מ או יכול יש לכם ירושה שלישית ת"ל וירשתה יש לכם ירושה שניה ואין לכם ירושה שלישית. ובכפ"ד וז"ל ד"ג בס"ע אמר' ירושה ושניה יש להם שלישית אין להם ובבחי"ט נציבים ודרשו ר"ל בס"ע אשר ירשו אבותך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן וחדוש שלא הזכירו הכפ"ד וז"ל ובהחי"ט שבריתא דס"ע דילן מובאה בתלמוד בבלי בשני מקומות ביבמות פ"ב ע"ב דהניא בס"ע אשר ירשו אבותך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן וז"ל ובהחי"ט שבריתא דס"ע דילן סדר עולם ר' יוסי עב"ל ובגדה ס"ו ע"ב וסבר ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן דהניא בסדר עולם אשר ירשו וגו' ירושה ראשונה כו'. וא"ר יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי? ר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והמעיין ביבמות שם יראה שר' יוחנן ור"ש לקיש חולקים בשיטת ר' יוסי, דעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר תרומה בזמן הזה דאורייתא והביא המסדר. התלמוד ברייתא דילן לראיה ליה, וא"כ לפי דעת זה ברייתא דילן כדעת ר' יוסי. ועי' בירושלמי דמאי פ"ג ה"ג ובתוספתא שם הובא בס"ג שם אמר ר' שמעון בן גמליאל שלח לי ר' יוסי כי רבי ארתרג ולמדתו בו ג' דברים שהם לראיה לדעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר שתרומה בזמן הזה דאורייתא אבל ר"ש לקיש סובר שדעת ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן. ומקשה המסדר התלמוד בגדה כברייתא דילן. ומתרגמת הגמ' שר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והברייתא בס"ע שלא כה"ע. וכדעת ר"ש לקיש בשיטת ר' יוסי. כן דעת ר' יוסי בזבחים דף ס' סע"א ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים והם אחד מן ר' ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני לירושלים ויאכלנו בזמן הזה כו'. וע"ש בתוס' ד"ה מאי ובירושלמי דמאי שם. וז"ל הירושב"א ביבמות שם וא"ל וירוש לקיש לא סבר מהניחא דסדר עולם? י"ל דאיהו סבר דס"ע לאו ר' יוסי היא אלא תנא אחרינא עב"ל. (לה) ושניה יש לכם. פי' בימי עזרא כדשגלו גלות ראשונה כמלה קדושת הארץ, ועי' רש"י יבמות שם וכן הוא בערוך ערך קדש כ'. ובכפ"ג שם ובכפ"ד ופרה שם ובבחי"ט שם. אבל התוס' ביבמות שם ד"ה ירושה כתבו וז"ל פי' רבינו הנגאל ראשונה ירושה אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם עב"ל ובכפ"ד משנת הלכות תרומות הלכה כ"ו וז"ל ולכן נראה לי שרבינו הרמב"ם מפרש כפירוש רבינו הנגאל דירושא ראשונה היא ירושת אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם השתא. אתא שפיר כו' עב"ל ולפירושה קצת ראה מהירושלמי דמאי דג"ל ועי' בספ"ה הר"ש שם. אך לפירוש רבינו הנגאל קשה הלא מפורש לעיל במפרק מקיש ביהאן בימי יהושע לביאהן בימי עזרא מה בימי יהושע נתחייבו כמעשהו כו' אף ביהאן בימי עזרא נתחייבו כו' וזוהו מפורש שבימי עזרא הוצרכו לקדש? ואולי לא היתה הברייתא הג"ל בס"ע לפני הר"ח והכסף משנה. (לו) שלישית אין לכם. בילקוט גמ' אף ע"ז מעתיק בס"ע ואין לכם ירושה שלישית בחידוש כל הדברים האלו. וחסר שם בילקוט הציון להס"ע. (לז) והצפיר השעיר וגו'. בכ"מ והצפיר והשעיר מלך גבור ומשל ממשל רב ממשלו (לפניו ממשל רב) ועשה ברצונו ובעצמו. [וכן בכ"מ וקענניקאט, ולפניו וכעמרון] ותחץ לארבע רוחות השמים וגו' ולא במשלו אלו ממשל וגו' ולפניו ולא במשלו אשר משל. (לה) השעיר מלך יון וגו'. עמי מוקדון קראו את עצמם עם הצפירים [ויצנענאלק] ובכפ"ד וז"ל השעיר מלך יון נראה שמלכותם מוכתרים בקרני השעירים על ראשיהם. וברש"י

ה ערות ותקונים

ליתא. (לד) או יכול תהיה לכם ירושה שלישית. בכ"מ יכול ירושה שלישית ת"ל וירשתה ראשונה ושניה יש לכם ואין לכם ירושה שלישית ובכ"מ או יכול יש לכם ירושה שלישית ת"ל וירשתה יש לכם ירושה שניה ואין לכם ירושה שלישית. ובכפ"ד וז"ל ד"ג בס"ע אמר' ירושה ושניה יש להם שלישית אין להם ובבחי"ט נציבים ודרשו ר"ל בס"ע אשר ירשו אבותך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן וחדוש שלא הזכירו הכפ"ד וז"ל ובהחי"ט שבריתא דס"ע דילן מובאה בתלמוד בבלי בשני מקומות ביבמות פ"ב ע"ב דהניא בס"ע אשר ירשו אבותך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן וז"ל ובהחי"ט שבריתא דס"ע דילן סדר עולם ר' יוסי עב"ל ובגדה ס"ו ע"ב וסבר ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן דהניא בסדר עולם אשר ירשו וגו' ירושה ראשונה כו'. וא"ר יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי? ר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והמעיין ביבמות שם יראה שר' יוחנן ור"ש לקיש חולקים בשיטת ר' יוסי, דעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר תרומה בזמן הזה דאורייתא והביא המסדר. התלמוד ברייתא דילן לראיה ליה, וא"כ לפי דעת זה ברייתא דילן כדעת ר' יוסי. ועי' בירושלמי דמאי פ"ג ה"ג ובתוספתא שם הובא בס"ג שם אמר ר' שמעון בן גמליאל שלח לי ר' יוסי כי רבי ארתרג ולמדתו בו ג' דברים שהם לראיה לדעת ר' יוחנן שר' יוסי סובר שתרומה בזמן הזה דאורייתא אבל ר"ש לקיש סובר שדעת ר' יוסי תרומה בזמן הזה דרבנן. ומקשה המסדר התלמוד בגדה כברייתא דילן. ומתרגמת הגמ' שר' יוסי תני לה ולא סבר לה. והברייתא בס"ע שלא כה"ע. וכדעת ר"ש לקיש בשיטת ר' יוסי. כן דעת ר' יוסי בזבחים דף ס' סע"א ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים והם אחד מן ר' ישמעאל אומר יכול יעלה אדם מעשר שני לירושלים ויאכלנו בזמן הזה כו'. וע"ש בתוס' ד"ה מאי ובירושלמי דמאי שם. וז"ל הירושב"א ביבמות שם וא"ל וירוש לקיש לא סבר מהניחא דסדר עולם? י"ל דאיהו סבר דס"ע לאו ר' יוסי היא אלא תנא אחרינא עב"ל. (לה) ושניה יש לכם. פי' בימי עזרא כדשגלו גלות ראשונה כמלה קדושת הארץ, ועי' רש"י יבמות שם וכן הוא בערוך ערך קדש כ'. ובכפ"ג שם ובכפ"ד ופרה שם ובבחי"ט שם. אבל התוס' ביבמות שם ד"ה ירושה כתבו וז"ל פי' רבינו הנגאל ראשונה ירושה אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם עב"ל ובכפ"ד משנת הלכות תרומות הלכה כ"ו וז"ל ולכן נראה לי שרבינו הרמב"ם מפרש כפירוש רבינו הנגאל דירושא ראשונה היא ירושת אברהם יצחק ויעקב שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם השתא. אתא שפיר כו' עב"ל ולפירושה קצת ראה מהירושלמי דמאי דג"ל ועי' בספ"ה הר"ש שם. אך לפירוש רבינו הנגאל קשה הלא מפורש לעיל במפרק מקיש ביהאן בימי יהושע לביאהן בימי עזרא מה בימי יהושע נתחייבו כמעשהו כו' אף ביהאן בימי עזרא נתחייבו כו' וזוהו מפורש שבימי עזרא הוצרכו לקדש? ואולי לא היתה הברייתא הג"ל בס"ע לפני הר"ח והכסף משנה. (לו) שלישית אין לכם. בילקוט גמ' אף ע"ז מעתיק בס"ע ואין לכם ירושה שלישית בחידוש כל הדברים האלו. וחסר שם בילקוט הציון להס"ע. (לז) והצפיר השעיר וגו'. בכ"מ והצפיר והשעיר מלך גבור ומשל ממשל רב ממשלו (לפניו ממשל רב) ועשה ברצונו ובעצמו. [וכן בכ"מ וקענניקאט, ולפניו וכעמרון] ותחץ לארבע רוחות השמים וגו' ולא במשלו אלו ממשל וגו' ולפניו ולא במשלו אשר משל. (לה) השעיר מלך יון וגו'. עמי מוקדון קראו את עצמם עם הצפירים [ויצנענאלק] ובכפ"ד וז"ל השעיר מלך יון נראה שמלכותם מוכתרים בקרני השעירים על ראשיהם. וברש"י

- סדרה עולם רבה פרק ל -

מוקדון (לט) שמלך י"ב שנת (ט) עד כאן היו הנביאים (טא) מתנבאים ברוח הקודש (טב) מכאן ואילך הם אונן ושמע דברי חכמים (נג) שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו' להיות בה' מבטחה [משלי כב] (מד) ונאמר (מה) הלא כתבתי לך שלשים וגו' להודיעך קשט וגו' [שם] (מו) וכן הוא אומר שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך [דברים לב] (מז) יכול זקני השוק ת"ל ויאמרו לך הא למדת (מח) זקן זה

הערות ותקונים

וברש"י זכריה ו' פסוק ו' ופתרונו לרב סעריה ברגיאל ראינו המלך חגגב הוא מלך מוקדון עכ"ל ולא הביא מהס"ע. וגם מה שכתוב במדרש עשרת המלכים עד 44 המלך השמיני זה אלכסנדר כו' מקורו מכאן. (לט) שמלך י"ב שנה. וכן הוא בחשמונאים א', א', ס', והמלך אלכסנדרוס שנים עשרה שנה וימות. ובתולדות אלכסנדר עד 57 הוצאת הרח"ג הר"ד ישראל הלוי נ"י ושני היו אלכסנדר ל"ב שנה וכן י"ח התחיל להלחם בו יומי מלכותו י"ב שנה ככתוב על ספר מלכי מדי ופרט עכ"ל ובכ"א מלך אלכסנדר מוקדון י"ב שנה וסת. ובכ"א וימשול אלכסנדרוס מוקדון י"ב שנה וימת. ובמאמר ס"ג בס' סדר החכמים עד 167 דתניא ר' יוסי אומר ו' שנים מלך בעולם ואחר כך פשטה מלכותו בכל העולם ומלך י"ב שנים. ועי' בע"ז ו' ע"א, ובילקוט דניאל ר' אלף ס"ו מעתיק כל המאמר מהס"ע ושם הגי' משובשת ועי' בילקוט מלכים ד' רי"א מפרקי דר"א המלך השמיני זה אלכסנדרוס מוקדון כו' וחכמי העמים מנו למלכות אלכסנדר מוקדון י"ב שנה ואיזה חדשים. (ט) עד כאן היו הנביאים. וכן בכ"מ. אבל בכ"א עד כאן נביאים מתנבאים. (טא) מתנבאים ברוח הקודש. סנהדרין י"א ע"ב ת"ר משמחו נביאים האחרונים מישראל הגו זכריה ומלאכו נסתלקה רוח הקודש מישראל כו' והמקור מכאן. ועי' מדרש חזית פסוק אם חומה תגא משמחו נביאים אחרונים ובתנחומא בראשית אות כ"ג. וכדברי הס"ע כתב גם יוסף הכהן [נגד אשיון עד ג' ביוחסין השלם] ח"ל בהמשך הימים האלה [בימי אחשורוש] פסקה הנבואה ונחסם חזון מישראל עכ"ל. והמקדמת ספר תנאי לרס"ג ויהי ב"ד שנה ומאתים ואלף מיום נפתח חזון ונביא ובתקור כס"ע כאן. (טב) מכאן ואילך הם אונן וגו'. בכ"א הם אונן וגו' חשיב לדעתי [לפנינו שם פסוק י"ז חזית לדעתי] כי נעים וגו' להודיעך קשט דברי אמת [וכן בקובצים שהיו לפני קעניקאם, ולפנינו אמרי אמת] וגו'. ובכ"מ הם אונן ושמע דברי חכמים ולכן תשים לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחד על שפתיך להיות בה' מבטחך וגו' דגה כתבתי לך שלשים [וכן בכ"א] להודיעך קשט דברי אמת ע"כ וזה ג"כ שלא כנוסחתנו. (נג) שנאמר. בילקוט ובת"י ליתא. (מד) ונאמר הלא וגו'. בת"י ליתא למלת ונאמר. ולפלא שהלא הבתובים האלו שנאמרו בספר משלי נאמרו זמן רב קודם התימת הנבואה ואיך סביא הם"ע ראינו מהם לשמוע לדברי חכמים? אמנם במאמר ס"ג הגדפם בספר סדר החכמים עד 166 כתוב באותו היום פסקה נבואה מישראל מכאן ואילך היו משתמשין בבת קול. ומכאן ואילך הם אונן לדברי חכמים עכ"ל וכן הוא במאמר אלו הנביאים שנתנבאו על ישראל [אבן ספיר ח"ב עד 227] וכן הוא בס"ע וזאת ובהלכות גדולות הוצאת התורה מקצת נדרמים [עד 9]. ולא זכרו הפסוקים שזכרו בס"ע כאן. (מה) הלא כתבתי לך שלשים וגו'. ס' מדכתיב שלשים ולא רבעים ע"כ אמור להוסיף מאוסם על כתבי קודש שכבר נפסקה הנבואה וכן כתב רש"י במש"ל שם שלשים תורה נביאים וכתובים עכ"ל. ועי' במגילה ד' ז' (טז) וכן הוא אומר. בילקוט וכת"י מכאן ואילך שאל וגו'. (מו) יכול זקני השוק. כמפרי דברים שם ובילקוט דניאל שם ובדברים שם מעתיק מס"ע וזה ליתא וכן בכ"א וכ"ס ליתא. (מז) זקן זה שקנה חכמה. עי' סנהדרין י"ד ע"א מוסה מ"ז ע"ב אי כתב רחמנא זקני היה אמינא אפי' זקני השוק כתב רחמנא זקניך ופדש"י מיוחדין שבוניקים ועי'

סדר עולם רבה פרק ל

שקנה חכמה (מט) רבי יוסי אומר (ג) מלכות פרס בפני
הבית (נא) שלשים וארבעה שנה (נב) מלכות יון מאה ושמונים

הערות ותקונים

ועי' בתורת כהנים ויקרא פ"ו וסנהדרין י"ג ע"ב ובויקרא רבה פ' י"א בשם ר' יוסי וקדושין ל"ב ע"ב שבת ק"ג ע"א ויבמות ק"א וע"ש. (מט) רבי יוסי אומר. וכן בכ"א וכי"מ. ובע"ז דף ה' סע"ב מאה ושמונים ותו לא והתניא ר' יוסי כרבי מלכות פרס כו' ובקדוקי סופרים שם מכת"י מינען הגי' והתניא ר' יוסי אומר. והאונה במ"ש ר' יוסי אומר להס"ע כאן. ובמאור עינים פרק י"ט כתב ז"ל והנה עיניו רואות פ"ק דמס' ע"ז אשר הנבאו שם דברי ר' יוסי בשם בריתא ופירש"י הכי תנא בס"ע עכ"ל ובשאלת יעבץ סי' ל"ג כתב הרב ר' משה האגוז ז"ל ובפ"ק דע"ז לענין שנות בית שני אשר הנבאו שם דברי ר' יוסי בשם בריתא פירש"י ז"ל הכי תנא בס"ע עכ"ל ולסנינו ברש"י ע"ז ל"ח זה. ועי' בספר התרומות הלכות ע"ז סי' קל"ד ובכפאור וספר פרק ה' דף כ' שהביאו הס"ע. (ג) מלכות פרס בפני הבית. בכתי' הריצב"א בפני הבית פתרונו בזמן שהבית קיים כמו וימת על פני תרח אביו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכמו ויכהן אלעזר וגו' על פני אהרן אביהם עכ"ל ועי' בפירש"י בע"ז שם. (נא) ל"ד שנה. בכי"א שלשים וארבע שנה. וכן בכי"מ ובלק"ט. והרב בעל מאור עינים פרק ל"ז האריך בפנין זה בדברים של פסע להראות שמלכות פרס נמשכה זמן רב. והכס אחד כתב שזדערתו עקר מאמר ר' יוסי לראשונה היה מלכות פרס בפני הבית שלשים ור' ובא רעהו וכתב שלשים ור' או ל"ד בקצרה. וראיה גדולה וחזקה לדעתו מ"ש לעיל כל שני מלכי מדי ופרס חמשים ומאתים שנה. ושנח במציאתו וקרא אחרי המאור עינים שלא ראה מאור סימיו. אולם באמת כל דברי ההכס הג"ל במלים ומבוססים בספירה אחת לכל דורש ותוקר בחכמת ישראל לאמיתו ומעמיק בדברי החכמים כמ"ש לעיל בהערה ט"ו שהנפשה האמיתית בהס"ע לעיל כל מלכי פרס חמשים ושתיים שנה. והגי' ר"ן שנה הוא בטעות מאיזה סופר. שלא שנה ולא קרא. ודברי ההכס הג"ל אינם מיוסדים על פי הבקורת הנאמנה ורק עפ"י הדורא. (נב) מלכות יון ק"פ שנה. עי' ויקרא רבה פ' כ"ט בשם ר' שמעאל בר נחמן ושל יון ק"פ, ומ"ש בשבת ט"ו ע"א דא"ר כהנא כשהלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו רבי אמור לנו ב' וגו' דברים שאמרת לנו משום אביך. שלח להם כך אמר אבא ק"פ שנה עד שלא תרב הבית פשטה המלכות על ישראל כו' ומ"ש פשטה המלכות פירושו מלכות רומי כמ"ש רש"י בע"ז דף ה' ע"ב, וכן הוא בס"ע חזא ובפירש"י בשבת שם בדפוסים הישנים. ועי' בדקדוקי סופרים בשבת שם. והרב הגדול בעל דור דור והורישו חלק ד' גד שכ"ז התעורר שרש"י סותר את עצמו בשבת וע"ז ולא כיון במחב"ת יפה כזה. והרב הרז"ו המפרש בויקרא רבה שם כתב שש"ש בשבת שם ק"פ שנה עד שלא תרב הבית פשטה מלכות מוקדון על ישראל ודברי הגמרא צריך עיון שאמר ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו וכמ"ש בס"ע בהדיא מלכות יון ק"פ שנה הרי שהתחילה מלכות יון ל"ד שנה אחר בנין בהמ"ק בו' ואך אמר עד שלא תרב הבית ק"פ שנה פשטה מלכות מוקדון על ישראל? בהבחרה שדברי ר' ישמעאל בר' יוסי כדברי הס"ע וצריך להגיה בגמרא כמו בס"ע עכ"ל והנה שלח הרב ידו להגיה בגמרא שבת להגם כי שם תגרוסם הנבונה מלכות רומי ולא יון כמ"ש לעיל. והנה בהס"ע לא נמצא מפורש המאמר הג"ל שהביא ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו. ומי ידוע אם איננו חסרי זה בנוסחתנו כמו הרבה מאסרים אחרים החסרים בנוסחתנו והביאום הראשונים בשם הס"ע שהערינו עליהם בכ"מ בהערותינו. והרב ההכס ר"מ יאסס ז"ל כתב בקורות היהדות וכמותיה חלק ב' צד 90 בזה הלשון: אומרים שר' יוסי חבר ספר בשם ס"ע. אבל אנהו יודעים כשבת ט"ו וע"ז ה' שבנו נשאל שאלות אחדות בקורות ישראל ששטע מאביו, ומתוך זה נראה שהס"ע לא היה אז מפורסם וידוע אז שלא נתחבר עדיין. הס"ע שלנו הוא מזמן מאוחר, ורק מיוחס לר' יוסי עכ"ל. ולעני"ד נראה שלא כיון למסרת

סדר עולם רבה פרק ל

(נג) מלכות בית השמונאי (נד) ק"ג (נה) מלכות הורדוס (נו) ק"ג

הערות ותקונים

למטרת האמת, וכל מי שיראה מה שהראתי ברור בהמבוא להס"ע רבה שלי יודה שדברי החכם הנ"ל אין בהם ממש. שכבר הוכחתי למדי שהס"ע שלנו איננו מאוחר בזמן והוא הוא הס"ע שהשתמש בו רבותינו בעלי הגמרא והחדושים, ורק נוסף בו הוספות קטנות ונלקח בהסדרן כדרך רוב הספרים העתיקים. ובאמת יוכל להיות שרב כהנא ששמע מהשאלות ששאלו כר' ישמעאל בר' יוסי לא ידע מהס"ע כלל, וכעין ראייה לזה כמה שאמרו בבבלי גיטין פ"ח ע"א א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה כהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' וגו' וכתיב עליו עלה שלמנאסר? אמר להן אותן ספריסאות שהושב ירבעם על הדוכים כדי שלא יעלו ישראל לדגל כו' וביחושלמי חקנית פ"ד ה"ו כהנא שאל לרב כל הדא סיבוהא דרבה עבד כו' והשאלה והתשובה נובעת מהס"ע פרק כ"ב ע"ש בהערה ל"א, ורב כהנא לא ידע מהו; או שלא היה אז תחת ידו הס"ע. ובפרט שהשאלות נוגעות רק במעט לקורות ישראל. (נג) מלכות בית השמונאי. בגמ' ע"ו שם מלכות השמונאי, ובכת"י שם מלכות בית השמונאי, על דקדוקי סופרים שם. וכן בכ"א וכו"ס. אבל בילקוט דניאל שם כו' הישנים בית השמונאים בלא מלה מלכות. דיוסף הכהן בקדמוניות 11. 4. 8. קרא מלכות בית השמונאים. (נד) ק"ג: ע"י סנהדרין צ"ו ע"ב ולא כו' עקבא שהיה הרשע עוד אחת וגו'. אלא מלכות ראשון שבעים שנה זמירש"י מלכות ראשונה של מלכות השמונאי נתקיימה שבעים שנה ואע"ג דאמרי' בס"ע דמלכות בית השמונאי ק"ג עיקר כבודם ופארם שלא שלטה בהם הרומאים. לא נתקיים כל כך ע"כ ויפה פירש כי אגהו יודעים שמלכות משפחת השמונאים נמשכה רק לערך שבעים שנה. וכן אמר יוסף הכהן במלחמות היהודים 1. 3. 1. שאריסטובולוס בן הורקנוס היה הכולך הראשון אשר סלך ביהודה אדרי עבור ארבע מאות ושבעים ואחת שנה ושלושה חודשים מעת אשר שבו היהודים מהגלות בבבל. ובדבר הק"ג שנה ממלכות בית השמונאי הגה כן הנוסח גם בגמ' ע"ו, והמספר הוא בדיוק כי אם לא כן יחסר שנים לרת"כ שנים מהבית שני, בכל זה אנו מוצאים בספרי הראשונים נוסחאות שונות בזה כמו בס"ע זוטא בס' סדר החכמים ח"א צד 195 בית השמונאי צ"ה. ובסע"ז בס' סדר הת"כ ח"ב צד 75 ויש נוסחא אחרת במלכות השמונאים כי הם מאה ושלוש שנים עכ"ל. ומקודם זה הביא חשבון אחר מאה וארבע שנים, ואח"כ בצד הת"כ חשבון מאה ואחת, ויש צד 71 מאה ושבע שנים. ובמאמר ס"ע בס' סדר החכמים צד 169 חושב מאה ושבע עשר שנים. ובסע"ז ביוחסין השלם צד 92 חושב פרטי השנים לסך תשעים ותשע וכותב ג"כ ויש נוסחא אחרת במלכות השמונאים כי הם ק"ג שנים עכ"ל. ובס"ע זוטא הוצאת הרב ר' אשר לאצארום ביצע לסך השנים ותשע שנים. ובסע"ז של הרב רש"י שעכטער לשבעים ושש שנים. ובסע"ז ברוצאת ווארשוי תרל"ו חושב ק"ג שנים אבל חשבונו כן: יוהנן ל"ו, ינאי כ"ו, אריסתובולוס י"ג, אנטיגנוס כ"ג, ובס"ה ק"ג, אבל זה החשבון אינו צודק והעיקר כמה שחושב לאריסתובולוס י"ג שנה ולאנטיגנוס כ"ו שנה. וגם נשמט שם זכרון אריסתובולוס הראשון וזמן המלכה סאלאמא ששלכה מ' שנים והורקנוס השני. וגם בקבלת הראב"ד נוסחאות שונות בזה ע"ש. (נה) מלכות הורדוס. וכן בילקוט אבל בכ"א וכו"ס הורדוס, ובדפוס באדיליא הירודוס, וזמירש"י וזכרתי שם מלכות הורדוס ובגמ' ע"ו שם בכת"י הג"י הורדוס ולימא המלה מלכות: (נו) ק"ג. המספר כמעט מתאים לספרי יוסף הכהן במלחמות היהודים. רק ניצור שהראשונים יזכירו שם מונבו המלך בנו של אגריפס, כמו ביוחסין השלם צד 91, ורב צבא אמר מונבו בן הורדוס חסיד ועני, ובס"ע זוטא ומלך אחריו [אגריפס] מונבו בנו. ובס"ע זוטא הוצאת הרב שעכטער וכתב אחריו מנחם בנו וצ"ל מונבו בנו. ובס"ע זוטא הוצאת לאצארום צד 161 ומלך אחריו מונבו בנו. ובקבלת הראב"ד מנאוכה רע"ד ולקח ימים אחריו שרת אסכסיניוס על כסא מלכותו הבה את אגריפס מלך ישראל ואת מונבו בנו לצי

עב

סדר עולם רבה פרק ל

(נז) מכאן ואילך צא וחשוב (נח) לחרבן הבית (נט) ובגולה (ס) כותבין

ה ערות ותקונים

חרב ג' שנים וכחצה לפני חרבן הבית . ובשול"ת ספר תהי"ו דפוס אמסטרדם ד' מ"ט
 ע"ב כתב הרב ר' סעדיה אבן דנאן וז"ל וימלך החתיו אגריפס בן אגריפס והוא
 מונבו המלך וימלך עשרים שנה ובסוף ימיו נחרב הבית עכ"ל והנה לא נעלם ממני
 שיוסף הכהן בקדמוניות היהודים מזכיר רק את מלכי הדייב בשם מונבו הראשון
 [1. 2. 20] וגם מונבו השני [שם] Monabasus . ומכונבו יוצאי ירך חרדום
 איננו מזכיר מאומה . אבל קשה לאמר כי רבותינו הנ"ל טעו ולא ידעו במיב קורות
 אומתנו כלל . וידוע דברי רש"י בב"ב י"א ע"א מונבו המלך בנה של הילני המלכה
 מרע החשמונאים . וכן כתב התוס' בכתובות ד' ע"ב ד"ה תרורה גבי הילני המלכה
 אע"ג דמבית חשמונאי היתה שהרי אם מונבו המלך היתה כו' ע"כ וידועים ג"כ
 דברי המאור עינים פרק כ"ב במה שהשיג בזה על רש"י הנ"ל . והנה גם יוסף הכהן
 בקדמוניות 4. 5. 18. מזכיר ג"כ את אגריפוס בן אגריפוס הגדול . ויכול להיות
 שהיה לו שם ג"כ בשם מונבו . כי השם מונבו היה רגיל אצל היהודים כידוע שהיה
 גם הנא בימי ר' עקיבא בשם מונבו . ומי יודע אם המנהגים המבית מונבו המלך
 שזכרו בכמה מקומות בגמ' ובתוספתא אין הבונה למנוב זה ולא למנובו הגר
 שבשום אופן לא יאות לו השם מלך ? הלא לרבינו יוסף מלך הדיב בעצמו לא נסע
 לירושלים ורק אחיו ? ויש לו הרבה דברים בזה . (נז) מכאן ואילך צא וחשוב .
 בגמ' ע"ז שם צא וחשוב כמה שנים אחר חרבן הבית . ובגמ' כתי' צא וחשוב .
 ועי' בדרדקי סופרים שם . ועי' בתשובות הגאונים [הוצאת מקיצי נרדמים ברלין
 תרמ"ה תשובה מה"ה] שהג"י שם ככאן ואילך צא וחשוב השע מאות וארבעים ואחת
 ושם להלן דבריו רב האי גאון וז"ל וזה אשר כתבנו אלך באגרת הזאת שאנן
 ואילך צא וחשוב תתקב"א עד השנה הזאת שהיא שנת אלף ש"א וככל שנה ושנה
 שתבוא ראוי להוסיפה לחשבון אשתקד היה ראוי לשנות מכאן ואילך צא וחשוב
 תתק"ב כו' ובספרים הישנים את מוצא כמה שהיה באותה שנה והלכך שאין
 מבין נוסח כמה שהוא רואה ואין משנה ומוסיף למנין שנתו עכ"ל . וכן בילקוט
 דינאל שם דפוס וויניציא ודפוס פראנקפורט מכאן ואילך צא וחשוב . אבל בילקוט
 שם דפוס סאלונקי צא וחשוב תשס"ב . ובכ"א צא וחשוב שבע מאות וס"ב .
 שמונים ושתיים שנה . ובכ"א צא וחשוב שבע מאות ושבעים שנה ובמאור עינים
 פרק י"ט דאה תראה בי דברי ר' יוסי האומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד
 שנה כו' מסיים ואומר מכאן ואילך צא וחשוב תשס"ב שנים לחרבן כו' ועם כי
 מצאתי הלשון הזה מחולף הנוסח מס"ע בדפוס לכתבי יד . וכן בילקוט ר' שמעון
 הדרשן בספר דינאל פסוק והצפיר השעיר שהובא שם מאמר זה דס"ע תמצא דפוס
 תונרמא ודפוס וויניציא משונים זה מזה [כמו שכתבתי לעיל] אני הנה העתקתי
 הלשון הנזכר בילקוט כתוב יד בשנת ע' לאלף הששי אשר לאחים המספוארים בני
 מונטילבורד עכ"ל . והנה נוסח משובש נזדמן לבעל המאור עינים וז"ל ככל הבת"ל
 צא וחשוב תשס"ח כי הלא שנת החרבן היה ג"א תתכ"ח . ואם נוסף על ג"א
 תתכ"ח שנת היצירה תשס"ח אחר החרבן יעלו ד"א תקצ"ו וזה זמנו של הסופר
 המעתיק דפוס וויניציא משונים זה מזה [48] . (נח) לחרבן הבית . פי' בארץ ישראל חשבו
 לחרבן הבית עי' בפירש"י בע"ז שם . ובכת"א וכו"מ ליתא המלכות לחרבן הבית .
 (נט) ובגולה . בכ"א וכך מותבין בגולה . ובכ"א וכן כותבין בגולה . ובילקוט וכן
 כותבין במגילה . ובמאור עינים שם ליתא . (ס) כותבין בשטרות למנין יונים . ועי' בגמ'
 כ"א בשטר למנין יונאי . ובכ"א בשטר למנין יונאי . וכן בילקוט . ועי' בגמ'
 ע"ז י' ע"א א"ר חנמן בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד הוא סבר דהוי
 קא כדחי ליה נפק דק ואשכח דתניא בגולה אין מונים אלא למלכי יונים בלבד .
 והכוונה לכרייהא דילן . ולפינו הגי' מעט משונה . ומה שנאמר כאן כותבין
 בשטרות יע' מ"ש דה"ת בהו"ס יכמות צ"א ע"ב ד"ה מלכות יון שמה שאמרו
 בגולה

סדר עולם רבה פירק ל

בשטרות (סא) למנין יוונים (סב) אלפא (סג) ואלו הן (סד) שמונה
 מלכי יון אלכסנדרוס מוקדון, (סה) פירמן (סו) שלימן, (סז) סליקס
 (סח) מנטרוק (סט) אנטיוך אנטיוכס (ע) גסקלגס

הערות ותקונים

בגולה אין מונים אלא למלכות ויון בלבד היינו בשטרות אבל לא בניסין. וכן פי' הד"י בתוס' גיטין דף פ' ע"א ד"ה מפני וכו' ה"ן שם. ולא הביאו ראיה לדבריהם מהס"ע כאן ששפירש כותבין בשטרות. וראה בספר העיסור חלק ראשון מאמר ז' דף ז' ע"ב שהוא חולק וסובר שגם בניסין היו מונין למלכות ויון וג"כ לא זכר את הס"ע. (סא) למנין יונים. בכי"א למנין יונאי אלפא ומאה שבסדר שנין. ובכ"א למנין יוני אלפין. ובליקוס סאלוניקי וויניציאה למנין יונאי מלכי מאה ושבע עשרי שנין. ובמאור עינים שם ולאף קי"ו ליונים. ובס' סדר הרבנים מעתיק אלפא ומאה ושכסרי שנין. וברס"ט למנין יונים מלכא. וצ"ל בכל המקומות אלף וקמ"ו. לא קי"ו. שכאשר תצטרף אלף וקמ"ו לג' אלפים ותמ"ט שאז התחילו לבנות לשטרות יעלה ג"כ לד"א תקצ"ז ומנו של הסופר מעתיק הס"ע עי' לעיל הערה ג"ז. (סב) אלפא. הגר"א פי' מציאת מצרים למנין יונים אלף שנה וזה נובע מהגמ' ע"ז פ' ע"א וברש"י שם. ובקנין נראה שג"כ הוא המלה אלפא עי' הערה ס"א. ובגמ' ע"ז פ' ע"א הגי' למנין יונים בלבד וג"כ ליחא לחיבת אלפא. (סג) ואלו הן. בליקוס וכי"א וכו"ט כתוב כאן סטולמוס של אמסירוס כו' עד מלחמת בן כוזבא ואחרי זה ואלו הן שמונה מלכי יון כו'. (סד) שמונה. בליקוס דפוס הישנים ואלו הם מלכי יון ולא גרס למלה שמונה. ובכ"א וכי"א שמונה. וכן בפרק דרבינו הקדוש פ' ד' שמונה מלכי יון וכן הוא בכתאב אלתארך צד 109 ובמדרש אגדה שהציא לאור הרב הגדול ר' שלמה באבער ג"א פ' לך דף ל"ג והעמידה מלכות יון שלשה מלכים אלכסנדרוס מוקדון וגסקלגס ואנטוניוס. ובס"ע זוטא מונה ו"א מלכי יון מלבד אלכסנדר מוקדון. (סה) פירמן. וכן בפרקי דרבינו הקדוש ובליקוס וכי"א. והמאור עינים פרק כ"ב העתיק פיראמוס. ובכ"א פירטוס. ובכתי' פורטוס, והוא מערדיקוס או פיליפוס ארידיאוס השומע קרובו של אלכסנדר, (סו) שלימן. ובליקוס בדפוס הישנים ובכ"א וכי"א ורס"ט שלימן. ובפרקי דרבינו הקדוש טלומין, ובכתאב אלתארך שליכון, והוא במלמוס עכ"ל ועי' בערך פילין ערך אלכסנדר. (סז) סליקס. בפרקי דר"ק סניקוס, ובכ"א פארמא סליקות וכן בכ"א. ובמאור עינים שם סליקוס. (סח) מנטרוק. ובמאור עינים שם סאנטירוס ובלשון העמים סאנדראקאטוס. ועי' בספר על ראשי גליות מהרב התב"ט ר' אשר לאצארוס צד 11 בתערה. (סט) אנטיוך. בליקוס דפוס הישנים אנטון. ובכ"א וכי"א ופרקי דר"ק כגי' דפוס. ונראה שכוונתו לאנטיוכוס הראשון, ובמקומות אחרים במדרשים מכוונה אנטיוכוס כמו בכ"ד פכ"ג. (ע) גסקלגס. בליקוס ופרקי דרבינו הקדוש וסקלגס, ובכ"א וגסקלגס, ובכ"א וגסקלגס. ובדפוס באזיליא גסקלוס. והוא קאיוס קאליגולא הנודע ברשתו. ובס"ע זוטא [ווארשוי תרל"ז] אחרי שמונה מלכי יון המונים כאן אומרי בימי נקנור מלך יון יצאו בני השמונאים והדגו אצור ואת כל תילותיו היא שנת קע"ה ליון — וכן הוא בס"ע זוטא בס' סדר החכמים צד 71. וכן בסע"ז הוצאת הרב שעכטער, [ואל הס"ג זוטא הוצאת הר"ש גר"ל ששמים מאדם עד היום הזה שהוא אחד עשר לחדש כס"ו שנת השמיטה ושנת ד' אלפים וחמש מאות וששים וארבע לבריאת עולם, כוון רבינו תם, ראה בספר התוספתא ה' ע"ז פ' קל"ג, וי' תם מצא בסוף ס"ע לרבנן סבוראי שנת ד' אלפים וה' מאות וששים וארבע לבריאת עולם אז היה שנת שמיטה] אבל בס"ע לעיל אמרו ק"ס ליון — ומלך יחגן בן שמעון כו' ל"ז שנים כו' ומלך ינאי בן יוחנן כהן גדול כו' ווערב ותושב למלכי בית השמונאים ובית הורדוס וסדך מימי מלכותם בפרט ונראה כי כל זה לקח בעל סדר זוטא מהס"ע כאן כמו שלקח מהס"ע רוב דבריו וגם שנות מלכי יון באויה עינים וברור שהם לפנינו כס"ע כגון אצור מספר מלכי יון פ"ח החשבון ממלכי בית השמונאים ומלכות הורדוס. וראה במאמר

סדר עולם רבה פרק ל

(עא) מפולמוס של אמורוס (עב) פול (עג) עד פולמוס של אספסיוס
 (עד) פ' שנה אלו בפני (עה) הבית מפולמוס של (עו) אספסיוס עד
 פולמוס (עז) של מיטוס

הערות ותקונים

ס"ע עד 169 בס' סדר התכמים שגם כן שאב כל זה מהס"ע. ובמבוא התעודות
 על כמה ענינים מקורות החשמונאים ונס הנובה שזכרו בספרי הראשונים בשם הס"ע
 ולפינו חסר כל זה. וכן העירוני על מ"ש הרב רח"א בכרכי יוסף או"ח סי' תרפ"ב
 בשם ספר בירך יצחק פ' בהעלותך דאיתא בס"ע דיוחנן כהן גדול שני שנות היו לו
 יוחנן חשמונאי ובספר שבת של מי בקינטים יעקב לחק סי' מ"ו הביא דברי הר' חיד"א
 הנ"ל ומקשה על הס"ע כגמ' דמגילה ע"ש וכן נשנה זה בספר סדר החכמים עד 197
 בשנת ק"א למלכות יון מלך יוחנן בן שמעון בן מתתיה בן חשמונאי ל"ז שנה כמו
 שמצאתי בס"ע דרבנן ע"כ והנה לעיל הבאנו זה בשם ס"ע זומא. אבל במבוא הראיתי
 שראשונים קראו ס"ע דרבנן לס"ע שלנו. וכן מ"ש בעל אמנות החכמים פרק ב"ד
 וז"ל והוצרכתי להתווכח עמם על מה שהובא בס"ע ופרק השוחטין בענין הורדוס עכ"ל
 ובכל הס"ע אין רמז מזה. ובשאלת הקבלה ד' י"ח ע"א דפוס זאלקאווא אומר ס"ע
 פ' באדר נחלקו הלל ושמיאי כו' וזה היה בתחלת מלכות הורדוס עכ"ל וגם מזה אין
 זכר בהס"ע ולפינו וזה מובא גם מבעל הלכות גדולות ה' תשעה כאב ותענית ובסוף
 מגילת תענית ועוד בכמה ספרי ראשונים. ומה נראה ברור שחסר בפרק זה בהס"ע
 דברים רבים מתולדות מלכי החשמונאים ומלכי בית הורדוס ועוד מקרים גדולים שקרו
 באומה בהמשך מלכותם. (עא) מפולמוס של אמורוס. בכי"ע אסירוס. ובילקוט
 וכ"א מפולמוס של אמורוס. לדעת הגאון שי"ד ז"ל בערך מילים ערך אמורוס כוננו
 חז"ל בפולמוס זה על כבישת ירושלים בפעם הראשונה ע"י הרומאים ע"י פוסטוס,
 ואסירוס זה הוא סקירוס שר צבא הראשון של הרומים אשר עמד מתחילה לימין
 אריסטובולוס נגד הורקנוס אחיו ולדעתו צ"ל בס"ע כאן במקום אמורוס אסירוס.
 אבל יותר נראה שדעת הס"ע על המרידות שצמחו אחרי מות הורדוס וזו היה
 קוינטיליוס ווארוס [כן יכנהו יוסף, נגד אפיון ספר ראשון] נציב הרומים בירושלים
 שהשקיע המרידות בשפיכות דם נוראה ומבחילה מאד ולפי זה צ"ל כאן בפולמוס של
 ווארוס וכן דעת הרב גראסץ ז"ל. ואף כי מיטוס הורדוס עד פולמוס של אספסיוס
 ר"ל עד חרבן הבית רק ע"א שנה. בכל זה מוכרחים לאמר שהס"ע לקח מספר שלם
 של שמונים שנה. ובכ"י רס"ש הגי' מפולמוס של הורדוס. וכן נראה שהיה הגוסת
 בכתי" מינען כי שם המלה נמתק מעט ואי אפשר לקרות ברור. וגם מחשבוני זה
 לא מצינו מספר שלם של שמונים שנה שנועד שהודוס שפך דם הרבה בתחילת
 ובסוף מלכותו ולחשוב בתחילת מלכותו המספר מעט ומסוף מלכותו המספר הרבה.
 (עב) פול. בילקוט ובכל כתי" ליתא. (עג) עד פולמוס. בכי"א בילקוט עד פולמוס
 של רומים. (עד) פ' שנה אלו בפני הבית. כצ"ל והגר"א מתק זה בחגם. ובכ"א
 מוסף כאן בזה הגוסת בפולמוס של אספסיוס גזרו על עטרת תתנים ועל האירוס
 בפולמוס של מיטוס גזרו על עטרות כלה עכ"ל ונמצינו למדן שמה שגשנה במשנה
 סוף סוטה כל זה המקור מס"ע כאן ובמשנה שם בפולמוס של מיטוס גזרו על עטרות
 כלה ושלא למד ארס את בנו וינית. אבל בנוסח כי"א ליתא מהגזרה שלא ילמדו
 יונת. וגזרע שהגזירה היתה מקודם זמן רב, ובמבוא הארכתי בזה. וע"י בילקוט
 יחזקאל ר' שפ"א. (עה) הבית. בילקוט דפוס סאלונקא הגי' כאן שבע עשרה שנה
 ומלכות בית כוזיבא, ובדפוס וויניציא שבע עשרה שנה מלכות בית כוזיבא. ונראה
 שצ"ל זה אחרי כן אחרי פולמוס של מיטוס [עי' לקמן הערה ע"ו] ונראה שהגוסתא
 המוסעת הדיא המעה את רש"י ז"ל שכתב בפ' למנהדרין צ"ג בר כוזיבא ממלכי
 הורדוס היה ע"כ. (עו) אספסיוס. בכי"ע אספסיוס. (עז) של מיטוס. הגר"א
 הגיה כאן ב' שנים אלו בפני הבית וזה עפ"י משנה סוטה שם שכתב רש"י שם
 בפולמוס של מיטוס שהביא הורקנוס אריסטובולוס אחיו, וכן פ' הרע"ב והתפארת

סדר עולם רבה פרק ל

(עח) כ"ד (עט) ובפולמוס של מיטום עד מלהמות (פ) בן כוויבא (פא) מ"ז שנה ומלהמת בן כוויבא (פכ) ב' שנים ומחצה (פג) נ"ב שנה אחר חרבן

הערות ותקונים

ישראל שם. אבל באמת טעות סופר הוא נאן כי מהפולמוס של אספסינוס שהיה בפני הבית כבר הזכיר הס"ע לעיל. וכאן צ"ל כפולמוס של אספסינוס עד פולמוס של קיסוס. וכן צריך להיות במשנה סוטה שם. וכן הוא במאור עינים שם כפולמוס של אספסינוס עד פולמוס של קיסוס, וכ"ה בכתי"י ישן מהמשנה סוטה שם לעדות הרב החכם הישיש הר"ר משה דר. שטיינשניידער הי"ו בהזכיר חוברת ז' משנת תרכ"ג. וכן הוא בכתי"י מחתיא דבני מערבא בסוטה שם [קאמברידז תרמ"ג]. ובילקוט דניאל שם בדפוס סאלוניקי. אבל בדפוס וויניציא ודפוס פראנקפורט הגי' משובש מיטום. וכן משובש בכי"ם ובכי"א מיטום ושם להלן כפולמוס של קיסוס ועי' בס' סדר החכמים. ובכתתור ופרח פרק ה' ד' י"ט דפוס ברלין הגי' כפולמוס של קיסוס וצ"ל קיסוס וסובב על המרידה שהיתה בארץ ישראל בסוף ימי טרינוס ששלח להשקיט המרידה שמרדו היהודים את שר צבאו לוויזוס קווינטינוס והוא שפך דם הרבה בישראל באופן אכזרי ולזה כוונת חז"ל כפולמוס של קיסוס, ובכתי"י רס"ט מיטום הרשע. (עח) כ"ד. צ"ל נ"ב, ובכתי"א המישים ושתיים משנה ובמאור עינים שם נ"ב שנה. וכן בכי"ד וברס"ט. אבל בכי"ם שלשים ושתיים שנה. וצ"ל המישים ושתיים שנה. ואיזה סופר טעה ועשה כן נ', ל', ואח"כ בא מעתיק אחר וכתב שלשים, וכן בילקוט דניאל שם בדפוסים הישנים לנכון המישים ושתיים שנה. וכן נראה שכן היה בהס"ע לפני רש"י וז"ל שכתב בסוטה שם וז"ל ובין זה לזה היו המישים ושתיים שנה כדאמר בס"ע עכ"ל ובסנהדרין צ"ו ע"ב בפרש"י ד"ה עזר וז"ל ומצינו בס"ע כפולמוס של אספסינוס עד פולמוס של מיטום שנים עשר שנה ע"ב וצ"ל נ"ב שנה. וזה מתאים לזמנו של קווינטינוס ובירושלים תענית פ"ה ה"ו ובמדרש איכה פסוק בלע ה' אמר ר' יוסי נ"ב שנה עשת ביתתר אחר חרבן הבית כו' וזה סותר לדעת הס"ע שמאחר מלהמת בן כוויבא בזמן מאוחר כמ"ש להלן? אולם הר"ר יאסס ז"ל כתב כבר בקורות היהדות וכתותיה ח"ב צד 87 בהערה שהכוונה עשת ביתתר שפרחה והצליחה ועלתה למעלה בימיה עזוזה לנ"ב שנה אחר חרבן, אולם כפלתה היתה בזמן מאוחר. וע"ד המספר נ"ב שנה שתפס הס"ע ורצה הח' יאסס להטיל כוה בזה שהוא דרך גזומא כבר הוכחתי לעיל בס' ב"ו שלא כיון יפה. (עט) ומפולמוס של מיטום. בילקוט ובמאור עינים ובכתי"א קיסוס. (פ) בן כוויבא. בילקוט בית כוויבא. ובמאור עינים ובכתי"א רס"ט בן כוויבא. ובכתי"ם בר ככבא. וברש"י סנהדרין שם בשם הס"ע מלכות בן כוויבא. ובקבלת הראב"ד ור' סעדיה אבן דאנון בתשובות פאר הדור סי' רכ"ה ובשלשלת הקבלה ערך ר' עקיבא ובצמח דוד ערך בר ככבא בזה הלשון ומלכו ג' דורות מהם, מבר ככבא, על ישראל והיו רומלוס בן רופוס בן כוויבא, ובשערי ציון צד 23 ומלך בן בנו אחריו, ולמינו בס"ע לא נזכר מזה מאומה. ואולי זה הכוונה כנוסחת הילקוט בית כוויבא. (פא) מ"ז שנה. וכן בכתי"א ובכתי"י רס"ט ובמאור עינים שם. ועי' הערה ע"ה. (פב) ב' שנים ומחצה. עי' סנהדרין צ"ג ע"ב בר כוויבא מלך תרחין שנין ופלגא, ועי' ברש"י סנהדרין צ"ו ע"ב ב' שנים ומחצה. ובכתי"א רס"ט ובמאור עינים שם נ' שנים ומחצה. וכן הוא בילקוט בד. הישנים. ובכתי"ם שלש שנים. (פג) נ"ב שנה אחר חרבן הבית. בילקוט ובמאור עינים שם ובכתי"י ליתא והגי"א הגיה כאן ללא צורך במהות. והנה בכתי"א ובמאור עינים שם מסיף שם כאן ואילך צא וחשוב שש מאות ושש עשרה שנה וכחצה. ובכתי"י רס"ט מלכו ואלך צא וחשוב. ובילקוט דפוס סאלוניקי צא וחשוב תרי"ו שנה ומחצה. אולם בדפוס וויניציא ופראנקפורט צא וחשוב. וזה הוספה מהסופר המעתיק הס"ע שנוצר לעיל בהערות נ"ו וס"א. שאשר תחסר מהמספר השס"ח מהחורבן שהציג הסופר, מ' שנה מפולמוס של אמירוס עד פולמוס של אספסינוס ומפולמוס של אספסינוס עד קיסוס נ"ב שנה, ומקיסוס עד מלהמת בן כוויבא מ"ו, ומלהמת בן כוויבא ג' שנים ומחצה

הבית (פד) היה ר' יוסי אומר (פה) מגלגלין זכות ליום זכות (פו) וחובה ליום חייב (פז) נמצאת אומר כשהרכב הבית (פח) בראשונה (פצ) אותו היום (צ) מוצאי שבת (צא) היה ומוצאי שביעית (צב) היתה (צג) ומשמרתו של יהויריב היתה

הערות ותקונים

ומחצה, וביתר קנ"א וחצי, ישאר תר"ו שנה ומחצה. אבל לפלא שהחשבון של הסופר אינו מדויק וכנראה שהשבט וטעה. שהרי ס' שנים מפולמוס של אסירוס עד אספסינוס הלא בפני הבית היה, וא"כ לא נוכל לנכות מהמספר תשס"ח רק ע"א שנה ובחצה ולא קנ"א וחצי? והנה מזה יראה המעין שהלוקם דפוס סאלוניקי היה לו הכת"י מהס"ע שזה עם נוסח כת"א שכתוב בו זכנו של הסופר. והלוקם דפוס וויניציא ע"פ היה לו נוסח כת"מ. . . וכן המאור עינים היה לו נוסח כת"א. והרב רי"ט צונץ ז"ל בספרו על הדרשות צד 89 בהוצאה השניה כתב שלדעתו מה שנאמר בס"ע בפרק זה מן מכאן ואילך צא וחשוב להרבן הבית כו' עד כ"ב שנה אחר הרבן הבית שכל זה נוסף כאן מזמן מאוחר. והנה לא' כון יפה שכבר חז"ל בתלמוד בבלי ע"ו ר' י' ע"א הביאו הברייתא דילן ובגולה כותבין בשמרות למנין יונים בלבד ע"י לעיל הערה ס' וכל המאמרים האלו שמאחר הריט"ק היו כבר לפני בעל ס"ע זומא שהיה בימות הגאונים, ועל כלם הגה המשנה סוף סוטה שאבה מהס"ע כאן כמ"ש לעיל בשם רש"י. (פר) היה ר' יוסי אומר. וכן בכ"א, אבל בכ"מ ר' יוסי אומר. וע"י בירושלמי תענית ס"ד ה"ה תני ר' יוסי אומר יום שחרב הבית כו' ובבבלי בערכו י"א ע"ב ר' יוסי אומר מגלגלין כו' והזווגה בירושלמי ובבבלי במה שאמרו ר' יוסי אומר להס"ע כאן ואח"כ הכניסו הסופרים גם בגוף הס"ע שם ר' יוסי על זה. וראיה לזה הנה בבבלי תענית כ"ט ע"א מובא בדבור דתניא מגלגלין כו' ולא נזכר שם ר' יוסי ע"ז, וכן בתוספתא תענית שם לא נזכר כלל שם ר' יוסי, ומחדש בדפוס ווילנא תרל"ג עם האלפס הגיהו בתוספתא שם ר' יוסי אומר וזה ללא נכון. וכבר הוכחתי בהמבוא בס"ע שנזכר שם ר' יוסי עליהם נוספו בהס"ע מן מאוחר. (פה) מגלגלין. בכ"א לעולם מגלגלין. (פו) וחובה ליום חייב. וזה כללו של ר' עקיבא בשמרות פ"ח ועוד בכמה מקומות. וכן כללו של ר' יוסי בתוספתא סנהדרין פרק י"ד מלמד שתולין חובה בחייב, ובירושלמי שם פרק י' ה"ב וה"ח אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב, וכענין זה נמצא בשם ר' יוסי בסנהדרין ק"ב ע"א שעת ובקום מוזמן לפורעניות ע"ש. (פז) נמצאת אומר. בכ"א וכ"מ ליתא. ובכ"ע נמצא. ובגמ' שם אמרו. (פח) בראשונה. בכ"ד הראשון. (פצ) אותו היום. בכ"מ וכ"ל ליתא. (צ) מוצאי שבת היה. בכ"א אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה. וכן בגמ' תענית וערכו שם. ובירושלמי שם יום שחרב הבית היה מוצאי שבת כו'. ובכ"מ כשחרב הבית בראשונה ערב שבת היה ומוצאי שבת היה. ובדאי פ"ס הוא. ובכ"מ מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב כשחרב הבית בראשונה מוצאי שבת ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה ותשעה באב היה וכן בשניה. (צא) היה. בכ"ה היתה. (צב) היתה. בכ"מ וכ"ע היה וע"ש בבבלי בירושלמי. ומ"ש מוצאי שביעית היה לפי ששנת שלשים ושש ביובל האחרון נחרבה הבית, כי מ"ח ליאשיהו התחילו ומשמרתו של יהויריב. ובערכו שם ר"ב ע"ב משמרתו של יהויריב בשניה מי היא והתניא ד' משמרות עלו מן הגולה ידעיה וחרים כו' התקינו נביאים שביניהם שאפי' יהויריב ראש משמרות עולה לא ידעה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עיקר ויהויריב תפל או? אלא אשאר. ובתוס' שם ד"ה משמרתו של יהויריב הקשה רבינו אליהן דהא אמרי' ב"ק דף ק"י נתן הכסף לידעיה ואת האשם ליהויריב אלמא שהיה בבית שני? וי"ל דהא תני' מתיג' סוכן לבית ראשון ע"ב ולפלא שיותר היה להם להקשות הלא בנחמיה

סדר עולם רבה פרק ל

(צד) ותשעה באב היתה (צה) וכן שניה (צו) ובוה ובוה הלויים

הערות ותקונים

בנחמיה י"ב ספוק ה' חושב בין העולם גם את יהודים כמו שכתוב שם ויוריד ידעיה וגו' ושם ספוק י"ג וליוריד מתני וגו' ? ובנחמיה י"א ספוק י' מן הכהנים ידעיה בן יוריד. הנה כקובץ קענניקאס כתוב : ידעיה, יוריד ? ובספר חשמונאים א', ב', ספוק כי מתתיהו בן יוחנן בן שמעון היה מבני יהודים, וכן כתב יוסף הכהן בקרמוניות היהודים 1. U. 12. ? ולא אמנע להעיר כי בגמ' תענית כ"ט דג' יהודים, ושם כ"ז ע"ב ויהודים טפל לו ע"י בדקדוקי סופרים שם, ובתוספתא ב"ק פ"י בב"ע נתן את הכסף ליהודים כו' ואת"כ שם יהודים. ואולי עפ"י זה נבין הגהת הגר"א בתוספתא תענית פרק ב' שהגיה יהודים ראש משמרות, ושם ידעיה עיקר ויהודים טפל לו עכ"ל וגם במקדש ראשון נמצא בה"א כ"ד ספוק ז' ליהודים, ובקובץ קענניקאס יהודים ! ובכלל ראוי לחוקר בחכמת ישראל לשום עין על שינוי הגירסאות בברייתא דילן שהיתה לפני הראשונים כמו בתענית שם מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אצרו כשחרב בהמ"ק בראשונה אותו היום ערב ט"ב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהודים היתה כו' וכן בשניה. ובערבין י"ב שם ת"ש ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אצרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום ט"ב היה ומצ"ש היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהודים היתה כו' וכן בשניה ע"כ. ובירושלים תענית שם תני ר' יוסי אומר ר' יוסף שחרב הבית [לא היה להם הג' מגלגלין זכות כו'] היה מוצאי שבת ומוצאי שמיטה ומשמרתו של יהודים בט"ב וכן בשני ע"ב. ובתוספתא תענית פ"ד [ד. וילנא תרכ"ג עם האלפס] מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב משחרב הבית בראשונה מוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהודים היתה ע"כ ומתחדש הגיהו שם עפ"י הגמ' הג"ל. ובמדרש תהלים סוחר צ"ר אמר ר' יוסי כי שחרב ביהמ"ק מוצאי שבת היה ומוצאי שמיטה ומשמרתו של יהודים היתה בראשונה ובשנייה ע"כ. וברש"י ע"ז ט' ע"ב ד"ה ונכפ' דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב משחרב הבית בראשונה מוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה וט"ב היה וכן בשניה עכ"ל, וכפ' הר"י יוסף קרא לירמיה ד' נ"ז דתניא מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב אצרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום ט"ב היה ומוצאי שבת היה וכן בשניה עכ"ל, ולא היה לפניו בגירסתו שמוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהודים היתה, והבחי' פ' ראה כתב וז"ל דרשו בערכין מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב משחרב הבית בראשונה מוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה וערב ט"ב היה וכן בשניה ע"כ וגם לפניו לא היה הג' משמרתו של יהודים היתה והרמב"ם הל' שמיטה ויוכל פ"י ה"ג מביא רק שבמוצאי שביעית היתה. (צד) ותשעה באב היה. וכן בבב"א ובכ"ט. ובתענית הג' ע"כ ת"ב היה וכן גרס הבחי' וע'י הערה צ"ג. וגם הגר"א הגיה בתוספתא תענית שם ערב ת"ב היה וזה כנגד הגוספא הנכונה שנמצאת בכל המקומות שהבאנו לעיל. ויוסף הכהן בקרמוניות 3. 8. 10. יאמר שנחרב הבית באחד לחדש החמישי, ואולי הבין זה מנבואת יחזקאל כ"ז ספוק א' ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש שנראה כי על חדש חרובין אמר. וראה בירושלמי תענית פ"ד ה"ה : (צה) וכן שניה. בבב"א ובכ"ט בשניה. והנה בגמרא ערכין שם פ' הסלה בשניה שנים בבית שני קרו כל הדברים האלה בעת שנחרב. אולם ממה שהבאתי בהערה צ"ג יראה כי אי אפשר לומר כן ובתוספתא תענית שם בב"ע גורם להא שהלויים עומדים כו' למאמר בפני עצמו ולפ"י הסלה בשניה איננה מוסבת על כל הענינים שהיו בעת שנחרב הבית הראשון. (צו) ובוה ובוה. במס' סופרים פרק י"ה [הוצאת הרב ר"י מיללער ז"ל] כתוב א"ל נשמענה כן דרא קרא בזה ובוה הלויים היו עומדין כו' וכוון במה שאמר דרא קרא להם"ע כאן. וגם על המגילת תענית מצינו במקומות רבים בגמ' הלשון כדכתיב ונכת"ו מסמ' סופרים שם מוכח מדרב המ"ל הג' ובוה הלויים היו עומדין ולא גרס בזה ובוה זה שגורם כמו

סדר עולם רבה פרק ל

(צו) עומדים על דוכנם (צח) ואומרים שירה ומה שירה אומרים (צט) וישב עליהם את אונם וגו' [תהלים צד] (ק) בחדש הרביעי במ' לחדש (קא) הובקעה העיר [ירמיה נב], (קב) בראשונה (קג) בשנייה ב"ז בו (קד) ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמרו כל העם אמן והלל לה' [דה"א מו] (קה) ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לכדו וברוך (קו) שם כבודו לעולם [תהלים ע"ב] והוא מהשניא עירניא וומניא וגו' [דניאל ב] עירניא (קז) זו ערנא (קח) של סדום

הערות ותקונים

כמו שירה לפני התוספת כ"ע שזה שהלויים היו עומדין הוא מאמר בפני עצמו. ולא בגו' דגמ' בערכין שם ועי' הערה צ"ה. (צו) עומדים על דוכנם. עי' בפ"י המיוחס לה"י. תענית שם ובערכין שם הגי' והכתובים והלויים היו עומדים על דוכנם. (צח) ואומרים שירה. בגמ' ערכין שם האי שירה מאי עבידתיה אילמא דעולת תוכה כי הואי ב"ז בתמוז במל התמיד כו'. אלא לאו דעולת נדבה ותסכרה דעולת כו' אלא איליא בעלמא הוא דנפל להו בפמיא כו' ועי' בירושלמי תענית שם ובמס' סופרים שם. ומה מאד ישתומם כל מינין כשום שכל בדברי רכותינו בראותו כי בכ"א וב"י"ם ורס"ג ליתא כל זה. מן בזה ובהו היו הלויים כו' עד וישב עליהם וגו' וכן בשאר בת"י ליתא. ובירושלמי ובתוספתא ובפדרש תהלים שם ליתא המלות ואומרים שירה. (צט) וישב עליהם וגו'. בבבלי שם ושם ולא הספיקו לומר יצאתם ה' אלהינו עד שבאו גברים וכבשום ולפינו ליתא וכן בירושלמי ובתוספתא שם ג"כ אינו. (ק) בחדש הרביעי. בכ"א וב"י"ם ורס"ג ליתא. ובירמיה נ"ב ו' כתוב בחדש הרביעי בחשונה לחדש יוחזק הרעב וגו' ואח"כ שם פסוק ו' ותבקע העיר. (קא) הובקעה. בכ"א הוכחה. (קב) בראשונה. במשנה תענית פרק ד' כ"ו ע"ב חששה דברים ארעו את אבותינו כ"ז בתמוז נשתברו הלוחות כו' והובקעה העיר. ובגמ' שם ד' כ"ח ע"ב הובקעה העיר כ"ז הו? והכתוב בחדש הרביעי בחשונה לחדש? אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בראשונה הובקעה העיר בחשונה בשניה כ"ז בו. וב"י"ם דתניא כווננו לה"י דין. [וחדש שבמס"ג ה' ת"ב מעתיק המשנה והובקעה ירושלים בחרבן שני]. וגם יוסף הכהן בקדמוניות [2. 8. 10] יאמר שהבקעה העיר בחשונה הלילה במ' לחדש הרביעי ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה כתיב בחשונה לחדש הובקעה העיר ואת אמר הכין? א"ר תנחום בר תנליאי קלקול חשבונות יש כאן וכן הוא הגי' בס' האשכול ה' ת"ב עד 13 ולא זכרו מה"ע דין. ועי' רה"ש י"ח ע"ב ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש ואני אין דורש כמותו צום הרביעי זה חשונה בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר בחשונה לחדש וגו' וזה כשישט הס"ע. אבל בירושלמי תענית פ"ד ה"ה תוספתא סוטה פ"א וספרי פ' ואתחנן הגי' בדברי ר' עקיבא צום הרביעי זה י"ג בתמוז. וכן גרסו בגמ' רה"ש הגל' העירך ערך ארבע ובלקח טוב ואתחנן ובמס"ג ה' פ"ב ובמגיד משנה ה' תענית פ"ח ס"ד ו' ובחלטות גדולות ה"ל ס"ב [הוצאת מקיצי נדרסים ד' 189] ועי'ש. ובתוס' רה"ש שם ד"ה זה שלא זכרו הס"ע. (קג) ובשניה כ"ז בו. וכן בבת"י. וכן ברס"ג כמו שהעתיק לי ידידי הרב הגדול ר' אברהם עפשטיין מהכת"י שהוא כעת ת"י. ובכ"א בשבעה בו. ובכ"א במ"ו בו. ועי' בתוספתא תענית שם. (קד) ברוך ה' אלהי וגו'. בכ"א וב"י"ם ליתא. (קה) ברוך ה' אלהים וגו'. בתוספתא תענית ספ"ד לומר כשיבנה הבית מה הוא אומר ברוך ה' וגו'. ובתוספתא שבת פרק י"ז א"ר יוסי ענותנותו של ר' זכריה בן אבוקוס שרצה את ההכל כו' ובי יודע אם לא היה כתוב כאן כל המעשה שחרבן המקדש? (קו) שם כבודו לעולם. בכ"י לעולם ועד. (קז) זו ערנא. עי' תנא דבי אילנא רבה פ"ז וילקום ירמיה ר' ר"ם וברניאל אלף נ"ס שהעתיקו על המאמר בשם הס"ע. (קח) של סדום, וכן הוא בתנא דבי אילנא רבה שם ובילקום ובכ"א וב"י"ם, ואולי צ"ל ערנא של כשדים. כי אין ענין לסדום בנבואת דניאל וברס"ג

סדר עולם רבה פרק ל

וזמניא (קט) זמניא של ירושלים תבנה בקרוב ואמרו אמן מהעדא מלכין זה יהויקים ומהקם מלכין זה נבוכדנצר (קי) מלך בבל יהב חכמתא לחכימין זה משה רבינו (קי"א) אבי ההכמה ואבי התבונה ומנדעא ליודעי בינה (קי"ב) זה יהושע בן נון (קי"ג) שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה ד"א חכמתא לחכימין זה יוכף הצדיק שנאמר אין נכון וחסם כמוך [בראשית מא] ומנדעא ליודעי בינה זה (קיד) דניאל וחבריו דכתיב אדין לדניאל בחזוא דיא ליליא רזא גלי [דניאל ב] הוא גלי עמיקתא ומסתרתא וגוי [שם] עמיקתא זו עומק המרכבה וכסתרתא (קטו) זה (קטז) מעשה בראשית ידע מה בחשוכא (קיז) זו מתן פורענותן של רשעים בגיהנם ונהורא עמיה שרי זה מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא. (קיח) ד"א יהב חכמתא לחכימין זה יהושע בן נון שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (קיט) ומנדעא ליודעי בינה זה ירמיהו שנאמר בטרם אצרך בבטן יועתקי וגוי [ירמיה א] (קכ) יכול בעתו ת"ל זה ספר תולדות האדם מלמד (קכ"א) שהראהו הקב"ה לאדם הראשון (קכ"ב) דור דור ומנהיגו דור

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

וברס"ט ליתא כל זה. (קק) זמניא של ירושלים. בילקוט ותר"ד ובכ"ז זו זכנה של ירושלים. (קי) מלך בבל. בכ"א ליתא. ובכ"ז זו מלכות נבוכדנצר מלך בבל. וברס"ט מהעדא מלכין זו מלכות יהויקים ומהקם מלכין זו מלכות נבוכדנצר מלך בבל. (קי"א) אבי החכמה. בכ"ד אבי החכמים. ובכ"א אבי החכמה ואבי הנבואה. ובכ"ד וראש לנביאים. ובכ"ז ובתר"ד אבי החכמה ואבי הנביאים. (קי"ב) זה יהושע בן נון. בכ"ד ליתא. (קי"ג) שנאמר ויהושע וגוי. בתר"א רבה ובילקוט ובת"י ליתא. (קיד) דניאל וחבריו. בכ"א ליתא למלת וחבריו, ובילקוט וכ"ז ורס"ט אחא. (קטו) זה מעשה. בכ"ד וכ"ז ורס"ט אל מעשה. (קטז) מעשה בראשית. ע"י בראשית רבה פ"א שר' יהודה בר' סימון העתיק מאמר הס"ע כאן וע"י ביס"ח שם. (קיז) זו מתן פורענותן של רשעים. בילקוט זה פורענותם. ובכ"א זו מדת פורעניות של רשעים. ובכ"ז רס"ט זו מתן פורעניותן של רשעים בגיהנם. (קיח) ד"א יהב חכמתא וגוי זה יהושע בן נון. זה מעות הדפוס מס"ש לעיל ובילקוט וכ"ד ליתא. ותר"א הגיה זה ישעיה שנאמר ה' אלהים נתן לי לשון למורים [ישעיה ג] ואין זכר מזה לא בתר"ד ולא בילקוט שם וגם בכ"ז רס"ט ליתא והוספה מאוחרת כוסן כל המאמר כאן בס"ע. (קיט) ומנדעא ליודעי בינה זה ירמיהו. בילקוט ובת"י ליתא. וככ"א וכן הוא כפורש ע"י ירמיהו בטרם וגוי ובילקוט דניאל שם וכן הוא אומר בטרם וגוי ובכ"ד אומר וכן ברס"ט וע"י פסיקתא רבתי פ' וימלך מלך צדקיהו הנצטא רב הגדול הר"י מאיר איש שלום ג"י שנראה שנוסף כל זה במש. (קכ) יכול בעתו. בילקוט ירמיה ר"ס מבאי הס"ע עד סוף הפרק. וכן באבות דר"י: פ"ח נוסח ב' וע"י בהערות הרב רש"י שעכסער ג"י. (קכ"א) שהראהו הקב"ה לאדם הראשון. וע"י מנהרין ל"ח ע"ב והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו כו' שנאמר ולי כה יקרו רעך אל. וכן הוא בע"ז דף ה' ע"ב באיזה שינוים קטנים. והנה נזכר בגמ' בשם ריש לקיש מה שמדורש כאן. ובאבות דר"י פרק ל"א כל המאמר בשם ר' יהושע בן קרא, ובכ"ז שם הגי' וכן היה ר' יהושע אומר וע"י בהערות שם. ואולי צ"ל וכן היה ר' יוסי אומר והבונה להס"ע. וע"י בבראשית רבה פ' כ"ד ובתשובות הגאונים בשערי תשובה ס' קפ"ז שלא זכרו הס"ע דילן. (קכ"ב) דור דור ומנהיגו. בכ"א מלמד שהראהו לו הקב"ה לאדם הראשון כל תולדות העתידות לצאת מבטן והראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור

סדר עולם רבה פרק ל

עו

דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו חכמי דור דור נביאי דור דור (קבג) צדיקי דור דור מספר שמותיהן (קבד) מנין ימותיהן חשבון שעותיהן סכום פסיעותיהן שנאמר (קכה) כי אתה צעדי תספור וגו' [איוב יד] [קבו] ואומר ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלהים וגו' [שמואל ב ז] [קכז] ואומר גלמי ראו עיניך וגו' [תהלים קלט] ואומר ולי מה יקרו רעיד אל (קכה) מה עצמו ראשיהם (קכט) אספרך מחיל ירביון [שם]:

(קל) סליקא לה תניא דסדר עולם רבא

הערות ותקונים

דור וחכמיו דור דור ופרנסיו דור דור ושופטיו דור דור וגבוריו דור דור וצדיקיו וברס"ט מלמד שהראה הקב"ה לאדם הראשון כל תולדות העתידות לצאת הימנו והראהו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ושופטיו. צדיקי דור דור, רשעיו דור דור, ובילקום ירמית שם מס"ע מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון חכמיו כל דור ע"ב ומ"ש לפנינו בדפוס ובכ"א לא היה לפני הילקוט. וראה בספר מקור חיים לר' שמואל סרסא פ' תשא ד' פ"ג שכתב ואביא לפניך למטר נפלא מספר ס"ע. וקרא להס"ע ספר עולם. (קבג) צדיקי דור ודור. בילקוט ירמיה שם ובכ"א ורשעיו כל דור ודור שנאמר וזרו רשעים מרעם ע"ב ובכה"ד דור דור ורשעיו. ועי' מכילתא בא פט"ו. אבל באכות דר"ג שם ויש אומרים לא הראהו אלא צדיקים בלבד שנאמר כל הנתוב לחיים בירושלים. ומתולקים בנטחאות של הס"ע כאן. (קבד) מנין ימותיהן. בילקוט שם מספר שנותם ומנין ימיהן וחשבון שנותיהן ובכ"א מנין ימיהם ומספר שנותיהן וחשבון שעותיהן וברס"ט כנין שניהם ומספר ימיהם חשבון שעותיהם סכום פסיעותיהם. (קכה) כי אתה צעדי וגו'. בילקוט וכתב יד אקספארד ובמקור חיים וברס"ט וכן הוא אומר כי אתה וגו'. (קבו) ואומ' ותקטן וגו'. בילקוט כי אתה צעדי תספור ואומר גלמי ראו וגו' והדרש מתקרא ותקטן וגו' כסיפא דקרא וזאת תורת האדם כמו שפורש בילקוט שם, ובכ"א וכי"ט חסר התקרא הזה וברס"ט ואומר ולי מה יקרו רעיד אל מה עצמו ראשיהם ואומר זאת תורת האדם ה' אלהים ואומר גלמי וגו'. (קכז) ואומר גלמי ראו עיניך וגו'. בילקוט וכי"א אבל תלמידו חכמים ולי מה יקרו רעיד וגו' ועי' ספרי קרח פ' ק"ט ובתנחומא פ' בראשית אות כ"ה ד"א גלמי ראו עיניך שהראהו לו הקב"ה לאדם כו' והכוונה להס"ע כאן. (קכח) מה עצמו ראשיהם. בכ"א ומה עצמו וכן בקובץ של קעניקאט והראב"ע בפ' על פסוק ולי מה יקרו רעיד לא התעורר על מ"ש חז"ל כאן. (קכט) אספרך מחיל ירביון. במקור חיים שם ואומר אספרים מחיל ירביון הקיצוני ועודי עמך וכן ברס"ט. (קל) סליקא לה תניא דסדר עולם רבא. כן הוא בס' סדר החכמים. ובכ"ד חסל סדר עולם. ובכ"ט סליק פרקא, נשלם סדר עולם, תהלה לאל עולם. ובכ"י רס"ט תם ונשלם סדר עולם בס"ד.

תקונים

- 14 הערה ו' בשנית אבותיהם צ"ל בשנות אבותיהם .
26 ומאילם נסעו לאלוש עי' בה"ג הוצאת מק"ג צד 612 .
31 בהערות שורה כ"ו עי' בבה"ג שם .
33 שורה ל"ד שוב ראיתי שמקור היד"א שכ' י"ב עטרות הוא במדרש נשא פ"ג
שכ"כ שם בדפוס ראשון רע"ב דפוס וויניצ'א .
34 שורה י"ב עי' בה"ג שם .
39 שורה ו' צ"ל ח"א במקום ח"ב .
40 סוף הערה י"ד הערני דרב הג' רב"ז באכער שמגוף היוני בהקדמות נראה
שכתוב אבא .
44 שורה כ"ב גם בקובץ של קינגניקאם דגוסה מזהרת הפסח .
55 הערה ב"ח דברי ר"י בן בלעם מוכא כהרה"ח ראני"ן ג"י בהקדמה לספר
היקר סדר החכמים .
-